

SBÍRKA
SPISŮ FILOSOFICKÝCH

VYDÁVANÁ

I. TŘÍDOU ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA

PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

ČÍSLO 1.

ARISTOTELOVA POLITIKA.

PŘELOŽIL

DR. PAVEL VYCHODIL.

V PRAZE.

TISKEM A NÁKLADEM J. OTTY.

ARISTOTELOVA POLITIKA.

PŘELOŽIL A VYSVĚTLIVKAMI OPATŘIL

DR. PAVEL VYCHODIL.

V PRAZE.

TISKEM A NÁKLADEM J. OTTY.

Ú V O D.

Aristoteles narodil se r. 384 př. Kr. v městě Stageiros (později Stageira, plur.), řecké to pobřežní osadě na Chalkidice v Thrakii. Dle rodiště toho bývá často jmenován prostě Stageiritou, Stageiřanem. Město to později rozbořené obnovil Alexander Veliký k vůli Aristotelovi, jenž pro ně sám vypracoval obecní řád. Otec Aristotelův, Nikomachos, byl lékařem a přítelem Makedonského krále Amynty II. v Pelle. Byl to muž ve svém oboru vysoce vzdělaný; dle Suidy napsal též přírodovědná díla.

Vážné známky poukazují k tomu, že i Aristoteles byl od otce svého vzděláván hlavně ve vědomostech lékařských a přírodopisných. Lze se toho už předem domýšleti v době a okolnostech, kdy vyučování bylo více méně soukromé, domácí; tu zajisté otec-vychovatel obracel pozornost především k předmětu, který sám nejvíce pěstoval. Nad to bylo mezi „Asklepiovci“, jak se rodiny lékařské zovou, zvykem, ba i jako zákonem, zůstavovati zaměstnání lékařské jakoby v dědictví potomkům. Aristoteles sám odvolává se častěji na svá bádání anatomická, ba Diogenes Laertský uvádí dokonce mezi spisy Aristotelovými také spis o anatomii. Že Aristoteles opravdu jest ve svých dílech přírodopisných zakladatelem srovnávací anatomie, uznávají i přírodopytci našeho věku. Ve všech jakožto dílech svých se zálibou uvádí příklady z lékařství. Dle toho vysvětlíme si také snadno, že se ujaly povídačky (na př. Epikurovy) o jeho mastičkářství, kterým prý, probiv svoje jmění, byl nucen v Athenách si chleba dobývati, aneb že mu později vytýkáno zaměstnání to, v Thessalii zprva prý

provozované. Plutarchos jeho vlivu přičítá tutéž zálibu v lékařství, kterou prý Alexander Veliký, žák Aristotelův, okolí svoje obtěžoval.

Hlavním důkazem onoho více než dilettantského vzdělání v lékařství a přírodoznanství jsou jednak odborné spisy přírodovědné, jednak a hlavně celá vědecká metoda, kterou se Aristoteles ode všech tehdejších filosofů, ba i od svého pozdějšího učitele Platona podstatně liší, totiž metoda drobného, indukčního zkoumání. Bychomť i sebe výše při tom cenili samostatnost směru a úsudku jeho, mnoho zajisté třeba přičísti prvotnému působení otcovu, a to hned v útlém mládí Aristotelově.

Asi v 16. neb 17. roce věku svého Aristoteles osiřel a stal se samostatným, což snadno zavadlo nepřátelským spisovatelům podnět ke zmíněným pomluvám o jeho marnotratnosti. Osířelého ujal prý se příbuzný Proxenos z Atarneu v Mysii a přivedl jej záhy (v 17. neb 18. roce věku jeho) do Athen ku Platonovi. Ten byl právě na své druhé cestě na Sicilii (367); vrátiv se obnovil přednášky své v Akademii. Aristoteles, který se zatím bez pochyby jen vědou zabýval a na studie u Platona připravoval, stal se ihned jeho žákem a byl později i přátelstvím Platonovým poctěn. Není pravdě podobno, že by se s učitelem a přítelem svým byl rozešel nepřátelsky, neb že by se k němu byl nešetrně zachoval, jak se vypravuje. Možno však dosti jest, že samostatným a ovšem od Platonova odchylným úsudkem, jakož i náchylností k sarkasmu zavadl bezděky podnět k ostřejším rozhovorům. Platon, o šestačtyřicet let starší, srovnával jej prý s hříbětem, jež by potřebovalo uzdy, pro chápavost a píli jeho však nazýval jej duchem hovoru a obydlí jeho obydlím „čtenáře“. Ku konci toho období vystoupil Aristoteles již také jakožto učitel a beze vší pochyby též jakožto odpůrce směru Platonova. Tento určil nástupcem svým v Akademii Speusippa, čímž Aristoteles prý rozmrzen odešel po smrti Platonově z Athen (348); pravou příčinou však byly asi okolnosti veřejné, makedonským příchodem tehda ještě méně příznivé než dříve.

Spolužák i žák jeho Hermias, který se zatím ujal vlády v Atarneu, pozval jej k sobě. Provázel Aristotela Xenokrates,

~~ústavu~~ ~~Plátónův~~. Hermias prý chtěl s nimi vypracovati ústavu svému státu, avšak nedošlo k tomu, neboť za tři léta byl Hermias od perského satrapy zrádně jat a k rozkazu krále perského ukřižován. Pythias, přijatá dcera nebo příbuzná Hermiova, stala se manželkou Aristotelovou, i usadili se v Mityleně (345). Však již r. 343 povolán lichotivým dopisem Filippa Makedonského za učitele syna jeho, třináctiletého Alexandra.

Na dvoře královském pobyl osm let, jsa od krále i manželky jeho Olympiady velmi ctěn a vážen. Vědecké vzdělávání Alexandrovo řídil ještě i tehdy, kdy králevic byl zaměstnáván v záležitostech státních. Napsal proň (ztracené) rozmluvy O království a O zakládání osad; jeho péčí také pořízen byl přesný opis Iliady, který Alexander později s sebou nosíval. Žák sice vynikl, aspoň dle obyčejného názoru dějepisného, více v jiném směru, než byl učitelův, ale nelze v těch bouřích válečných podceňovati ani vzdělávacích snah jeho, které zajisté byly též účinkem výchovu Aristotelova. Osobní vděčnost i jinak mu dával na jevo. Sbírký přírodnin, které si Aristoteles již v Makedonii zakládal, podporován jsa štědrotou královskou, dával Alexander prý obohacovati zvláštnostmi z krajin asijských, jimiž se vítězně bral. Vznikly rozličné pověsti o ohromných penězích, jež prý Alexander Aristotelovi dal, o rozkaze, dle něhož prý přečetní myslivci, ptáčníci, rybáři atd. měli z Asie Aristotelovi dodávati památná zvířata (Plinius); ze všeho toho bude asi jenom něco pravda. Humboldt podotýká, že v přírodopise Aristotelově není zmínky, jež by svědčila o Aristotelově znalosti zvířat, výpravou Alexandrovou objevených.

Již před výpravou velikého dobyvatele odebral se Aristoteles do Athen (334). Xenokrates byl se zatím stal ředitelem Akademie. V předním gymnasiu athenském, Lykeion zvaném, kde Sokrates kdysi tak rád byl prodléval, dostal Aristoteles dovolení přednášeti. Ústav ten, položený u chrámu Apollona Lykeia, byl obklopen stinnými chodbami. V nich přednášívál Aristoteles ráno a dopoledne vybranému hloučku pokročilejších posluchačův o předmětech čistě vědeckých; těmto souvislým a soustavným úvahám (*ἀκροάσεις*) dává se jméno

esoterických, více důvěrných, pro zasvěcence vyšší vědy. Od těchto procházek (*περίπατοι*), totiž od místa jejich, nazvána škola jeho peripatetickou. Již prý v Makedonii byl mu Filip k vyučování Alexandra vykázal háj se stinnými procházkami. Exoterické, t. j. retorické a dialektické přednášky a cvičení pro širší obecnost konal odpoledne sedě. Přednášky jeho co do obsahu, slohu i přednesu se od starých velmi chválí; byl prý řečníkem znamenitým.

Dvanácte let tu prožil v plodné práci, jejíž výsledky však se spatřují více ve spisech jeho, takorča vesměs tehda vzniklých, nežli ve škole, kterou po sobě zůstavil; z té zajisté nikdo tak nevynikl, aby vedle něho po zásluze mohl býti jmenován, kdežto spisy jeho, ač dlouho zapomenuté, byly později mnohým věkům pramenem poučení a vydatného zkoumání.

Pozbyv úmrtím manželky, která mu zanechala nedospělou dceru Pythiadu, zasnoubil prý se s Herpyllidou, se kterou měl syna Nikomacha. Z vděčnosti ke svému příznivci Proxenu, kterému dal sochu postaviti, přijal syna jeho Nikanora za svého; Nikanor pojal po smrti Aristotelově dceru jeho za manželku. Ostatně jsou udaje o rodinných poměrech Aristotelových vůbec dosti nejisté.

U veřejnosti se osobní poměry filosofovy znenáhla měnily ve zlé. Megarikové a demokraté jej osočovali, strana makedonská jej podezírala. Že se mu Atheny vůbec nestaly druhou vlastí v celém slova významu, lze se domysleti též odtud, že v nich byl pouze metoikem, kterýž neměl práv občanských, potřeboval před soudem poručníka, platil státu 12 drachem ochranného, nechtěl-li býti prodán za otroka, při průvodech nosil nádobí a vůbec byl odsouzen všude ustupovati do pozadí. Aristoteles však byl dosti ctižádostivý a nedůtklivý, v úsudku přímý a nestranný; dbal nemálo svého zevnějšku, vystříhaje se veškeré nedbalé okázalosti, mezi filosofy tehda oblíbené. Nebyl proto po chuti ani filosofům ani plnokrevným občanům ani protimakedonské demokracii, tak že podřízené postavení jeho působilo mu asi mnoho nepřijemnosti. Že byl takto jaksi osamocen, zachránilo jej od mnohých předsudků společenských, jež by jeho soudnost byly zakalovaly. Avšak právě tím, že předsudků těch ani chováním ani

řeči nešetřil, dráždil proti sobě ještě více. Konečně i naproti Alexandru Velikému octnul se v nepříznivých okolnostech. Příbuzný a žák jeho Kallisthenes, provázející Alexandra jakožto dějepisec, byl zapleten do spiknutí proti králi, a Aristoteles též osočován ze spoluviny. Kallisthenes odpraven, Aristotelovi ovšem nemohlo býti nic dokázáno, ale přátelství s králem bylo prý tím otráveno, ač nedošlo ke zřejmému nepřátelství.

Konec života Aristotelova již podle toho nebyl přiměřený jeho zásluhám a slávě. Po smrti Alexandrově vypuklo nepřátelství proti straně makedonské veřejně, prvním terčem jeho byl Aristoteles. Nemohouce ho z velezrady usvědčiti, obvinili jej Atheňané k popudu hierofanta Eurymedonta ze zločinu proti státnímu náboženství. Záminkou prý bylo, že složil báseň na ubohého přítele Hermia a že jemu i zemřelé manželce své postavil v Delfech sochy. Znaje přesilu protivníků, nechtěl se u soudu hájiti, nýbrž ušel dalšího stíhání, odebrav se do Chalkidy na Euboi, aby, jak se vyjádřil, nezavdal Atheňanům příležitosti prohřešiti se opět proti filosofii, jako se bylo stalo u Anaxagory a Sokrata. Když se zdráhal, dostaviti se před Areiopag, zbaven jest nálezem lidu všech občanských i čestných práv athenských, ba odsouzen za nepřítomnosti své i na smrt; proti tomuto rozsudku chránilo jej ovšem nové bydliště, jež bylo dotud pod panstvím makedonským. Avšak zdraví jeho, namáhavou prací a žaludečním neduhem podryté, neodolalo dlouho těmto ranám. V dobrovolném či raději vynuceném vyhnanství svém dokončil slavný život r. 322 v 63. roce věku svého. Dědici jmění svého byl ustanovil dceru Pythiadu, syna Nikomacha, zeti Nikanora a manželku (či souložnici?) Herpyllidu. Nástupcem v Lykei ustanovil prý Tyrtanna z Lesbu, pro výmluvnost pojmenovaného Theofrastem, jemuž prý se dostalo také knihovny Aristotelovy; on také dokončil vychování Nikomachovo.

Aristoteles byl prostřední, poněkud tělné postavy, nepevného zdraví, o něž bedlivě pečoval. Ve tváři a v popřívřených očích pohnávala mu jakási ironie; hlavu měl lysou. V římském paláci Spada jest mramorový pomník jeho, který se vůbec pokládá za výtvor z doby diadochův a tedy za věrný obraz

filosofův; je to sedící postava muže obstárlého, pohříženého v přemýšlení. Co do povahy filosofovy lze souditi z uvedených skutkův i ze způsobu, jakým ve spisech svých mluví o cizích názorech, že byl srdce celkem ušlechtilého a shovívavého. Mravní názory jeho dýší umírněností, kterouž postavil za základ ctnostného života, a zároveň šetrností k daným přirozeným i ustáleným okolnostem a potřebám.

* * *

Ze vzácného dědictví jeho dochovalo se nás tolik spisův, jak od málokterého spisovatele starověkého. A bylo jich původně mnohem více, i když nepřijmeme za pravdu všech pověstí, které o jeho knihovně povstaly. Všechny spisy nám známé náležejí totiž ke spisům čistě vědeckým, esoterickým; populárních, exoterických rozprav a hovorův, jaké dojista též uveřejnil, neznáme.

Diogenes Laertský uvádí ve svém seznamu napřed spisy dialogické, vesměs ztracené, pak záznamy žákův Aristotelových (*ἀκροάσεις*) a vlastní zápisky učitelovy (*ὑπομνήματα*). Seznam Hermippův (ok. r. 200 př. Kr.) vykazuje na čtyři sta, seznam peripatetika Ptolemaia (v II. stol. př. Kr.) dokonce na tisíc spisův Aristotelových. Že je tu mnoho nadsazeno a že mnohé cizí spisy přijaty za Aristotelovy, jest jisto. (Srv. Rose, *Aristoteles pseudepigraphus* 1863.) I přes to však práce jeho zůstává obrovskou, povážíme-li rozsáhlou oblast předmětův, o kterých psal, a důkladnost, s jakou to činil. O obou se můžeme ze zjištěných děl až dosud přesvědčiti.

Obyčejně dělívali se spisy Aristotelovy, kteréž asi vesměs povstaly ve spojitosti s činností učitelskou, jako u Platona, v exoterické a akroamatické. Na exoterické jest ve spisech dosud zachovalých častěji poukazováno, kde se spisovatel nehodlá o věci šířiti. Byly to spisy dialogické, které měly zřetel k hovorům Platonovým a jejich názvy byly též označovány, výsledky svými však a podobou se od nich lišily. Projevoval se v nich totiž více zkusný směr Aristotelův naproti pouhé spekulaci Platonově, a nešetřeno tolik rázu rozhovorného, anť učitel sám byl hlavním a téměř jediným mluvčím.

Šířily se o všech částech filosofie, v širším slova toho významu, a to o předmětech snadnějších, vůbec zajímavých a průpravných. Tyto rozpravy vydal Aristoteles sám na veřejnost.

Akroamatické spisy, z nichžto hlavní se nás dochovaly, uveřejněny většinou až po smrti Aristotelově. Bylať prý knihovna, přecházející s dědice na dědice, asi 200 roků skrývána ve sklepě Neleově ve Skepsi z bázně před uloupením, načež ji ok. r. 100 př. Kr. knihomil Apellikon z Teu objevil a v Athenách veřejnosti vydal; pohříchu některé spisy vlastními opravami znešvařil. Sulla dobyv (87) Athen zavezl prý knihovnu do Říma, až konečně Andronikos Rodský se spisův ujal a je spořádal a upravil (ok. r. 70 př. Kr.). Pověst ta, ač chová-li v sobě vůbec jaké pravdivé jádro, mohla by snad platiti o původních zaznamenáních Aristotelových, nikoliv o dílech jeho vůbec, kterážto při smrti jeho byla zajisté mezi žáky rozšířena a tedy ve sklepě ukryta býti nemohla. (Srv. Stahr, *Aristotelia* 1832 II.)

Od uspořádání Andronikova asi dělí se veškery známé spisy Aristotelovy v logické, fysické, metafysické, psychologické, ethické a poietické.

Logické spisy zové Aristoteles sám jakousi průpravou a pomůckou k filosofii (*ὀργανικὸν μέρος τῆς φιλοσοφίας*). Od časův Andronikových zové se sbírka jejich zkrátka *Ὀργανον* a obsahuje tyto knihy: *Κατηγορίαι* (o přísudcích jsoucna), *Περὶ ἑρμηνείας* (De interpretatione, o větě a soudu), *Ἀναλυτικὰ πρότερα* a *ἕστερα* (o úsudku a důkaze), *Τοπικά* (o τόποι, jakýchsi to loci communes, dle kterých při každém soudě lze vyhledávati a oceňovati důvody a protidůvody), a konečně *Περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων*, což je snad jen 9. kniha *Topik* (o vyhledávání a vyvracení sofismat). „Kategorie“, „O výkladě“ a „Analytika“ čítají se ke spisům, ve kterých rozvinuje Aristoteles metodu t. ř. apodeiktickou, vyvozující totiž jisté soudy z nejvyšších o sobě jistých zásad. Ostatní pak uvedené spisy logické obsahují metodu t. ř. dialektickou, totiž metodu vědecké kritiky. V nově proneseny pochybnosti o pravosti *Organa*.

Fysické spisy jsou: *Φυσικὴ ἀκρόασις* (*Physica auscultatio*, obsahující přírodní filosofii Aristotelovu), *Περὶ οὐράνου* (De

caelo, obsahující kosmologii), *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς* (De generatione et corruptione, o vzniku a zániku, o tvárnosti a látce), *Μετεωρολογικά*, ku kterémužto spisu připojeno asi omylem pojednání o látkách ústrojných a neústrojných, *Περὶ κόσμον πρὸς Ἀλέξανδρον* (De mundo), *Περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν* (De sensu et sensili), ku kterémuž pojednání ve vydání Berlínském připojena tato: *Περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως* (De memoria et reminiscencia), *Περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρευσεως* (De somno et vigilia), *Περὶ ἐνυπνίων καὶ τῆς καθ' ὕπνον ματιζῆς* (De insomniis, De divinatione), *Περὶ μακροβιότητος καὶ βραχυβιότητος* (De longitudine et brevitae vitae), *Περὶ νεότητος καὶ γήρως* (De iuventute et senectute), *Περὶ ζωῆς καὶ θανάτου* (De vita et morte), *Περὶ ἀναπνοῆς* (De respiratione). V Berlínském vydání, dle kterého názvy tyto zde uvedeny, zařaden před pojednáním o smysle a předmětech jeho spis *Περὶ ψυχῆς* (De anima), ku kterému tato kratší pojednání poukazují: když prý promluveno o duši, následují pojednání o úkonech živočichů. *Περὶ πνεύματος* (De spiritu), *Περὶ τὰ ζῶα ἱστορίαι* (Historia animalium, prvá to vědecká zoologie), *Περὶ ζῶων μορίων* (De partibus animalium), *Περὶ ζῶων κινήσεως* (De animalium motione), *Περὶ πορείας ζῶων* (De animalium incessu), *Περὶ ζῶων γενέσεως* (De animalium generatione), *Περὶ χρωμάτων* (De coloribus), *Ἐκ τοῦ περὶ ἀκουστικῶν* (De audibilibus), *Φυσιολογικά, Περὶ φυτῶν* (De plantis), *Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων* (De mirabilibus auscultationibus), *Μηχανικά* (Quaestiones mechanicae), *Προβλήματα, Περὶ ἀτόμων γραμμῶν* (De insecabilibus lineis), *Ἀνέμων θέσεις καὶ προσηγορίαι* (Ventorum situs et appellationes — ex Aristotelis libro De signis). Mezi těmito přírodopisnými monografiemi jest asi většina nepravých.

Zásadními filosofickými, metafysickými problémy poněkud obírají se historické statě: *Περὶ Ξενοκράτους*, *Περὶ Ζήνωνος*, *Περὶ Γοργίου*. Hlavní metafysický, ve smyslu Aristotelově vlastně filosofický je spis *Τὰ μετὰ τὰ φυσικά* (= co po rozpravách fyzikálních následuje). Jméno „Metafysika“ tedy vzato z okolnosti docela zevnější, zdálo se však příhodným, jelikož prý vyjadřuje případně obsah spisu, jednajícího o předmětech na dřírodních, nadmyslových. Je to jakési dovršení přírodní filosofie Aristotelovy, jež on sám nazývá *ἡ πρώτη φιλοσοφία*.

Části důležitého spisu toho nesouvisejí spolu soustavně, i zdá se, že teprve později byly takto seřaděny. Jen toto dílo zdá se býti pravé. Tři statě před ním uvedené jsou jistě nepravé.

Psychologickým lze z části nazvati uvedené již dílo *Περὶ ψυχῆς* (De anima); většinou obsahu náleží ke spisům přírodopisným.

Ethické spisy jsou: *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, *Ἠθικὰ Μεγάλαια* (Magna Moralia), *Ἠθικὰ Ἐυδήμια*. Jen prvé dílo je pravé.

K vychovatelským spisům ve směru filosofie poieticke, t. j. vědy o zákonech života výkonného, lze přičísti tyto: *Πολιτικά* (De re publica), *Οἰκονομικά* (De cura rei familiaris), kteréhož díla dvě knihy čítány někdy jakožto 9. a 10. kniha *Politiky*, *Τέχνη ῥητορικὴ* (Ars rhetorica), *Ῥητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον*, *Περὶ ποιητικῆς*. Retorika vlastně náleží z veliké části ke spisům logickým, šíříc se o methodě enthymematické (přesvědčovací) a jsouc od samého Aristotela řaděna k dialektice. Avšak do *Organon* nebyla pojata a má i zde své místo jakožto návod o jedné části veřejného života výkonného.

Vedle těchto spisův, jež tu uvedeny dle vydání Berlínskeho, z nichž některé jsou jistě nepravé, některé pochybné, jmenuje se ještě celá řada nejistých anebo ztracených spisův Aristotelových. Z pohřešovaných uvádějí se práce dějepisné o filosofii a jazykovědě, mathematické, pravé dílo o rostlinách (místo něhož máme ono nepravé), anatomie zvířat s obrázky, pojednání o ústavách 250 (?) řeckých měst, z čehož nedávno objeven zlomek *Politeie Athenské*, dějiny řečnictví, sbírky přísloví, ano i epigrammy a elegie.

Lze předpokládati, že spisy Aristotelovy již za živobytí učitelova kolovaly v opisech mezi žáky a stoupenci, ačkoli sotva všechny stejnou měrou; o „*Politice*“ na př. panuje u Řekův i Římanů hluboké mlčení, a přímé svědectví o ní vyskytuje se, kromě některých nejistých, teprv u Cicerona (De fin. V. 4. 11.). Za to byly šířeny pod jménem Aristotelovým různé spisy buď docela nepravé, nebo podle pravých sestavené.

Tiskem vydána všechna díla Aristotelova poprvé v Benátkách (1495—1498, 5 sv. fol.); neunavný vydavatel Aldus Manutius zvěčněn názvem pečlivého vydání toho („*Aldina*“

editio). Jiná vydání všech děl jsou na př. frankfurtské (6 sv. ed. Fr. Sylburg 1584—1587), leydenské (řecky a latinsky ex bibl. J. Casauboni, 2 sv. 1590), pařížské (řecky a latinsky s výkladem G. du Val, 2 sv. 1619—1629). Potom nastala přestávka. Vydání, jež chystal J. Th. Buhle (nedokončené vydání řecky a latinsky 5 sv. 1791—1800), překaženo požárem Moskvy. Začátkem tohoto století navrhli Niebuhr a Schleiermacher v akademii Berlínské, aby se pořídilo nové kritické vydání. Bekker a Brandis, kterým práce svěřena, po tři léta badali v knihovnách italských, francouzských, anglických i domácích. Výsledkem práce té bylo kromě specialních studií Berlínské vydání Bekkerovo (řecky a latinsky, 3 sv. 1831), později též v Oxfordě otištěné; r. 1840 připojen k tomu 4. svazek scholií (od Brandisa) a 1870 konečně 5. svazek zlomkův (Rose) a ukazatel (Bonitz). Vzorné vydání toto opírá se o 101 rukopis: takové množství rukopisů srovnáno a k novému vydání využito! Jen to se hlavně Bekkerovi vytýká, že o povaze a ceně rukopisův, jakož i o použití jejich nevydal účtu, kterážto práce teprve nyní se znenáhla vykonává.

Kromě vydání Tauchnitzova (16 sv. 1832) a Weisseova (1 sv. 1843), nevelmi cenných, pořizeno Didotem v Paříži vydání všech děl řecky a latinsky péčí Dübnera, Bussemakera a Heitze (5 sv. 1848—1886). Teubner v Lipsku vydal texty ve známé zručné úpravě s hlavním kritickým apparatusem, péčí různých znaleců.

S vydáním textu spojován často, jak viděti, též překlad latinský. Překlady do jazyků novějších vyskytují se čteněji až v době nejnovější, ačkoli už v XV. stol. učiněny pokusy. Německý překlad všech děl pořizen r. 1833—1860 (34 sv.) několika učiteli, jako byli Roth, Spengel a j. Jiný, nedokončený překlad s výkladem podnikli Prantl, Susemihl 1854—1879 (7 svazků). Některé spisy překládány častěji, některé zřídka. U nás dosud přeloženy Kategorie (1860) od A. J. Vrchátka, O básnictví (2. vyd. 1892), O duši (1885) a Ethika Nikomachova (1888) od P. Vychodila.

Prvními vykladači byli ovšem peripatetické sami, kteříž jinak pro nauku Aristotelovu mnoho nevykonali. Někteří, jako Eudemos nebo Theofrastos, složili na základě

Aristotelově nová díla, jiní podávali skutečné výklady; jmenovaný Andronikos pořídil obsahy a ukazatele, k některým knihám též výklady. Později vynikají Alexander z Aigonu, Aspasios a Adrastos z Afrodisiady (ok. r. 120 po Kr.), Alexander z Afrodisiady (ok. r. 200 po Kr.), jenž nazýván vykladatelem po výtce. Brzy zmocnili se spisův Aristotelových též novoplatonikové, jako Porfyrios (III. stol. po Kr.), Themistios (IV. stol.), Proklos (V. stol.), Simplikios (VI. stol.), Filoponos (VII. stol.), i vynikli výkladem jejich, ačkoli rozšířili svým směrem také četné nesprávnosti textu i výkladu.

Od IV. stol. bylo Organon s úvodem Porfyriovým učebnou knihou; Proklos doporučoval knihy Aristotelovy za přípravu k naukám platonicko-pythagorejským. Koncem V. stol. po Kr. přeloženo Organon od Boethia do latiny; dle toho překladu a výkladu se vyučovalo logice a dialektice, a odtud, jak praví Cramer, byl Boethius Aristotelovi tím, čím Vulgata bibli. Avšak dlouho používalo se jen skrovné části Organa, tak že některé oddíly, jako Analytika a Topika, kromě ostatních spisů ostávaly přes to na západě neznámy. Otcové křesťanští ze starší doby znali sice Aristotela, avšak více pozornosti věnováno Platonovi.

Teprve ve XII. stol. vešel celý překlad Organa v širší známost západu, a od té doby ovládl Aristoteles na dlouhou dobu filosofii západu. Mimo to, že souvislost s ním nebyla vlastně nikdy úplně a trvale přerušena, působila při obratu tom potřeba, hájiti křesťanství proti novoplatonickým a pantheistickým názorům filosofův arabských a židovských. Na východě totiž pěstováno studium spisův Aristotelových hlavně v athenské škole novoplatonické a v edesské škole nestorianké (výklady Probovy). Athenská škola od císaře Justiniana na počátku VI. stol. sice zrušena, ale učení přestěhovalo se do Babylonu; též edesské učení nuceno zatím utéci se do Persie. Takto se spisy Aristotelovy v podobě více méně věrné rozšířily mezi východními sektami nestorianův a monofysitů, kterým brzy nastaly blízké styky s učením arabskými a židovskými. Původním směrem peripatetismu pracováno sice v Řecku stále (Jan z Damašku v VIII. stol., Fotios v IX., Michael Psellos v XI. stol. atd.), avšak hlavně jen v logice. Mnohem vět-

šeho významu nabyla filosofie Aristotelova u Arabův a odtud u Židů.

Koncem VIII. stol. za Abbasovců vystupuje prvý arabský aristotelik, „fenix vědy“, Al Kindi, a od té doby, v IX. a X. století, kvetou egyptské a bagdadské školy aristotelismu (Alfarabi, Avicenna) na výsluní panovnické přízně. Ke konci XI. století přenesen arabský aristotelismus do Španěl, i dosáhl tu nejvyššího rozkvětu v Averroesovi; jemu jest „Aristoteles pravidlo a vzor, který vynalezla příroda, aby prokázala poslední zdokonalení člověka“, dle něho u Aristotela „žádný blud nenalezen až po tu dobu, t. j. po 1500 let“. Averroes sám dobyt si svým aristotelismem velké slávy a velkého vlivu; „Aristoteles eiusque commentator Averroes“ jsou nerozluční.

Od Arabů převzali aristotelické nauky učenci židovští v X. a násl. stoletích (Saadja na východě, Avicebron, Maimonides a j. ve Španělech). Za pokojných styků mezi křesťany, Araby a Židy na západě šířily se názory arabských a židovských aristoteliků valem též mezi křesťany, a to ovšem na škodu víry a theologie křesťanské.

Převzalit Arabové, jak zmíněno, spisy Aristotelovy z rukou novoplatonických, a překlady své arabské i latinské pořizovali ne z původního znění, nýbrž opět z překladů syrských. Nejen diplomatická věrnost překladů takových byla tedy více než pochybná, nýbrž i podstatné části nauky původní byly zbarveny novoplatonismem Proklovým, Porfyriovým a Plotinovým; rozličné ty výrony, emanace z podstaty božské, věčná hmota, původ zla ve hmotě a podobné nauky přičily se ustáleným pojmům křesťanským a vyvolaly ovšem tuhý odpor mezi theology.

Boj veden arcit' především proti těm theologům vlastního tábora, kteří chtěli výsledků pseudoaristotelických použití ve spekulaci křesťanské, jako Amalrich a David z Dinanta. Brzy však obrátil se též proti samým pramenům, totiž proti arabskému a židovskému pseudoaristotelismu. Někteří chtěli vůbec novou tu filosofii z křesťanské spekulace vymístiti a přestatí na podaném výkladě a obraně kladných nauk. Jiní však obrátili se raději k důkladnějšímu studiu filosofie Aristotelovy. A směr tento zvítězil úplně. Jako první Otcové křesťanství

vzmáhajícím se novoplatonismem byli nuceni, obíratí se důkladněji Platonem, tak arabský aristotelismus přiměl scholastiky, přihlédnouti lépe k Aristotelovi. Výsledek byl tentokrát mnohem vydatnější. Platonova soustava zajisté nemohla nikdy zavládnouti ve filosofii křesťanské, soustavě Aristotelově se to podařilo. Největší scholastikové, Alexander Halesský, Vilém Auvergneský, Albert Veliký, Tomáš Aqu., Duns Scotus, Jindřich Gentský, Roger Bacon atd., zástupcové to nejrozmanitějších odstínů, ba i protiv, jsou aristoteliky.

Výklad zajímavého zjevu toho jest na snadě. Theologie křesťanská neměla do té doby propracované, docelené a zaokrouhlené soustavy. Z prvních století zbylo staviva velmi mnoho a řádného, později, kdy církev byla více zaměstnána urovnáváním ztroskotaných poměrů společenských a civilisací barbarů, utuchla poněkud vědecká činnost, jež nyní za poměrného klidu opět se rozvila. Potřeba pevné soustavy stala se naléhavou, jelikož čím více pracovníků se hlásilo a čím méně bylo vzájemné dorozumění možné, tím snadnější byly různosti a neplodné spory. Nebylo tu ustáleného názvosloví, vědecké methodiky, encyklopedického přehledu a j. pod. podmínek vědecké soustavy.

V tom přicházel peripatetismus jako na zavalanou. Praví sice Albert Veliký: *Scias, quia non perficitur homo in philosophia, nisi ex scientia duorum philosophorum, Platonis et Aristotelis* (Comm. in Metaph. I. 5.). Avšak vliv čistě platonský ustupuje úplně do pozadí, a otázka, proč se tak stalo, která byla kladena a zodpovídána ve smyslu nevědomosti a náhody, t. j. že by scholastikové právě jen Aristotela byli znali a náhodou naň od arabských aristoteliků byli upozorněni bývali, zodpovídá se správně zcela jinak. Přímo z Platona neznali scholastikové o mnoho méně nežli z Aristotela, t. j. vlastně znali z obou málo, jak viděti z předešlého. Ale nauky Platonovy znali lépe než Aristotelovy ze sv. Otců, zvláště z Augustina: v XIII. stol. pak, tedy takořka současně měli již také všechny spisy Platonovy.

Důvod, že Platon nedošel takové obliby, je tedy jiný, totiž ten, že zmíněným potřebám doby nevyhovoval, neb aspoň ne tak, jak Aristoteles. Chtěli-li pevnou logickou a methodi-

ckou kostru vědecké práce, kdož ji mohl lépe dáti než Organon? Nebude snad od místa, naproti předsudkům o aristoteli-scholastickém apriorismu napořád opakovaným uvést slova Alberta Velikého: Hoc omnis causa fuit controversiae inter Platonem et Aristotelem, quod ille rationes universalium sequi voluit et ex illis rerum principia quaesivit. Aristoteles autem non sic, sed ex naturis rerum quaesivit principia rei (In I. II. Sent. D. I. a. 4.). To znamená podle našeho názvosloví, že scholastikové dávali Aristotelovi přednost pro spojení dedukce s indukcí, kdežto Platon jim byl příliš deduktivní. Dále zamlouvala se jim a byla theologii též nezbytně potřebna střízlivá a jasná mluva, určité názvosloví, čehož u květnatého Platona postrádali. Že zároveň jeho erudice, jak bychom nyní řekli, a všestrannost ve vědách účelům jejich „školským“ lépe vyhovovala, rozumí se samo sebou. Tak stal se Aristoteles scholastice „filosofem“ po výtce, tak stal se jí maestro di color, che sanno (Dante).

Jakou měrou scholastika peripatetismu používala, o tom čítáváme v úvahách věci neznalých třebaš brzy po sobě úsudky zcela příčné. Práví se totiž, že scholastika Aristotela pokřesťanila a nauky jeho ve svůj prospěch obracela, ale naopak zase že ho otrocky následovala. V obou výrocích jest něco pravdy, něco nepravdy.

Věk ten byl věkem autority, a autorita Aristotelova byla velmi veliká. Avšak Aristoteles sám autoritářem není; dokazujef a vyvrací všude věcnými, ovšem více méně správnými důvody, někdy až do omrzení nahromaděnými. Scholastikové činí tak po něm. Podíváme-li se, kterak se ho dovolávají, uvidíme, že se to zhusta děje způsobem pouze dodatečným, aby své myšlenky výrokiem Aristotelovým potvrdili neb objasnili. Pravda jest, že později, v úpadku scholastiky, činnost některých se zvrhla v přemílání cizích výroků, mezi nimi též Aristotelových; jestiž ve vědách spekulativních poměrně tak málo pokroku, že i jinde celé doby živí se myšlenkami jediného myslitele. Není dosud poměr scholastiky k Aristotelovi tak do podrobná prozkoumán, aby správný úsudek mohl býti pronesen; kde srovnání to učiněno, jako na př. u sv. Tomáše Aquinského, tam objevila se ve věci

nezávislost a samostatnost dosti značná. V přírodopisných naukách arcíť u leckterého scholastika stojí Aristoteles místo důvodu, který ze zkušenosti mohl snadno býti čerpán. Ale jinak nedovolovala jednak nauka křesťanská, jednak nepřátelství nejednoho vynikajícího muže v církvi katolické proti Aristotelovi (na př. sv. Bernarda), aby se ho spekulace scholastická slepě držela. Ba i ve věcech přírodozpytných opravuje Aristotela již Albert Veliký dosti často; ve své Summě má zvláštní oddíl „De erroribus Aristotelis“.

Z veliké části zaviněna výčitka o „autoritářském podvodu“ snůškou „Auctoritates Aristotelis“, jež koncem XV. století a dále byla ve školách rozšířena. Povstala snad z dobrého úmyslu, ale brzy stala se pohodlným „šimlem“, hemžíc se při tom chybami v citování, chybami tisku, obsahujíc i místa, proti kterým scholastika bojovala. Nebylo to dílo škol thomistických, nýbrž výrobek averroistického pseudoaristotelismu, jenž kvetl v hořejší Itálii. Slátanina ta zavinila ovšem mnohou ledabylost, neboť sentencemi jejími oháněli se mnozí „učenci“, kteří spisův Aristotelových ani neviděli, a podle zásady tehdejší „ne quid contra Aristotelem“ dostačilo na potření protivníka vmést mu ve tvář nějaké dictum Aristotelis, ať právě ať překroucené.

Prvá výčitka, že Aristoteles scholastikou podle křesťanských nauk porušen, taktéž není odůvodněna skutečným zkoumáním textu, nýbrž opakuje se bez důvodu po druhých. Prvé překlady scholastické byly takové, že se slova latinská prostě kryla s řeckými, jako kamínky na šachovnici. Ve výkladech ovšem se mohli scholastikové mýlit a mýlili se, ale to mají s jinými vykladači společno. Některé výroky nejasné vykládali si příznivěji, nežli snad jsou míněny, svedeni jsouce právě nejasností jejich; avšak tu jsou o některých případech spory až dosud, ač máme tolik pomůcek hermeneutických, tak že závažnějších míst, o nichž by výtka ona právem platila, zbude velmi málo. V jiných zásadních pravdách, na př. o věčnosti světa a j., byla křesťanská spekulace nucena Aristotela opustiti. Pozdější libovolné výklady některých bezvýznamných poznámek jsou více hříčky, než aby měly jakou vědeckou váhu ve věci této.

K důkladnějšímu studiu aristotelismu vedena byla tedy scholastika příčinami zevnějšími, t. j. nebezpečným vlivem aristotelismu arabského a židovského. Že však formálně a z velké části i věcně scholastika přijala peripatetismus za svou soustavu, stalo se nikoli náhodou, nýbrž docela přirozenou souvislostí příčin a potřeb vniterních, jak právě zmíněny.

O prvých překladech celého Aristotela jest mnoho pochybností, i přes důkladná badání Jourdainova (*Recherches critiques sur l'âge et l'origine des traductions latines d'Aristote*. Paris 1843²), Hauréauova, Renanova a j. Ve XII. stol., kdy celé Organon na západě rozšířeno, přeloženy též jiné spisy Aristotelovy zároveň se spisy některých arabských aristoteliků do latiny popudem Toledského arcibiskupa Raimunda; překladateli byli Dominik Gundisalvi a pomocník jeho Avendeath (Joannes Hispalensis). Některé spisy překládány i jinde.

V XIII. stol. beze vší pochyby překládány spisy Aristotelovy do latiny také přímo z řečtiny. Křížové války, latinské císařství v Cařihradě a nově založený řád dominikánský i po venkově se šířící, vše to usnadňovalo spojení a výměnu mezi východem a západem, a takž bylo také snadno, opatřiti si řecké originaly starých spisů. Albert Veliký († 1280), jediný výkladatel všech, jak se zdá, spisův Aristotelových, používá při některých spisech již překladů přímých vedle arabských; ba ve výkladě knihy O duši mluví o „řeckých překladech“ v plurale. Žák jeho Tomáš Aquinský († 1274) jmenuje se původcem překladů přímých. Popudem jeho pořízen od členů téhož dominikánského řádu překlad nový, o nějž největší zásluhu má Vilém z Moerbeke (ve Flandrii), dobrý znalec řečtiny. Překlad ten jest, zevně od nepřímých značný také tím, že *Metafysiku* jinak rozděluje a začátek první knihy má, kdežto nepřímé ho nemají, kladouce jej za práci Theofrastovu. Zdali Albert Veliký a sv. Tomáš Aqu. uměli sami také řecky, nsnadno rozhodnouti; dle některých etymologických výkladů zdá se, že ano, tento více než onen, ale sotva který důkladně. Některé spisy Aristotelovy zdá se, že na západě znali jen z překladů přímých, na př. „*Parva naturalia*“.

Tomáš Aqu. tedy jest jistě první, který při výkladech četných spisův Aristotelových vesměs použil překladů přímých,

ačkoli z příčin polemických bedlivě si všímal výkladův Avicennových a Averroesových; zhusta však — neznámo, proč — pomíjí překladů nových a používá starších variantů. Výklad Alberta Velikého bývá více opisný a podává jaksi novou samostatnou soustavu nauky, kdežto Tomáš Aqu. hledí zcela objektivně jednotlivá díla zevrubně probrati, souvislost jejich s ostatními prokázati a podati slovný i věcný výklad. Výklad Alberta Velikého následuje hlavně výkladu Avicennova, výklad Tomáše Aqu. značí vědecký pokrok. Filologicky ovšem chybuje i on často, nemaje správné předlohy, ale věcně jest výklad sv. Tomáše Aqu. dosud velmi cenný, ba v částech čistě spekulativních dosud namnoze nepřekonaný.

Jako Tomáš Aqu., tak i jiní scholastikové vyložili jenom některá díla Aristotelova, nejvíce Petr Auvergneský, pak Duns Scotus, Aegidius Romanus, Jindřich Gentský, Lambert Auxerreský (všechny spisy logické) atd. až na konec středověku.

Nápadno bude na prvý pohled, že s takovým úsilím se duchovní osoby obíraly spisy, které právě té doby několikrát byly církevními úřady zapovězeny (1209—1276). Zároveň se týkaly přímo jen Francie, kde nauky arabské nejvíce šířeny, ale poněvadž byly zákazy v Římě potvrzeny, měly býti vodítkem pro všechny: „nebudtež čteny Aristotelovy knihy o metafysice a přírodopise (naturali philosophia), ani summa o nich“ (1215)... „učitelé nepoužívejtež oněch knih přírodopisných v Paříži, až budou prozkoumány a ode všeho podezření bludův očištěny“ (1231).

Zároveň se však pořizují nové překlady, a sám sv. Tomáš Aqu., nejsa s předešlými spokojen, vede péči o to, aby spoluobratří jeho z řádu dominikanského všechny spisy znova přeložili. Jak se to stalo, slyšeli jsme: překlady byly zcela doslovné, otrocky věrné. Z tohoto skutku, že scholastikové i přes zákazy církevní nepřestávali Aristotela pilně studovati a veřejně vykládati, dále ze slovného znění zákazů samých, a posléze z jednotlivých odsouzených nauk, jež vydávány za aristotelské, jsou však docela zřejmě z arabských filosofů vzaty, vysvítá nade vši pochybnost, že zákazy církevní se týkaly spisův Aristotelových tak jak tehda byly rozšířeny t. j. překladů a výkladů jejich, pořizených z arabštiny a hebrej-

štiny, tedy překladů a výkladů znešvařených. (Srv. Schneid, *Aristoteles in der Scholastik*. 1875.)

Doslovné a latinsky málo čisté překlady scholastiků nezamlouvaly se ovšem vkusu humanistů v XV. století, kteříž ostatně již nebyli tak vázáni na překlady. Studium původního textu vedlo také k novým, lepším překladům. Z nich budtež uvedeny Argyropulův, Laurentia Vally, zvláště Hermolaa Barbara. Humanisté celkem méně přáli Aristotelovi než Platonovi, avšak studium textu původního přece podporovali, jako na př. Gemistos Plethon, zakladatel platonské akademie ve Florencii, protivník východních aristotelikův, Theodora z Gazy, Georgia Trapezuntia a Gennadia. V Padově byla jakási škola aristotelská, pěstující však více averroismus, než peripatetismus. Aristoteles sám o sobě, a ještě více v podání scholastickém byl příliš střízlivý a těžkopádný, u mnohých pozdějších scholastikův až do nechutenství podrobný, tak že se humanisté obraceli předně proti neúhledné formě, neplodné dialektice, brzy však také proti zásadám; Platon, nadšenější, blouznivější a uhlazenější, lépe vyhovoval. S rostoucím nepřátelstvím proti scholastice v XV. a XVI. stol. ubývalo také studia aristotelismu jakožto platné soustavy naukové, ačkoli práce kritická byla vydatnější.

Reformatoři tak řečení nebyli v posuzování Aristotela za jedno. Luther nazýval jej „Narristotelem“ a komediantem, kterého by měl chuť pokládati za ďábla, kdyby nebyl měl těla. Melanchthon studiu aristotelismu přál, a posléze i Luther aspoň s logickými a retorickými spisy by se smířil, kdyby se z nich prý vyučovalo bez přítěže scholastické. Melanchthon svoje filosofické knihy založil na Aristotelových, a tak se tento dle Vally a Agricoly v dialektice zjednodušený aristotelismus udržel v protestantském Německu až po Leibnize, nebo vlastně až po Wolfa. Urputní nepřátelé aristotelismu byli ve Francii zvláště Pierre de la Ramée (v XVI. stol.) a v Němcích Taurellus (XVI. stol.).

V katolickém světě vzkvetla za doby sněmu Tridentského opět vážná a přesná scholastika, jejíž čelní zástupcové byli též ctiteli aneb, jako Toletus, Petrus de Fonseca, i vykladači Aristotela. S theologií katolickou, pokud se nesla směrem

scholastickým, tedy, s některými výjimkami osmnáctého a devatenáctého století, stále až po naši dobu jest peripatetismus nerozlučně spojen. Ne sice že by přímé studium Aristotela se tu pěstovalo, ale zásady a směr jeho tu vládne; i zdá se, že se vliv jeho bude spíše vzmáhati než tratiti.

Za to filosofie odloučená od theologie zanevřela na dlouho na scholastiku a pro ni také na peripatetismus. Descartes (na zač. XVII. stol.) míní v předmluvě ke svým spisům, že pravé filosofie nejschopnější jsou ti, kteří se naučili co nejméně z toho, co až dotud filosofií jmenováno. Známý a často uváděny jsou útoky, které činí Bacon Verulamský na metodu Aristotelovu, a zvláště na přírodozpyt jeho. Nezasloužená pověst, z jaké se Bacon těšil, dodala také oněm více utrhačným než oprávněným úsudkům více váhy než zasloužily. Nyní aspoň se u znalců vůbec uznává, že Bacon není nikterak zakladatelem metody indukční, nýbrž právě Aristoteles, ba že není ani jejím obnovitelem v té míře, jak se říkávalo. Proto se nepříznivé úsudky jeho už také méně opisují a rozšiřují.

A takto všechny směry filosofické, ačkoli se z veliké části stravou peripateticko-scholastickou živily, bojovaly výslovně proti soustavě té. Empirismus i idealismus ji stejně zavrhoval. Leibniz se jí poněkud zastal, ale bez valného výsledku.

Teprv eklektická škola francouzská (Cousin atd.) aspoň s historického stanoviska vytrhla starobylá díla peripatetismu a scholastiky ze zapomnění. V Němcích Lessing budil nadšení pro Aristotela jakožto esthetika básnictví. Jako za renaissance tak i nyní obživlý směr historický prospěl peripatetismu. Po dlouhé přestávce pořizována nová vydání a překlady. Divným způsobem i Hegel přispěl k lepšímu ocenění historického významu. Trendelenburg dokonce ujal se práce, obnoviti filosofii Aristotelovu i jakožto časovou soustavu; mimo směr novoscholastický však nemělo úsilí jeho jinak značnějšího úspěchu, nežli že přispělo poněkud k pochopení soustavy té.

Novější bádání o Aristotelovi je neseno takořka výhradně směrem filologickým neboli historicko-filologickým, ačkoli se v dlouhé řadě badatelů těch nacházejí jména z přerůzných oborů, nevyjímajíc ovšem ani odborných filosofů. Proti věku

předešlému dáno Aristotelovi ve mnohých věcech zadosfučinění i tímto směrem kritickým. Kladně nauky Aristotelovy dosud málo využítkovány.

* * *

Každý spis Aristotelův je samostatným celkem a málokdy se na jiné odvolává. Hlavní spisy dohromady pojaty podávají dosti docelenou soustavu nejen Aristotelových nauk, nýbrž i tehdejšího vědění vůbec; tam také naznačena drobná látka, která v některých částech jest předmětem zvláštních pojednání.

Podati hlavní rysy soustavy Aristotelovy, není právě snadno. Aristoteles je sice přítelem nejvyšších zásad a dedukcí, ale také drobné práce, ve které se jeho ráz nejvíce prozrazuje. Předměty jeho jsou nejsnadnější a nejobtížnější. Sloh jeho — jest-li jeho — jest velmi obsažný a úsečný, ba úryvkovitý a nejasný, zvláště kde přednáší svoje vývody. Postup myšlenek bývá přerýván odbočkami a postrádá často souvislosti; o mnohých částech nelze dle souvislosti zjistiti, kam náležejí.

To všecko stěžuje nemálo studium jeho vlastních spisů, do kterého třeba se dáti každému, kdo chce správného obrazu o soustavě jeho nabyti. Slohové obtíže rostou tím více, čím bohatší a složitější jest názvosloví jeho, které tu stojí často, jako by se rozumělo samo sebou, ačkoli je dost' umělé, od prosté mluvy odchylné. O mnohých názvech jest ode dávna spor dosud nerozřešený a bezpochyby nerozřešitelný. Mezer textu též nechybí, a všechny tyto nedostatky se nezřídka sbíhají na rozhodných místech. K tomu přistupuje jakási zdánlivá nerozhodnost a nejistota, kterou rozbory jeho ve čtenáři mnohdy zůstávají. Nepřednášeje nauk svých všude theticky a poučně, nýbrž též otazně a pátravě, probírá sice záhadu do podrobná ve všech možnostech, ale tím samým ji a řešení její nejednou zastiňuje. Známe jest častý závěrečný obrat, který tvarem jest otazný, obsahuje však vlastní řešení. Vůbec vidíme u Aristotela teprve začátky slohu, kterého věda používá v pojednáních; proti dřívějšímu slohu dialogickému a výpravnému jest Aristoteles vlastním zakladatelem vědeckého slohu, jak se jeví v podobě rozpravy a pojednání.

Význačná jest příhoda, kteráž ukazuje, jak prý Aristoteles sám o studiu svých spisů soudil. Alexander Veliký uslyšel prý v Asii, že Aristoteles některé části svých přísně vědeckých nauk uveřejnil. I vyčítá učitelu svému, že neměl seznamovati davu s tím, čím oni dva spolu se zabývali. K tomu prý odvětil Aristoteles, že je to nyní právě tak známo, jak to bylo a bude neznámo, narážaje na nesnadnou srozumitelnost svých spisů.

Prvé pokusy, včísti se do některého spisu jeho, stojí jakési sebezapření. Počínáť obyčejně povšechnými větami, které se na oko nesou jako loci communes a jsou při tom hned plny závažných námětů, tak že jimi začátečník valně nezmoudří. Též další, někdy trochu rozvleklé a neurčité zprávy o naukách předchůdců bývají málo zajímavé pro čtenáře novějších spisů. Brzy však upoutá spis Aristotelův čtenáře vědychtivého jednak tím, že jej pobádá k samočinným, a to skromným a obezřelým úsudkům, jednak tím, že se zhusta odvolává na zkušenost a zdravý rozum; v tomto smyslu by Aristotelova metoda — proti mnohému novějšímu filosofu — mohla býti zvána populární, kdyby sloh nebyl tak odměřený.

Aristoteles chce býti pilně studován sám ze sebe a vykládán též sám ze sebe. Mezi nepříznivými posuzovateli jeho jest jich málo, kteří by jeho vlastní spisy byli prostudovali, a bez předpojatosti prostudovali. Není tu míněna ona nemožná nepředpojatost, jaké se po člověku neprávem žádá, když se na filosofování vydává, jakoby totiž měl vždy počítati od ničeho, nýbrž ona předpojatost školy a směru, která mnohdy nenechá býti spravedlivým ku přednostem směru jiného. Nejpotřebnější jest ke studiu tomu, znáti aspoň poněkud peripatetické názvosloví. Z výkladů jsou pro studium nejlepší, které věcně studují a podávají význam slov a věcí dle Aristotela samého; kritické a polemické výklady, kterékoli spisovatel se namanuly, bývají stranné a svádějí ke křivým úsudkům. Mnohé vycházejí z předpokladů, jež by Aristoteles už předem odmítl, jiné pak vykládají méně jasné i důležité nauky po svém, zaviňující tím příčností v soustavě.

Jak v dějinném přehledu zmíněno, obnovuje se peripatetismus v nynějším směru novoscholastickém. O logice

ostatně Kant právem řekl, že v ní od dob Aristotelových až do té doby nepokročili v ničem. Novější době přičítá se hlavně noetika jeho; od dob Descartesových a Kantových není vítána hlavní zásada, že přirozenost lidská směřuje podstatně k poznání věcné pravdy, že možnost jeho v sobě má a co rozum vůbec přirozeně a podstatně za pravdu uznává, že jí také jest. Metafysika ovšem na tom založená nemůže se nadíti lepšího osudu ani tam, kde zásadně proti veškeré metafysice nejsou. V ethice a poietice našel sice mnoho nepřátel, ale takových, kteří by jej se zdarem byli vyvrátili a něčím lepším nahradili, nikoli.

Poměr svůj k Platonovi označuje Aristoteles sám, zova se sice platonikem, ale polemizuje v čelných spisech proti některým význačným stránkám platonismu. Mají-li různé části bytí stručně naznačeny, tedy je to především metoda, u Aristotela více zkusná, pak ideologie Platonova a matematický empirismus Aristotelův a konečně význam vědění v ethice, jehož Aristoteles nestaví tak vysoko jako Platon.

Aristoteles totiž nejen rozeznává, nýbrž také používá dvojí metody, přiměřené dvojímu východisku a směru v sou-
sudku, t. j. syllogismu vlastnímu z nejvyšších zásad (*ἀρχαί*) a návodu (*ἐπαγωγή*). Metody ty se zovou dialektickou a empirickou; ona vysvětluje z nejvyšších pojmů nižší a zvláštní, tato vystupuje od jednotlivin, které buď popisuje (fysika) neb rozbírá (logické zkoumání). Tento druhý fysicko-analytický způsob vystupuje u Aristotela do popředí a projevuje se v celé soustavě. Metafysika jest oběma nejvyšší vědou, ve které však Platon ihned se povznášívá k nejvyšším zásadám o jsoucnu, aby odtud vše ostatní řešil, kdežto Aristoteles poohlédnuv se napřed po různých skutečných útvarech jsoucna, o kterých jest nějaká věda, zakládá teprve potom vědu o jsoucnu a jeho bytí samém.

V tom pak opravuje Platonův dualismus o samostatnosti jednotlivých i povšechných bytostí (realní idealismus) v ten smysl, že jen jednotlivina (*τόδε τι καθ' ἑαυτον*) jest vlastně a opravdově samostatnou bytostí (*οὐσία πρώτη*), kdežto povšechnina jest jí jen nevlastně a odvozeně (*οὐσία δευτέρα*). Protož nedostačuje Aristotelovi poměr mezi látkou a tvár-

nosí (ἔλη a εἶδος), jak jej byl Platon stanovil, aby vznik a změnu vysvětlil. Platonovi je totiž látka pouhou zbaveností (στέρησις), ničím, a jen věčná a nezměnná tvárnost, objevující se v jednotlivinách jakožto různá a změnná, působí jednotlivé jsoucno. Naproti tomu jest Aristotelovi látka opravdovým jsoucnem, totiž možnou bytostí (δυνάμει ὄν), bytostí jsoucí v mohoucnosti, a takto podkladem, „podmětem“ (ὑποκείμενον) bytosti skutečné (ἐνεργεία, ἐντελεχεία ὄν), jež se uskutečňuje tvárností. Změna, vznik a zánik (pohyb, κίνησις) je tedy pochod skutečný, nejenom zdánlivý; tvárnost každé bytosti je zvláštní a vlastní, není pouze odleskem věčného pravzoru ve výšinách bytujícího. Protož má u Aristotela příčina účinná mnohem větší úkol, než u Platona, jemuž dostačí takořka docela příčina pouze vzorná, v ideích, zvláště v ideji dobra bytující. I tato sice obsahuje v sobě příčinnost účelnou, teleologickou, ale opravdové, realní působení účelu jakožto prvé a poslední příčiny na postupný vznik věcí, až ku člověku, a to k muži, stanovil teprv Aristoteles. První původce pohybu a vzniku jest nehybný (τὸ πρῶτον κινῶν ἀκίνητον), ale hýbe vším jakožto příčina a účel. Je to božstvo, věčně živé a činné. Poměr jeho k látce a věcem světovým vůbec ostal ovšem i Aristotelovi nepřekonatelnou záhadou; theologie ostatní i filosofie přírody (hvězdářství atd.) dopadla podle toho nepříznivěji, nežli podrobné zkoumání přírodopisné. Další rozbor těchto předmětů vystupuje z hranic, úvodu tomuto vytčených.

I v psychologii snaží se Aristoteles překonati dualismus Platonův, stanově jednotlivou duši myslící za tvárnost a základ, který činí člověka člověkem; duše je sice podstatně různá od těla (νοῦς χωριστός), ale činí s ním jednu určitou, v přírodě nejvyšší bytost, μικρὸς κόσμος. Poznání tedy se nabývá a zdokonaluje docela v tomto oboru života a zkušenosti, nikoli ze vzpomínky, na bývalý názor, jako u Platona.

Účelem člověka jest blaženost v rozjímání jakožto nejvyšší ctnosti. Ctnost je střed mezi krajnostmi nedostatku a přílišnosti v tom kterém předměti; ctnost se na základě přirozených vloh vychovává rozumem i cvikem, nejsou ještě dána pouhým věděním dobra, jako u Platona, neboť i proti věděni tomu lze jednati.

Každý člověk je přirozeně bytostí určenou pro společnost státní. Politika Aristotelova, jíž se máme tuto blíže obírat, jest, jako u Platona, další částí ethiky. Ale zásadní rozdíl mezi učitelem a žákem jeví se i tuto. Platon jest genialním osnovatelem ideálního státu, ve kterém se jednotlivec úplně podřizuje celku a v něm se svou osobitostí a svérázností má zmizeti. Aristoteles naproti tomu vystupuje zdola nahoru, počínaje nejmenším společenským útvarem, rodinou a domácností. Muž jest ženě a dítkám „králem“, otrokům „pánem“; úkol domácnosti není jen přírodní, nýbrž také mravní.

Tak i stát jest od přírody dán jakožto společenstvo s úkoly mravními. Útvary jeho jsou však různé, více méně správné, i nesmí býti jen jeden útvar vyhlášován za jedině pravý a jen takový sestrojován (jak u Platona). Podle ethiky jeho ovšem zamlouvá se mu především jakýsi střední útvar (*ἡ μέση πολιτεία*), bez přílišných protiv a výstředností. Podle svých mravnostních a náboženských úkolů má zlému zabránovati, dobré podporovati, a to vzděláváním přirozených vloh, cvikem a dobrými příklady. Důležitými pomůckami jsou tu všeliká umění, zvláště básnictví.

Úvahy Aristotelovy o státě, uložené ve spise *Πολιτικά*, zakládají se na důkladném, osobním i zprostředkovaném studiu států řeckých i cizích. Sbírkou sentencí, známých ve starověku jménem Varronových, přičítá Aristotelovi na otázku žáka Alexandra, koho pokládá za svého učitele, tuto odpověď: Věci samy byly mně učitelem, a ty se nenaučily lháti. Cicero svědčí (*De fin.* V. 2.), že Aristoteles opatřil světu známost nejen všech řeckých, nýbrž i cizích států. Z obsáhlého díla toho, na které spisovatelé často narážejí, známe jen úryvky, avšak i naše *Politika* svědčí dost o podrobné znalosti různých ústav. Zjednotiti si ji mohl z části svou zkušeností, z části z cizích spisů, z nichž některé uvádí, z části také ze zpráv svých četných žáků, přátel a cizinců, kteří se v Athenách scházeli.

Hlavní státnické nauky Aristotelovy *Politiky* jsou asi tyto. Stát jest útvar přirozený, tak jako jeho části, totiž do-

mácnosti, ze kterých sestává. Význam nauky této jest nemalý. V době, kdy mythologické zprávy o božském neb heroickém původu států propadaly pochybnosti a záporu, a tím také státy své zkáze, bylo důležité, poukázati na přirozený vznik, na přirozené právo existence a na přirozeně daný vychovatelský úkol státu. Pochopitelně jest při tom, že přese vše námitky zdravého rozumu hájí Aristoteles, ač chabě, i otroctví jakožto zařízení přirozeného; bytť synem své doby a národnosti, kde už dávno vyhynulo hesiodské pokolení pracujících, kde stát žádal, aby občané se zabývali více veřejnými záležitostmi, tak že osobní tělesná práce byla spíše hanbou než povinností.

Již naukou svou o přirozené důležitosti rodiny a domácnosti odporuje Platonovi, který za hlavní zlo všech států kladl zvláštnost a různost jednotlivcův a chtěl proto zrušiti soukromý majetek i oddělenost rodiny. Aristoteles ukazuje v dalším ocenění nauky Platonovy, že takovéto společenství majetku, žen a dětí jest neuskutečnitelné a nepřirozené; již proto ho nelze schváliti, nehledě ani k neblahým následkům jeho. Protož ani lakonský stát Lykurgův, jenž taktéž jednotlivou rázovitost potlačoval, není idealem Aristotelovým, jemuž duševná dobra a ne zevnější kázeň a výcvik jsou účelem člověka.

Takto na sklonku samostatného vývoje a bytování států řeckých měl Aristoteles příležitost dokázati, že ani dějiny ještě nejlepšího státu nevykazují ani důmysl a obrazivost badatelův ho nevymyslila. V obojím případě jest kritika Aristotelova zcela případná, ač ne ve všech částech. Nezamlouvá se předně, že o obojí ústavě, dějinné i vymyšlené, pojednává týmže způsobem, logickými důvody, tak že proti oné jest poněkud nespravedliv — nezmiňujíc se ani o některých dějepisných nesprávnostech. U Platona neprohlédá vždy jen k vadné argumentaci — jinak by vyvrácení bylo mnohem jednodušší a pádnější — nýbrž podle svého viní protivníka i z chyb, jichžto se tento nedopustil.

Vlastní kallipolis Aristotelova, užijeme-li o ní platonského názvu, ovšem také nám ve všem nevyhovuje. Jakkoli vysocce ceníme vznešené úkoly, které státu dává, přece zase jiné stránky, jako otroctví, názor o práci, hellenská výlučnost

a pod. nemile se nás dotýkají u toho zastance hlasu přírody a zdravého rozumu. Moderní státník vytkne nad to ještě jakousi obmezenou zálibu pro drobné státy a nechť k podnikům tržebným. Z jakéhosi přílišného doktrinářství nedbá dosti stránek realních ve státě, na př. rolnictví, vojenství. Jakožto Hellen jest innohem hrdší než Platon, ale hrdost ta nedochází u něho výrazu politického, v Hellensku sjednoceném, nýbrž ostává čistě ethnografickou, jevíc se hlavně vůči barbarům. Jinak i tu jeví se jakožto chladný vědec, často i v nepříznivém slova toho významu, tak že ze samé nestrannosti stává se i nespravedlivým.

Mimo přednosti dříve uvedené vyniká Politika Aristotelova v dějinách státnictví hlavně tímto dvojím: naukou o druzích ústavy a o svědomí a hlasu lidu jakožto prameni právním. Co do ústav ne vynalezl sice on prvý rozdělení v monarchii, aristokratii a demokracii, ale ocenil důkladně přednosti jejich, jakož i vady, které vreholí ve výstřednostech tyrannie, oligarchie a ochlokratie. Nezáleží mu tedy tolik na tom, kdo vládne, nýbrž jak se vládne, a tu jest mu poměrně nejlepší vláda středního stavu, zámožného občanstva, která zajišťuje stát od oněch výstředností a od náhlých převratů.

Konečně maje na zřeteli blahodárné úkoly státu pojednává o vadách ústav, zvláště o tyrannii a ochlokratii, a nápravě jejich. Zde opět vede hlavní slovo ona bohatá zkušenost a logická síla, která jeho rozborů vůbec vyznamenává. Stať o tyrannii pokládá se za nejdokonalejší oddíl Politiky. „Zde jest vypravovatelem, malířem a řečníkem zároveň“ (Oncken). Zda-li tu také trochu mluví osobní vzpomínky, nesnadno rozhodnouti.

Kdy Politika sepsána a zdali vůbec najednou sepsána, není jisto. Poslední událost v ní zmíněná je smrt Filippa Makedonského (336), tak že jistě psána také později.

Pro nynějšek má Politika význam především historický, jakožto nejlepší dílo starověku o věcech státních. Že mnohé myšlenky a důvody i nynější právník smí zcela dobře přijati doslovně za své, rozumí se při Aristotelově sententiosním způsobu samo sebou. Právě pro svou prostotu a neúhlednost nezdají se však býti tak vzácné, jak skutečně jsou.

O zevnější podobě *Politiky* jest nyní téměř obecné přesvědčení, že tu máme pouze náčrtky, pořízené pro ústní přednášky filosofovy nebo podle nich, od něho již soustavně nevypracované, nýbrž od vydavatelů v jakou takou soustavu uvedené a uveřejněné. Chválí se sice od jedněch umělá a znamenitá skladba celku (Stahr), rozděleného prý ve tři části: spekulativní (kniha I.—III.), theoreticko-praktickou (IV.—VI.) a konstruktivní (VII.—VIII.); v jednotlivých částech ovšem připouštějí i tito chvalořečníci četné nedostatky a neurovnanosti slohu, zaviněné ostatně zhusta chybným podáním textu. Jiní však většinou postrádají i ve stavbě díla soustavné souvislosti. Ba i původní pořadí knih změněno tak, že pět posledních přeloženo: I. II. III. VII. VIII. IV. VI. V.

I jinak jest o záměru a rozvrhu spisu dosti pochybností. Na konci *Ethiky Nikomachovy* slibuje Aristoteles pojednati o různých správách a ústavách; i spatřována v tom poukázka na dílo naše. Avšak poslední onen odstavec není jednak uznáván za pravý, jednak dílo naše onomu ohlášení nevyhovuje ani pořadím ani obsahem. Též jiná pomůcka ku poznání rozvrhu *Politiky*, totiž nárys peripatetické ethiky, zachovaný ve *Stobaiových Eklogách*, který se zdál sestaven podle Aristotelovy *Politiky*, osvědčila se dosti nespolehlivou. Spis pak sám o sobě tentokrát nic nepraví. O poměru *Politiky* ke zmíněnému dílu o *Politei Athenské* taktéž nejsou učenci za jedno. Kdežto jedni (Keil) praví, že celá *Politika* je starší než *Politeia Athénská*, kladou jiní (Wilamowitz-Moellendorf) prvé tři knihy *Politiky* a nárys ideálního státu podstatně před *Politei*, knihy VI.—VIII. (IV.—VI.) po *Politei*.

Z hlavních děl Aristotelových má *Politika* dějiny asi nejmeně slavné. Kdežto Platonova *Politeia* všude byla známa, panuje o *Politice* Aristotelově hluboké mlčení. Cicero teprve udá se na ni narážeti (*Ad Quint. frat. III. 6. 1*; *De fin. V. 4. 11*); díle jiných (Heitz) není před Alexandrem z Afrodisiady, tedy před r. 200 po Kr. známost *Politiky* doložena. Tato okolnost jakož i zvláštní neurovnanost textu zavdala (Hildenbrandovi) podnět k domněnce, že o tomto díle skutečně platí ona dříve zmíněná pověst, týkající se osudu spisův Aristotelových. Jest-li totiž pravděpodobno, že tu máme původní ještě ne-

urovnané náčrtky jeho k přednáškám nebo podle přednášek, jak časté obraty řečnické ukazují, a že k urovnání a zaokrouhlení se Aristoteles už nedostal, tedy by se s onou pověstí mohlo za to míti, že jediný rukopis *Politiky* s dědictvím snad se octl v onom sklepě ve Skepsi, odkudž jej po 200 let Apellikon z Tea vyzdvihl a uveřejnil. Tak by se snad vysvětlovalo, proč dílo nebylo známo, jakož i to, že text *Politiky*, ač neurovnaný a namnoze velmi porušený, přece poměrně ostal čist od nepodařených oprav prvých vydavatelů, zvláště Apellikonových, když jiné rukopisův nebylo.

Prvý překlad a zároveň prvá stopa *Politiky* na západě vyskytuje se teprve v XIII. stol. Však ani na východě ani mezi Araby nebyla známa; některé rukopisné památky překladů, které se jí zdají připomínati, jsou příliš pochybné. Onen překlad latinský pořízen asi zmíněným dominikanem Vilémem z Moerbeky. Jest jak ostatní jeho překlady úplně doslovný; lze mu tedy vytýkati nevkus a nesrozumitelnost, nikoli však neznalost řeči.

Prvé výklady pocházejí od Alberta Vel. a Tomáše Aqu. Ten, který se Albertu Vel. připisuje, liší se nemálo od jiných aristotelských výkladů téhož učence, nejsa jak ony pouhou parafrazí a opisem. Protož jej někteří, zvláště Renan, jemu upírají; jiní, jako Jourdain, přednosti jeho přičítají vlivu výkladů Tomáše Aqu. Tento jednak ve vlastním výkladě, jednak v samostatných spisech, na př. „*De regimine principum*“ a ve spisech theologických opírá se o nauky Aristotelovy, z pravidla je přijímá za své, jinak je zase dle zásad křesťanství opravuje neb doplňuje. Otroctví se stanoviska právního zavrhuje, neboť od přírody jsou mu všichni lidé rovni; skutečné otroctví odvozuje od prvotného pádu člověka. Účel státu jako rodiny jest mu ovšem vyšší, jest věčný. Proti tyranii horlí jako Aristoteles; přímou vzpouru proti zákonnému tyranu však zavrhuje, anaf krutovláda může býti jednak trestem za hříchy, jednak prostředkem očišťovacím, tak že není-li jiného zákonného prostředku na zkrocení tyranu, nezbyvá než modlitba. Nejlepší vládou jest mu zmírněná monarchie, při níž by také lid měl jistá práva ústavní, na př. při volbě úřadův i samého knížete. Lichvu ovšem též odsuzuje naprosto.

Podobně počíná si též jiný vykladatel téhož věku, Aegidius Colonna (též Romanus nazývaný), jen že i on, jediný ze scholastikův, původ otroctví hledá v přírodě; ale i tak mu ovšem ostává otrok člověkem s jistými neodňatelnými právy lidskými, nestává se nikterak pouhým zbožím, pouhou věcí.

Koncem XIV. stol. přeložil nominalista Nicolas d'Oresme s jinými spisy Aristotelovými též Politiku do frančtiny pro krále Karla V. Překlad ten vydán tiskem v Paříži r. 1489. Pořízen byl bezpochyby dle latinského překladu Moerbekova. Názory Aristotelovy ostatně přednáší spisovatel onen i v samostatných dílech, na př. v pojednání o měně, prozrazuje však v nejedné části samostatný kritický úsudek. On také první projevil pochybnost o tom, jest-li obvyklé pořadí knih Politiky správné. Jakožto vykladatel četných spisův Aristotelových a mezi nimi též Politiky proslul také pověstný Joannes Buridanus, vrstevník Oresmiův.

Všechny tyto jakkoli záslužné práce byly na ten čas významu více theoretického a školského. Doba nebyla studiím státoprávním přízniva. Teprve XV. století vyneslo otázky ty více na povrch veřejného zájmu. Obnovené studium klassického starověku přišlo i tomuto směru právě vhod.

Okolo r. 1429 přinesl humanista Francesco Filelfo mezi jinými starořeckými rukopisy, v Cařihradě nasbíranými, také rukopis Politiky do Italie. Zdá se, že dle něho přeložil Lionardo Aretino (Bruni) Politiku do latiny; překlad ten vytištěn s výkladem Tomáše Aqu. r. 1492 v Římě. Věku XV. asi náležejí čtyři rukopisové Politiky, jichž původci jsou: Theodor Gaza, pak pisatel nejmenovaný, Joannes Rosos, kněz kretský (2 rukopisy), a Demetrios Chalkondylas (s letopočtem 1494 — 1501); první rukopis nalézá se v Benátkách, čtyři ostatní v Paříži. (Srv. Oncken, Die Staatslehre des Aristoteles. I. 1870.)

Odtud množí se vydání i překlady Politiky. V XIV. století pořízeno 13 vydání, 3 vykladů, 12 překladů latinských. Však z příčin nahoře vylčených horlivost ta zase brzy ochabla, tak že v XVII. stol. vydán pouze 1 překlad a 2 otisky vydání dřívějších. Ve stol. XVIII. vydány pouze některé překlady v novějších jazycích.

Mezi vykladateli vynikají v XVI. stol. Petrus Victorius (1552) a Joachim Camerarius (1581); pečlivým překladatelem a ne pouze parafrastou jest Genesius Sepulveda (1548). Roku 1559 vyslovil Bernardo Segni ve vlašském překladě svém návrh, aby kniha VII. a VIII. se kladly po knize III. Myšlenku tu zevrubně odůvodnil římský mnich Antonio Scaino da Salo (1577), a brzy se ujala, ačkoliv ostávaly ještě četné pochybnosti, na př. o úplnosti knihy VIII., o mezerách textu atd.

Ze XVII. stol. pozoruhodny jsou zvláště práce Huberta Giffena (Giphania), Heinseho a Hermanna Conringa. Tento stal se v kritice textu přímo pověstným pro tu „hvězdnatou oblohu“, kterou ve vydání svém četné mezery poznačil.

Pilně pořízeno jest vydání J. G. Sneiderovo (1809) s latinským překladem a bohatým výkladem, cenné zvláště udaji knihopisnými. O kritiku textu i výklad některých částí dobyt si nemalých zásluh K. Göttling svým vydáním i různými monografiemi.

Berlínským vydáním všech spisův Aristotelových nastala nová doba studiím aristotelským. Brzy potom Barthélémy St. Hilaire vydal (1837) v Paříži řecký text *Politiky* s volnou francouzskou parafrazí a s výkladem. Čeho se práci té nedostává ve filosofické zevrubnosti, nahrazeno zajímavým popisem rukopisů pařížských, jichž jest 11, jakož i pojednáním o pořádku knih. Spisovatel rozhodně žádá, aby se přestavily nejen knihy VII. a VIII., nýbrž i V. a VI. Návrhu tomu v Německu zjednal průchod L. Spengel pojednáním v rozpravách Bavorské Akademie (1849).

Důvodem prvního přestavení jest, že na konci III. knihy se ohlašuje rozprava o nejlepším státě jakožto bezprostředně následující, kdežto ve IV. knize (dle starého pořadí) se rozprava ta již předpokládá.

Důvodem přestavení druhého jest, že v knize IV. (dle starého pořadí) v hl. 2. udává se pořadí úvah následujících způsobem, kterému jen pořadí IV. VI. V. vyhovuje. Má totiž jednáno býti o tom, jak kterou ústavu zaváděti (kn. VI.), a „konečně“ o záhubách i opravách ústav (kn. V.).

Souvisí s tím domněnka, jak asi Aristoteles *Politiku* pracoval, a že v nynějším spise nemáme díla Aristotelem samým

dovršeného, nýbrž jen více méně zaokrouhlené náčrtky k zamýšlenému dílu, zvláště pokud se pěti posledních knih týká. Mají někteří za to, že Aristoteles podle svého zkusného směru dříve vypracoval část o skutečných ústavách, část historickou (srv. str. XXVII o poměru Politeí k Politice) a pak teprve část o státě ideálním, hodlaje tuto pak na své místo zařaditi, k čemužto však prý již nedospěl. Souhlasně s tím pak pokládají knihu VIII. (dle starého pořadí) za neukončenou.

Naproti tomu chtěli jiní (F. Woltmann) přestaviti jen knihu V. a VI., jiní pak nepřipouštějí přestavení docela žádného (Forchhammer, Stahr); zmíněné nesrovnalosti přičítají nedokonalostem textu. Berlínské vydání sice onoho přestavení neprovedlo, ale přes to nové pořadí knih takorůzka zobecnělo.

Předkládám pouze tyto zprávy o sporu, bezpochyby již ukončeném, nejsa ovšem s to, abych co nového o věci pověděl. Budtež jen ještě uvedena některá jména učenců, kteří kromě uvedených vědomostí naše o Aristotelově Politice platně obohatili.

Mezi kritiky a vydavateli textu vyniká zvláště Fr. Susemihl, dle jehož příručního vydání u Teubnera v Lipsku (1882. Str. XXVIII a 367) tento prvý český překlad pořízen. Proti Susemihlově vydavatelské práci se sice leccos namítá, avšak když šlo o překlad za účely nefilologickými, tedy bylo asi nejlépe přidržeti se jednoho vydání. Literaturní přehledy až do r. 1860 podal Bendixen v časopise Philologus (XI, XIV, XVI). Nyní je podává E. Zeller v Archiv für Geschichte der Philosophie. Bernays m. j. vydal (1872) překlad prvých tří knih; výklad tu nahražen, po způsobu již Themistiem zavedeném, vysvětlujícími vsuvkami v textě samém. Kritické a vykladatelské práce účastnili se dále: Bradley, Busse, Büchsen-schütz, Henkel, Krohn, Newman, Perander, Schmidt, Teichmüller, Wilson, Zeller a m. j. Státovědné sborníky a slovníky ovšem nemohou Politiky Aristotelovy pominouti. V Moskvě vydal (1865) N. Skvorcov překlad i výklad Politiky s úvodem a dvěma excursy o Aristotelově nauce o právé a výchově; byl bych rád vítané pomůcky této použil pro český překlad, zvláště při názvosloví, ale překlad Skvorcova jest více opisný, a proto snad více rozvlečený, než se mi zdá býti dovoleno.

Samostatné životopisy Aristotelovy vydali Angličané Blakesley (1839) a Lewes (1864); Lewesovo dílo přeložil do němčiny Carus (1865).

* * *

České vydání toto pořízeno za účelem věcným, nikoli filologickým, a proto přidržel jsem se takorůzka venkoncem textu, jak jej Susemihl ve zmíněném vydání upravil; zdržel jsem se veškerých coniectur textových, naznačiv pouze návrhy vydavatelovy, jež sám učinil neb od jiných přejal. Překládal jsem co možná doslovně, aby nejen myšlenky, nýbrž i sloh Aristotelův byl věrně podán. Parafraze, ačkoli se až dosud vydávají (srv. na př. bezcenné vydání překladu Garveova od Mor. Brasche 1893), věda nynější právem zavrhuje. Vsouvati pak do textu vysvětlující a opisné poznámky, třebaš i zvláštním tiskem označené, zdá se býti nejen původní svéráznosti slohu, nýbrž i chodu myšlenkovému nebezpečno; a byť i konečně myšlenky byly věrně podány, skladba původní je tím přece jaksi příliš zmodernisována. Pro širší obecenstvo bude způsob ten snad vhodnější, až bude smysl a souvislost všech míst na jisto postavena. Zvláštní ráz slohu Aristotelova zdál se mi však i v tomto případě, že Politika jeho dojde pozornosti širších vrstev mezi vzdělanci českými, zasluhovati toho, abych věrným překladem s úsečností jeho závodil. Kritická a dosti oprávněná pochybnost, máme-li tu skutečně Aristotelův text a sloh původní, věci podstatně tuším nemění; hlavní rysy zajisté jsou čistě aristotelské, a překlad chce býti věrným obrazem originalu, tak jak jest, pokud správnost a poměrně možná plynost češtiny dopouští. Jestli i odborníku velmi obtížno, Aristotela čísti třebaš i v textě mnohem lépe zachovalém, než jej máme v Politice. Při veškeré snaze, aby překlad sám sobě dostačoval, předpokládá přece četbu velice pozornou, má-li souvislost myšlenek býti pojata.

Nemenší obtíže působí překladateli názvosloví, zvláště u nás, kde vědecké názvosloví je tak málo důsledně provedeno a tak málo ustáleno. Ostatně sám Aristoteles neuzívá názvů vždy důsledně a stejně, tak že je tím nesnadnější, najíti český název, který by se s původním kryl, a to ve všech jeho

významech i odstínech. S toho stanoviska by konečně bylo nejlépe, nechati odborné názvy nepřeloženy, jenom že by se tím neposloužilo ani českosti ani jasnosti překladu. Některé svérázně řecké anebo zobecnělé názvy ponechány. Tak na př. ponecháno „politeia“, pokud značí určitý druh ústavy vedle „aristokratie“ atd. Jak se však i původní výraz opotřebuje a významem pozmění, ukazuje slovo „despocie“, jež původně („despoteia“) značí pouze celý poměr pána k otroku; tu nezbývalo, než nechati buď název původní „despoteia“, „despotika“ atd. anebo přeložiti neobvyklým „pánovství“, poněvadž „panství“, ač má původně též význam, přešlo též do významu jiného. Některé cizí překlady, i velmi dobré, ponechávají bez rozpakův i výrazy: „ktetika“, „chrematistika“, „oikonomika“ atd. Jsou to ovšem výrazy odborné, jichžto překlad (i málo zdařilý) stál mnoho hledání a přemýšlení, ale pokusil jsem se oň přece, hledě vysvětlivkou doplniti, co by slovu chybělo; jasnější by původní výraz dojistá též nebyl, ba v případě tak makavém, jako je v hlavním spisu toho slovem: „politika“, „politik“, „politicky“ atd. bychom došli mnohdy smyslu značně odchylného. U českých názvů, jak zmíněno, překladatel často se zoufalstvím pozoruje, jak nazdařbůh jsou utvořeny a nedůsledně, jak odvozeniny z téhož kmene přecházejí ve významy navzájem docela cizí, tak že nelze jich obdobně použiti pro skupinu pojmů řeckých. Jako proti správnosti tvaroslovné se mnohé umělé novotvary prohřešují, tak také proti správnosti významové a proti promyšlenosti logické. Při překládání Aristotela, který prvý má ustálené názvosloví odborné, a to velice bohaté a spletité, cítiti obtíže ony především; překladatel Aristotela nepodiví se již těm četným nestvůrám scholastické latiny, uobeným pracně na vyjádření slov a pojmů řeckých. Kde tedy nebyl pohotově český výraz, aspoň poněkud s řeckým shodný, nezbývalo než přidati vysvětlivky, kteréž ostatně položeny i na místech vůbec nejasných, při názvech neoborníku nesrozumitelných. Citaty z básníků byl bych rád podal i v češtině metricky, avšak sám jsem si jich přeložiti netroufal a pro všechny není ještě překladu českého. Ostatně bývají někdy uváděny velmi kuse, tak že záleží více na jednotlivých slovech aneb na povšechném smyslu.

Jinak výklad obmezen na míru nejskrovnější. Kritiky obsahu zdržel jsem se naprosto, spokojuje se tím, co v Úvodě vůbec pověděno, ostatního pak ponechávaje podrobným studiiím.

Novější posuzovatelé a vydavatelé prohlašují Politiku za přední, ne-li za jediné dílo Aristotelovo, jež až dosud má časovou důležitost a praktický význam. I čeští přátelé moji hlavně z tohoto důvodu k překladu Politiky mne přiměli, ačkoli mně samému veliká část obsahu jejího původně byla poněkud s cesty. Ostatně i dilettant v dějinách starověkých snadno pozná, že mnohé úsudky Aristotelovy o zřízeních státních přičí se úsudkům školních dějepisů našich; už tím bude dílo mnohého čtenáře zajímati, kdežto bystrá pozorování a jadrné úsudky o společenských útvarech podstatně vždycky stejných, jako o rodině, o poměrech poddanských a vrchnostenských atd., podržely mutatis mutandis platnost svou pro vždy.

* * *

Odevzdávaje české veřejnosti dílo toto, po kterém budou przději možná jiné překlady z Aristotela následovati, smím snad spoléhati na zájem vzdělaného obecnstva k dílu Aristotelovu, jakož i na shovívavost jeho k práci překladatelově. Panu prof. Dru Jos. Durdíkovi za laskavé pokyny, p. prof. Dru Fr. Čádovi a dp. Placidu Buchtovi v Rajhradě za vydatnou pomoc při obtížné korektuře vzdávám tuto veřejně upřímné díky.

V RAJHRADĚ 16. června 1895.

Dr. Pavel Východil.

OBSAH.

Úvod

Strana
V

Kniha I.

1252 a — 1260 b 24.

Hlava 1.	Pojem a účel státu. Rozdílné společnosti	1
Hlava 2.	Přirozená sdružení. Domácnost a vláda v ní. Dědina. Stát. Poměr jednotlivce i rodiny ke státu	2
Hlava 3.	Prvky domácnosti. Pán a otrok	5
Hlava 4.	Majetek a otrok	6
Hlava 5.	Oprávněnost otroctví	7
Hlava 6.	Námítky proti otroctví. Otroctví přirozené a zákonné	8
Hlava 7.	Poměr mezi pánem a otrokem. Co má tento a onen uměti	10
Hlava 8.	Dobývání majetku a způsoby jeho; hospodářství. Výživa. Bohatství	11
Hlava 9.	Obchod. Směna. Peníz. Význam různých způsobův obohacovacích	13
Hlava 10.	Poměr výtěžku ke státnictví a hospodářství. Lichva	15
Hlava 11.	Způsoby výtěžku hospodářského. Poměr jejich ke státnictví; samotržba	16
Hlava 12.	Trojí stránka v hospodářství. Poměr vládnoucích a poddaných; království	18
Hlava 13.	Přirozené vlastnosti vládnoucích a poddaných; důsledky z toho	19

Kniha II.

1260 b 27 — 1274 b 26.

Hlava 1.	Dobrá a nejlepší ústava. Společenství doher v ní	22
Hlava 2.	Názory Platónovy o nejlepším státě: Jednota státu	23
Hlava 3. a 4.	Společenství žen a dětí	24, 25
Hlava 5.	Společenství majetku. Lakedaimon. Kreta	27
Hlava 6.	Platónovo dílo „Zákony“	31

	Strana
Hlava 7. Ústava Faleova	34
Hlava 8. Ústava Hippodamova	38
Hlava 9. Ústava lakedaimonská	41
Hlava 10. Ústava kretská . . .	46
Hlava 11. Ústava karthaginská	48
Hlava 12. Solon. Efiates. Perikles a někteří jiní zákonodárci men- šího významu	51

Kniha III.

1274 b 27 — 1288 b 4.

Hlava 1. a 2. Pojem občana	51, 56
Hlava 3. Různost ústav a států	57
Hlava 4. a 5. Ctnost člověka a ctnost občana; různost občanů dle různých zřízení státních	58, 60
Hlava 6. Rozdíly ve vládě a v ústavách; úkoly státu . . .	62
Hlava 7. Ústavy správné a nesprávné	63
Hlava 8. Některá zevrubnější určení ústav	64
Hlava 9. Různá práva občanů v různých ústavách	65
Hlava 10. a 11. Náčelnictví ve státech. Vady v uvedených ústavách	68, 69
Hlava 12. a 13. Obsazování úřadů. Přednosti jednotlivců ve státech. Rovnováha ve státě	71, 73
Hlava 14. Království	77
Hlava 15. Některé poznámky o moci královské	79
Hlava 16. Kralovláda neobmezená. Poměr vlády k zákonům	81
Hlava 17. Oprávněnost různých způsobů vlády	83
Hlava 18. Přehled a závěr úvahy o království a úkolu státu	84

Kniha IV.

1288 b 5, 1323 a 14 — 1337 a 2.

Hlava 1. Blaženost státu spočívá na ctnosti. Blaženost jednotlivce a státu	87
Hlava 2. Život veřejný a osamělý, rozjímavý. Různé názory o cestě k blaženosti	88
Hlava 3. Přednosti života veřejného	90
Hlava 4. Předpoklady státu. Velikost a počet obyvatelstva	92
Hlava 5. Území	94
Hlava 6. Poloha vzhledem k moři. Námořní moc	95
Hlava 7. Povaha obyvatelstva	96
Hlava 8. Vlastní části státu a opatření mimo to státu potřebná	97
Hlava 9. Podíl různých tříd ve státní správě	98
Hlava 10. Starobylá zřízení v Egyptě, na Kretě, v Itálii. Rozdělení půdy na různé potřeby. Rolníci	100
Hlava 11. Poloha města	102
Hlava 12. Poloha některých veřejných budov	104

	Strana
Hlava 13. Vniterné základy a požadavky řádného státu. Ctnost a výcvik v ní	105
Hlava 14. Vlastnosti vládnoucích a poddaných a přiměřený výchov skrze zákony	107
Hlava 15. Ctnosti ve státě potřebné. Přirozenost a návyk	110
Hlava 16. Manželství. Vlastnosti manželů. Plození dítek	112
Hlava 17. Tělesné vychování dětí. Výživa. Hry. Obcování dítek. Příklady a dojmy	114

Kniha V.

1337 a 3 — 1342 b 34.

Hlava 1. Výchov předmětem zákonodárství; má býti veřejný	117
Hlava 2. Jak a v čem vychovávatí a vzdělávati	118
Hlava 3. Učebné předměty. Hudba. Nauky potřebné a svobodné. Tělo a duše	118
Hlava 4. Tělocvik	120
Hlava 5. Tělocvik. Vychovatelský význam hudby	121
Hlava 6. Cvičení v hudbě; provozování její. Rozdíly v hudebních nástrojích	125
Hlava 7. Provozování hudby. Toniny a rythmy. Vychovatelský význam jejich	127

Kniha VI.

1288 b 10 — 1301 a 15.

Hlava 1. Hlavní předměty nauky státnické	131
Hlava 2. Rozdíly ve státních útvarech	132
Hlava 3. Původ rozdílů těch. Různé názory o nich	134
Hlava 4. Demokracie. Různé živly ve státě. Druhy demokracie; demagogové	135
Hlava 5. Druhy oligarchie	139
Hlava 6. Poměry za demokracie a oligarchie	140
Hlava 7. Druhy aristokracie	141
Hlava 8. Politeia. Tyrannie. Základy rozdílů v útvarech státních	142
Hlava 9. Politeia (republika). Soustava její z různých živlů. Střed. Sparta	144
Hlava 10. Království. Tyrannie. Pánovství	145
Hlava 11. Nejlepší soustava státní. Střední stav	146
Hlava 12. Poměr mezi státem a obyvatelstvem co do kořikosti a jakosti tohoto	149
Hlava 13. Účastenství lidu ve hlavních právech veřejného života .	150
Hlava 14. Troje podstatné zřízení v každé ústavě; účastenství občanů při něm. Rada	152
Hlava 15. Druhy úřadův a obsazování jejich	154
Hlava 16. Soud	158

Kniha VII.

1316 b 31 — 1323 a 11.

Hlava 1.	Poměr zákonů k ústavě a ústavy k obyvatelstvu. Demokracie . . .	161
Hlava 2.	Zásady demokracie	162
Hlava 3.	Rovnost v demokracii a prostředky k ní	163
Hlava 4.	Různé druhy demokracie a osudy jejich	165
Hlava 5.	Stálost demokracie a prostředky k ní .	167
Hlava 6.	Zásady oligarchie	169
Hlava 7.	Udržování oligarchie. Vojsko. Vznešení	170
Hlava 8.	Počet a obory úřadů	171

Kniha VIII.

1301 a 19 — 1316 b 27.

Hlava 1.	Převraty státní; způsob a průběh jejich	176
Hlava 2., 3., 4.	Příčiny svárův a převratů státních; příklady z dějin	178, 179, 182
Hlava 5.	Příčiny převratů v demokraciích; příklady	184
Hlava 6.	Příčiny převratů v oligarchiích; příklady	186
Hlava 7.	Příčiny převratů v aristokratiích; příklady	189
Hlava 8.	O zachování ústav státních	191
Hlava 9.	Vlastnosti čelných osob ve státě	194
Hlava 10.	Příčiny bouří v monarchiích; příklady	196
Hlava 11.	Prostředky, kterými se monarchie udržují .	202
Hlava 12.	Krátkověkost tyranie. Sokrates (Platon) o převratech státních	207

Knihá I.

Hlava 1.

[1252 a] Když vidíme, že každý stát ¹⁾ jest jakýmsi společenstvem, a že každé společenstvo jest sestaveno za účelem nějakého dobra (neboť každý vše koná k vůli něčemu, co se zdá býti dobrem), na biledni jest, že všechna společenstva spějí za nějakým dobrem, nejvíce pak a za nejpřednějším dobrem to, které jest nejpřednější a všechna ostatní v sobě zavírá. A tím jest tak řečený stát, společenstvo státní.

[1252 a 8] Ti, kteří pokládají ²⁾ státníka, krále, hospodáře a pána za podstatně stejné, nečiní správně (mají totiž za to, že rozdíl mezi nimi jest jen co do množství a nikoli co do druhu, tedy na př. kdo jest nad malým množstvím, že jest pánem, kdo nad větším, že jest hospodářem, kdo ještě nad větším, že je státníkem nebo králem, jako prý se veliká domácnost nic neliší od malého státu; státník i král jest prý králem, když je náčelníkem sám, kdežto když podle zásad příslušné vědy je střídavě vladařem ³⁾ či podrízeným, jest prý státníkem; to však není správně); vysvitne to, když věc pro-

¹⁾ πόλις, město, pův. místo, kde množství pobývá. Řecký pojem státu jest podstatně pojem městské obce s okolím. Všechny příbuzné názvy třeba tak pojímati: πολιτικός, státník, πολιτική, státnictví jakožto věda a umění, πολιτικόν, vláda občanská, πολιτεία, občanství a činnost občanská, pak ústava jakožto obecní zřízení, πολίτευμα, skutek občanský a správa státní dle zásad ústavy.

²⁾ jako Platon.

³⁾ Pomysl vrchnosti a vlády (ἀρχή) jest u Aristotela sloučen nikoli pouze s pojmem panovníka a vladaře v našem významu nynějším, nýbrž s pojmem každého, kdo se státní správy činně účastňuje a nějak v ní rozhoduje, tak že přechasto ἀρχή a ἄρχων znamená vůbec úřad.

zkoumáme dle svého zavedeného způsobu.¹⁾ Neboť jako v jiných oborech třeba složité rozkládati až na prvky (toť jsou pak nejmenší částice celku), tak také když si prohlédneme složky státu, seznáme také lépe, čím se ony způsoby od sebe liší, a lze-li co věcného o každém z nich stanoviti.

Hlava 2.

[1252 a 24] Kdo by rád sledoval vývoj věcí od počátku — v ostatních oborech i v tomto — ten nejlépe učiní, když si bádání své zařídí takto. Nejdříve třeba sdružovati, co bez sebe navzájem býti nemůže, na př. pohlaví mužské a ženské za účelem plození (toť neděje se z libovůle, nýbrž je tu jak u ostatních živočichův a u rostlin vrozená touha, zastaviti něco sobě rovného), potom to, co od přirozenosti vládne či poslouchá, za účelem zachování (neboť co dovede rozmyslem svým býti prozíravé, to od přirozenosti jest vládnoucí a panující, a co dovede rozkazy onoho tělem vykonati, jest od přirozenosti podřízené a služebné; protož se zájmy pána i otroka setkávají). Od přírody [1252 b] tedy má bytost ženská i služebná svoje různé určení (neboť příroda nic nečiní skoupě, snad jako nožíři svůj delfský meč,²⁾ nýbrž pro každý účel má zvláštní prostředek; tak zajisté se každý nástroj nejdokonaleji vydaří, slouží-li k jednomu a ne více výkonům); mezi barbary však se ženská i služebná bytost klade do jedné řady. Je to tím, že nemají přirozené vlohy vladařské, nýbrž že se sdružují jakožto otrokyně a otrok. Proto praví básníci: nad barbary vládnou Hellenové právem,³⁾ an barbar a otrok jest od přírody totéž. Z onoho dvojího sdružení vzniká předné domácnost, a pravdu měl Hesiodos, an pěl: dům předně, pak ženu a k orání vola;⁴⁾ vůl zajisté jest u chudobných místo čeledína.

¹⁾ Analyticky a geneticky.

²⁾ nebo nůž. Co zde míněno, není jisto; podle souvislosti mají to býti nástroje k různým potřebám, tedy k řezání a ještě k něčemu jinému určené.

³⁾ Eurip. Ifig. v Aulidě 1401.

⁴⁾ Díla a Dnové 403.

[1252 b 13] Tato společnost, dle přírody k vezdejšímu živobytí sdružená, je tedy domácnost, jejíž údy Charondas ¹⁾ zove „spolustravovateli“, Epimenides Kretský pak „soustolovníky“; první pak společnost, složená z více domácností k obcování ne chvilkovému, jest dědina. Pravdě nejpodobnější jest, že dědina, již tvoří tak řečení soukojenci [děti a jejich děti], jest původně osadou ²⁾ domácnosti. Proto také mívaly státy dříve krále, jak je až dosud mají cizí národové; neboť sestávaly z královských poddaných; v každé domácnosti totiž nejstarší je králem, a tedy také v osadách jejích, pro jejich příbuznost. A to jest, co praví Homeros: soudí pak každý své dítky a ženu.³⁾ Jsou totiž roztroušeni; a takto za starodávna bydleli. Proto také všichni mají za to, že bohové mají krále, protože sami ⁴⁾ buď ještě nyní mají nebo za starodávna měli krále, a lidé jak postavy tak také život bohů dle sebe vpodobňují.

[1252 b 28] Společnost složená z více dědin jest již úplný stát, majíc v sobě takořka vrchol veškeré soběstačnosti, vznikajíc sice za účelem živobytí, jsouc však za účelem živobytí dobrého. Proto jest každý stát od přírody, jelikož jsou od ní též prvotné společnosti. Onť jest účelem těchto, a přirozenost jest vůbec účelem: neboť jaké co je po dokonaném vývoji svém, takou zoveme jeho přirozenost, na př. u člověka, koně neb domu. Dále jest cíl a účel cosi nejlepšího; [1253 a] a soběstačnost jest účelem, i největším dobrem. Z toho vysvítá, že stát náleží mezi útvary přirozené, a že člověk jest od přirozenosti živočich státní,⁵⁾ a že ten, kdo od přirozenosti, ne

¹⁾ Sicilský státník.

²⁾ Kolonií.

³⁾ Odyss. 9, 114.

⁴⁾ I Řekové. Proč se Řekové později vesměs královské vlády zhostili, vysvětluje se mimo nahodilé a zevnější příčiny hlavně touhou po svéráznosti a po rozvoji individuality; kralovláda jest podstatně soustředivá a zpovšechňovací.

⁵⁾ Známy výrok: *ὁ ἀνθρώπος φύσει πολιτικὸν ζῷον ἐστίν* obyčejně vykládá se tak, že člověk jest od přírody bytostí společenskou (sociale, jak přeložil Seneca). Avšak Aristoteles má na mysli společnost určitou, t. j. státní, tak že onen širší smysl jest ve výroku jeho obsažen pouze nepřímou. *φύσις* v češt. = „příroda“ i následek její, „přirozenost“.

náhodou, není ve státě, je buď špatný aneb vyšší než člověk (jakož ten od Homera káraný „bez bratra, bez práva, bez domova“; ¹⁾ neboť takový je zároveň také od přirozenosti války chtivý), an jest nespolečenský, jako zaběhlý kamínek ve hře.²⁾ Proč však je člověk více státním živočichem, než každá včela a každý stádový živočich, jest na bíledni. Příroda zajisté, jak říkáme, nečiní nic nadarmo: mluvu pak má mezi živočichy jen člověk; hlas je znamením příjemnosti a bolesti, a proto její mají též jiní živočichové (neboť až tam přirozenost jejich dospěla, že mají pocit příjemnosti a bolesti a navzájem si to oznamují). kdežto řeč je na projevování toho, co prospěšno a škodlivé, tedy také co spravedlivé a nespravedlivé: toť zajisté je člověku naproti jiným živočichům vlastní, že jediný on má smysl pro dobro a zlo, právo a bezprávi atd.; společenstvím takových věcí pak tvoří se domácnost i stát.

[1253 a 19] Také je stát přirozeně dříve než domácnost a jednotlivec. Celek zajisté jest nezbytně dříve své části;³⁾ neboť zruší-li se celek, už nebude tu pak ani nohy neb ruky, leda stejnojmenně,⁴⁾ totiž jako mluvíme na př. o ruce kamenné; pak zajisté bude ona mrtvá, kdežto se vše určuje svým výkonem a svou mohoucností, i nesmí se věc něčím nazývat, čím už není, leda jakožto věc pouze stejnojmenná. Že tedy stát je přirozeně také dříve než jednotlivec, jest na bíledni; nedostačí-li sobě jednotlivec sám o sobě, bude tu, v témže poměru jako ostatní části k celku, a kdo naopak není společenství schopen anebo pro svou soběstačnost ničeho nepotřebuje, ten arciť není částí státu, a pak je buďto zvířetem nebo bohem.

[1253 a 30] Od přirozenosti tedy jest ve všech směrech k takovému společenství; kdo je prvý sestavil, jest původcem

¹⁾ Il. 9, 63. Tak zove Nestor člověka, jenž by si liboval ve válce občanské.

²⁾ Nejasná narážka. Snad se týká hry, při níž tři (bílé a černé) kamínky vrhány najednou na desku, na různobarevné oddíly rozdělenou. Všechny kamínky měly ostati na jednom takovém oddílu; který tam neostal, nazýván *ážvĕ*, vl. „beze jha“.

³⁾ Totiž dle pojmu a pomyslu.

⁴⁾ *ὁμωνύμως*, jméno je stejné, bytnost a podstata různá.

největších dober. Neboť jako je člověk, jsa takto docelen, nejlepším ze živočichů, tak také, jest-li odloučen od zákona a práva, jest nejhorším ze všech. Nejnebezpečnější zajisté jest bezprávi ozbrojené; člověk se rodí s výzbrojem¹⁾ vedoucím k rozumnosti a ctnosti, může ho však také přesnadno užívatí k opaku. Protož jest to heze ctnosti bytost nejničemnější a nejdivočejší, co do pohlavních a potravních požitků nejhorší. Za to je spravedlivost domovem ve státě; právo zajisté je řád společnosti státní [a právo je soud o spravedlivém].

Hlava 3.

[1253 b] Když ukázáno, z jakých částí stát sestává, třeba dále promluviti napřed o hospodářství;²⁾ každý stát zajisté skládá se z domácností. Části hospodářství zase jsou ty, ze kterých sestává domácnost; domácnost úplná pak se skládá z otrokův a svobodníků. Poněvadž se mají všude prozkoumatí napřed podrobnosti, a prvé i nejmenší části domácnosti jsou pán a otrok, manžel a manželka, otec a děti, třeba o tom trojím uvažovati, co to jest a jaké to býti má. Je to pánovství, manželství (svazek ženy a muže nemá zvláštního jména) a posléze otcovství (ani to nemá zvláštního názvu).³⁾ Dejme tomu, že je tu jen tento trojí poměr. Je tu totiž ještě něco, co některým se zdá totéž, jako hospodářství, jiným aspoň nejdůležitější částí jeho. Myslím t. ř. výdělnictví.⁴⁾

[1253 b 15] Napřed promluvme o pánu a otroku, abychom seznali jednak co tu slouží skutečné potřebě, jednak co možno vůbec stanoviti o tom lepšího nad dosavadní domněnky. Jedněm zdá se pánovství býti jakýmsi uměním, totožným s hospodářstvím, státnictvím a kralováním, jakož na počátku⁵⁾ zmíněno; dle jiných je pánovství proti přírodě. Jen dle zákona jest prý ten otrokem, onen svobodným, však od přírody se neliší ničím. Proto prý to není ani spravedливо; neboť je to násilné.

¹⁾ Rozuměj: s přirozenými vlohami.

²⁾ *οικονομία* — *οικία* (srv. „hospoda“ ve významu vrchnosti a domu).

³⁾ *δεσποτική, γαμική, πατρική*.

⁴⁾ *χορηματιστική*, vědomost a umění dobývatí majetku.

⁵⁾ Str. 1. ²⁾

Hlava 4.

[1253 b 23] Když majetek ¹⁾ je částí domácnosti [i znalost nabývací²⁾ je částí hospodářství] (neboť bez nutných věcí nelze žít ani dobře žít); jako ustálená řemesla potřebují příslušných nástrojů, má-li se výkon provést, a nástroje jsou buďto živé nebo neživé (u kormidelníka na př. je veslo nástrojem neživým, veslař živým; služebník u řemesla je zajisté druh nástroje), tak také hospodáři jest věc nástrojem k živobytí, statek pak je soubor těch nástrojů, a otrok jest jaksi živou věcí. A každý služebník jest jakoby nástrojem, náhradným za jiné. Kdyby totiž každý nástroj dovedl na rozkaz neb už napřed vykonati svoje dílo, jako se vypráví o Daidalových sochách a Hefaistových trojnožkách, které se dle básníka samohybně ubírají do sboru bohův,³⁾ a kdyby člunky tak samy tkaly a paličky na kitharu hrály, nebylo by stavitelům třeba [1254 a] pomocníkův ani pánům otroků. Tak řečené nástroje jsou nástroje výroby,⁴⁾ kdežto majetek jest nástrojem jednání. Člunkem totiž provádí se něco kromě jeho použití, kdežto šatu a lůžka se pouze používá. Dále poněvadž se výroba a jednání podstatně od sebe liší a obojí nástrojů potřebuje, jest i mezi těmito nezbytně též rozdíl. Život pak jest jedním, nikoli výrobou; proto je také otrok služebníkem ve věcech jednání.

[1254 a 9] Statek pak značí tolik co část.⁵⁾ A část zajisté není vzhledem k celku pouze částí, nýbrž je také naprosto

¹⁾ *κτῆσις* — *κτῆμα*. Pro jednotlivou část majetku (*κτῆμα*) nemáme českého názvu, jenž by se přimyká k pojmu majetek, tak jako *κτῆμα* ke *κτῆσις*. Ostatně jest to jen Aristotelovo užívání slova *κτῆσις*, jež přece je původem abstractum (značíc: nabývání, získávání) a jehož užívá náš filosof místo, jak by přesněji bylo, *τὰ κτήματα*. V češtině lze někdy přeložit *κτῆμα* = věc nebo pod. Jelikož věcně rozdíl není veliký a ze souvislosti vysvítá, přeloženo z pravidla oboje slovem majetek.

²⁾ *ἡ κτητική*.

³⁾ O těchto viz Ilias 18, 376. Stahr má za dobré, upozorniti tu na lokomotivu.

⁴⁾ *ποιητικά* — *πρακτικά* (výrobné a úkonné).

⁵⁾ Majetku a dále též domácnosti.

jeho; a podobně i majetek. Protož jest pán otroku jen pánem, jeho však není; naopak otrok jest nejen pánovým otrokem, nýbrž také docela jeho.

Hlava 5.

[1254 a 14] Jaké přirozenosti jest otrok a co znamená, odtud vysvítá (neboť kdo od přirozenosti nenáleží sobě, nýbrž jinému, jest-li to člověk, jest od přirozenosti otrokem; jinému pak náleží člověk, jenž jest majetkem, majetek pak jest nástroj jednání, od jednajícího rozdílný); zdali však je tím kdo od přirozenosti čili nic, a otročiti zdali jest komu lepší a spravedlivé čili nic, nýbrž je-li každé otroctví proti přírodě, o tom třeba nyní uvažovati. Není nesnadno o tom i úvahou rozhodnouti i ze skutečnosti se poučiti. Vláda a poddanství jest nejenom nutno, nýbrž i prospěšno. A hned od narození rozdělují se bytosti jednak ku vládě, jednak do poddanství. Jsou pak četné druhy vládnoucích i poddaných (i jest vždycky lepší vláda nad lepšími poddanými, lepší na př. nad člověkem než nad zvířetem; dílo konané od lepších je lepší; a kde jeden vládne, druhý poslouchá, tu máme jaksi dílo jejich); cokoli zajisté sestává z více částí, ať spojitých nebo rozdělených, a stává se takto jedním celkem, tu všude se vyskytuje vládnoucí a poddané, což se podle přírodního zřízení vůbec vyskytuje předně v bytostech živých; i v neživotných však jest jakási vláda, na př. souzvuku.¹⁾ Avšak to náleží snad spíše do jiné úvahy; živočich sestává předně z duše i těla, z nichž ona přirozeně vládne, tělo poslouchá — i třeba přirozenost věcí pozorovati především na přirozených zjevech, nikoli na porušených. Proto třeba tu pozorovati člověka co do těla i duše nejlépe zřízeného, na kterém je to zjevno; kdo totiž je špatný nebo [1254 b] nepravidelný, u toho zdá se často vládnouti tělo nad duší, jelikož žije špatně a proti přírodě. Lze tedy, jak jsme řekli, především pozorovati v živočichu vládu pána a státníka; duše zajisté vládne nad tělem jakožto pán, rozum nad žádostivostí jako státník a král; odtud vysvítá, že přirozená a prospěšná jest vláda duše nad tělem a vláda umu

¹⁾ Text nejistý. Smysl snad jest, že souzvuku podřizují se tony.

a části rozumné nad částí bezrozumnou,¹⁾ kdežto opačný poměr jest jim všem právě tak škodlivý. A tentýž poměr jest mezi člověkem a ostatními živočichy; krotcí jsou povahou sice lepší než divocí, ale oněm všechněm jest lépe, že jsou podrobeni člověku; tak zajisté se uchovají. I mužské pohlaví jest od přirozenosti lepší, ženské horší, a ono vládne, toto poslouchá. — Týmže způsobem se má věc nezbytně též u všech lidí. Kde jsou tedy toliké rozdíly, jako mezi duší a tělem nebo mezi člověkem a zvířetem (tohoto způsobu jsou všichni, jejichžto zaměstnáním jest práce tělesná, což se jim daří ještě nejlépe), takoví jsou od přirozenosti otroky, kterým jest lépe býti pod tou vládou, tak jak u zmíněných bytostí. Jestli od přirozenosti otrokem, kdo může jinému náležeti (proto také jinému náleží) a kdo jest rozumnosti tolik účasten, že jest k projevu jejímu vnímavý, ale jí samé nemá;²⁾ ostatní živočichové slouží jsouce vnímaví ne rozumností, nýbrž pudy. I užívání jich se málo od sebe liší: obojí, otroci i krotká zvířata, slouží potřebám tělesným. Příroda hledí i těla svobodných a nevolníků různě utvářeti, tato totiž silná k potřebné námaze, ona štíhlá a takového zaměstnání sice neschopná, ale příhodná pro život státní (tento pak se dělí v činnost války a míru), ač se přihází též opak toho, že totiž jedni mají jen tělo svobodných a druzí jen duši jejich; toť alespoň je zjevno, že kdyby někteří tělem vynikali tolik, jak obrazy bohů, ostatní by dle obecného soudu povinni byli jim sloužiti. Jest-li pak to pravda při těle, tím více oprávněno je takové rozlišování při duši; jen že krása duše nevidí se tak snadno, jako krása těla.

Hlava 6.

[1254 b 40] Že tedy od přirozenosti jsou někteří svobodní, jiní pak otroky, [1255 a] jimž také je prospěšno i spravedливо, by sloužili, jest na bíledni; že však i opačný názor

¹⁾ Vlastně: strážnivou neb vášnivou (*παθητικόν*); avšak „pathos“ má u Aristotela tolik rozmanitých významů, že nelze slova toho jedním výrazem přeložiti.

²⁾ T. j. rozumným projevům, zde rozkazům, rozumí, rozumu však celého nemá.

má jistým způsobem pravdu, není nesnadno vyrozuměti. Dvo-
jako totiž se vypovídá slovo „otroctví“ a „otrok“. Jestliť také
otrok zákonný a dočasný; zákonem tím je tu jakási smlouva,
dle čehož prý, co ve válce podmaněno, náleží podmaniteli. Toto
právo však mnozí zákonníci obviňují jako nějakého retora
z protizákonnosti,¹⁾ jelikož jest hrozné, aby přemožená strana
měla býti otrokem a poddaným toho, co ji dovede přemoci
a silou nad ni vyniká. A tu soudí jedni tak, jiní jinak, i mezi
znalci. Důvodem té pochybnosti a původem té nesjednocenosti
v názorech jest, jednak že výtečnost, opatřena zevnějšími po-
můckami, dovede jaksi nejspíše podmaniti, jednak že moc
vždycky také nějakým dobrem vyniká, tak že se nezdá býti
síla beze ctnosti, a pochybnost se týká jen oprávněnosti. Proto
právě jest jedněm právo tolik, co přejnost, kdežto jiným
jest právem to, aby silnější vládl, antě při pouhém proti-
kladu těchto názorů²⁾ nemá pak už nic pádného ani pře-
svědčivého do sebe názor, že by ctnostnější neměl vládnouti
a panovati. Někteří držíce se dokonce jakéhosi daného, jak
myslí, práva (zákon totiž jest jakýmsi právem), praví, že
otroctví válečné je spravedlivo, zároveň však si tím odpo-
rují. Neboť jest možno, že začátek válek nebyl spravedlivý,
a toho, kdo takto nevinně otročí, nikdy nenazvou lidé otrokem;
sice se může státi, že i takoví, kteří jsou kladeni za nejuroze-
nější, budou otroky nebo z rodu otroků, když by byli zajati
a prodáni. Proto jich vůbec nechťi nazývati otroky, nýbrž
jen jsou-li to barbaři. Avšak když tak mluví, nehledí právě
leč na otroctví přirozené, jak jsme je z počátku³⁾ uvedli;
nezbytno pak jest, aby se jedni mohli nazývati otroky všude,
druzí však nikde. Týmže způsobem se má věc také při uroze-
nosti; sebe totiž mají lidé za urozené nejen doma, nýbrž
všude, však barbary jen v domově jejich, jakoby byla uroze-

¹⁾ Narážka na právo každého Atheňana, podati na náměstí u soch
desíti eponymů stížnost do zákonů (*γραφὴ παρὰ νόμων*) a návrhy změn.
Byla to ovšem zbraň dvojsečná, již bylo nadužíváno též proti zákonům
dobrým, tedy se záměry vlastně „protizákonnými“.

²⁾ T. j. při alternativě, má-li vládnouti pouhá síla či ctnost, není
rozhodnutí pochybno. Ostatně zdá se tu text býti porušen.

³⁾ Str. 7. hl. 5.

nost nebo svobodnictví naprosté a nenaprosté, jakž také Theodektova ¹⁾ Helena dí: „Z dvojího božského kořene zplozenou kdož opovází se nazvati otrokyní?“ Takto však nerozlišují otroka a svobodníka, urozence a neurozence podle ničeho jiného než podle ctnosti a špatnosti. [1255 b] Myslí totiž, že jako z lidí se rodí člověk a ze zvířat zvíře, tak také z dobrých dobrý. Avšak příroda chce sice tak činiti, často však nemůže.

Hlava 7.

[1255 b 4] Je tedy na bíledni, že ona pochybnost má nějaký důvod, že rozdíl mezi otroky a svobodnými není vůbec od přírody, a že rozdíl ten se činí v jistých případech. kdy jednomu prospívá otročiti, druhému panovati, kdy je spravedливо i slušno, aby jeden poslouchal, druhý vládl, ovšem vládl podle přirozeného poměru, tedy také jakožto pán nad otrokem, kdežto špatný způsob toho jest neprospěšný oběma (totéž zajisté, co prospívá části, prospívá i celku, co tělu, to i duši, a otrok jest jaksi částí pána, jako nějaká živá, ale oddělená část těla; proto jest jakási podpora i přátelství pro oba navzájem, pro otroka i pána, když to pokládají za přirozený poměr, opak toho však nastává, když je v tom jiný způsob, totiž zákon a násilí); vysvítá z toho také, že pánovství a státnictví není totéž, a že všechny vlády nejsou rovny, jak někteří praví.²⁾ Jedna totiž jest od přírody nad svobodnými, druhá nad otroky, neboť toto jest domácí samovláda (každá domácnost je zajisté ovládána jedním), kdežto státnictví je vláda nad svobodnými a rovnými. Pán se tak nezove³⁾ pro svoji toho znalost, nýbrž že již takový jest, a podobně i otrok i svobodný; avšak jest jakási znalost pánu neb otroku příslušná, otroku na př. ta, jaké učil onen v Syrakusách (za mzdu tam kdosi učil děti všeužitečným službám), i bylo by zde mnoho a mnoho učení o takových věcech, jako na př. kuchařství a jiné podobné způsoby služby. Jsoutě některé vý-

¹⁾ Žáka a přítele Aristotelova, básníka a spisovatele politického i filosofického.

²⁾ Str. 5. ⁵⁾

³⁾ Jak u Platona.

kony nad jiné čestnější nebo potřebnější, podle pořekadla: „není otrok jako otrok, ani pán jako pán.“¹⁾ Takovéto vědomosti týkají se vesměs otroctví: znalost pánu příslušná je ta, která učí, jak nakládati s otroky. Pán zajisté není jím co do nabývání, nýbrž co do používání otroků. Znalost ta nemá do sebe nic velikého ani vznešeného; co totiž má otrok umět učiniti, to má onen umět poručiti. Protož kdo nepotřebuje se s tím sám ostouzeti, u toho dostává se čestného úřadu toho dozorcei, a on sám se zaměstnává státnictvím nebo vědou. Znalost nabývací různá se od obojí oné znalosti.²⁾ Jsouc jako by spravedlivým válečnictvím [nebo myslivostí].

Hlava 8.

[1255 b 40] O otroku tedy a pánovi budiž tolik pověděno; [1256 a] dle zavedeného způsobu chceme nyní uvažovati vůbec o celém majetku a výdělnictví, jelikož i otrok jest nám jaksi částí majetku.³⁾ Předně tedy otázka se snad někdo, zdali výdělnictví je totéž co hospodářství nebo částí jeho nebo pomůckou jeho, a jest-li pomůckou, zda jest jí tak, jako člunkařství pro tkaleovství, aneb slévárnictví pro sochařství (neboť nejsou stejně nápomocnými, nýbrž jedno zjednává nástroje, druhé látku; látkou zovu předmět, ze kterého se dílo zhotovuje, jako jest vlna pro tkalce, kov pro sochaře).

[1256 a 11] Že s hospodářstvím výdělnictví není totožné, jest na bíledni (vždyť ono užívá, toto dobývá; což pak by jednalo o užívání domácího zboží, když ne hospodářství?); zdali však je částí jeho či jiný druh, o tom není jistoty, jelikož výdělníkovi náleží přemýšleti, odkud dobýti peněz a majetku. Majetek však a bohatství obsahují mnoho částí, tak že hned o rolnictví jest otázka, zdali je to nějaká část hospodářství aneb různý od něho druh, a tak jest vůbec se zaměstnáním, jež se stará o potravu.

[1256 a 20] Potravu jest však mnoho druhů, pročez také živobyčí živočichův a lidí jest různé; bez potravy zajisté žiti

¹⁾ Doslovně: otrok nad otroka, pán nad pána.

²⁾ příslušné pánu nebo otroku jako takovým.

³⁾ Str. 6.

nelze, a tak rozdíl v potravě způsobily také různosti v živobytí živočichů. Zvířata žijí buďto hromadně nebo po různu, jak se jim stran potravy hodí, jelikož některá jsou masožravá, jiná býložravá, jiná všežravá, a proto příroda živobytí jim rozdělila pro pohodlí jejich a dobývání těch potřeb, poněvadž není každému po přirozenosti totéž příjemno, nýbrž každému něco jiného, tedy se také živobytí masožravců a býložravců takto od sebe liší; a tak jest i mezi lidmi. Neboť jejich živobytí se značně různí. Nejlenivější jsou kočovníky (mají potravu svou pohodlně bez práce z ochočených zvířat; jen když dobytek jest nucen pro pastvu dále jíti, jsou i oni nuceni jíti s ním, a tak provozují jakoby živé zemědělství); jiní se živí lovem, a to různým, jedni loupeží, jiní rybolovem, kteří totiž bydlí u jezer, močálů, řek neb u podobného moře, jiní zase čízbou nebo zvěrolovem; největší část lidí však žije z půdy a z pěstěných rostlin. Živobytí tedy jest asi tolikeré, pokud totiž přímo z přírody těží a ne směnou neb [1256 b] obchodem si potravu zjednává: kočovníctví, zemědělství, loupežnictví, rybářství, lovectví. Někteří je i spojují, a příjemně žijí, vyplňujíce tak nedostatek živnosti své, v čem jim právě docela nevystačuje, na př. když provozují kočovníctví zároveň s loupeží anebo zemědělství s lovectvím; a tak se děje i s ostatními způsoby; jak potřeba káže, tak život svůj tráví. Takový majetek tedy zřejmě jest od samé přírody dán všechněm, jako hned při prvním vzniku, tak i vyrostlým. Neboť při samém vzniku jedni živočichové dávají tolik potravy, kolik dostačí, až by ji mládě samo dovedlo si zaopatřiti, na př. ti, kteří rodí červy a vajíčka; kteří pak rodí živá mláďata, mají pro plody své do jisté doby potravu v sobě samých, tekutinu t. ř. mléčnou. Podobně tedy třeba očividně míti za to, že i napotom rostliny jsou pro zvířata, a ostatní živočichové k vůli člověku, ochození na užívání i na výživu, z divokých pak když ne všichni tedy aspoň většina na výživu a na jiný užitek, aby z nich měl šaty a jiné přístroje. Když tedy příroda nečiní nic nedokonalého ani bezúčelného, tedy to všechno učinila dojista k vůli lidem. Proto také válečnictví jest jaksi přirozeným uměním nabývacím (lovectví zajisté jest částí jeho), jehož třeba používati proti dravcům a proti těm lidem, kteří

nechtí býti poddáni, ačkoli jsou k tomu zrozeni, anaf válka ta jest pak přirozeně oprávněna.

[1256 b 27] Jeden druh umění nabývacího je tedy přirozeně částí hospodářství; co tu má už býti neb co má ono zaopatřiti, jest zásoba prostředků k živobytí potřebných a užitečných pro společnost státní neb domácí. A opravdové bohatství pozůstává tuším z těch věcí. Neboť kolik takového jmění k dobrému životu stačí, to nejde do nekonečna, jako Solon ve své básni dí: „bohatství není u lidí žádná hranice vytčena“. Jest mu vytčena právě tak, jak ostatní dělnosti; žádná dělnost nemá neobmezeného nástroje, ani co do množství ani co do velikosti, a bohatství jest součet nástrojů hospodářských a státních.

Hlava 9.

[1256 b 38] Že tedy jest jakási nabývací znalost přirozeně hospodářům a státníkům příslušná, a z jaké příčiny, jest na bíledni; je však jiný druh téhož umění, jež nejvíce, a to správně, zovou výdělnictvím,¹⁾ jehož vinou se zdá [1257 a] bohatství a jmění nemíti žádných mezí. Mnozí je pokládají za jedno a totéž s uvedenou znalostí, pro příbuznost jejich; není však s ní totožné, ačkoli není též daleko od ní. Ona jest přirozená, toto není přirozené, nýbrž vzniká spíše zkušeností a umělostí. Úvahu o něm začneme takto. Při každém majetku je dvojí užití, a obojí jest samostatné, ale ne stejně samostatné, nýbrž jedno jest věci vlastní, druhé nikoli, na př. u obuvi obutí a směna. Obojí jest užitím obuvi; i kdo ji potřebnému vyměňuje za peníze neb za potravu, užívá obuvi jakožto obuvi, ale nikoli ve vlastním jí směru; nepovstalať pro směnu. Týmže způsobem má se věc i u ostatního zboží. Směna zajisté jest ve všem, začavši napřed od přirozeného poměru, že totiž lidé měli z potřebných věcí něčeho více, něčeho méně. Odtud také vysvítá, že obchod²⁾ ne náleží k přirozené směně; neboť tu by se mělo vyměňovati jen pokud sahá potřeba. V první společnosti (a tou je domácnost) nemá směna očividně co činiti, nýbrž teprve tam, kde společnost je četnější. Oude zajisté měli všechno společně,

¹⁾ Srv. str. 5. ²⁾ Srv. český výraz „tržebnictví“.

²⁾ ἡ καπηλική, vl. drobný obchod, kramářství.

teprve když se oddělili, byly potřeby mnohé a různé.* 1) Podle těchto potřeb bylo nezbytno zaříditi vzájemné přepouštění podle směny, jak až dosud činí [i] mnozí cizí národové. Vyměňují si totiž jen upotřebitelné předměty za rovné, bez výtežku, jako na př. víno za žito a j. pod. — Takové vyměňování není ani proti přírodě ani druhem výdělnictví (byloť pouze na vyplnění přirozené potřeby): avšak vyvinulo se toto z onoho zcela důsledně. Neboť jakmile nastoupila podpora z ciziny, jelikož se dováželo, čeho neměli, a vyváželo, čím oplývali, tu nezbytně zařízeno užívání peněz. Nejsoutě všechny přirozené nutné věci přenosny; proto si ustanovili dávatí sobě a přijímati pro směnu něco takového, co, jsouc samo upotřebitelné, bylo pro život zručné k užívání, na př. železo a stříbro a jest-li ještě co podobného, a to z prva určováno prostě dle velikosti a váhy, konečně však vyráželi na tom i znak, aby je zprostil měření; znak zajisté byl zaveden za známku hodnoty. [1257 b] Když tedy zavedeny již peníze, povstal z nutné směny jiný druh výdělnictví, totiž obchod, který z prva byl asi také provozován prostě, později však se zkušeností uměleji, odkud a jak totiž by směna vynesla co nejvíce zisku. Protož se zdá, že výdělnictví se zabývá nejvíce penězi,²⁾ a úkolem jejím že jest, uměti vypátrati, odkud bráti zásoby; jestiť prý dobýváním bohatství a peněz. Bohatství totiž pokládají často za množství peněz, poněvadž se jimi výdělnictví a obchod zabývá. Někdy však se jim opět zdá peníz vůbec jen tretou a zavedenou zvyklostí, ničím přirozeným, jelikož prý směnou od používajících učiněnou stává se bezcenným a k ničemu nutnému neupotřebitelným, a peněžní boháč může prý často postrádati nutné potraviny; toť je prý prazvláštní bohatství, jehož majetník může umřítí hladem, jak vypravuje báj o tom Midovi, kterému se pro nenasytnou chtivost ve zlato měnilo vše, co mu předkládáno.³⁾ Proto hledají něco jiného v bohatství

¹⁾ Zdá se tu býti mezera v textě.

²⁾ Proto překládá Bernays chrematistiku prostě slovem „peněžnictví“ (Finanzkunde).

³⁾ Ovid. Metam. 11, 146. Midas, král Frygie, nabyl od Dionysa moci, čehokoli se dotkne, aby se stalo zlatem. Nebezpečného daru toho zhostil se, vykoupav se v Paktolu, odtud zlatonosném.

i ve výdělnictví, a správně. Jestliť výdělnictví a přirozené bohatství opravdu něco jiného, a je z části hospodářstvím, z části obchodnictvím, které opatřuje peníze ne vůbec, nýbrž jenom směnou peněz. A toto se zdá zabývati jen penězi: neboť peníz je tu základem i cílem směny. A ovšem je toto bohatství, zjednávané tímto výdělnictvím, neobmezené. Jako totiž lékařství směřuje ke zdraví do neobmezena, a každá dovednost jde za svým účelem do neobmezena (chceť jej provésti co nejzdárněji), kdežto prostředků nevyhledává do neobmezena (mezi jest u každé účel), tak ani v tomto výdělnictví nemá účel mezi, účelem pak jest bohatství a nabývání peněz. Hospodářství [nevýdělečné] má své meze; nebť úkol jeho takový není. Proto se zdá, že takto má každé bohatství nezbytně své meze, ve skutečnosti však vidíme opak toho; všichni peněžníci zajisté rozmnožují peníze své do nekonečna. Příčinou je příbuznost obou směrů. Užíváním téhož prostředku zasahuje jeden směr výdělnictví do druhého. Neboť užívá se téhož majetku, ale ne týmže směrem, nýbrž tuto jest účel cizí, onde jest jim jen vzrůst. Proto zdá se některým tento býti úkolem hospodářství, i stojí na tom, že třeba zásobu peněžní buď aspoň zachovati neb do nekonečna rozmnožovati. Příčinou takového smýšlení jest pečlivost o život, ale [1258 a] nikoliv o život dobrý; poněvadž pak ona žádost nemá mezi, žádají si na to též neobmezených prostředků. Kteří pak touží po životě také dobrém, hledají prostředků k tělesným požitkům, a takto, jelikož i ony jsou ovšem dány ve jmění, celá snaha se nese k výdělkářství, a tím se dostavil druhý způsob výdělnictví. Poněvadž totiž požitek záleží v přebytku, hledají toho umění, které by požitkářský přebytek zjednálo; nemohou-li si toho zaopatřiti výdělnictvím, zkoušejí to jiným způsobem, používajíce kdejaké schopnosti nepřirozeně. Mužnosti náleží ne dělati peníze, nýbrž odvaha, aniž náleží to válečnictví neb lékařství, nýbrž onomu náleží vítězství, tomuto uzdravení. Oni však činí všechny výdělkářskými, jakoby to byl účel, a k účelu všechno má prý směřovati.

Hlava 10.

[1258 a 14] O výdělnictví nikoli nutném, co jest a z jaké příčiny se ho užívá, pojednáno, i také o nutném, že se od

onoho liší, jsouc přirozeně hospodářstvím a zabývají se výživou, a že není jak ono neobmezené, nýbrž obmezené; vyjasněna je také počátečná pochybnost,¹⁾ náleželi-li výtělnictví hospodáři a státníkovi či ne,²⁾ aneb má-li raději předmět její už býti dán (neboť jako státnictví netvoří lidí, nýbrž používá jich přijavši je od přírody, tak také na výživu má dáti příroda půdu neb něco jiného), a z toho že má hospodář všecko zaříditi, jak třeba. Vždyť ani tkalcovství nepřisluší vlnu vyráběti, nýbrž jí upotřebiti a věděti, která jest upotřebitelná a vhodná nebo špatná a nevhodná. Namítá se pak otázka, proč jen výtělnictví je část hospodářství a ne také lékařství: zdraví přece je domácím stejně potřebno, jako život a kterákoliv jiná potřebná věc. Poněvadž však hleděti také na zdraví náleží do jisté míry hospodáři i vládci, ač do jisté míry ne jemu, nýbrž lékaři, tak to také náleží co do peněz jistou měrou hospodáři, jistou měrou pak ne jemu, nýbrž umění pomocnému; především však má to, jak právě pověděno, přírodou býti dáno. Jestli pravidlem přírody, poskytovati zrození potravu; každému totiž jest potravou zbytek toho, z čeho povstal. Proto jest přirozeným výtělnictvím u všech to, které používá plodův a živočichů.

[1258 a 39] Poněvadž pak jest ono, jak jsme pověděli,³⁾ dvojí, totiž obchod a hospodářství, z nichž toto jest potřebné a chválené [1258 b], kdežto obchodnictví se právem haní (není přirozené, nýbrž vykořisťují se při něm lidé navzájem), docela správně jest lichvářství nenáviděno. jelikož při něm je zisk ze samého peníze, a to proti účelu, za kterým jsme si jej zavedli. Povstaltě pro směnu, kdežto úrok jej rozmnožuje. Odtud dostal také jméno mláděte (*τόκος*); zrození totiž podobají se rodičům, úrok pak je peníz z peníze. Proto je také toto výtělnictví ze všech nejvíce proti přírodě.

Hlava 11.

[1258 b 9] Když jsme takto s dostatek vytkli, co se týká poznání, třeba projíti také, co se týká užívání. Všechny

¹⁾ Str. 11. hl. 8.

²⁾ Mezera v textě.

³⁾ Str. 11—15.

takové předměty ponechávají volnosti úvahám, skutečnost jejich však jest okolnostmi vázána. Výkonné části výdělnictví jsou: vyznati se v dobytku, který, kde a jak jest nejužitečnější, na př. jaký chov koní neb hovězího dobytka neb ovcí a jiných zvířat podobně (třeba býti zkušeným, co je tu poměrně nejužitečnější, a co na kterém místě; neboť všemu se v jiné krajině jinak daří), dále v zemědělství, a to v prostém i sadařském,¹⁾ ve včelařství, v chovu jiných zvířat, ryb nebo ptákův, od nichžto lze dobytí užitku. Toto jsou prvotné části výdělnictví nejvlastněji pojatého, kdežto části směnného jsou hlavně obchod (ten pak má tři části: námořní, pozemní a drobný; tyto liší se od sebe tím, že některý jest bezpečnější, jiný výnosnější), dále lichva, po třetí výdělek (k němu náležejí všední řemesla nebo výkony neumělé, pouze tělesně užitečné); třetí druh výdělnictví jest mezi tímto a prvním (má totiž něco z přirozeného i ze směnného), čerpaje z toho, čeho poskytuje země a výtvoř její, ne sice plodné, ale přece užitečné. na př. dřevařství a všeliké dolovníctví. Toto zahrnuje ještě mnoho odvětví; jsou totiž mnohé druhy zemských vykopanin. [O všem tom promluveno tu povšechně, podrobně to vyšetřovati je sice užitečno pro dělnost samu, avšak zde by to nemile zdržovalo.] Nejumělejší jsou dělnosti, kde jest nejméně náhody, nejnížší pak jsou ty, při kterých se tělo nejvíce zohaví, nejotročtější jsou ty, kde se nejvíce používá těla, nejméně pak ušlechtilé ty, při kterých jest nejméně potřebí ctivosti.*²⁾ Poněvadž jsou o tom nějaké spisy, na př. od Charetidy z Paru a [1259 a] Apollodora z Lemnu³⁾ o zemědělství a sadařství, a od jiných o jiném, může se, komu na tom záleží, poučiti o tom od nich; ještě třeba mu sebrati různé zprávy, kterak se některým výdělníkům podniky dařily. Všecko to hodí se ctitelům výdělnictví, jako na př. případ Thalety Miletského; je to zajisté nějaký výdělkářský výpočet, avšak jemu jej přisuzují pro jeho chytrost, i je v tom jakási obecná pravda. Když mu totiž pro chudobu jeho vyčítali, kterak je filosofie nevý-

¹⁾ Doslovně: zemědělství prosté a zúšlechtné.

²⁾ Sem zařazuje Susemihl před. větu [].

³⁾ Spisy ty nám nejsou známy.

nosná, předvídáje prý dle hvězdářství dobrou sklizeň oliv a maje nějaké peníze, zamluvil si kde který olivový lis v Miletu a Chiu, a to za laciný peníz, an nikdo nepřihazoval; když pak přišla doba a mnozí se najednou z čista jasna po lisech poptávali, pronajal prý je, zač chtěl, a vydělav mnoho peněz ukázal, že by filosofové snadno zbohatli, kdyby chtěli, ale že to není to, oč oni usilují. Takto se o Thaletovi vypravuje, že podal tím způsobem důkaz své moudrosti; jest však ve výdělnictví vůbec rozhodné, dovede-li si člověk vymoci samotřbu.¹⁾ Proto také některé státy si zjednávají tento důchod, když nemají peněz; zavedou samotřbu zboží. Na Sicilii skoupil kdosi za peníze u něho uložené veškero železo v železárnách, potom, jak přišli kupci z tržišť, prodával sám, nezvyšuje o mnoho ceny; a přece vytěžil na těch padesáti talentech sto. Zvědév to Dionysios kázal mu peníze si vzíti, ale v Syrakusách déle nemeškati, protože našel duchody jeho zájmem škodlivé; výmysl Thaletův a tenhle je stejný (oba totiž uměli si zaopatřiti samotřbu); věděti to, jest užitečno i státníkům. Mnohé státy zajisté potřebují peněžních podnikův a takovýchto důchodů tak, jako domácnost, jen že více. Proto také někteří státníci usilují ve správě obecní jenom o to.

Hlava 12.

[1259 a 37] Když tedy je tré částí hospodářství, předně pánovství, o němž byla dříve řeč, dále otcovství, posléze manželství *²⁾ neboť vládne se nad ženou i dětmi, nad obojimi jakožto svobodnými sice, ale ne týmže způsobem vlády, nýbrž [1259 b] nad ženou státnicky, nad dětmi královsky; mužský zajisté je přirozeně k řízení schopnější nežli žena, leč by někde byl nastal poměr nepřirozený, a starší i vyspělý je na to schopnější než mladší a nevyspělý. V občanských vládách se vládnoucí a poddaní namnoze střídají (jsoutě přirozeně rovni a ničím se neliší), a přece, když jedni vládou a ostatní poslouchají, hledí, aby byl rozdíl v zevnějšku, v oslovení a

¹⁾ *μονοπωλία*.

²⁾ Mezera v textě. Srv. str. 5.

v počtě, jakož pravil Amasis mluvě o tom umývátku; ¹⁾ mužský však je k ženě v tomto poměru vždycky. Vláda nad dětmi je královská; rodiel zajisté vládne podle lásky i podle stáří svého, a to je způsob vlády královské. Proto Homeros Dia správně pojmenoval, řka „otec lidí i bohův“, an jest jich všech králem. Král totiž má přirozeně vynikati, rodem však býti stejný; právě tak se má starší k mladšímu a rodiel k dítěti.

Hlava 13.

[1259 b 18] Je tedy zřejmo, že péče hospodářství jest větší o lidi než o majetek neživý a o jejich ctnost větší než o přednosti majetku, jež nazýváme bohatstvím, a o svobodné větší než o otroky.

[1259 b 22] Předně tedy lze se co do otroků tázati, zdali jest u otroka ještě jaká přednost kromě dělných a služebných, ušlechtilejší nad ně, jako na př. umírněnost, mužnost, spravedlivost aneb jiná z ostatních takových vlastností, či není-li žádné mimo tělesné služby (nesnáz je tu v obojím případě; jest-li totiž jaká, čím se oni liší od svobodných? pak-li není, je to prazvláštní, kdyžtě přece jsou to lidé a rozumu účastni); je to však téměř totéž, co bývá uvažováno vzhledem k ženě a dítěti, zdali též oni mají své ctnosti, má-li také žena býti umírněnou, mužnou a spravedlivou, a může-li dítě býti nevázané neb umírněné či nie? Vůbec třeba k tomu u přirozeně vládnoucího a poddaného prohlédati, zdali ctnost jejich je stejná či různá. Mají-li totiž oba míti mravní ušlechtilost, proč pak má jeden z nich navždy vládnouti, druhý poslouchati? (stupněm jejím totiž se to lišiti nedá; vláda a poddanost zajisté se liší podstatně, různé stupně však nikoli); a kdyby jeden ji měl a druhý neměl, bude to poměr prazvláštní. Budťo vládce nebude umírněný a spravedlivý, kterak bude správně vlásti? anebo poddaný takový nebude, kterak bude správně poslouchati? [1260 a] Bude-li totiž nevá-

¹⁾ Egyptský král Amasis byl v pohrdání pro nízký rod. Aby poddané z neuctivosti té vyléčil, dal ze zlatého umývátka, ve kterém s kosty si unyl nohy, poříditi modlu. (Herod. 2, 172.)

zaný a zbabělý, nebude konati svých povinností. — Zřejmo tedy, že oba sice potřebují ctnosti, ale v ní že jest rozdíl, jako mezi přirozeně vládnoucími a poddanými. A to provedeno hned v oboru duše; v ní zajisté jest, co přirozeně vládne a poslouchá, čehož přednosti různíme, část rozumná totiž a bezrozumná. Je tedy zjevno, že týmže způsobem se má věc i v ostatních oborech. Proto jest přirozeně více vládceův i poddaných. Jinak vládne svobodný nad otrokem, jinak mužský nad ženou, jinak muž nad dítětem; a ve všech se nacházejí částky duše, ale různě. Otrok vůbec nemá rozvážlivosti, žena ji má, ale nerozhodnou, dítě ji má, ale nedovršenou. Nezbytně tedy jest věc podobna též u ctností mravních; jest sice připustiti, že je mají všichni, ale ne stejným způsobem, nýbrž jak komu svědčí k jeho úkolu. Protož má vládce míti dokonalou mravní ctnost (úkol zajisté připadá prostě řediteli, ředitelem pak jest tu rozum), z ostatních pak každý tolik, kolik naň připadá. Tak vychází na jevo, že všichni uvedení mají svoji mravní ctnost, a že není stejná umírněnost ani mužnost nebo spravedlivost mužova a ženina, jak se domníval Sokrates,¹⁾ nýbrž že tamto jest mužnost vůdčí, zde služebná, a podobně jest u ostatních. — Vysvítá to také, když si lépe všimáme podrobností; povšechnými výroky klamou lidé sebe samy, na př. že dobrá rozpoloženost duše nebo správné jednání je ctnost; mnohem lépe než ti vymezovatelé vedou si ti, kteří ctnosti vypočítávají, jako Gorgias.²⁾ Co tedy pověděl básník o ženě, třeba klásti o všech podobných: „ženě mlčení přináší ozdobu“;³⁾ avšak muži už ne. — Poněvadž dítě jest nedospělé, jest na bíledni, že ctnost jeho není samostatná, nýbrž předpokládá rozvoj a vůdce. Podobně jest u otroka vůči pánu.

[1260 a 34] Stanovili jsme,⁴⁾ že otrok jest užitečný pro nutné potřeby, odkudž vysvítá, že potřebuje také skrovné ctnosti, a to toliké, aby ani z nevázanosti ani z lenosti ne-

¹⁾ Dle Platonovy Politeie mají také ženy místo mezi „strážci“ (ve třídě vládnoucí).

²⁾ Srv. Plat. Men. p. 71 e.

³⁾ Sofokl. Aias 293.

⁴⁾ Str. 8.

zanedbával své práce. Namítne se však, že jest-li právě řečené pravdivo, také řemeslníci budou potřebovati své ctnosti; vždyť často zanedbávají z nevázanosti své práce. Či je zde převeliký rozdíl? ¹⁾ Otrok zajisté je společníkem živobytí, kdežto onen je vzdálenější a připadá naň tolik té ctnosti, kolik otroctví; nižší [1260 b] řemeslník je v jakémsi obmezeném otroctví, otrok jest jím přirozeně, švec ševcem nikoliv, ani kterýkoli z ostatních řemeslníků. Je tedy na biledni, že původem takovéto ctnosti má otroku býti pán, a ne učitel v práci. Proto nemluví správně, kteří ²⁾ zbavují otroky rozhovoru a praví, že potřebují toliko příkazu; otrokům třeba domlouvati více než dětem.

[1260 b 8] Ale o tom budiž jen tolik pověděno; o muži, ženě, dítkách a otcích, o každého zvláštní ctnosti a vzájemném obcování, co tu správně a nesprávně, a jak třeba dobro vyhledávati, zlo míjeti, k tomu se bude vrátiti v úvaze o ústavách. Jelikož totiž každá domácnost je částí státu, a ony osoby částmi domácnosti, a přednost částky má se odnášeti k přednosti celku, jest nezbytno vychovávat děti i ženy vzhledem ke státu, anť pro zdar státu záleží na tom, aby děti byly zdárné a ženy zdárné. A nemůže nezáležeti; ženy zajisté jsou polovicí svobodného lidu, a z dětí se stávají občany státu. Když tedy o tomto již promluveno a o ostatním bude jinde promluvíti, ukončme tyto nynější úvahy a promluvmě o věci na jiném základě, prozkoumajíce předně názory o nejlepší ústavě.

¹⁾ Otázkou dává tu Aristoteles, jak často, kladnou odpověď.

²⁾ jako Platon.

Knihá II.

Hlava 1.

[1260 b 27] Kdyžtĕ zamýšlíme uvažovati o státním společenství, které by ze všech bylo nejlepší tĕm, kdo mohou všemožně žíti podle přání, třeba pohlédnouti též na ostatní ústavy, jaké mají některé státy, jež se kladou za dobře zřízené, aneb jaké někteří prohlašují a pokládají za správné, aby správné a užitečné se ukázalo, a aby hledání něčeho od nich různého nezdálo se pak sháňkou po mudrování, nýbrž že proto chceme se do vyšetřování toho dáti, že nynější nejsou správné.

[1260 b 37] Začítí pak třeba tam, kde jest přirozený počátek ¹⁾ úvahy této. Nezbytno jest, aby občané měli společno buďto všechno nebo nic, aneb něco ano, něco ne. Aby neměli nic společného, jest očividně nemožno (státní zřízení zajisté jest jakési společenství, a předně třeba míti společné místo; neboť místo [1261 a] jednoho státu jest jedno, a občané jsou společníci jednoho státu); avšak jest lépe, aby stát, mající dobře býti spravován, měl společno všechno, co společně míti lze, aneb jenom něco a něco ne? mohouť občané i dítky, ženy a statky míti navzájem společně, jako ve státĕ Platonově; ²⁾ tam totiž tvrdí Sokrates, že dítky i ženy i statky mají býti společny. Je to tedy lepší tak, jak nyní jest, či bylo by lépe podle zákona, podaného v „Politei“? ³⁾

¹⁾ Totiž v podstatĕ věci, zde tedy státu jakožto společenství.

²⁾ Polit. p. 462 nm.

³⁾ Platonově, na niž Aristoteles v násl. často naráží.

Hlava 2.

[1261 a 10] Obsahuje však mnoho nesnází, by ženy náležely všem společně, a důvod, pro který prý dle Sokrata zákonodárství toho způsobu jest potřebno, nezdá se vyplývati z řečí jeho. Ani účel, jejžto státu ukládá, není možný tak, jak tam řečeno, aniž jest určeno, jak se to má rozhodnouti. Mním totiž to, že nejlepší prý jest, aby každý stát byl co nejvíce jeden; tento předpoklad zajisté činí Sokrates.

[1261 a 17] A přece jest na bíledni, že stát, pokračuje-li ve sjednocování, ani neobstojí; jestli stát přirozeně jakési množství, bude-li se však sjednocovati, bude spíše domácnost ze státu a z domácnosti člověk; domácnost zajisté jest více sjednocena nežli stát, a jednotlivec více než domácnost; byť tedy byl i někdo s to, nesměl by toho činiti; sice zničí stát. Ale stát sestává nejen z lidí četných, nýbrž i různorodých. Ze stejných stát nepovstává. Jestli něco různého stát a spojenství: toto jest užitečno svým množstvím, byť bylo i stejného druhu (spojenství totiž jest na obranu), jako těžší závaží více zvažuje (a tak se bude také stát lišiti od národu, který bydlí ne ve vesnicích podle počtu rozdělen, nýbrž jako Arkadové;¹⁾ z čeho však se má státi jednota zde, to liší se druhem. Protož zachovává státy vyrovnávací vzájemnost,²⁾ jak dříve pověděno v Ethice; této zajisté je třeba i mezi svobodnými a rovnými; všichni totiž nemohou najednou vlásti, nýbrž jen po rocích nebo dle jiného pořádku a času. Tímto způsobem následuje, že všichni vládnou, jako kdyby ševci a tesaři se vyměňovali a nebyli pořád titíž ševci aneb tesaři. Poněvadž však je <tu lépe, aby zůstali titíž, tedy je také>³⁾ lépe, aby tak bylo i ve státním společenstvu, a je patrně lépe, aby titíž vládli stále, možno-li; kde však to není možno, jelikož [1261 b] od přírody jsou všichni rovni, tedy je také spravedливо, aby všichni, ať vlády schopní, ať neschopní, v ní podíl měli, a to tím, že rovní po řadě odstupují, jsouce po úřadování

¹⁾ Epameinondas sloučil rozptýlené Arkady do města Megalopolis.

²⁾ τὸ ἴσον τὸ ἀντιπεπονθός. Srv. Ethika Nikom. V. 8.

³⁾ Doplněk mezery v textě.

svém zase nerovni.¹⁾ Tak jedni vládnou, druzí poslouchají, jakoby se byli změnil. I z těch, kteří mají stejný podíl ve vládě, má každý jinou moc. — Z toho tedy vysvítá, že od přírody není stát takovou jednotou, jak někteří praví, a že to, co se takto největším dobrem ve státech zove, státy ničí; a přece dobro věci věc zachovává. — I jiným způsobem vysvítá, že hledati přílišné sjednocenosti státu není nejlepší. Domácnost zajisté je soběstačnější nad jedince, stát nad domácnost, a státem chce právě býti tehdaž, kdy společnost obyvatelstva se stane soběstačnou; když tedy je žádoucnější, co spíše samo sobě stačí, jest žádoucnější také to, co méně než co více sjednoceno.²⁾

Hlava 3.

[1261 b 16] Avšak byť i bylo nejlépe, aby společnost byla co nejvíce sjednocena, nezdá se to nikterak vyjádřeno v řeči tím, že by všichni zároveň totéž nazývali svým a nesvým; Sokrates totiž to pokládá za známku, že stát jest úplně jeden. Výraz „všichni“ je dvojsmyslný. Jest-li to tolik, jako „každý“, pak by ještě spíše nastalo, co zamýšlí Sokrates (tu zajisté každý téhož syna a touže ženu bude nazývati svou, a tak bude také se zbožím a se všemi příhodami); avšak nebudou tak říkati, kteří by měli ženy a děti společny, nýbrž budou sice všichni tak mluvíti, ale ne po způsobu jednotlivce, a tak i zboží budou nazývati sice všichni svým, ale ne tak jako jednotlivý z nich.³⁾ Že tedy je v tom „všichni nazývají“ nesprávnost, jest na biledni (neboť výrazy: všichni, oba, licha, suda, vedou pro obojetnost svou ke klamným úsudkům v řeči; protož je sice hezké, aby všichni totéž takto nazývali, ale je to nemožné, druhý způsob pak není žádnou stejnomyslností); nad to má výrok onen ještě jinou vadu. — Nejméně péče zajisté dostává se tomu, co jest nejvíce společno; o vlastní

¹⁾ Text jest nejistý. — „Sjednocenost“ značí tu hlavně uniformitu, pak jednotu.

²⁾ Čím rozmanitější jsou části celku, tím spíše může se vyhověti rozmanitým potřebám jeho a tím spíše tedy celek sám sobě postačí.

³⁾ V prvním případě se „všichni“ vypovídá distributivně (každý zvláště), v druhém kolektivně (všichni vesměs).

se lidé nejvíce starají, o společné méně, leč pokud se jednotlivce týká; nemluvě totiž o jiném, zanedbávají toho již proto více, že spoléhají na starostlivost jiného, právě jako při domácí obsluze mnoho služebníků někdy špatněji obslouží než málo. Mějž tedy každý občan tisíc synův, a to ne jako jednatlivec, nýbrž aby každý kteréhokoli [1262 a] měl stejně za syna; takto jich budou všichni stejně zanedbávati, a takto také bude svým nazývati každého občana v jeho štěstí či neštěstí jen podle toho, kolikátý je v počtu,¹⁾ bude na př. říkati: „muj aneb toho a toho“, mluvě tím způsobem o každém z toho tisíce. aneb kolik jich stát má, a jsa při tom ještě na pochybách: nebudeť pak vidno, komu se dítě narodilo, po případě na živě ostalo. Avšak jest vubec lépe, aby každý mluvil takto o svem a touž věc jich takto jmenovalo dva tisíce neb deset tisíc, či aby raději bylo tak, jak se nyní ve státech mluví o „svém“? Téhož totiž jeden jmenuje synem, druhý bratrem, třetí bratrancem neb jinakým příbuzným, buďto podle pokrevnosti nebo přátelství nebo švakrovství s ním samým nebo s jeho příbuzenstvem, a kromě toho ještě jiný jej nazývá sourodákem, soukmenovcem. Lépe věru jest býti zvláštním příbuzným než onoho způsobu synem. — Ostatně nelze se tomu vyhnouti, aby někteří nepoznávali svých bratrů, dětí, otcův a matek: podle podobností, které se na dítkách vyskytují po rodičích, nevyhnutelně pojmu potuchu o vzájemném poměru. Takové právě případy vypravují někteří cestopisci: v horní Libyi mají prý někteří ženy společny, narozené děti však se přece rozdělují dle podoby. Jsou také ženy i samice živočichův ostatních, na př. kobyly a krávy, které zcela pravidelně rodí potomky podobné rodičům, na př. ve Farsalu kobyla t. ř. Dikaia.²⁾

Hlava 4.

[1262 a 24] Taktéž nesnadno bude pak se uvarovati těm, kteří toto společenství zavádějí, i takových obtíží, jako jsou úrazy, zabití a vraždy, bitky a hádky; a žádný ze skutků

¹⁾ a podle toho bude také ubývati zájmu na štěstí či neštěstí jeho.

²⁾ t. j. spravedlivá, poctivá.

těch není slušný vůči otci, matce a nedalekým příbuzným, byť jím i byl naproti vzdáleným; ano nezbytně přihodí se to i častěji, když se neznají, než kdyby se znali, a když se to i stalo mezi známými, lze podniknouti obvyklé očisty, v onom případě však nikoli.¹⁾ — Nemístno také jest, že ten, kdo děti učinil společnými, milce zbavil pouze obcování, miliskování však nezakázal ani ostatních styků, kteréž otci se synem a bratru s bratrem naprosto nesluší, kdyžť to platí již o miliskování jejich. Nemístno jest obcování takové rušiti z té jediné příčiny, že se tu rozkoš stává příliš prudkou, a neklásti žádné váhy na to, zdali je to otec se synem či bratr s bratrem. — [Podobá se také, že by spíše rolníkům bylo užitečno, míti ženy a děti společny, [1262 b] nežli strážcům; budou-li totiž děti a ženy společny, bude také náklonnost menší, a tak to má býti u poddaných,²⁾ aby poslouchali a se nebouřili. —] Vůbec nastane zákonem takovým nevyhnutelně opak toho, co mají zákony správně stanovené způsobiti a proč Sokrates tu záležitost dětí a žen takto chce míti zařízenou. Lásku zajisté pokládáme za největší dobro pro státy (tak se totiž nejméně budou bouřiti), a aby sjednocen byl stát, to schvaluje sám Sokrates nejvíce, což se jeví býti úkolem lásky, jak on sám uznává a jak z milostného hovoru z úst Aristofanových³⁾ víme, že prý milující pro prudkou lásku touží srůsti a ze dvou jedním se státi, a tedy nezbyvá, leč aby zanikli oba neb jeden z nich, ve státě však aby při takovém společenství byla láska chabá a otec syna neb syn otce nazýval svým ve významu co nejslabším. Jako málo sladiny přimícháno do mnoha vody jest ve směsi nepoznatelno, tak také vzájemné důvěrnosti oněch osob bude nezbytně v takové ústavě velice málo hleděno, ať od otce vzhledem k synu, ať od syna k otci, ať od bratří mezi sebou. Dvoje zajisté jest, co

¹⁾ Očisty vykonávány v cizí krajině váženým mužem a pozůstávaly v mytí, obětech a kropení krví; jinak byly obřady rozmanité.

²⁾ U Platona rolníci nejsou, vlastními občany, nýbrž poddanými „strážců“; nesvornost poddaných usnadňuje vládu nad nimi.

³⁾ V Platonově Hostině (191 d) vypravuje básník Aristofanes báji o někdejších androgynech, kteří pro pýchu od Dia rozpušeni, tak že nyní obě polovice touží se opět spojití.

působí lidem největší péči a lásku, vlastnictví a předmět lásky; při takové správě však nic takového nenastane.* 1) Ostatně také přenášení narozených dětí, od rolníkův a řemeslníků mezi strážce a od těchto mezi ony, jest velice zamotané, jakým způsobem se bude dít; vždyť odevzdavatelé a přenášeči nemohou nevědět, komu které dávají. Dále také bude se mezi těmito nezbytně tím více přiházeti, co dříve pověděno,²⁾ na př. úrazy, miliskování a vraždy; nebudou zajisté již říkati: bratře, děti, otče, matko, když budou dáni mezi ostatní občany strážce, a naopak ani ti, kteří budou od strážců, nebudou tak nazývati ostatní občany, tak že by se takových skutků štítili snad pro pokrevnosti.

Hlava 5. X

[1262 b 35] O společenství týkajícím se dětí a žen budiž pojednáno tím způsobem; s tím souvisí úvaha o majetku, jakým způsobem by jej upravili, kteří chtějí míti nejlepší ústavu, zdali majetek má býti společný či ne. Toto lze zkoumati také odděleně od zákonův o dětech a ženách; myslím totiž [1263 a] [co do statku], kdyby toto dvoje bylo tak jak nyní, zvláště, zdali by i tehdy bylo lépe, aby statky všechněm byly společny i užívání * *,³⁾ na př. aby pozemky sice byly soukromé, ale užitek se dával do spolku a tak se spotřeboval (jako někteří národové činí), aneb naopak, aby půda byla společna a obdělávalo se společně, užitek však byl rozdělen pro soukromou spotřebu (i tímto způsobem prý někteří barbaři mají své společenství), anebo pozemky i užitek aby byly společny. — Kdyby tu byla zvláštní třída rolníků,⁴⁾ byl by pro to jiný způsob a snadnější, kde však sobě občané sami majetek obdělávají, tu záležitost majetková působí více nesnází. Neboť nebude-li mezi požitkem a prací rovnosti, nýbrž nerovnost, ne-

1) Sem zařazuje Susemihl před. odst. [].

2) Str. 25.

3) Mezera se vyplňuje rozmanitě. Většinou se má za to, že tu výslovně vytčeno společenství majetku i užívání aneb tohoto bez onoho aneb naopak; souvislost tomu nasvědčuje.

4) totiž ze státního svazku byli vyloučení, tak že by pracovali pro stát asi jako nevolníci.

zbytně vzniknou výčitky proti těm, kteří mnoho spotřebují, málo však pracují, od těch, kteří méně dostávají a více pracují. Jestliť spolužití a společenství zájmů mezi lidmi vždycky vůbec nesnadné, v těch věcech však zvláště. Ukazují to společnosti takto spolucestujících; téměř obyčejně se členové prolecjaké malichernosti nepohodnou a vespolek znepráteli. Také se nejspíše rozhněváme na ty služebníky, kterých nejvíce používáme při obyčejných obsluhách. Míti tedy statky společné, působí tyto a takové nesnáze; nad toto nynější způsob, zdokonalený zvykem a řádem správných zákonů, nemálo vyniká. Budeť míti z obojího stránku dobrou, z obojího toho způsobu míním, že statky jsou společny aneb že jsou soukromé. Nějak totiž budou nezbytně společny, vůbec však budou soukromé. Rozdělené starosti zabrání vzájemným výčítkám, ba více vynesou, obračejíce zřetel každého k vlastnímu: dle ctnosti jejich pak nastane co do užívání ono příslovné společenství mezi přáteli. Už nyní jsou v některých státech základy toho způsobu, tedy nikoli nemožného, zvláště ve státech dobře spravovaných něco již jest, něco může nastati: maje každý vlastní statek, něco dává k užitku přátelům, něco pak má společno s ostatními, jako na př. v Lakedaimoně používají otroků na vzájem takoruka jako svých, taktéž i koní a psův i také špiže, když jí kdo na venkově v poli potřebuje. Na bíledni tedy jest, že jest lépe, aby statky byly soukromé, ale v užívání společné; aby se lidé takovými stali, jest úkol zákonodárci příslušný. — Také co do rozkoše má nevýslovný význam vědomí, že něco člověku náleží. Ne nadarmo zajisté má každý lásku [1263 b] sám k sobě, anot je to přirozeno. Býti sebe-milcem se právem kárá; to však není totéž, co milovati sebe, nýbrž více nežli slušno, tak jako při lásce k penězům, neboť nějak milují je všichni. Avšak i zavděčiti se nebo přispěti přátelům neb hostům nebo druhům jest velmi příjemno; a to jest možno jen, když je statek soukromý. — To tedy vyplývá pro ty, kteří stát příliš sjednocují, a nad to ničí oni výkony dvou ctností, umírněnosti vzhledem k ženám (jestliť šlechetným skutkem, zdržeti se od cizí pro umírněnost), a štědroty co do majetku (nebudeť pak štědroty viděti, aniž bude jaký skutek štědroty vykonáván; skutky štědroty zajisté záležejí v užívání

majetku). — Úhledné arcíť je takovéto zákonodárství a zdá se také býti lidumilným; slyše to člověk rád přisvědčí, maje za to, že nastane jakási údivná láska všechněch ke všem, zvláště když se zla, vyskytující se za nynějších ústav, svedou na to, že zboží není společno, míním totiž pře dluhové a soudy pro křivá svědectví a podlizačství k bohatým. Ale to vše neděje se pro nespolečenství, nýbrž pro špatnost, neboť vidíváme, že společníci a podílníci majetku mnohem spíše se rozestanou než majetníci soukromého zboží; avšak pozorujeme jenom, že nečetné jsou případy sváru mezi společníky vzhledem ke množství soukromých majetníků statku.¹⁾ — Posléze je spravedливо, uváděti nejen kolikých nesnází jsou společníci zbaveni, nýbrž také kolikých dober; očividně byl by tak život zhola nemožný.

[1263 b 30] Za původ Sokratova omylu třeba klásti nespřávný předpoklad.²⁾ Máť ovšem domácnost i stát býti nějak jeden, ale ne venkonce. Neboť bude-li v tom pokračováno, snad už to pak nebude ani stát, anebo bude sice, ale jsa blíže toho, kde stát přestává, bude již horším státem, tak jako kdyby se stala symfonie jednohlasnou anebo rythmos jedinou stopou. Spíše třeba dané množství, jak dříve řečeno,³⁾ právě společným výchovem sjednocovati: kdo však hodlá výchov zaváděti a domnívá se, že tím se stát stane řádným, u toho je prazvláštní, že se nápravy té naděje od takovýchto prostředkův a ne od mravných zvyků, filosofie a zákona, jako v Lakedaimonu a na Kretě zákonodárce soustolovnictvím učinil věci majetkové [1264 a] společny. — Ani toho nesluší zapomínati, že třeba všímati si dlouhé doby a dlouholeté zkušenosti, které by zajisté nebylo ostalo tajno, zda je to správné; nalezeno je zajisté takorčka všechno, ale není to buď sestaveno aneb se toho, ač je to známo, nepoužívá. — Nejlépe by se to ukázalo, když bychom uviděli takovou ústavu skutečně zařízenou; neboť bez třídění a oddělování, jednak dle soustolovníků, jednak dle rodin a kmenů, nelze státu zříditi. Nevyplyne pak nic jiného

¹⁾ poněvadž nehledíme na poměr mezi počtem majetníků soukromých a společných.

²⁾ Str. 23.

³⁾ Str. 28.

z takového zákonodárství, nežli že strážcové nebudou sedláčtí; právě to snaží se Lakedaimonové již prováděti. — Avšak ani jaký útvar celá ta ústava pro účastníky bude míti, Sokrates nepověděl, a nesnadno také jest pověděti. Vždyť obyvatelstvo státu sestává takřka z množství ostatních občanův, o kterých nic nestanoveno, zdali také rolníci mají míti jmění společno či každý svoje zvláštní, a zdali také ženy a děti mají míti každý zvláště či společně. Jest-li totiž všechno týmže způsobem společno všechněm, čím budou se tito lišiti od strážců? aneb co jim prospěje, snášeti nadvládu jejich? a kterak budou nadvládu tu snášeti, leda že by se tak něco vymyslilo, jak u Křeťanů? Ti totiž otrokům stejně všeho dopřávajíce, zapovídají jim pouze používati cvičiště a míti zbraně. Bude-li to však zde jako v ostatních státech, jaký to bude způsob společenství? Pak zajisté budou v jednom státě nezbytně státy dva, a to na vzájem nepřátelské. Činíť on své strážce jakousi posádkou, rolníky pak a řemeslníky atd. občany. Stížnosti a pře a vše ostatní, co ve státech vytyká zlého, vše to bude i mezi nimi. A přece praví Sokrates, že následkem výchovu nebudou potřebovati mnohých zákonů, na př. co do veřejného a trhového pořádku a jiných podobných, a přece dopřává výchovu jenom strážcům. Nad to činí rolníky, odvádějící dávky, pány majetku; ale ti budou pak tuším o mnoho nepoddajnější a domýšlivější než místy heiloté nebo penesté¹⁾ neb otroci. Ale ať si výsledek takový jest nezbytný nebo není, takto aspoň není o tom nic stanoveno, aniž o souvislé s tím otázce, jaká má býti takových ústava a výchov, jaké zákony. A není snadno se domysleti, aniž na tom pro zachování společnosti strážců málo záleží, jací ti lidé jsou. Ale [1264 b] když ženy učiní společnými, statky pak soukromými, kdo bude pak hospodařiti doma, tak jako muži na polích? — Nevhodno jest, uváděti za příklad zvířata, že prý pak mají ženy totéž zaměstnání jako muži, neboť tam není žádného hospodářství. — Nebezpečno také jest, jak Sokrates obsazuje úřady: dává totiž vládu vždycky týmž osobám,²⁾ což podněcuje vzpouru i u takových,

¹⁾ Heiloté, nevolníci ve Spartě; penesté, robotníci, osobně však svobodní, v Thessalsku.

²⁾ filosofům. Politeia V. 473 C.

kteří nečiní žádných nároků, neřku-li u lidí vznětlivých a bojovných.¹⁾ Že mu nezbyvá než tytéž činiti vždy vládci, jest na bíledni; vždyť zlato od božstva nepřimíchává se do duše brzy těm, brzy oněm, nýbrž pokaždé stejným. Praví totiž, že hned při narození se přimíchává jedněm zlato, jiným stříbro, měď a železo pak budoucím řemeslníkům a rolníkům.²⁾ — Dále odnímaje strážcům blaženost, praví přece, že zákonodárce má oblažovati celý stát. Nemožnoť, aby byl celý blažen, nemají-li členové většinou nebo všichni neb aspoň někteří své blaženosti. Blaženost nenáleží do téže třídy, jako suda; tato zajisté může býti při celku a přece při žádném díle jeho, u blaženosti je to nemožno.³⁾ Avšak nejsou-li strážci blaženi, kdo jiný jím bude? snad přece ne řemeslníci a dav nižších.

Hlava 6.

[1264 b 24] Ústava tedy, o které Sokrates promluvil,⁴⁾ obsahuje tyto nesnáze a ještě jiné neméně vážné; skoro stejně se má věc s pozdějším spisem o zákonech, pročez je záhodno, porozvažovati také trochu o ústavě tam podané. V díle o státě zajisté Sokrates pramálo toho stanovil, totiž o společenství žen a dětí, jaké býti má, o majetku, [o řádu ústavy (dělí se tu množství obyvatelstva ve dvě části, rolníkův a válečníků; z těchto je třetí část, poradná a státem vládnoucí), ale o rolnících a řemeslnících, zdali mají jaké účastenství ve vládě či nic, a zdali tito mají též míti zbraně a spolu válčiti či nic, o tom Sokrates nic neustanovil, kdežto ženy podle něho mají prý také válčiti a požívatí téhož výchovu, jako strážci, jinak pak vměstnal do rozpravy své úvahy, k věci nepřislušné;]⁵⁾ a o výchovu, jakého se má strážcům dostati. [1265 a]*; v Zákonech jsou většinou skutečně zákony, o ústavě však jen málo pověděl. Ačkoliv tuto chce ve státech rozšířiti, zabočuje po něčem zase do té jiné ústavy. Neboť kromě společenství žen a majetku ponechává ostatního stejně v obojí ústavě; týž

¹⁾ Jací mají býti strážcové státu platonského.

²⁾ Plat. Politeia III. 415.

³⁾ Sudé číslo lze rozdělití také v samá lichá.

⁴⁾ Rozuměj: u Platona v Politei.

⁵⁾ Místo [] klade Susemihl o řádek níže.

jest výchov i živobytí, prosté od nutných prací, a tolikéž i zařízení soustolovníků; jen že v druhé¹⁾ chce míti také mezi ženami soustolování,²⁾ a v první³⁾ tisíc ozbrojenců, v druhé pět tisíc.

[1265 a 11] Všechny hovory Sokratovy mají do sebe cosi nevšedního, uhlazeného, nového a hloubavého, s těží však je tu všechno správně, kdyžté hned počet právě uvedený potřeboval by, nač se nesmí zapomínati, území jako jest babylonské neb nějaké jiné pro toliké množství, aby se odtud pět tisíc zahálečův uživilo, s nimi ovšem též ostatní mnohočetný dav žen a dětí. Předpoklady směřjí se tu⁴⁾ sice činiti dle přání, ale nikoli nemožné. — Praví se, že zákonodárce má zakládati zákony prohlédaje ke dvojímu, k území a k lidem. Správně jest asi přidati: i k sousedním krajinám, má-li stát vésti život válečný (neboť bude mu ve válce používati nejen takových zbraní, které jsou výhodné ve vlastním území, nýbrž také v eizích krajinách): a neschválíme-li takového živobytí, ani v soukromí ani ve společnosti státní, přes to nieméně bude třeba býti postrachem nepřátel, nejen když do území vniknou, nýbrž i když jsou vzdáleni. — I k velikosti majetku třeba prohlédati, není-li lépe, ji stanoviti jinak, totiž zřetelněji. Má prý býti toliký, aby se z něho žilo střídmě, tedy asi jako by se řeklo, aby se žilo dobře (toť jest ještě povšechnější, a nad to lze žíti střídmě a přece bídě); lepší výměr jest, střídmě i štědře (neboť při každé té vlastnosti zvlášť o sobě pojaté lze býti zde rozmařilým, tamto nuzným), jelikož to jsou jediné ctnosti týkající se užívání majetku, anoť nelze ho na př. vlídně nebo mužně užívat, ovšem pak střídmě a štědře, tak že na to potřebí také příslušných vlastností. — Pochybeno také jest, statky vyrovnati, o množství občanů však nic nezaříditi, nýbrž nechati plození dítek neobmezeno, jelikož prý se počtem dostatečně vyrovná s bezdětností i při sebe více porodech, [1265 b] protože právě tak se to přihází nyní ve státech. Avšak potom nepotřebuje to právě tak

¹⁾ v Zákonech, kteréhož díla se následující výtky hlavně týkají.

²⁾ τὰ συσσίτια.

³⁾ v Politei.

⁴⁾ v návrhu ideálního státu.

určité nastati, jako nyní; nyní zajisté nikdo nemá nouze, protože se majetek vyměřuje podle množství, ať jest jakékoli, potom však, když bude nerozdílný, nadbyteční nebudou rozhodně míti nic, ať jest jich málo nebo mnoho. Člověk by myslil, že plození třeba ještě spíše obmeziti než majetnost, tak že by se neplodilo nad jistý počet; počet ten by pak bylo stanoviti s ohledem na nahodilé případy, že snad některé děti zemrou, a na bezdětnost ostatních. Nechat tu volnosti, jako v ostatních státech, bude nezbytně původem nouze občanů, nouze pak působí vzpouru a zločinnost. Proto Feidon Korinthský,¹⁾ jeden z nejstarších zákonodárců, pokládal za potřebno, aby rodiny a počet občanů zůstaly stejné, i když prvotně měli všichni nestejně podíly co do velikosti: v těchto Zákonech však jest naopak. — Avšak o tom, co zde pokládáme za lepší, třeba promluvití později; v Zákonech těchto chybí také určení o vládnoucích, kterak se budou lišiti od poddaných. Práví se tam totiž, že jako osnova se dělá z jiné vlny než útek, tak že má býti poměr vládnoucích ku poddaným. — Když pak dovoluje, aby veškera majetnost se zvětšila až do pateronásobna, proč by to nemohlo býti do jisté míry také u pozemku? — I k jeho rozdělení příbytků třeba míti zřetel, jež hospodářství asi neprospívá; přidělil totiž každému dva vzdálené příbytky, ale dva příbytky obývati jest nevhodno. — Celá soustava nechce býti ani demokratií ani oligarchií, nýbrž mezi nimi, tak řečenou politeí; sestává z ozbrojenců. Jestliže tuto ústavu vydává ze všech ostatních za nejvíce společnou státům, má snad pravdu; pakli má býti po oné prvé²⁾ ústavě nejlepší, nemá pravdy. Neboť někdo snad schválí spíše lakonskou aneb některou jinou, více aristokratickou. Někteří praví, že nejlepší ústava má býti ze všech ústav smíšená, a proto také lakedaimonskou chválí (tať prý sestává podle jedněch z oligarchie, monarchie i demokracie, pokud se království pokládá za monarchii, vláda gerontů za oligarchii, a demokratické zásady jsou zastoupeny ve vládě eforů, poněvadž efoři jsou z lidu;³⁾

¹⁾ jinak neznámý.

²⁾ ideální, kterou zbudoval Platon v Politei.

³⁾ V čele státu lakonského stáli dva sobě rovní králové z rodů Agidova a Eurypontova. Rada 28 starších doživotně od lidu (ἐκκλησία)

podle jiných však jest eforie tyrannidou, demokratie pak spočívá ve spolustolování a v ostatním živobytí [1266 a] vezdejším); v Zákonech těchto však se praví, že nejlepší ústava má se skládati z demokratie a tyrannidy, jichž nelze buď vůbec uznati za ústavy aneb leda za nejhorší ze všech. Lépe soudí ti, kteří jich více slučují; [ústava z více jiných složená jest zajisté lepší]. Dále nejeví se tu nic monarchického, nýbrž jen oligarchie a demokratie; více však se uchyluje k oligarchii. Vysvítá to z obsazování úřadů; že se o zvolených losuje, je sice pro obojí stejné, že však zámožnější jsou nuceni hromadám obcovati, vrchnosti voliti a jiná státní jednání vykonávati, kdežto jiní jsou toho prosti, to jest oligarchické, jakož i to, že se hledí, aby úřady byly většinou obsazeny zámožnými a nejvyšší z nich nejzámožnějšími. Oligarchickou činí také volbu rady. Každý totiž jest nucen voliti z první třídy majetkové, pak stejným způsobem z druhé, potom z třetí, jen že k tomuto nejsou všichni nuceni, nýbrž jen členové těchto tří tříd, ze čtvrté konečně je to závazno jen pro první a druhou třídu; po té prý se má z těchto ustanoviti po stejném počtu z každé třídy. Z nejvyšších tříd jich tedy bude více a způsobilejších, protože někteří z nižších nejsou nuceni nebudou voliti. — Že tedy z demokratie a monarchie nesmí sestávati takováto ústava, vysvítá z tohoto a vysvitne z pozdějších důvodův, až nám bude o takové ústavě uvažovati; co do volby úřadů jest i to nebezpečno, že se volí ze zvolených. Chtějí-li totiž někteří, byť i skrovného množství, se dohodnouti, bude se vždy voliti podle jejich vůle.

Hlava 7.

[1266 a 29] Ústava v Zákonech podaná je tedy tohoto způsobu; jsou však také některé jiné ústavy od [soukromníků], filosofův * a státníkův, a jsou ustáleným i nyní za-

volených (*γερονσία*), uvažovala předlohy pro hromady lidu, urovnávala spory mezi králi a lidem. Návrhy její mohl lid schváliti či zamítnouti, nikoli měniti. Pět eforů, ročně volených, nezávislých, mělo původně moc jaksi policejní. Později domohli se dozoru i nad králi samými, jež ve shodě s radou mohli odsouditi. Eforat zrušen Kleomenem 226 př. Kr.

řízeným vesměs bližší než ony obě. Nikdo jiný zajisté nesmyslil si společenství dětí a žen, ani spolustolování žen, nýbrž počínají raději od potřebného. Majít někteří za to, že nejdůležitější jest uspořádati dobře věci majetkové; právě pro ně prý povstávají všechny vzpoury. Proto Faleas Chalkedonský ¹⁾ toto předvedl napřed; praví totiž, že jmění občanů má býti rovné. [1266 b] Ve státech právě zřizovaných měl za to, že není věc obtížná, ve zřízených už prý je sice pracnější, ale přece to lze velice snadno vyrovnati tím, že bohatí věno budou dávat, ne však dostávat, chudobní pak nebudou dávat, ale dostávat. Platon píše svoje Zákony měl za to, že tu třeba až do jistých mezí nechati volnosti, více však než pateronásobný nejmenší úděl nemá nikdo z občanů míti, jakož již dříve pověděno.²⁾

[1266 b 9] Stanovitelé takových zákonů nemají ani toho nevěděti,³⁾ čeho nyní nevědí, že kdo nařizuje jisté množství jmění, povinen také naříditi jisté množství dítek; neboť když velikost majetku je převýšena počtem dítek, zákon se nevyhnutelně porušuje, a i kromě toho porušení jest chyba, když mnozí z bohatých chudnou; tu je pak těžko, aby takoví nebyli novotáři. — Protož má tedy pro státní společnost nějaký význam rovnost jmění, a někteří ze starých to, jak viděti, poznali, jakož na př. i Solon ustanovil, a i jinde jest zákon, který zakazuje nabývatí pozemku, kolik by kdo chtěl, a taktéž i statek prodávati zakazují zákony, jako jest v Lokrech zákon, neprodávati, leč by kdo dokázal, že jej stihla patrná nehoda; dále starobylé úděly zachovati (zrušením toho se v Leukadě⁴⁾ ústava jejich stala příliš lidovou; neboť potom už se nepřiházelo, aby jen dle stanoveného odhadu se úradů docházelo); než může býti sice rovnost jmění, ale toto je snad buď příliš veliké, tak že člověk zbujní, anebo příliš skrovné, tak že žije bídně. Na bíledni tedy jest, že nestačí, by zákonodárce učinil jmění rovným, nýbrž potřeba hleděti si středu. — Ani kdyby se určilo všem přiměřené jmění, nic platno; více

¹⁾ Chalkedon, megarská osada naproti Byzantiu na břehu asijském. O tomto starověkém původci kommunismu není více známo.

²⁾ Srv. str. 33.

³⁾ Srv. str. 32.

⁴⁾ Ostrov moře Jonského. Jméno (Bélostný) jest od bílé vápenné půdy.

zajisté třeba urovnávati žádosti nežli jmění, a to není možno, nejsou-li od zákonů dostatečně vychováváni. Ale snad by řekl Faleas, že právě to on sám tvrdí; myslí totiž, že státy potřebují rovnosti v tomto dvojím, v majetku a výchově. Ale jaký má výchov býti, to třeba říci, neboť tím, aby byl jeden a tentýž, se nic nepomůže; můžeť býti týž a jeden, a při tom býti takový, že se z něho lidé stávají náchylni k lakotě co do majetku nebo cti neb obojího zároveň, a pak se bouří lidé nejen pro nerovnost majetku, nýbrž také hodností, a to po každé opačným způsobem (davý totiž pro nerovnost majetku, [1267 a] vzdělanci ¹⁾ pro hodností, jsou-li rovné; odtud také slova: „táž pocta špatnému i hodnému“, ²⁾ a lidé nejen pro nutné věci dopouštějí se bezpráví, což míní onen léčiti rovností majetku, tak že se již neloupeží pro zimu nebo hlad, nýbrž také aby měli vyrazení a ne samou touhu; mají-li totiž větší žádost než potřebí, budou se dopouštěti bezpráví, aby ji utišili, ba nejen proto, nýbrž budou ji zrovna chovati, aby měli vyrazení z rozkoší bez trudů. Jaký tedy jest lék pro tyto tři věci? Pro první skrovné jmění a práce, pro druhou střídmost; v třetím případě, dovede-li kdo sám sebou se těšiti, nehledejž nikde léku než od filosofie. Jinde totiž jest na to potřeba lidí. Vždyť největší bezpráví páše se pro nadbytek a ne z potřeby, tak na př. provádějí tyrannidu nikoli proto, aby nezmrzali (proto také dostává se veliké pocty tomu, kdo zabije nikoli zloděje, nýbrž tyranna); protož pomáhá způsob ústavy Faleovy jen od malých bezpráví. — [Dále chce většinou zaříditi jen to, jak by se vlastní poměry dobře pořádaly, potřebí toho však také vzhledem k sousedům a cizincům. Nevyhnutelno tedy také zříditi ústavu vzhledem k válečné síle, o níž onen nepověděl nic. Podobně jest i s majetkem. Toho má býti dostatek nejen pro státní potřeby, nýbrž také pro zevnější nebezpečí; proto ho nemá býti toliké množství, aby naň sousedé, a to silnější, dostali zálsk a majetníci nebyli se své útočníky, ani tak málo, aby nemohli podstoupiti války ani proti rovným a podobným. Onen však tu nic neustanovil, a přece nesmí ostati nepovšimnuto, jaké množství majetku

¹⁾ t. ř. vyšší vrstvy.

²⁾ se od něho dává; tak si stěžuje Achilleus II. 9, 319.

je s prospěchem. Nejlépe se ono snad vymezí tak, aby se, pro nadbytek jeho, válka nevedla s užitkem silnějších, nýbrž jen tak, jako kdyby tolikého jmění tu nebylo. Tak na př. Eubulos vyzval Autofradata, chystajícího se oblehnouti Atarneus, aby uvážil, za jakou dobu území dobude, a vypočítal útraty za tu dobu: on že za menší cenu se Atarneus vzdá; tím návrhem přiměl Autofradata k tomu, že si věc rozmyslil a obléhání zrušil. —]¹⁾ Je tedy nějaká výhoda v tom, když mají občané stejné jmění, aby se proti sobě nebouřili, avšak nestojí nikterak za řeč. Neboť vzdělanci mohou býti nespokojeni, že zasluhují většího, a proto se také často, jak známo, spikají a bouří; [1267 b] je také zloba lidská nenasytná, a z počátku stačí sice jen dva oboly,²⁾ jakmile však to zavedeno, žádá se vždy více, až se dostoupí výše nezměrné. Nezměrná jest povaha žádosti, pro jejíž ukojení většina lidí žije. Proti tomu jest zásadou, ne tak majetek urovnávati, jako spíše šlechetné povahy řídit, aby zříšnými býti nechtěly. špatné pak, aby nemohly; tohoto se dosáhne, když budou slabší a nebudou utlačováni. — Avšak ani rovnosti majetku Faleas neurčil správně. Urovnává totiž pouze jinění pozemkové, kdežto je také bohatství v otrocích, dobytku a penězích, a četné předměty tak řečeného náradí; buďto třeba hleděti ve všem tom rovnosti aneb nějakého mírného řádu, anebo nechati ve všem volnosti. *³⁾ — Viděti také z jeho zákonodárství, že tím zřídí pouze malý stát, budou-li totiž všichni řemeslníci státními otroky a nebudou-li doplňkem občanstva. Mají-li však ti, kteří ty veřejné práce konají, býti státními otroky, třeba zaříditi věc tím způsobem, jako v Epidamnu⁴⁾ a jak ji Diofantos kdysi zaváděl v Athenách.⁵⁾

¹⁾ Eubulos byl předchůdcem Hermia, přítele a žáka Aristotelova. Srv. Úvod.

²⁾ Perikles, aby si lid naklonil, zavedl mimo jiné t. ř. diobolii; chudším Atheňanům totiž dáváno z obecní pokladny po dvou obolech na vstupné do divadla. Za pozdějších demagogů zvrhlo se lidumilné zařízení to v plýtvání obecním majetkem, jak Aristoteles naznačuje.

³⁾ Sem zařadují hořejší odstavec [].

⁴⁾ Město na pobřeží Illyrském.

⁵⁾ Diofantos, athenský státník a řečník, žil snad za Filipa Maked. O zákonech jeho není zevrubnějšího nic známo.

Hlava 8.

[1267 b 20] O Faleově ústavě tedy lze odtud asi porozuměti, pokud co správného či nesprávného pověděl; Hippodamos¹⁾ z Miletu, syn Euryfontův, [který také roztrídění města vymyslel a Peiraieus ulicemi přefal, kterýž jinak v živobytí svém pro ctižádostivost byl výstřední, tak že se některým zdál žítí příliš strojeně pro bujnost svých vlasův a vousů, pro jednoduchý sice, ale nejenom v zimě, nýbrž i za teplého počasí teplý oděv, chtěje býti také znalcem celé přírody], prvý z neodborných státníků pokusil se promluvit o nejlepší ústavě. Zařizoval svůj stát z občanů počtem desíti tisíc, roztríděných ve tři oddíly; do prvního oddílu zařadil řemeslníky, do druhého rolníky, do třetího válečníky a ozbrojence. Též půdu rozdělil ve tři díly, v posvátnou, obecní a soukromou; posvátná byla ta, ze které se opatřovala obvyklá bohoslužba, obecní, ze které by žili válečníci, a soukromá náležela rolníkům. Také zákony pokládal jen za trojí: o čem totiž se pře vedou, jest prý počtem jen troje: pohana, škoda a vražda. Ustanovil též jeden hlavní soud, před nějž mají přijíti spory dle domněnky nesprávně rozsouzené; jej zřídil z několika [1268 a] zvolených starců. Rozsudky při soudech mají prý se díti nikoli hlasováním kamínky, nýbrž každý má míti deštičku, na kterou má psáti, když prostě odsuzuje, nechati pak ji prázdnou, když prostě osvobozuje, a když ani to ani ono, má to vysvětliti. Nyní prý jsou o tom zákony nesprávné: soudcové jsou nuceni porušovati přísahy, smějí-li rozhodovati jen tak či onak. Také dal zákon o objevitelích něčeho státu prospěšného, aby se jim dostávalo pocty, a aby děti padlých ve válce na veřejné útraty byly udržovány, jakoby toto jinde ještě nebylo ustanoveno; vždyť je to již zákonem v Athenách i v jiných státech. Vrchnosti mají vesměs býti voleny od obce; obcí pak učinil ony tři třídy státu; zvolení mají pečovati o záležitosti veřejné, cizí a sirotčí.

¹⁾ Hippodamos (v V. stol.), občan athenský, vynálezce pravouhelné stavby ulic. Jakási geometrie prozrazuje se také v jeho ideální ústavě státní.

[1268 a 15] To jest většina z pozorunejhodnějších částí zřízení Hippodamova; předně pozastavíme se nad rozdělením počtu občanů. Řemeslníci, rolníci i ozbrojenci jsou vesměs účastníky státní správy, rolníci beze zbraně, řemeslníci bez pozemkův i zbraně, tak že se stávají takořka otroky ozbrojencův. Aby měli podíl ve všech hodnostech, jest nemožno (neboť z ozbrojenců třeba ustanovovati vojevůdce, strážce občanů, vůbec takořka nejhlavnější úřady); nebudou-li však míti podílu ve státní správě, kterak mohou jí býti oddáni? Avšak i silnější měli by ozbrojenci býti nad obě ty třídy; to však není snadno, nebude-li jich mnoho; bude-li však tomu tak, nač mají ostatní míti podíl ve státní správě a rozhodovati o ustanovování vrchností? — Dále čím prospějí státu rolníci? Řemeslníkův jest arci potřeba (každý stát potřebuje řemeslníkův), i mohou se uživiti ze svého řemesla jako v jiných státech; rolníci však zapotřebí ozbrojencům stravu byli by ovšem důvodně částí státu, takto však mají pozemek soukromý a soukromě jej budou obdělávati. Dále budou-li ozbrojenci veřejnou půdu, ze které mají míti výživu, též obdělávati, nebude rozdílu mezi vojskem a rolnictvem, a zákonodárce přece tomu chce; budou-li to však jiní lidé, než ti soukromě sedlačící, bude to zase čtvrtá třída státu, nemající v ničem účasti, nýbrž státu cizí; ostatně byť se i ti obdělávatelé půdy soukromé a veřejné kladli za jedno, bude nesnadno vytěžiti tolikou úrodu, aby [1268 b] každý opatřil dvě domácnosti, a proč pak tedy nemají přímo z půdy a z týchž podílů výživu sobě bráti i vojsku ji dodávati? To tedy všechno obsahuje mnoho zmatku. — Nesprávnost obsahuje také zákon o soudě, požadavek totiž, aby soudili s rozlišováním, ačkoli žaloba zní prostě, a aby takto soudce ¹⁾ se stal rozhodčím. To jest možno při soudě rozhodčím i když jich tu několik (tam totiž se vespolek o úsudku umlouvají), na soudech však nikoli, nýbrž tu naopak zákonodárci většinou zařizují věc tak, aby soudcové spolu se nedomlouvali. Dále, kterak nemá nález býti zmatený, když soudce myslí, že je tu sice vina, ale ne toliká, jak myslí žalobce? Tento žádá dvacet min, soudce však přisuzuje deset min, aneb

¹⁾ δικαστής, sudí dle zákona; διατητής, rozhodčí a smírčí soudce.

vůbec onen více, tento méně, jiný soudce pět, jiný čtyři (a ovšem budou se tímto způsobem v částkách rozcházet), jedni pak přisoudí všechno, druzí nic. Kterak tedy se hlasy budou sčítávati? Mimo to není nikdo nucen přísahy rušiti, když prostě osvobodí neb odsoudí, pokud žaloba jest správným způsobem prostě podána; vždyť osvobozující nerozsuzuje, že tu není dluhu, nýbrž že toho není dvacet min; přísahu porušuje ten, který rozsuzuje, ač nemyslí, že člověk ten je dlužen dvacet min. — Že má vynálezům něčeho státu prospěšného vzdávána býti nějaká pocta, o tom stanoviti zákon není bez nebezpečí, ale jen tak na poslech je to vábné; však tají se v tom udivačství a po případě otřesení ústavy. Spadá to však do jiného oddílu a jiné úvahy; pochybují totiž někteří o tom, zdali je státům škodливо či prospěšno hýbati otcovskými zákony, když najde se nějaký jiný, lepší. Protož nesnadno k řečenému hned přisvědčiti, není-li změna prospěšna. Vždyť může někdo navrhnouti zrušení zákonů neb ústavy jakožto veřejné dobro. Když jsme učinili tu zmínku, bude lépe ještě trochu o tom pojednati. Jest o tom, jak řečeno,¹⁾ pochybnost, a změna zdá se býti lepší. U ostatních věd aspoň to prospělo, jako na př. změna proti zděděným zvyklostem v léčení nebo tělocviku a vůbec ve všech uměních a dovednostech, tak že když státnictví náleží mezi ně, očividně i při něm je věc tatáž. lze říci, že i v samé zkušenosti je známka toho; jsou totiž staré zákony příliš sprostné a barbarské. Hellenové tu chodili se zbraní a kupovali ženy druh ode druhu, a i jiná ze starých dosud zbylá ustanovení jsou zhoła nejapná, [1269 a], jako jest na př. v Kymě²⁾ o vraždě zákonem, aby když žalobce uvede několik svědků ze svých příbuzných, obžalovaný byl vraždou vinen. Hledajít vůbec všichni nikoli, co je zděděno, nýbrž co je dobré; první lidé pak, ať to byli zeměrozenci nebo z nějaké pohromy zachránění, byli bezpochyby stejní, obyčejní a nevědomí, jak se o zeměrozencích také vypráví, tak že jest nemístno, ostávati při jejich názorech. Nad to jest lépe nenechávati ani psaného beze změny. Neboť jako v jiných

¹⁾ V předešlých větách.

²⁾ Osada v Kampanii.

umělostech tak ani ve státním řádě není možno, aby všechno bylo zevrubně napsáno; třeba zajisté psáti povšechně, kdežto skutky týkají se jednotlivin. Z toho tedy vysvítá, že některými zákony třeba někdy pohnouti; pohlížíme-li však na věc jiným způsobem, zdá se tu býti potřeba velké obezřelosti. Jest-li náprava skrovná a zvyk zákony z lehka rušiti je-li špatný, jest na bíledni, že třeba některých vad u zákonodárcův i vrchností ponechati; neprospěje se zajisté změnou tolik, kolik se uškodí návykem, vrchností neposlouchati. Nesprávný jest příklad o umění: hýbati uměním a zákonem není stejné; zákon totiž nemá na zjednání poslušnosti žádné jiné moci nežli zvyk, a ten nepovstává leda množstvím času, tak že snadné přecházení od zavedených zákonů k jiným novým zákonům může moc zákona oslabiti. Dále byť se měly i měniti. má se to díti se všemi a v každé ústavě, či ne? má to činiti leckdo či jenom někdo? v tom jsou zajisté veliké rozdíly.

Hlava 9.

[1269 a 28] Protož zkoumání toho nyní zanechme (naskytneť se pro ně jiná doba); o ústavě lakedaimonské a kretské a bezpochyby též o ostatních namítá se dvojí úvaha, předně o tom, zdali tu vzhledem k nejlepšímu řádu dány zákony správné či nesprávné, po druhé o tom, zdali je tu něco, co by se přičilo základu a tvaru ústavy, na myslí jim tanuvší.

[1269 a 34] Že tedy ve státě, jenž má býti dobře spravován, třeba volnosti od všední práce, jest vůbec uznáno; jakým způsobem však to zavést, nesnadno vystihnouti. Thessalská penesteia často se Thessalům opřela a podobně i Lakonům jejich heiloté¹⁾ (jsoutě stále jako na číhané po nějaké pohromě); u Kretanů se dosud nic takového nepříhodilo. Je to suad tím, že ze sousedních [1269 b] státův, ač navzájem se potírají, žádný nespojí se s povstalci, jelikož by jim to neprospělo, aniť mají sami své podruhy, kdežto Lakonům byli sousedé vesměs nepřáteli, Argejští, Messeňané a Arkadi; vždyť

¹⁾ Str. 30.)

i u Thessalů byly z počátku vzpoury právě proto, že měli ještě vojny pohraničné s Achajskými, Peraiby a Magnetany. Ale byť i nebylo ničeho jiného, sám dohled na takové je tuším obtížný, jakým způsobem s nimi zacházeti: uvolní-li se jim, zpyšnějí a osobují si totéž, co páni, a žijí-li stísněně, kují pikle a chovají nenávist. Zjevno tedy, že nejlepšího způsobu tu nevynalezli ti, kterým se toto přihází s jejich heilotstvím. — Také volnost žen je škodlivá záměru ústavy jejich i blahu státu. Neboť jako jest částí domácnosti muž i žena, tak také stát třeba tuším pokládati takorčka za dvojdílný, v obyvatelstvo mužské a ženské rozdělený, tak že ve kterých ústavách jsou poměry žen špatně upraveny, tam třeba půli státu pokládati za bezzákonnou. A to se tam stalo: zákonodárce chtě míti celý stát mravným, co do mužů sice dle toho jednal, ale při ženách toho zanedbal; žijí venkoncem nevázaně a bujně. Odtud nezbytně následuje, že při takové ústavě se bohatství vysoce cení, zvláště kdy ženy tu poroučejí, jak nannoze bývá u kmenů válečných a bojovných, mimo Kelty a jestli ještě kde jinde pěstují zjevně pohlavní obcování mezi mužskými. Kdo prvý o tom bájil, ne bez důvodu tuším spojil Area s Afroditou; takoví ¹⁾ totiž bývají buďto k obcování s mužskými nebo se ženskými, jak viděti, vesměs náchylni. Protož bylo tak také u Lakonů, a za nadvlády jejich rozhodováno mnoho od ženských. A jaký pak jest rozdíl mezi tím, že ženy vládnou a že vladaři jsou ženami ovládáni? vyjde to na jedno. Když pak odvážlivost není užitečná v obyčejných potřebách, nýbrž jest-li kdy, tedy ve válce, právě tím lakonské ženy velice škodily. Ukázaly to za vpádu Thebanů; neprospekly ničím, jak v jiných státech bývá, hluku však nadělaly víc než nepřátelé.²⁾ Z počátku ovšem nastala ta volnost žen u Lakonův asi zcela důvodně. [1270 a] Pro vojny byli totiž dlouhou dobu z domova vzdáleni, válčice proti Argejským a zase proti Arkadům a Messeňanům; oddavše se pak odpočinku, osvědčili se k zákonodárci povolnými podle života vojenského (máť on zajisté mnohou stránku

¹⁾ totiž bojovní.

²⁾ Roku 369., kdy jízda thebská vnikla až do jižní části hlavního města, ženy svým bédováním a výčitkami obranu jen stěžovaly (dle Plutarcha, Život Agesilaův).

ctnostnou), kdežto ženy prý se Lykurgos sice pokusil k zákonům přizpůsobiti, ale jak se vzpíraly, opět toho nechal. To jsou tedy příčiny poměrů těch, a ovšem také této chyby; avšak my nezkoumáme, co třeba prominouti a co ne, nýbrž co správně či nesprávně. Tyto nesprávné zásady stran žen nejenom, jak už dříve pověděno, obsahují tuším jakýsi nešvar v ústavě samé o sobě, nýbrž přispívají jaksí k ziskuchtivosti. — Po tom, co právě vyloženo, obracejí se výtky proti nesrovnalostem v majetku. Některým se dostalo vládnouti příliš velkým jměním, některým pak docela skrovným; proto přešly pozemky na nemnohé. To i zákony jest chybně zařízeno; kupovati totiž nebo prodávati svoji půdu položil za nesprávné, a to právem, avšak darovati neb odkázati ji ponechal na libovůli; a přece tak i onak vyplývá odtud nezbytně totéž. Také téměř dvě pětiny celé půdy náležejí ženám, poněvadž dědiček je mnoho a věna se dávají velká. A přece bylo lépe, stanoviti buďto žádné věno nebo skrovné neb aspoň jen mírné. Nyní však jest volno dáti dědičku, komu libo; a když umře kdo bez závěti, dá ji ten, koho zanechal dědicem, komu chce. Takto ovšem ač půda mohla uživiti patnáct set jezdcův a třicet tisíc těžkooděnců, nebylo jich dohromady ani tisíc. Událostmi samými se ukázalo, že v tomto jest u nich špatný pořádek; jedině porážky nesnesl stát, nýbrž pro nelidnatost za své vzal. Vypravuje se, že za dřívějších králův občanství udělovali, tak že tenkrát nenastala nelidnatost, ač válčili dlouhou dobu, a bylo prý kdysi Spartanův až i deset tisíc; ať je to pravda či není, lepší jest, zalidňovati stát urovnáním majetku. Také zákon o plození dětí příčí se takové nápravě. [1270 b] Chtěje zákonodárce, aby Spartanů bylo co nejvíce, nabádá občany ploditi cž nejvíc dětí; jestiž u nich zákonem, že kdo zplodí tři syny, prost jest vojančiny, kdo čtyři, je sprostěn všeho. A přece jest na bíledni, že, když jich přibývá a půda je tak rozdělena, nezbytně přibývá také chudobných.

[1270 b 7] Avšak i to eforství je špatně zařízeno. Vrchnost tato rozhoduje u nich sama o nejdůležitějších věcech, vybírá pak se ze všeho lidu, tak že se k úřadu tomu často dostanou lidé docela chudobní, kteří z nedostatku byli na prodej. Uká-

zalo se to často, již dříve i nyní na Andru; ¹⁾ několik jich totiž byvši podplaceno penězi, zničilo, co na nich bylo. celý stát. A protože vrchnost ta je příliš vysoká a samovládcí rovná, byli i králové nuceni k nim se pěkně míti, tak že i tím ústava brala zároveň škodu; z aristokracie vyvínovala se demokracie. Vrchnost ta ovšem ústavu drží pohromadě (lid je totiž po tichu, máje účast v nejvyšší vládě, tak že. ať je to zásluhou zákonodárce anebo šťastnou náhodou. veřejnosti to prospívá; má-li se ústava udržeti, jest potřeba. aby všechny vrstvy státu si ji přály takto míti zachovánu; králové ovšem se tak chovají pro svou hodnost, vzdělanci pro gerusii — místo to jest cenou etnosti, — lid pak pro eforství, jež obsazuje se ze všech); ač tedy má býti tato vrchnost volena ze všech, přece ne tím způsobem, jak nyní (jesti příliš dětinský²⁾). Též rozhodují ve vážných přích. ačkoli jsou lidé ledajací, a proto by bylo lépe, aby soudili ne dle osobního zdání, nýbrž podle psaného zákona. Ani živobytí eforů nesouhlasí se směrem státu; jesti příliš volné, kdežto u ostatních se zabíhá spíše až do krutosti, tak že nemohouce toho snéstí tajně ze zákona se vyzouvají a užívají tělesných rozkoší. — Ani zřízení vrchnosti gerontů není u nich bezvadné. Kdyby totiž byli řádní a v ušlechtilé mužnosti vychování, mohlo by se to jistotně nazvati prospěchem státu, ačkoliv i tak jest na pováženou, že doživotně rozhodují ve vážných přích (máť i soudnost. jako tělo, svoji [1271 a] starobu); jsou-li však vychování takovým způsobem, že ani zákonodárce jim nedůvěřuje jakožto nedosti řádným lidem, pak to není bez nebezpečí. Viděti také, že účastníci toho úřadu bývají upláceni a zaprodávají veřejné zájmy namnoze své libosti. Proto bylo by lépe, aby nebyli nezodpovědní; nyní jimi jsou. Zdálo by se sice, že vrchnost eforská na všechny vrchnosti dohlíží; avšak to jest zase přílišný úděl pro eforstvo, a myslíme, že účet se nemá vydávati jen tím způsobem. Také volba gerontův, jak ji vykonávají, jest

¹⁾ Andros, ostrov Kýkladský s městem téhož jména.

²⁾ Jaký však vlastně způsob ten byl, neví se. Bezpochyby dála se i tato volba „křikem“ (dle výrazu Thukydidova), t. j. jakýmsi způsobem akklamace v hromadě lidu. Srv. níže poznámku o rovněž „dětinské“ volbě gerontů.

co do rozhodování dětinskou a to, že má se sám ucházeti, kdo má býti uznán za hodna úřadu, jest nesprávně;¹⁾ volky nevolky úřadovati má, kdo jest úřadu hoden. Takto však projevuje se, co i jinak zákonodárce do ústavy své vložil: naváděje občany ke etížádosti, používá toho pro volbu gerontů. Nebudeť se nikdo o úřad ucházeti, nejsa etížádostiv. A přece dobrovolná bezpráví páchají se mezi lidmi asi nejvíce ze etížádosti a ziskuchtivosti. — O království, zdali je pro státy lepší či horší, budiž jinde promluveno; ale jest-li lepší,²⁾ tedy má každý král býti posuzován ne jak nyní, nýbrž podle svého žití. Že však ani sám zákonodárce nemyslí, že by dovedl je zušlechtiti, jest na bíledni; nedůvěřujeť jim jakožto lidem nedosti řádným; proto vysílali s nimi nepřátelské průvodce, a ve sváru králů spatřovali blaho státu. — Nesprávně zařízeno také spolustolování, tak řečená fidity,³⁾ od toho, kdo je prvý zavedl. Schůzky ty mají býti uhražovány spíše z obecního, jako na Kretě; u Lakonů však má přispívati každý, i když jsou někteří zcela chudobní a nemohou takové útraty zaplatiti. tak že následuje právě opak toho, co zákonodárce zamýšlel. Zřízení spolustolovnické chce býti sice demokratické, ale takovýmto řádem se stává velice málo demokratickým. Není velmi chudobným snadno se účastniti. zděděné vyme-

¹⁾ Dle Plutarcha (Život Lykurgův) zavřeno několik vybraných zapisovatelů do domu, před nímž bylo shromáždění. Uchazeči pak vpouštěni po jednom do domu a procházeli jím, nejsouce od zapisovatelů viděni; tito jen podle souhlasného křiku shromážděného lidu zapisovali na tabulkách při každém uchazeči, jakého který souhlasu došel. U koho nejvíce křičeno, toho prohlásili za člena gerusie.

²⁾ Zde jest mezera v textě, tak že smysl věty jest původnímu asi jen přibližný.

³⁾ Místo oběda a oběd sám (doslovně asi s příznakem hostiny mírné). Původně nazývány společné ty obědy (po 15 účastnících) andreia, poněvadž jen muži při nich bývali; ženy jídaly doma, hoši až do dvacátého roku ve zvláštních odděleních. *συσσίτια* a *φιδίτια* znamenají takto (srv. str. 32) věcně totéž: jistá sdružení jakožto základ družiny širší, totiž hotovosti válečné. Ve společném stolování (fidity) bylo dáno jednak hlavní pojítko zevnější, jednak také záruka střídmosti v jídle a pití; *syssitia* pak znamenala v širším významu společné živobytí vůbec, t. j. společný výcvik, spolužití atd. Xenofontův název „*συσκήνια*“ zdá se dle toho býti jen jiný výraz za *syssitia*, kteréhož názvu Xenofon neuvádí.

zení občanství pak jest u nich to, že kdo poplatku toho nemůže dáti, nemá v onom účastenství. — Zákon o velitelství loďstva pokárali také někteří jiní, a právem. Je to pramen rozmíšek; vedle králů, kteří jsou stálými vojevůdci, stojí tu velitelství loďstva téměř jako druhé království. — I to lze směru zákonodárcovu vytknouti [1271 b], co i Platon v Zákonech vytkl: celá soustava zákonů čelí jen k části ctnosti, k vojenské; ta totiž dopomáhá k nadvládě. Protož také skutečně se jim dobře vedlo, dokud válčili, jakmile se však zmocnili nadvlády, počali klesati, neumějíce v míru žíti a nejsouce ve vážnějším v ničem vycvičení, leda ve válečnictví. Nemenší je tento omyl: mají za to, že dobra nesnadno dobytná přicházejí spíše skrze ctnost nežli špatnost, a to je správné, že však je pokládají za přednější nežli ctnost, to jest nesprávné. — Špatně zřízen u Spartanů také státní poklad. Ve státní pokladnici nemají pro případ nevyhnutelné veliké vojny nic, a jinak špatně platí; poněvadž půda náleží většinou Spartanům, nedohlížejí si druh druhu na odvádění daně. I vzešel odtud zákonodárci opak užitečna: stát učinil sice chudobným, jednotlivce však zisknými.

Hlava 10.

[1271 b 18] O ústavě lakedaimonské budiž tolik pověděno (neboť tyto věci lze jí hlavně vytknouti); ústava kretská jest jí příbuzna, i obsahuje některé věci ne právě horší, většinou však jest méně propracována. Podobá se totiž a také výslovně se potvrzuje, že kretskou ústavu lakonská většinou napodobila; starobylé pak bývá z pravidla méně vytríbena než nové. Lykurgos prý totiž vzdav se poručnictví nad králem Charillem odcestoval a meškal za tu dobu nejvíce na Kretě, pro kmenové příbuzenství; neboť Lykťané ¹⁾ byli osadníky Lakonův, i zastali tito příchozí osadníci onen řád zákonů mezi tehdejšími obyvateli. [Proto jich používají až dosud domorodci stejným způsobem, an prý Minos prvý tento řád zákonův ustanovil. Zdá se ostrov ten ku vládě nad Helleny od přírody býti zřízen a vhodně položen; rozprostírá se upro-

¹⁾ Lyktos, starobylé město Kreta.

střed celého moře toho, a Hellené takořka všichni okolo moře toho se usadili; nemnoho je vzdálen jednak od Peloponnesu, jednak od asijského území kolem Triopia a Rodu. Proto také Minos moře to ovládl a ostrovy buďto si podmanil nebo obsadil, na konec pak táhna proti Sicilii tam u Kamiku skonál.]

[1271 b 41] Kretské zřízení má tedy obdoby s lakonským. [1272 a] Těmto rolníci heiloté, Krefanům perioikové,¹⁾ spolustolování jest u obojích, a za starodávna to nazývali Lakonové ne fiditia, nýbrž andreia, jako Krefané, odkudž také vysvítá, že to odtud pochází. Taktéž je s řádem ústavy. Eforové mají touž moc, jako na Kretě tak řečení kosmové,²⁾ jen že eforův jest počtem pět, kosmů deset; gerontové rovnají se starším, které Krefané zovou radou; království tu bylo dříve, pak je Krefané zrušili, a vedení ve válce mají kosmové; hromady se účastňují všichni, ta nerozhoduje však o ničem, leda že o rozhodnutích kosmův a starších spolu odhlasuje.

[1272 a 13] Spolustolování jest u Krefanů lépe zřízeno než u Lakonů (v Lakedaimoně přispívají všichni dle hlav svou dávkou, a když ne, zadržuje jim zákon občanství, jak dříve pověděno,³⁾ na Kretě je to více obecní; z celého výtěžku plodin a stád, ze státního majetku a z daní, které odvádějí perioikové, jest část ustanovena na bohoslužbu a státní potřeby, část na veřejné obědy, tak že všichni se živí z obecního, ženy, dítky i mužové; aby se málo jedlo, což prý jest užitečno, zákonodárce ledacos vymyslí, potom odloučenost žen, aby neměly mnoho dětí, zařídív pohlavní obcování mezi mužskými, o jehožto správnosti či nesprávnosti uvažovati na- dejde jinde chvíle); že tedy to spolustolování je na Kretě lépe zařízeno než u Lakonů, jest vidno, za to zřízení kosmův jest ještě horší než eforů. Co totiž má špatného do sebe sbor eforů, mají oni také (i jimi se stávají lidé ledajací); a co tam jest pro ústavu prospěšného, toho tu není. Tam totiž, jelikož se volí ze všech, lid účastně se nejvyššího úřadu chce, aby ústava byla zachována; zde však nevolí kosmů ze

¹⁾ vl. okolní obyvatelé, t. j. okolo podmaněných hlavních obcí. Měli osobní svobodu, ale ne všech občanských práv, jsouce v podruží panském.

²⁾ snad = poradatelé.

³⁾ Str. 46. a 45.³⁾

všech. nýbrž jenom z některých rodin, a z bývalých kosmů geronty, o kterých lze opakovati totéž, co řečeno o gerontech lakedaimonských (nezodpovědností a doživotností dostává se jim vyznamenání nad slušnost velikého, a to, že neúřadují dle psaného zákona, nýbrž podle dobrozdání, jest nebezpečno). Že nesúčastněný lid je klidný, není ještě známkou správného zařízení. Neboť kosmové nedostávají žádných dáreků, jak eforové, i [1272 b] bydlí na ostrově vzdáleni od podplacovačů. Čím se však tato chyba napravuje, jest prazvláštní a spíše po způsobu velmožů než občanů. Často totiž se někteří se spoluúřadujících aneb soukromníků srotí a kosmy sesadí; smějí se však i kosmové zatím úřadu zříci. To všechno by se dalo lépe podle zákona než podle lidské libovůle; toť není jisté pravidlo. Nejhorší všeho je však to, že často velmožové, kteří se nechťí soudu podrobiti, zastaví úřadování kosmů; odtud také vysvítá, že správa ta má něco občanského do sebe, ale není občanská, nýbrž více pauská. Ob čas sestaví z lidu a ze svojinců strany, způsobí bezvládní, vzpoury a pětky mezi sebou; avšak co znamená to jiného, nežli že stát na nějakou dobu jím býti přestává, a společenství státní se rozpadá?

[1272 b 15] Stát takto upravený je také v nevýhodě naproti těm, kteří by chtěli a mohli jej přepadnouti. Avšak udržuje se, jak pověděno,¹⁾ svou polohou; osamělostí nahrazeno je tu vyhošťování.²⁾ Proto také u Krefanů perioikové chovají se klidně, kdežto heiloté často odpadají.³⁾ Nemajíť Krefané ani državy vně, a cizí válka teprve v nově pronikla na ostrov a odhalila také slabost tamějších zákonů.

Hlava 11.

[1272 b 23] O této ústavě tedy budiž tolik pověděno. Má se za to, že i Karchedoniové⁴⁾ mají dobrou, nad jiné

¹⁾ Str. 47.

²⁾ Jinde zbavovali se nebezpečných cizinců vyobcováním, zde byli od nich chráněni nepřístupností ostrova.

³⁾ Str. 41. hl. 9.

⁴⁾ neboli Karthagiňané.

mnohem lepší ústavu, v něčem zvláště podobnou lakonské. Trojí uvedená ústava jest jaksi příbuzná a od ostatních velice rozdílná, kretská totiž, lakonská a třetí karchedonská. A jsou mnohá zařízení jejich dobrá; známkou spořádané ústavy jest, že lid ochotně trvá v řádě ústavy, a že nebylo tu ani vzpoury, aby za řeč stála, ani tyranna.

[1272 b 33] Podobně, jako v ústavě lakonské, mají tu společné obědy hetairií,¹⁾ podobné fiditym, vrchnost sto čtyř podobných eforům (až na tuto nikoli horší odchylku: tito se volí nahodile, ona vrchnost se volí z nejpřednějších), krále a gerusii podobně jako tam krále a geronty, lepší však je tu, že králové nejsou z téhož rodu ani z ledakterého, a jest-li nějaký vynikající, z něho že se raději volí, než aby nastupovali podle věku. Neboť poněvadž mají velikou moc, jsou-li nes schopni, velice škodí, [1273 a] a státu lakedaimonskému také uškodili.

[1273 a 2] Většina výtek pro výstřednosti vztahuje se na všechny jmenované ústavy; vzhledem k zamýšlené aristokratii a politei se tu něco kloní více k lidovládě, něco zase k oligarchii.²⁾ Zdali se má co předložit lidu či nic, o tom arcit' rozhodují králové s geronty, jestliže všichni souhlasí, pakli ne, rozhoduje i o tom lid, a když mu něco přednesou, dává se tím lidu nejen vědomost o rozhodnutích úřadů, nýbrž jest oprávněn je posuzovati a kdo chce smí proti návrhům promluvit, čehož v těch druhých ústavách není; že však pentarchie,³⁾ mající mnohá a velká práva, samy se volí a volí také radu sto mužů, nejvyšší to úřad, dále že úřadují déle než ostatní (neboť úřadují i když odtud vystoupili i dříve nežli vstoupili), to jest oligarchické, a že nemají platu a nejsou vylosováni, to třeba klásti za aristokratické, jako jiná podobná ustanovení, i také to, že všechny pře jsou vyřizovány od určitých úřadů, nikoli pokaždé od jiných, jako v Lakedaimoně. Zabočuje však řád karchedonský od aristokratie k oligarchii nejvíce v jistém názoru, který se jim vůbec zamlouvá; majíť za to, že v úřady třeba voliti nejen dle vý-

¹⁾ družstev.

²⁾ Text je tu značně porušený a celý odstavec velmi obtížný.

³⁾ Sbory o pěti mužích.

tečnosti, nýbrž také dle bohatství; chudobný prý nemůže správně úřadovati a k tomu se uprázdniti. Jest-li tedy volba dle bohatství oligarchická, dle výtečnosti pak aristokratická, byl by to jakýsi třetí řád, podle něhož karchedonská správa by byla zřízena. Volí totiž, prohlédajíce k tomu dvojímu, zvláště při nejvyšších, králích a vojevůdcích. Tuto odbočku od aristokracie třeba zákonodárci počítati za chybu. Jestli velepotřebno hleděti hned od počátku k tomu, aby nejlepší nebyli zaneprázdněni a přece nic neslušného netropili, a to nejen úřadové, nýbrž i soukromníci. [A jest-li třeba hleděti také na zámožnost, aby měli kdy, jest přece špatné, že nejvyšší úřady, království a vojevůdcovství, jsou kupné. Zákon tento zajisté činí bohatství váženějším nežli ctnost a celý stát penězochtivým. Neboť co předáci pojmu ve vážnost, v tom jich nezbytně následuje také smýšlení ostatních občanů. Kde však se ctnost necení nejvýše, ta [1273 b] ústava nemůže býti rozhodně aristokratická. Pochopitelno pak, že kupující navykají si vydělávati, když úřad nákladem obdrželi; bylo by zajisté divno, aby chudobný, byť i řádný, hleděl si vydělávati, a špatný, ač měl útraty, nikoli. Protož mají úřadovati, kteří nejlépe úřadovati dovedou]. Lépe by však bylo, když zákonodárce již chudobu řádných pustil se zřetele, postarati se jim o prázdeň, jsou-li v úřadech. * 1)

[1273 b 8] Špatným asi shledáme také to, že týž člověk má víc úřadů; což jest u Karchedoňanův oblíbeno. Jedna práce se od jednoho nejlépe vykoná. Zákonodárce má tedy hleděti, aby se to dalo, a nepřikazovati, aby týž pískal na flétnu a šil boty. Proto kde není stát malý, jest ústavnější a lidumilnější, má-li jich více účastenství v úřadech; je to tak více společno [jak jsme pověděli] a * 1) lépe i rychleji se každá práce vykoná. Viděti to ve válečnictví a námořnictví; v tom obojím zajisté velení a poslouchání proniká všechny vrstvy.²⁾

[1273 b 18] Ačkoli mají ústavu oligarchickou, velice dobře unikají vzpouře tím, že pokaždé nějakou část lidu do

1) Sem klade Susemihl před. místo [].

2) a zde se také nejlépe jeví úspěch správného roztrídění a sjednocení.

měst vysílají a tím lid obohacují. Tím poopravují a upevňují ústavu. Avšak to je dílo náhody, kdežto vzpoura má být zamezena zákonodárcem. Teď kdyby nastala nějaká pohroma a hodně podmaněných odpadlo, není v zákonech žádného utišovacího léku.

Hlava 12.

[1273 b 25] S ústavou lakedaimonskou, kretskou a karchedonskou, které se právem chválí, má se tedy věc takto; z těch, kteří se o ústavě vůbec vyslovili, někteří se nesúčastnili nijakých prací státních, nýbrž prožili věk svůj v soukromí, o nichžto stojí-li co za zmínku, již vesměs asi pověděno,¹⁾ někteří pak byli zákonodárci buďto svých států neb i některých cizích, jsouce sami v úřadech; a z nich se někteří stali osnovateli zákonův, jiní také ústavy, na př. Lykurgos a Solon: tito zajisté zavedli zákony i ústavy. — O lakedaimonské již promluveno, Solona pak pokládají někteří za zákonodárce výtečného. Zrušil prý oligarchii příliš nemírnou, zastavil otročení lidu a zřídil národní demokracii, živly ústavní vhodně sloučiv; rada na Areiopagu jest prý cosi oligarchického, volitelnost úřadův cosi aristokratického, porota pak cosi demokratického. Podobá se však, že Solon [1274 a] ono dvoje, radu a volbu úřadův, dříve už stávající, pouze nezrušil, lidovládu však zavedl, sestaviv poroty ze všechněch. Proto mu také někteří činí výčitky: potlačil prý onen prvý živel, dav porotě rozhodovati o všem, ač bývá vylosována. Jakmile tato zmohutněla, lichoceno lidu jako tyrannovi, a ústava tak přetvořena v nynější demokracii; radu na Areiopagu obmezil Efiates²⁾ a Perikles, poroty námezdnými učinil Perikles, a tímto způsobem každý demagog přidávaje pokračoval až k nynější demokracii. Nestalo se to však tuším dle záměru Solonova, nýbrž více okolnostmi (lid totiž zjednav za meďských válek nadvládu námořní nabyl sebevědomí a přichytl se, když vyšší se stavěli na odpor, špatných demagogů), kdežto Solon dal lidu asi moc jen nejnutnější, úřady voliti a nad nimi bdíti (neboť nemaje ani to-

¹⁾ Str. 23—41.

²⁾ Pomocník. Perikleův.

hoto práva, byl by zotročený a odbojný). Úřady pak zřídil vesměs ze vznešených a zámožných, z pentakosiomedimnů,¹⁾ zeugitův²⁾ a [třetí třídy] tak řečené jízdy; čtvrtá jest nádenická, jež nedostala se k žádnému úřadu.

[1274 a 22] [Zákonodárci byli také Zaleukos epizefyrským Lokrům³⁾ a Charondas Katanský⁴⁾ svým spoluobčanům a ostatním chalkidským obcím v Itálii a na Sicilii. Někteří pokoušejí se vřaditi sem také, že Onomakritos byl první znalec zákonodárství, že vycvičil se, ač Lokřan, na Kretě, a že tam prodléval pro své umění věštecké; jeho druhem prý byl Thales, posluchačem Thaletovým Lykurgos a Zaleukos, Zaleukovým pak Charondas. Avšak uvádějí to, nešetříce s dostatek postupu časového; i Filolaos Korintfan⁵⁾ stal se zákonodárcem Thebských. Byl pak Filolaos rodem z Bakchidovců,⁶⁾ stal se milovníkem Dioklea, vítěze olympijského, a když tento město své opustil z ošklivosti nad láskou matky Alkyony, odešel do Theb; tam skončili oba život. Až dosud ukazují tam hroby jejich, kteréž zcela dobře zároveň viděti, kdežto směrem ke krajině korinthské viděti jeden, druhého neviděti; vypravuje se, že sami tak si nařídili býti pochováni, Diokles ze hněvu nad onou ranou, aby korinthské půdy nebylo s náhrobku jeho zřítí, Filolaos pak, aby jí bylo [1274 b] zřítí. Z té příčiny tedy meškali u Thebských, zákonodárcem pak se jim stal Filolaos mimo jiné také co do plození dítek, což tam nazývají zákony thetickými;⁷⁾ a to jest jeho zvláštní ustanovení, aby počet podílů byl zachován. Charondas nemá nic zvláštního mimo žaloby kři-

¹⁾ kteří měli nejméně 500 athenských měřic roční sklizně. Solon zač. VI. stol. provedl urovnání nesnesitelných dluhů lidu, zřídil porotu (*ἡλιαία*) ze 600 členů z každé fyly, jichž bylo 10, upravil znova Drakonovo roztrídění obyvatelstva dle odhadu: *πεντακοσιομέδιμνοι*, *ἰππεῖς* o 300 měřicích roční sklizně, kteří mohli koně ve válce chovati a v jízdě sloužiti, *zeugitai* o 200 měřicích, *θῆται* o nižší míře než 200; do hromad a porot ovšem i tito měli přístup, k úřadům vlastním nikoli.

²⁾ souspřeženci, kteří totiž měli jen jedno spřežení do polní práce.

³⁾ v nejjihnější Itálii; doba Zaleukova určitě neznáma.

⁴⁾ Str. 3.

⁵⁾ asi 730.

⁶⁾ z rodu Bakchida, krále korinthského.

⁷⁾ = zákony o adopci.

vého svědectví (prvý totiž zavedl stíhání jeho), v přesnosti zákonů však jest obratnější, než i nynější zákonodárci. U Falea je zvláštní vyrovnání majetku, u Platona společenství žen a dětí i majetku, jakož i spolustolování žen, dále zákon o pití, aby střídmi při pitkách předsedali, a výcvik vojenský, aby ve cvičení používali stejně obojí ruky, anaf nemá prý jen jedna ruka býti k užitku, druhá pak bez užitku. Drakontovy zákony sice také jsou, avšak on zákony své dal ústavě již bytující; zvláštního v zákonech těch není nic, co by zmínky zasluhovalo, leda krutost ve výši trestů. Také Pittakos se stal zakladatelem zákonů, nikoli však ústavy; zákon jemu zvláštní jest, aby opilí, když se proviní, více byli trestáni nežli střízliví; poněvadž totiž opilí častěji se provinují nežli střízliví, nehleděl ke shovívavosti, kterou třeba spíše míti s opilými, nýbrž ku prospěšnosti. Též Androdamas z Regia stal se zákonodárcem Chalkidanům v Thrakii, od něhožto jsou ustanovení o bezživotí a o dědičkách; ostatné nelze u něho nic zvláštního podotknouti].

Knihá III.

Hlava 1.

[1274 b 27] Úvahy o ústavách buďto panujících aneb některými navrhovaných, buďtež tímto způsobem ukončeny; [1274 b 32] kdo uvažuje o jednotlivé ústavě, co jest a jaká jest, tomu je předně tuším zkoumati o státě, co je stát. Dosud se totiž o tom rozcházejí, neboť jedni na př. říkají, že skutek nějaký proveden státem, jiní však že ne státem, nýbrž oligarchií neb tyrannem; vidímeť, že veškera činnost státníkova se vztahuje na stát, a ústava že jest jakýsi řád obyvatelů státu. Jelikož pak stát náleží ke složeninám, jako kterýkoliv jiný celek, sestávající ze mnohých částí, je zřejmo, že třeba napřed jednati o občanu; stát zajisté jest jakési množství občanů. [1275 a] Tedy nastává uvažovati, kdo má býti nazván občanem a co jest občan. Vždyť i o občanu jsou často různé názory; nesouhlasí všichni o témže, že jest občanem: leckdo jsa v demokracii občanem, často není občanem v oligarchii. — Kteří nějak jinak dosáhli názvu toho, na př. občané jmenovaní, těch ovšem pomineme; občan se občanem stává nikoli, že někde bydlí (vždyť i metoikové a otroci mají své obydlí), ani to nejsou ti, kteří mají podíl v právech tak, že si k půhonu na vzájem stojí (toť nalézá se také u těch, kteří mají mezi sebou jen smlouvy — i mezi nimi zajisté to bývá —; místy nemají v tom úplně ani metoikové¹⁾ podílu, nýbrž nuceni jsou spokojiti se zástupcem, tak že společenství

¹⁾ spolubydlící, přistěhovalci. V Athenách měli svobodu osobní, neměli však nemovitého jmění ani samostatných občanských práv, potřebující právního zástupce; ale břemena nesli všechna s občany, ba platili ještě zvláštní daň metoikion. Aristoteles sám náležel k nim.

onoho se súčastňujú jenom nedokonale), vždyť tak také děti, pro mládí ještě nezapsané, a starce již toho sprostěné dlužno jaksi nazývati občany, ač ne docela naprosto, nýbrž jen s přídavkem nedorostlých, po případě sešlých neb tak nějak (na tom nesejde; co myslím, jest jasno). Máme však zřetel k občanu, prostě řečeno, u něhož totiž není třeba žádného opravného přímětku. anof není proti němu žádné takové námitky, poněvadž by jinak otázky ony mohly býti přetrásány a řešeny také vzhledem k bezectným a vyhnancům. Občanství prostě se ničím jiným lépe neurčuje než účastenstvím v [soudě a] vládě. Vládní úřady pak jsou buď podle času tak zařizeny, že některých jeden vůbec dvakrát zastávati nesmí, aneb jen za nějakou určitou dobu; jiné jsou na neurčito, na př. u porotcův a sněmovníků. Řekne se ovšem, že toto nejsou ani vrchnosti, a že tedy nemají podílu ve vládě; avšak bylo by směšno, upírati těmto nejvíce rozhodujícím osobnostem vládařství. Ale dejme tomu, že na tom nezáleží; běží tu jen o jméno: nemá totiž to, co porotci a sněmovníku je společno, svého jména, jak je oba stejně nazývati. Pro zřetelnost budiž to zváno úřadem vůbec. Za občany pak pokládáme účastníky jeho. — Takový tedy jest pojem občana, hodící se asi na všecky, kteří se občany zovou; nesmí se však zapomínati, že v předmětech, u kterých částky jednoho pojmu se druhem liší a jedna z nich jest prvou, jiná druhou, jiná pak další, není jim jako takovým vůbec nic společno, aneb jen poskrovnu. Ústavy pak očividně se liší druhem, a jedny jsou pozdější, jiné [1275 b] dřívější: ¹⁾ pochybné a výstřední jsou nutně pozdější než bezvadné (co myslíme výstředními, ukáže se později). Takto i občan je v různých ústavách nezbytně různý. Protož občan nahoře popsany bude jím nejspíše v demokracii, v ostatních je to sice možno, ale nikoli nutno. V některých totiž není lidovlády a nebývají hromady pravidelné, nýbrž jen svolané, pře pak se vyřizují rozděleně, na př. v Lakedaimonu pře smluvní rozsuzují eforové, každý jinou, hrdelní gerontové, a jiné snad zase jiný

¹⁾ totiž v pojmu a myšlení: se slovem ústava pojíme napřed pomysl ústavy správné. A tak ovšem jest i v ústavodárném úmyslu.

úřad. Taktéž jest i v Karchedoně: všechny pře vyřizují jistí úřadové. Avšak onen výměr občana snese opravu. V ostatních ústavách totiž není sněmovníkem nebo porotcem úředník stálý, nýbrž v úřadování svém obmezený; z těchto pak se všem neb některým svěřuje poradnictví neb soudnictví buď ve všem nebo jenom v něčem.

Hlava 2.

[1275 b 17] Co tedy občan jest, vysvítá odtud (kdo totiž se může účastniti úřadu poradního a soudního, toho již zoveme občanem toho státu, státem pak, prostě řečeno, zoveme množství takových, dostačující k samostatnosti života); pro praxi určují občanem toho, kdo pochází z obou rodičů občanských, ne jednoho pouze, na př. otce nebo matky, jiní však požadují toho ještě výše, na př. u dvou, tří neb i více předků. Když se to však určuje tak po sousedsku a leda-bylo, ocitují se někteří o tom třetím nebo čtvrtém na pochybách, kterak má potom on býti občanem. Gorgias Leon-tinský¹⁾ ovšem jednak z nejistoty, jednak z posměvačnosti mínil, jako moždířem jest, co od moždířníka vyrobeno, že tak také občany Larisy jsou ti, které starostové tím učinili, neboť jsou prý někteří vyrabiteli Larišanů; je to však pro-stičké. Jestliže oni měli občanství podle uvedeného výměru, tedy byli občany; nelzeť přece původu z občana neb občanky pohledávati až u prvých obyvatelů neb zakladatelů.

[1275 b 34] Více nesnázi namítá se tuším u těch, kteří nabyli občanství nějakým převratem, jak na př. učinil v Athe-nách Kleisthenes po vypuzení tyrannů; zařadil totiž mnoho cizincův a podružných metoiků do fyl.²⁾ Otázkou vzhledem

¹⁾ Sofista známý ze spisu Platonova. Přibyl r. 427. s poselstvím do Athen, kdež lehou mluvou vynikl. Později opět tam přišel a oddal se vyučování v retorice. Platonův hovor po něm pojmenovaný, ukazuje, že krasořečnictví není pravé umění. Larisa, město v Thessalii; taktéž nazýval se jakýsi kotel, v Larise vyráběný. „Starosta“ jest v orig. demiurgos (pro lid pracující), pak vyrabitel, ale též představený, starosta.

²⁾ Attika rozdělena dříve ve čtyry kmeny (kraje, okresy); Kleisthe-nes, jak se obecně soudí, rozdělil ji (510) v 10. (Srv. str. 52. ¹⁾)

k těmto jest, ne kdo jest občanem, nýbrž jest-li jím po právu. Ostatně by potom i ta otázka ještě mohla býti položena, [1276 a] zdali ten, kdo není občanem po právu, jest občánem vůbec, jelikož bezprávi a nesprávnost znamená totéž. Když však vidíme, že někteří neprávem vládnou, o kterých řekneme sice, že vládnou, ale neprávem, a občan jakýmsi vladařstvím se určuje (kdo totiž má podíl v takovéto vládě, jest občanem, jak řečeno), tedy jest na hľadni, že i ony třeba nazývati občany.

Hlava 3.

[1276 a 5] Otázka o právu či bezprávi souvisí s pochybností dříve uvedenou. — Někteří totiž táží se, kdy že učinil něco stát a kdy ne stát, na př. když z oligarchie neb tyrannidy se stane demokracie. Někteří nechtějí tehda ani smlouvám dostáti, an prý ne stát, nýbrž tyrann z toho získal, a mnoho jiného takového, protože prý některé ústavy trvají jenom silou, nikoli pro obecný prospěch. Když tedy jest někde také demokracie, nebude takovým způsobem ani skutky této ústavy lze nazývati státními, stejně jako při oligarchii a tyrannidě. — Podobá se, že vlastní jádro nesnáze této jest, kterak se kdy má stát nazývati stejným a ne stejným, různým. Nejsnadněji se vyřizuje otázka ta vzhledem k místu a lidem; [místo a lidé] mohou totiž býti rozděleni a jedni obývají to, jiní ono místo. Tuto obtíž tedy třeba klásti za dosti mírnou (kdyžtě se „město“ všelijak vypovídá, tedy je toto jaksi snadná stránka otázky); podobně také to, kdy třeba stát o týchže obyvatelích pokládati za jeden? Jistě ne podle zdí; vždyť okolo Peloponnesu lze vésti jednu zeď. Takový jest asi Babylon a kterékoli město má objem spíše národu nežli města; tamto aspoň když města dobyto, třetího dne o tom kteréási část města ještě nevěděla. Avšak o této nesnázi bude prospěšnější uvažovati v jinou dobu (neboť o velikosti státu, kolik obyvatelstva a zdali stejnorodé či různé mu prospívá, má státník míti svůj úsudek); leč když titíž obývají totéž místo, zdali má se stát nazývati jedním, pokud rod obyvatelů je týž, ačkoli stále jedni umírají, druzí se rodí, jako řeky a prameny nazýváme týmiž,

ačkoli proud vždy přichází a odchází, aneb mají se lidé z takové příčiny nazývati týmiž, ale [1276 b] stát jiným? Kdyžtě je stát jakýmsi společenstvem, a to společenstvem ústavních občanů, tedy by se zdálo, když se ústava tvarem svým zjinačí a rozliší, že nezbytně ani stát už nebude týmže, tak jako sbor zoveme hned komickým hned tragickým, ačkoli jsou to často titíž lidé. Podobně i každou jinou společnost a složeninu zoveme jinou, kdykoli druh složeniny jest jiný, jako na př. souzvuk týchž zvuků zoveme jiným, jest-li dorský či fryžský. Když tomu tak, tedy jest na biledni, že stát třeba nazývati týmže prohlédajíc hlavně k ústavě; jméno však voliti totěž či jiné je lhostejno, ať obyvatelé jeho jsou titíž nebo zcela jiní. Zdali však je spravedlivě smlouvám dostáti či nedostáti, když stát přejde v jinou ústavu, jest jiná.

Hlava 4.

[1276 b 16] S dosavadním pojednáním souvisí úvaha, zdali ctnost hodného muže a řádného občana se má klásti za totožnou čili nic. Avšak má-li se zkoumání k tomu obrátiti, třeba napřed ctnost občana v obryse vylíčiti. Jako na př. lodník jest jakýsi jedinec ze společníků, tak říkáme též o občanu. A ačkoli lodníci jsou v hodnosti nestejni (jeden totiž jest veslařem, jiný kormidelníkem, jiný dozorcem přídy, jiný nějakého jiného jména, přece je zřejmo, že každému bude přesný výměr ctnosti jeho zvláštním, že však bude se také nějaký společný hoditi všem. Zdar plavby zajisté jest úkolem všech; vždyť o něj každý z lodníkův usiluje. Podobně také jest úkolem občanů, byť i nestejných, zdar společenství, společenstvím pak je tu ústava; protož se ctnost občana nezbytně vztahuje na ústavu. Jelikož pak jest více druhův ústavy, jest na biledni, že ctnost řádného občana nemůže býti jedna, dokonalá; hodného muže ovšem zoveme tak podle jedné, dokonalé ctnosti. Že tedy může řádný občan nemíti ctnosti, podle níž je muž hodným, je zřejmo; avšak i jiným způsobem zkoumání lze týž předmět probrati vzhledem k nejlepší ústavě. Není-li totiž možno, aby stát sestával ze samých řádných občanů, [neboť pak by nevyhnutelně měl každý svůj úkol řádně ko-

nati, a to vyplývá ze ctnosti;] když jest nemožno, aby všichni občané byli podobni, * ¹⁾ [1277 a] není možná, aby byla jedna ctnost občana i hodného muže. Ctnost řádného občana mají míti všichni (jen tak je z toho jistě nejlepší stát), aby však měli ctnost hodného muže, jest nemožno, nepotřebují-li všichni občané v řádném státě býti hodni. [Dále poněvadž stát sestává z nestejných, jako živočich předně z duše a těla, duše z rozumu a touhy, domácnost z muže a ženy, majetek z pána a otroka, týmže způsobem také stát sestává ze všeho toho a nad to z jiných nestejných útvarů; nezbytno jest, že není ctnost všech občanův jedna, jakož ani mezi choreuty jí není stejně u koryfaia i pomocníka jeho.] — Proč tedy prostě není táž, odtud vysvítá; ale bude-li pak táž ctnost aspoň u některého řádného občana i řádného muže? Tvrdíme tedy, že řádný vládce jest hodný a obezřelý, státník pak že nezbytně jest obezřelý. Již výchova vládce praví někteří že jest jiný, jakož viděti, že se synové královští cvičí v jezdeckví a válečnictví, a Euripides ²⁾ dí: „nikoliv uhlazenost... nýbrž čeho státu třeba,“ že tedy jest nějaký výchov pro vládce. Jest-li tedy ctnost hodného vládce a hodného muže táž, a také poddaný jest občanem, nebude ona táž u občana vůbec, jak u muže, ovšem pak u některého občana; není ona táž u vládce, jak u občana, a proto snad Iason ³⁾ pravil, že jest o hladě, když není tyrannem, an neuměl býti soukromníkem. — Avšak uměti vládnouti a poslouchati se chválí, a ctností osvědčeného občana jest uměti dobře vládnouti i poslouchati. Když ctnost hodného muže klademe za vladařskou, občanovu pak za obojí, nemůže býti obojí stejně chvalná. Poněvadž tedy se uznává oboje a že vládce i poddaný má se učiti nikoli témuž, kdežto občan má rozuměti a súčastniti se obojího, i odtud lze světla nabýti. Jestliť také vláda panská; tu stanovíme vzhledem ku všedním pracím, jichž uměti obstarávati vládce nepotřebuje, ale ovšem používati; druhá stránka jest otrocká. Touto druhou myslím schopnost, služebné výkony též obstarati. Otroků

¹⁾ Sem zařadují předešlou větu [].

²⁾ ve ztracené tragedii Aiolos.

³⁾ Tyrann ve Ferách (IV. stol.).

pak máme více druhův; jsouť roboty četné. Jednu část zaujmají rukodělníci; ti, jak i jméno jejich naznačuje, jsou živi od [1277 b] rukou svých, a mezi těmi jest obyčejný řemeslník. Protož u některých neměli řemeslníci za stara podílu v úřadech, dokud nenastala nejvýstřednější demokracie. Výkonům poddaných tedy nepotřebuje se [dobrý ani] státník ani hodný občan učiti, leč pro svůj osobní užitek; pak totiž není tu už poměru jako mezi pánem a otrokem. Ale jest nějaká vláda, v níž se vládne nad stejnorodými a svobodníky. Tu zoveme vládou státní, které se má vladař v poddanství naučiti, na př. velitel jízdy službou pod velitelem, vojevůdce službou pod vojevůdcem jakožto setník i četař. Proto se správně říkává, že nemůže dobře vládnouti, kdo neposlouchal. Čtnost takových jest ovšem různá, ale hodný občan má uměti a moci vládnouti i poslouchati, a to je čtnost občana, že vládě nad svobodníky rozumí obojím směrem. Hodnému muži pak sluší oboje. A ačkoliv střídmost a spravedlivost vladařská jest jiného druhu než u poddaného, ač svobodníka, jest na bíledni, že tu není jediná čtnost povahy, na př. spravedlivost, nýbrž její druhy, dle kterých se vládne a poslouchá, jako střídmost a mužnost muže a ženy jest různá (muž kdyby byl tak mužný, jako jest žena mužnou, byl by zajisté jmín zbabělcem, a žena by byla jinína rozpustilou, kdyby byla jen tak skromnou, jak hodný muž, poněvadž i hospodaření muže a ženy jest různou: jeho úkolem jest dobývati, jejím pak zachovávatí); obezřelost jest jediná čtnost, vládci zvláštní. Ostatní mají tuším býti společny poddaným i vládnoucím, poddaného čtností však není obezřelost, nýbrž pravdivé mínění; poddaný je totiž jako vyrábítel flétny, vládnoucí jako používatel.

HLAVA 5.

[1277 b 30] Zdali je tedy čtnost hodného muže a řádného občana táž či různá, a kterak je táž i různá, odtud vysvítá; o občanu však zbývá ještě jakási otázka. Opravdu-li pak jest občanem, komu dáno účastniti se vlády či snad i nižší vrstvy třeba pokládati za občany? Mají-li i tyto za ně býti pokládáni, kteří nemají podílu v úřadech, nemůže takováto čtnost příslu-

šeti každému občanu (vždyť jen takto jest občanem); není-li však z nich nikdo občanem, do jaké třídy je zařaditi? Vždyť nejsou ani metoiky ani cizinci. Či v této právě [1278 a] příčině nepotřebujeme tu spatřovati nic prazvláštního? ani otroci totiž nenáleží mezi uvedené, ani propuštěnci. To jest arcí pravda, že nelze všechněch pokládati za občany, bez nichž nemůže stát obstáti, jelikož ani chlapci nejsou tolikéž občany jako muži, nýbrž tito naprosto, oni podmíněně; občany sice jsou, ale neúplnými. Za starých časů bylo nízké řemeslo u některých obstaráváno otroky a cizinci, proč až dosud většinou tak bývá; nejlepší stát však řemeslníka toho občanem ne učiní.¹⁾ Jest-li však takový občanem, pak ctnost ona zmíněná nesmí býti prisuzována každému občanu ani pouze svobodníku, nýbrž jen kdo jsou sproštěni všedních prací. Z těch [nižších] pak jsou ti, kteří takto pracují jednomu, otroci, kteří obecenstvu, řemeslníci a nádenníci. Když věc poněkud uvážíme, vysvitne odtud, jak to s nimi jest: objasňuje to sám předchozí výrok, dobře vysvětlený. Jelikož totiž jest více ústav, jest nezbytně také více druhův občana, zvláště poddaného občana, tak že v některé ústavě jest i řemeslník i nádenník nutně občanem, v některých zase je to nemožno, na př. jest-li jaká, kterou nazývají aristokratickou, kde se hodnosti udílejí dle ctnosti a hodnoty; neboť nemůže vyhověti ctnosti, kdo žije životem řemeslnickým neb nádennickým. V oligarchiích nádenník nemůže býti občanem (neboť tam závisí účastenství v úřadech na velkém jmění), řemeslník však může; zajisté mnozí řemeslníci jsou bohati. V Thebách byl zákon, aby kdo deset let se nezdržel trhu neměl podílu ve vládě. Ve mnohých ústavách přivléká si zákon i cizince; v některých demokratiích totiž jest občanem potomek občanky, a taktéž jest u mnohých s levobočky.²⁾ Avšak poněvadž jenom z nedostatku pravých občanů takovéto činí občany (používajíť zákonů tak jen pro nedostatek obyvatelstva), jakmile ho mají dostatek, vylučují po málu napřed potomky otroka neb otrokyně, pak potomky občanky, a na konec jmenují občany jen potomky

¹⁾ V Athenách byl takový občanem.

²⁾ Manželství mezi občany a metoiky neb cizinci a pod. nebylo pravoplatné; taktéž jiné příčiny činily je někdy nedokonalým.

oboustranně občanské. Že tedy jest více druhův občana, odtud vysvítá, a že občanem po výtce se zove, kdo se účastňuje hodností, jakož i Homeros poznamenal „jako nějakého bezectného přistěhovalce“; ¹⁾ neboť kdo nemá podílu v hodnostech, je jako metoikos. Kde však se ta věc tutlá, ²⁾ je to na oblouzení spoluobytelů.

Hlava 6.

[1278 b] Zdali tedy se má ctnost, podle níž jest muž hodným neb občan řádným, klásti za různou či totožnou, vysvítá z pověděného, že totiž v některém státě znamenají oba totéž, v některém nikoli, a že i v onom není to u každého, nýbrž jen u státníka, u takového, který ve veřejné správě rozhoduje neb dovede rozhodovati, sám o sobě nebo s jinými; když už toto vyloženo, dlužno zkoumati následující, zdali se má uznati jedna či více ústav, a jestliže více, jaké a kolik, a jaké jsou v nich rozdíly. Jest pak ústava řádem státu co do vrchností vůbec a náčelné zvláště. Všude zajisté jest náčelnou správa státu, správou pak jest ústava. Myslím to tak, jako na př. v demokraciích je v čele lid, a naopak v oligarchiích velmožové; pak říkáme, že tam jest ústava různá. Týmž způsobem posoudíme též ostatní.

[1278 b 16] Za základ položití třeba určení, za jakým účelem stát bytuje, a kolik je druhů vlády vzhledem ke člověku a společenství životnímu.

[1278 b 19] Řečeno už v prvých úvahách, ve kterých pojednáno o hospodářství a pánovství, ³⁾ že od přirozenosti člověk jest živočichem státním. Protož i kdo nikterak nepotřebuje pomoci od jiných, nicméně touží po spoluzítí; avšak i společný prospěch sblížuje, pokud kdo má podíl v krásném žití. Toto je tedy nejhlavněji účelem pro všechny společně i jednotlivě; scházejí se však také pro samo živobytí a udržují státní společnost. Jestliť snad i v pouhém žití samém nějaká částka krásna, není-li životními trudy příliš navštěvováno.

¹⁾ Il. 9, 648 stěžuje si tak Achilleus na zacházení Agamemnonovo.

²⁾ na př. v Athenách.

³⁾ Str. 1. nn.

Je známo, že přemnozí lidé snášejí mnohou strast lpíce na životě, ježto je v něm jakési blaho a slast přirozená.

[1278 b 31] Avšak i uváděné způsoby vlády je snadno rozlišiti; i ve veřejných ¹⁾ pojednáních o nich zajisté často hovoříme. Pánovství totiž, ačkoli po pravdě jest otroku a pánu, od přirozenosti jimi jsoucím, totéž prospěšno, přece nicméně provádí se ve prospěch pánův, v otrokův pak jen po případě (neboť zahyne-li otrok, nelze pánovství udržeti); vláda však nad dětmi a ženou [a celou domácností], již právě zoveme hospodářstvím, jest buďto k vůli poddaným anebo když k vůli něčemu oběma společnému, tedy o sobě sice jest k vůli poddaným, jako vidíme také při jiných [1279 a] umělostech, na př. lékařství a tělocviku, po případě však mohou býti také k vůli vládnoucím samým. Nic zajisté nevadí, aby cvičitel nebyl někdy také sám z tělocvičících, jako kormidelník je vždy jedním z plavců; cvičitel tedy neb kormidelník prohlédá k dobru poddaných, kdykoli pak sám se stává jedním z nich, přiúčastňuje se po případě výhod jejich. Tento zajisté je plavcem a onen se stává jedním z tělocvičících, ač je cvičitelem. Proto také se žádá, aby státní úřady, jest-li tu zřízení dle rovnosti a podobnosti občanů, úřadovaly střídavě, i žádáno dříve zcela přirozeně, aby se úřadovalo po řadě, a aby pak zase každý pečoval o své dobro, jak on sám dříve úřaduje pečoval o dobro jiného; nyní však, pro výhody z obecnosti a z úřadu, chtí vládnouti neustále, asi jako kdyby v úřadě vždycky nabývali zdraví, kdyby byli chorobni. Tak asi by se potom sháněli po úřadech.

[1279 a 17] Zřejmo tedy, že kterékoliv ústavy prohlédají k obecnému prospěchu, ty jsou správné dle naprostého práva, které však jen ku vlastnímu prospěchu vrchností, jsou pochybené a vybočují vesměs ze správné ústavy; jsouť panské, kdežto stát je společenství svobodných.

Hlava 7.

[1279 a 22] Když toto vyloženo, nastává prozkoumati ústavy, kolik jest jich na počet a jaké jsou, a to předně

¹⁾ exoterických; srv. Úvod.

správné mezi nimi; výbočky ¹⁾ zajisté ukáží se, když ony budou vyloženy. Jelikož ústava a správa ²⁾ znamená totéž, a správa jest hlavou státu, nezbytně bude hlavou buď jeden neb několik nebo většina; když pak ten jeden neb několik nebo většina vládnou v obecný prospěch, budou takové ústavy jistotně správné, kdežto které jsou ve prospěch vlastní buď jednoho neb několika nebo většiny, jsou vybočením. Buď totiž nesmějí příslušníci nazývati se občany, aneb mají míti podíl ve výhodách. Z monarchií jsme zvykli tu, která prohlédá k obecnému prospěchu, nazývati královstvím, a kde jich to činí několik, málo sice ale přece víc než jeden. aristokratií (buď že tu vládnou nejlepší, aneb že vládnou k nejlepšímu prospěchu státu a členův jeho), když pak množství vede správu v obecný prospěch, jmenuje se to společným názvem obecních správ, politeí. ³⁾ [Děje se to zcela důvodně. Jeden totiž neb několik může ctností vynikati, aby však většina [1279 b] ke všelike ctnosti byla zdatná, jest už nesnadno, leda nejspíše k vojenské; tato zajisté vzniká mezi množstvím; proto je v této ústavě rozhodujícím vojsko.] A účastenství v ní mají ozbrojenci.* ⁴⁾ Výbočkami z uvedených jsou tyrannida vedle království, oligarchie vedle aristokracie, demokracie vedle politeie. Tyrannida jest monarchie ve prospěch monarchův, oligarchie ve prospěch zámožných, demokracie ve prospěch chudobných: ve prospěch obecnosti není žádná z nich.

Hlava 8.

[1279 b 11] Potřebí však poněkud obšírněji povědět, co která z těch ústav jest; neboť jsou tu jisté nesnáze, a kdo o nějakém oboru bádá, nehledě pouze ke skutečné potřebě, tomu náleží nepřebližeti ani nepomíjeti ničeho, nýbrž o všem pravdu projevit. Tyrannida jest monarchie, jakož pověděno,

¹⁾ *παρεκβάσεις*, odchylky, krajnosti.

²⁾ *πολιτεία καὶ πολίτευμα* (srv. str. 1 ¹⁾).

³⁾ *πολιτεία* značí ústavu vůbec a pak zvláště ústavu občanskou, stát konstituční, ústavní; pro tento druhý význam budiž ponecháno slovo řecké i v češtině.

⁴⁾ Sem zařadí před. výrok [].

která provádí ve státní společnosti moc panskou, oligarchie pak nastává, kdykoli stojí v čele ústavy zámožní, demokracie naopak, kdykoli jsou to lidé ne množstvím majetku opatření, nýbrž chudobní. První nesnáze týká se výměru toho. Kdyby totiž stála v čele státu zámožná většina, — a demokracie jest, kde rozhoduje většina, — a taktéž, jest-li kde chudobných méně nežli zámožných, kdyby oni byli silnější a v ústavě rozhodovali, — a kde menšina rozhoduje, tomu se říká oligarchie —: potom by ten výměr ústav nebyl správný. Avšak i kdyby se spojovala jednak menšina a zámožnost, jednak většina a chudoba, a dle toho se ústavy jmenovaly, totiž oligarchie tak, že v ní mají vládu zámožní, počtem nemnozí, a demokracie tak, že tu ji mají chudobní, počtem hojnější: obsahuje to jinou nesnáze. Neboť jak pak nazveme ústavy právě uvedené, kde totiž je zámožná většina a kde jest chudobná menšina, ale ta i ona ve své ústavě rozhoduje, kdyžtě není žádné jiné ústavy kromě uvedených? Úvaha ta tedy ukazuje tuším, že rozhodování menšiny či většiny jest cosi nahodilého, ono při oligarchii, toto při demokracii, jelikož je všude zámožných málo, chudobných mnoho (proto se ony rozdílily na uvedených základech povstale ani nevyskytují), ale čím se demokracie a oligarchie různí, jest chudoba a bohatství, [1280 a] a kde pro bohatství vládne ať menšina ať většina, tam jest nezbytně oligarchie, a demokracie je, kde vládnu chudobní, jen že náhodou, jak řečeno, bývá oněch málo, těchto mnoho. Zámožní jsou málokterí, svobody účastni však jsou všichni; a na těchto základech se obojí o státní správu potýkají.

Hlava 9.

[1280 a 7] Napřed stanoviti dlužno, jaké výměry oligarchie a demokracie se podávají, a jaké jest právo oligarchické i demokratické. Všichni totiž se jakéhosi práva zachycují, avšak nejdou v tom hlouběji i uvádějí hlavní právo neúplně. Právo zdá se totiž býti rovností, a jest jí, ale ne pro všechny, nýbrž jen pro rovné; i nerovnost se zdá býti právem, a jest jím, ale ne pro všechny, nýbrž jen pro nerovné; oni však od toho, od osob, odezírají i soudí proto mylně. Je to tím,

že soud se týká jich samých: a ve vlastních záležitostech jsou lidé většinou špatnými soudci. Když tedy právo je vztažité a rozlišuje se stejným způsobem dle předmětův i podmětů, jak pověděno dříve v Ethice,¹⁾ jest sice souhlas co do rovnosti předmětů, co do podmětů však je spor, hlavně proto, co právě uvedeno, že vlastní záležitosti posuzují špatně, také však proto, že obojí mluví o právu částečně a myslí, že mluví o právu naprosto. Kterí totiž jsou v něčem nerovni, na př. v penězích, myslí, že jsou vůbec nerovni, kteří pak jsou v něčem rovni, na př. ve svobodě, myslí, že jsou vůbec rovni. Nejhlavnější věci však neuvádějí. Jestliže totiž se spojili a sešli pro majetek, mají ve státě toliký podíl, jako v majetku, tak že důvod oligarchův asi převládá (že totiž není spravedlivo, aby ve stu talentů měl ten, kdo odvedl jednu mnu,²⁾ stejný podíl jako ten, kdo dosadil vše ostatní, ať je to od počátku nebo mezi potomky); když však to bylo ne pouze pro živobytí, nýbrž více pro dobrý život (vždyť pak by mohl býti stát i z otrokův a ostatních živočichů; takového však není, jelikož nejsou účastni blaženosti a života dle rozumné volby), ani pro spojenství válečné, aby nikým nebyli poškozováni, ani pro směny a vzájemné obcování — sice by Tyrrenští a Karchedoňané a všichni, kteří mají vzájemné smlouvy, byli občany jednoho státu. Majíť ovšem úmluvy o dovozeném zboží a dohodnutí, nekřivditi si navzájem, a úpisy o spojenství válečném. Avšak nemají proto všichni ani [1280 b] společných úřadů, nýbrž každý svoje zvlášť, ani se jedni nestarají, jací mají býti druzí, ani aby někdo z účastníků smlouvy nebyl nespravedlivý neb nějaké špatnosti do sebe neměl, nýbrž jen aby si navzájem nekřivdili. Ale ke ctnosti a špatnosti [občanské] prohlédají, kdo pečují o zákonnost. Odtud také vysvítá, že o ctnost se starati má stát, nazývaný tak po pravdě a ne pouze pro jméno. Sice stává se společenstvo to spojenstvím válečným, lišíc se od ostatních vzdálených spojenství jen polohou, zákon pak úmluvou a, jak sofista Lykofron pravil, rukojmím vzájemných práv, není však s to, aby občany učinil

¹⁾ Srv. Eth. Nikom. V. 10 a j. (Překladu mého str. 130 a j.)

²⁾ *Τάλαντον* (asi 4500 korun) = 60 mnám (*μνᾶ* asi 75 k., 100 drachem, *δραχμή*).

dobrymi a spravdivými. Že se věc tak má, jest na bíledni. Byť se i ta místa svedla v jedno, tak že by se město Megarské a Korinthské zedmi stýkalo, přece to není jeden stát. Ani kdyby si zavedli vzájemné přížeňování, ačkoli toto jest mezi vlastními pojítky státu. Taktéž kdyby někteří bydleli sice odděleně, ale ne tolik, aby nemohli spolu obcovati, ale měli zákony, nekřivditi si ve směnách, na př. kdyby jeden byl tesařem, jiný rolníkem, jiný ševcem a pod., a bylo jich na počet deset tisíc, ale neměli společenství v ničem leč v takovýchto věcech, jako ve směně a spojenství, ani tak by to ještě nebyl stát. Proč pak? pro rozdělenost společnosti zajisté nikoli. Byť se i takovíto společníci sblížili, ale měl každý svoji domácnost jako stát a sobě přispívali jen jako by to bylo spojenství proti škůdcům, ani tak v tom přesní zkoumatelé nebudou spatřovati státu, jelikož by sejdouce se obcovali spolu podobně, jako v rozdělenosti. Je tedy zřejmo, že stát není společenství místa a na to, aby si vespolek neubližovali, a na směnu; ač se toho nesmí nedostávati, má-li to býti stát, přece ani s tím vším ještě to není stát, nýbrž ten je společenstvím dobrého života mezi domácnostmi a rody, za účelem dokonalého ¹⁾ a soběstačného živobytí. To ovšem ne-

¹⁾ τελειας, úplného, dovršeného, jemuž nechybí potřebných podmínek. — V úvaze této vrací se často pojem *κοινωνία*, pro sociologii Aristotelovu důležitý, který jest nesnadno jediným českým výrazem vystihnouti. Konkrétně značí on vůbec více jedinců, nějakým zájmem sdružených, abstraktně spojitost jejich. Srv. Ethika Nikom. IX. 12 (mého překladu str. 234) o přátelství. Společensky značí *κοινωνία* sdružení lidí, které se společnou činností uskutečňuje a vzájemnou pomocí činnou (nikoli pouze trpnou, jako jest u nástroje) vzájemným potřebám členův i potřebám celku vyhovuje. Protož není vlastní *κοινωνία* mezi člověkem a nástrojem, ani mezi člověkem a jinými živočichy, ani mezi člověkem a jeho otrokem jakožto otrokem (srv. Politiku III. 6. str. 63), nýbrž v tomto případě jen do jisté míry, v širším a nevlastním významu; jakožto s člověkem, bytostí rozumnou, pokud jí otrok dle starověkého názoru jest, jest ovšem i s ním *κοινωνία* možná. Srv. Polit. I. 2. str. 2., kde se sdružení pána s otrokem přirovnává ke sdružení muže se ženou. Zdálo se tedy nejvhodnější, překládati slovo *κοινωνία*: společenstvo, společenství, někdy: společnost. Jiné překlady mají: *communio*, *communicatio*, *communitas*, *societas*, *coniunctio*, *société*, *society*, *obščezitie*, *Gemeinschaft*, *Gesellschaft*; Perander (Aristoteles' Idealstat 1878) překládá: *samhälle*, *förbund*, *samfund*.

nastane, nebudou-li bydleti na témže jednom místě a pěstovati přižeňování. Proto povstala v obcích švakrovství, rody, veřejné oběti a zábavy vespolečného života. To však jest jen ukaz přátelství; neboť volba společného živobytí jest přátelství. Účelem státu je dobrý život, a to vše jest prostředkem k účelu tomu. Stát tedy jest [1281 a] společenství rodův a obcí za účelem dokonalého a soběstačného živobytí. A to znamená, po našem názoru, žítí blaženě a krásně. Třeba tedy za to míti, že stát je společenství [za účelem] krásných skutků. nikoli pouhého spolužití. Protož kdo k takovému společenství nejvíce přispívají, mají více podílu ve státě než ti, kteří svobodou a rodem jsou jim sice rovni neb i nad ně přednější, v občanské ctnosti však nerovni, anebo než ti, kteří je sice bohatstvím převyšují, ctností však jsou pod nimi.

Hlava 10.

[1281 a 9] Že tedy všichni, kteří o ústavách spory vedou, uvádějí jen jakousi částku práva, vysvítá z pověděného; nesház vyskytuje se však při otázce, kdo má býti v čele státu. Buďto většina nebo bohatí nebo vznešení neb jeden, nejlepší ze všech, nebo tyrann. Ale všechno to má očividně svoje závady. Což pak? Kdyby chudobní majíce většinu rozdělili si jmění bohatých, není to bezpráví? ale náčelníku se to uzdalo spravedlivým! Co tedy pak ještě nazývati největším bezprávím? když všechno rozebráno a většina opět se bude dělit o jmění menšiny, tedy očividně zničí stát. Ale ctnost majetníka svého neničí, aniž jest právo státu záhubným; odtud vysvítá, že ani zákon tento nemůže býti spravedlivý. Také by pak veškery skutky, jež tyrann provádí, měly býti spravedlivé; jsa silnější provádí násilí, jako ta většina nad bohatými. Avšak je spravedlivo, aby vládla bohatá menšina? Kdyby i oni tak jednali, drancovali a jmění většiny zabírali, je to spravedlivo? ale pak jest i tam to spravedlivo. Že tedy to vše je špatné a bezprávné, jest na bíledni; avšak mají vznešení vládnouti a býti náčelníky všeho? Pak tedy budou nezbytně všichni ostatní bezectni, nejsouce poctíváni státními úřady; úřady zajisté zoveme hodnostmi, a budou-li vždy titěž úřadovati, bu-

dou ostatní nezbytně bezectní. Avšak jest lépe, aby vládl jeden nejhodnější? Ale to je tím oligarchičtější; bezectných jest pak tím více. Avšak řekne se snad, že jest vůbec chybné, aby byl náčelníkem člověk, an jest podroben vášním v duši vyvstávajícím, a ne zákon. Kdyby tedy byl zákon buď oligarchický nebo demokratický, co to pro naši otázku platno? Nastaneť i tak, co dříve pověděno.

Hlava 11.

[1281 a 39] O ostatním budiž jinde promluveno; že však má v čele býti spíše většina nežli vznešení, nečetní, to lze tuším rozhodnouti, ač ne bez jakési pochybnosti, přece také s jakýmsi pravdivým výsledkem. Množství ono, v němž není sice každý [1281 b] řádným mužem, může přes to sejdouc se býti lepší než oni, ne každý o sobě, nýbrž jakožto soubor, jako na př. jest poměr mezi hostinami pořizenými z příspěvkův a nákladem jednoho; když jest jich mnoho, může každý míti částečku ctnosti a obezřelosti, a ze shromážděných může povstati jakoby jeden na počet člověk, mnohonohý, mnohruký a o mnohých smyslech, a tak také co do povah a rozumu. Proto také posuzuje množství lépe díla hudební a básnická; každý totiž posoudí jinou stránku, a všichni všechny. Ale tím liší se jednotliví řádní mužov^í od jednotlivců z množství, jako prý krásní od nehezkých a umělé kresby od skutečnosti, že se tu rozptýlené části scházejí v jedno, kdežto jednotlivě je snad krásnější oko a u někoho jiného jiný úd, než tenhle malovaný. Může-li rozdíl ten mezi většinou a menšinou býti u každého lidu a každého množství, není zřejmo, ba snad je spíše zřejmo, že u některých je to nemožno (neboť týž poměr by připadal i při zvířatech; a čím pak liší se někteří takorčka od zvířat?). Ale při některém množství nic pravdivosti poměru toho nevádí. — Proto lze tím rozřešiti otázku dříve uvedenou i tuto příbuznou, o čem mají svobodníci vůbec, většina to občanů, rozhodovati. Jsou to takoví, kteří nejsou ani bohatí ani pro ctnost ve vážnosti. By měli podíl v nejvyšších úřadech, není bezpečno (neboť pro nespravedlivost svou a nerozumnost budou se dopouštěti bezpráví a chyb); nepři-

pustiti jich k účastenství, jest hroživé (neboť kdyby bylo bezetných a chudobných mnoho, bude ten stát nevyhnutelně plný svých nepřátel). Nezbyvá tedy než aby se porad a soudů účastnili. Proto Solon a někteří jiní zákonodárci je ustanovují nad volbami a účty úřadův, ale je samy spravovati jich nenechávají. Sejdou-li se totiž všichni, mají dostatečné porozumění věci a smíchání jsouce s lepšími státem prospívají, jako nečistá krmě s čistou činí celek živnější než by byla tato menší část; každý po různu však jest k úsudku nevypělý. — Tento rád správy přináší však předně tu nesnáz, že soud o tom, kdo správně léčil, příslušel by, zdá se, témuž, kdož uléčil a nemocného od vypuklé nemoci uzdravil; a to jest lékař. Podobně [1282 a] je to také s jinými zběhlostími a umělostmi. Jako tedy lékař má vydávati účty jen před lékaři, tak také ostatní před soběrovnými. Lékařem však jest provozovatel, znalec a po třetí v umělosti té pouze vyvíčený; ¹⁾ někteří jsou takto cvičeni ve všech takorčka umělostech, i přisuzujeme soudnost těm cvičeným neméně nežli znalcům. Dále také s volbou se zdá býti věc táž. Voliti správně přísluší znalcům, na př. geometra geometrům, kormidelníka lodníkům. Neboť i když při některých výkonech a umělostech se toho účastní také neodborníci, tedy jistě nikoli více nežli znalci. Dle toho důvodu by tedy množství nemělo se stávati rozhodčím ani o volbách úřadův ani o účtech. Ale všechno to asi není správně řečeno, jednak z důvodu dřívějšího, ²⁾ jenom není-li množství příliš otrocké (každý o sobě bude špatnějším soudcem nežli znalci, všichni však sejdouce se budou buď lepší, neb aspoň ne špatnější), a že o něčem vyrábítel ani samojediný ani nejlépe nemůže souditi, kdykoli totiž výkonům rozumějí také ti, kteří umělosti té nemají, jako na př. dům zná nejen stavitel, nýbrž používatel jeho jej i lépe posoudí (a používá ho hospodář), nebo veslo kormidelník lépe než tesař a hostinu lépe host než kuchař. — Tuto nesnáz tedy lze tak asi s dostatek odbaviti; jiná souvisí s ní. Zdáť

¹⁾ Rozdíl není zcela jasný. Někteří mají při prvním druhu na mysli lékaře specialistu, jiní lékaře praktického; druhý jest asi vědecký znalec celého lékařství, třetí dilettant.

²⁾ Str. 69. ll. 11.

se býti nemístno, aby o důležitějších věcech rozhodovali sprostí před vznešenými, a účty i volby úřadů jsou veledůležité; to v některých ústavách, jak pověděno, svěruje se lidu; hromada jeho rozhoduje o všem takovém. A přece zasedají v hromadě a ve sněmu a na soudě lidé nízkého odhadu a všelijakého věku, kdežto pokladníci, vojevůdci a nejvyšší úředníci se berou jen dle vysokého odhadu. I tuto obtíž lze podobně rozřešiti. Snad totiž jest i to správné. Ani soudce ani sněmovník ani účastník hromady není úřadem, nýbrž jen soud a sněm a lid; z uvedených je každý částkou těchto (jen částkou zovu sněmovníka, účastníka hromady a soudce); takto množství rozhoduje právem o věcech důležitějších; neboť demos ¹⁾ a sněm i soud sestává ze mnohých. I odhad těchto všech je tedy vyšší než těch, kteří po jednom nebo po několika vysoké úřady spravují. — To tedy budiž [1282 b] tím způsobem vyloženo; otázka z prva uvedená ²⁾ nic tak neobjasňuje, jako to, že v čele státi mají zákony správně stanovené, úřad pak, ať si v něm úřaduje jeden či více, má rozhodovati v tom, čeho zákony nemohou přesně určit, jelikož jest nesnadno, povšechně všecky případy vystihnouti. Jaké ty správně stanovené zákony mají býti, není ještě objasněno, nýbrž ostává tu ještě nesnáz dříve naznačená. ³⁾ [Avšak jistotně jsou také zákony stejně špatné či dobré, spravedlivé či nespravedlivé, právě jak ústavy.] Než to aspoň je zřejmo, že zákony mohou býti stanoveny jen podle ústavy. * ⁴⁾ Avšak jest-li tomu tak, tedy zákony dle správných ústav zdělané budou nevyhnutelně spravedlivé, dle výstředních nespravedlivé.

Hlava 12. ⁵⁾

[1282 b 14] Jelikož ve všech vědách a umělostech jest účelem dobro, tedy bude jím dobro nejvyšší, a to nejvíce, v nejhlavnější ze všech, a tou jest moudrost státnická. Dobro

¹⁾ Lid, jenž se schází k hromadám (*εκκλησία*).

²⁾ Str. 68. hl. 10.

³⁾ Str. 69. hl. 10.

⁴⁾ Sem zařadují před. větu [].

⁵⁾ Hlava 12. a 13. pokládá se za vsuvku, s předešlým a následujícím obsahem nesouvislou, nýbrž do jisté míry samostatnou.

státní jest právo, a jest jím obecný prospěch. Všichni pokládají právo za jakousi rovnost¹⁾ a do jisté míry souhlasí s filosofickými rozpravami, ve kterých pojednáno o mravnosti (právo zajisté jest věcné i osobní, a rovní mají, jak se říká, míti rovné); u jakých tedy jest rovnost, u jakých nerovnost nesmí ostati tajno. V tom zajisté spočívá obtíž a státnická moudrost. Řekneť se snad, že úřady mají býti rozděleny nestejně podle přednosti v jakémkoli dobru, byť se v ničem, ostatním nikterak nelišili, nýbrž byli si podobni; pro rozličné zajisté je také různé právo a slušnost. Avšak jest-li to pravda, pak bude i v barvě, velikosti a v jakémkoli dobru pro vynikající jakási výhoda co do státních práv. Či není to makavá nepravda? Vysvítá to z ostatních věd a umění: z pištců co do umění stejných nemá urozenějším býti poskytována výhoda ve fletnách; nebudou zajisté o nic lépe pískati, kdežto přednost v nástrojích má se také dávatí jen přednějšimu ve výkonech. Není-li myšlenka dosud jasna, ozřejmí, když to dále sledujeme. Někdo by vynikal v pišectví, ale stál by nízko rodem a krásou, i když toto oboje (totiž urozenost a krása) větším je dobrem než pišectví a vyniká poměrně více nad pišectví, než onen v pišectví: přece mají se mu dáti lepší [1283 a] fletny. Neboť jinak přednost v bohatství a urozenosti měla by prospívati výkonu, avšak neprospívá mu pranic. Také by dle toho názoru každé dobro bylo srovnatelné s každým jiným. Jest-li lecká velikost něco více, tedy by velikost také vůbec vyvažovala bohatství a svobodu. Tedy když jeden vyniká pro svou velikost více, nežli druhý pro svou ctnost, a má-li vůbec velikost větší přednost nežli ctnost, pak lze všechno srovnávati. Neboť jest-li nějaká veličina větší než druhá, jest něco z nich očividně také rovno. Poněvadž však vůbec to není možno,²⁾ jest na bíledni, že zcela důvodně ani ve státních záležitostech ne pro každou nerovnost se provádí soutěž o hodnosti (neboť jsou-li jedni zdlouhaví, druzí rychlí, proto nemají tito míti zde více, oni méně, ale ovšem dosahuje před-

¹⁾ Str. 65. hl. 9.

²⁾ Srovnání takového nelze všude prováděti.

nost taková své pocty v tělocvičných závodech); avšak zde se má soutěž prováděti na základě toho, z čeho stát sestává. Protož důvodně se o hodnost ucházejí vznešení, bohatí a svobodní. Jestliť svobodných a poplatníků potřeba (neboť ze samých chudáků nemůže stát pozůstávati, jakož ani z otroků); avšak jest-li potřebí takových, tedy jest očividně potřebí také spravedlivosti a válečné statečnosti. Neboť ani bez těchto nelze státu býti; jen že bez oněch nemůže stát vůbec bytovati, kdežto bez těchto nemůže se mu dobře vésti.

Hlava 13.

[1283 a 23] Pro jsoucnost státu tedy má tuším to všecko neb něco z toho svůj oprávněný význam; co do života dobrého však jej právem má nejvíce asi výchov a ctnost, jak už dříve pověděno.¹⁾ Poněvadž však nepřísluší míti všecko rovně těm, kteří jsou rovni pouze v jednom, ani nerovně všecko těm, kteří jsou nerovni pouze v jednom, jsou nevyhnutelně všechny takovéto ústavy výstřední. Praveno už dříve,²⁾ že jistým způsobem kladou svoje požadavky všichni po právu, naprosto však ne všichni po právu. Bohatí, že jim náleží většina půdy, a půda jest cosi společného, a že také ve smlouvách jsou obyčejně spolehlivější; svobodní a urození, že jsou si blízcí (jsoutě urození více občany než neurození, urozenost pak je doma všude ctěna; také jsou potomci lepších asi lepší, neboť urozenost jest ušlechtilost rodu); podobně uznáváme, že i ctnost po právu činí nároky, *³⁾ neboť spravedlivost zoveme společenskou ctností, z níž ostatní všechny nezbytně následují; avšak i většina naproti menšině, neboť jest silnější, bohatší a lepší, pojímáme-li ji jakožto většinu vzhledem k menšině. [1283 b] Jsou-li tedy v jednom státě všichni, totiž dobří, bohatí i urození, dále ještě jiné množství občanů, bude tu ještě spor, kdo má vládnouti, či nebude? V žádné z uvedených ústav není tedy pochybno rozhodnutí, kdo má

¹⁾ Str. 66.

²⁾ Str. 66. nn.

³⁾ Zde se zdá býti mezera v textě; chybí totiž zmínka o spravedlivosti, o které se hned mluví.

vládnouti (neboť ony se od sebe liší svými náčelníky, že totiž jedna se opírá o bohaté, jiná o řádné muže, a podobně má se věc též u každé z ostatních); ale přece uvažujeme, jak rozhodnouti, když se to všechno vyskytuje stejnou dobou.

[1283 b 10] [* * ¹⁾] Kdyby etnostných bylo zcela málo, jakým způsobem věc vymeziti? Či má se skrovný počet měřiti úkolem, jsou-li s to, aby stát spravovali, či má jich býti toliké množství, aby z nich stát povstal?]

[1283 b 14] Jistá námitka obrací se proti všem, kteří se o státní hodnosti ucházejí. Zdálo by se totiž, že spravedlivého důvodu neuvádějí ani ti, kteří pro bohatství své, ani ti, kteří pro svůj rod žádají si vlády; jestli na bíledni, že jest-li mezi nimi jeden zase bohatší všech, že bude dle téhož práva tomuto jednomu náležitosti vláda nade všemi, a podobně je také s tím, kdo urozeností vyniká, vzhledem k těm, kteří se opírají o svoje svobodnictví. Totéž nastane také v aristokraciích co do etnosti: bude-li jeden muž lepší než ostatní hodní, jsoucí ve státní správě, bude jemu dle téhož práva náležitosti náčelnictví. Byť tedy také většina měla státi v čele, jsouc silnější než menšina, a kdyby jeden neb více než jeden sice, ač méně než je většina, bylo jich silnějších nad ostatní, bude jim náčelnictví náležitosti spíše nežli většině. Všecko to ukazuje tuším, že z těch výměrů není žádný správný, dle nichžto jedni žádají si vládnouti a ostatní všechny míti sobě poddány. Vždyť pak by také proti těm, kteří pro svou etnost si žádají státi v čele správy, a podobně též proti těm, kteří pro své bohatství toho žádají, mohla většina uvésti nějaký spravedlivý důvod: nic zajisté nevádí, aby většina nebyla někdy lepší než těch několik a než bohatí, ne sice po různu, nýbrž dohromady.

[1283 b 35] Protož možno také k záhadě, kterou někteří nalézají a předkládají, tím způsobem odvětiti (táží se totiž, má-li zákonodárce, chtěje založiti zákony co nejsprávnější, ustanovovati je vzhledem k prospěchu lepších či většiny), když nastane, co dříve zmíněno. ²⁾ Správným třeba tu

¹⁾ Zde se zdá býti mezera v textě.

²⁾ Má-li množství dohromady více dobrého do sebe než menšina a jsou-li tu všichni státotvorní činitelé zároveň v boji proti sobě (str. 73).

rozuměti rovné; rovnost pak je správná jenom vzhledem ku prospěchu státu celého i ke společným zájmům občanův; občanem pak jest vůbec, kdo má podíl ve vládě a poddanosti, [1284 a] jsa v každé ústavě různý, v nejlepší však takový, že dovede a chce vládnouti i poslouchati za účelem života etnostného.

[1284 a 4] * ¹⁾ Vyniká-li však někdo tolik výší své etnosti, aneb jest-li jich více než jeden, ale ne dosti, by stát vyplnili, tak že etnost všech ostatních ani státnická schopnost jejich nemůže býti srovnávána s jejich, neb jest-li to jeden, s jeho pouze etností a schopností, nelze jich už pokládati za částku státu; budeť se jim díti křivda, budou-li podělováni rovným dílem, jsouce etností a státnickou schopností tak nerovni; takovýto měl by býti jakožto bñh mezi lidmi. Odtud vysvítá, že i zákonodárství se má vztahovati na rovné rodem i schopností, kdežto o takových výtečnicích není zákona. Jsoutě sami zákonem. Směšným by také byl, kdo by se pokoušel dáti jim zákony. Řekli by asi, co dle Antisthena řekli lvi, když zajíci rokovali a žádali rovnosti pro všechny. ²⁾ Proto také si demokratické státy zavádějí ostrakismos, ³⁾ právě z té příčiny; ony totiž domnívají se zasazovati nejlépe o rovnost všech, tak že ty, kteří se zdáli mocí vynikati buď pro své bohatství nebo pro četné stoupence nebo pro nějakou jinou občanskou převahu, střepinovým soudem vyobcovaly a do určité doby ze státu vzdalovaly. Dle báje zůstavili prý též Argonauté Heraklea z takové příčiny; nechtěla prý ho loď Argo vézti s ostatními, an příliš plavce překonával. Protož nelze uznati, že by porok, jímžto stíhají tyrannidu a radu Periandrem Thrasybulovi danou, byl zhola správný (Periandros prý totiž s poslem k němu o radu

¹⁾ Sem zařadíjí před. odstavec [].

²⁾ Antisthenes, žák Sokratův. Ve známé bajce aisopské odpovídají lvi, že nárok je správný, mohou-li jej zajíci podpírati zuby a drápy, jaké mají lvi.

³⁾ Beze zvláštní viny mohl býti vyobcován muž, pokládán jsa za nebezpečného státu, když jistý počet účastníků veřejné hromady (v Athénách aspoň ze 6000) pro to hlasoval; hlasy se psaly na hliněné tabulky neboli střepiny (ὄστρακον).

vypraveným nic nepromluvil, nýbrž vyčnívající klasy postínáv pole zarovnal; odtud prý, když posel nepoznáváje, proč se to stalo, příhodu zvěstoval, Thrasybulos porozuměl, že vynikající muže třeba odkliditi. ¹⁾ Toť zajisté neprospívá jen tyrannům, aniž toho jen tyranné činí, nýbrž bývá stejně také v oligarchiích i demokraciích; ostrakismos má jistou měrou týž význam, jako snížení a vyhnání vynikajících. Totéž dělají velmoci i vůči státům a národům, na př. Athéňané Samiánům, Chianům a Lesbianům (jakmile totiž dobyli pevné vlády, potlačili je i proti úmluvám), a [1284 b] král perský potíral často Medy, Babyloňany a ostatní, kteří byvše kdysi v nadvládě zachovali sobě jistou hrdost. Předmět ten týká se vůbec všech ústav, i správných; výstřední počínají si tak, prohlédajíce ke svým zvláštním zájmům, avšak ani v těch, jež prohlédají k obecnému dobru, není jinak. * ²⁾ Je to zřejmo také v ostatních umělostech a vědách: ani malíř nenechá živočichu nohu souměrnost porušující, byť i krásou vynikala, ani loďař kormu neb nějakou jinou část lodi, ani sbormistr nenechá spolu zpívati toho, kdo zvučněji a krásněji zpívá než celý sbor. [Protož nic nevadí, aby samovládci si tu nepočínali jako jiné státy, činí-li tak za panování svého, které je státu užitečno.] Při uznané převaze tedy má prostředek ostrakismu něco státnicky oprávněného do sebe. Lépe arcíť jest, sestaví-li zákonodárce ústavu již předem tak, aby takového léku nebylo třeba; jinak jest se po případě pokusiti takovýmto prostředkem o nápravu. * ³⁾ To však se ve státech našich nestávalo; neprohlédaloť se ku prospěchu vlastní ústavy, nýbrž nadužíváno ostrakismů strannicky. Že ve výstředních ústavách to značí jejich prospěch a právo, je zřejmo, a snad i to je zřejmo, že to není právem naprosto; ale v nejlepší ústavě je s tím velká nesnáž, ne sice při převaze co do jiných dober, na př. síly, bohatství a stoupenstva, nýbrž vyniká-li kdo ctností, co si počítí? Tu asi nikdo neřekne, že takového třeba vyobcovati a vzdáliti; avšak ani to, že se jemu mají rozkazy dávat

¹⁾ Srv. podobné vypravování Liviovo (I. 54) o Tarquiniovi Zpupném.

²⁾ Sem zařadují někteří násl. větu [], jejíž text je pochybný.

³⁾ Jiní kladou větu [] na toto místo.

(toť by bylo, jako kdyby si osobovali poroučeti Diovi) při všem vystřídání úřadů. Zbývá tedy pouze, což je tuším přirozeno, aby takového všichni ochotně poslouchali, tak že by takoví pak byli ustavičnými králi ve státech.

Hlava 14.

[1284 b 35] Snad jest příhodno, po uvedených rozborech popojíti a uvažovati o království; jestiž to tuším jedna ze správných ústav. Dlužno pak zkoumati, zdali státu i území, chtějícímu býti dobře spravovánu, prospívá kralování či ne tato ústava, nýbrž raději nějaká jiná, aneb některým-li prospívá, některým pak neprospívá. Třeba však napřed rozhodnouti, zdali jest ho jen jeden druh či zahrnuje-li více rozdílů.

[1285 a] Snadno jest se přesvědčiti, že zahrnuje více druhův, a že způsob vlády není ve všech jeden. V lakonské ústavě zdá se království býti docela dle zákona, nerozhoduje však ve všem, nýbrž jakmile opustí král území svoje, jest velitelem válečným; také bohoslužba jest králům přikázána. Toto království je tedy jakýmsi samovládným velitelstvím, a to doživotným; o smrti nerozhoduje, leda v něčem [v některém království], jako za starodávna, za válečných výprav dle stanného práva. Dosvědčuje to Homeros: Agamemnon jsa při hromadách tupen snášel to, jakmile však vytáhli, směl i utratiti. Praví zajisté: „Koho já opodál bitvy¹⁾ . . ., tomu . . . nepoštěstí se ujíti psům a ptákům; mámtě moc nad smrtí.“ Toť tedy jeden druh království, doživotné velitelství. Někdy bývá dědičné, někdy dle volby; kromě toho jest jiný druh monarchie, jako bývají na př. království u některých barbarů. Tato všechna mají moc podobnou tyrannidě, avšak jsou zákonná a dědičná; poněvadž totiž od přirozenosti otročtější jsou povahou barbaři nad Helleny a asijská nad evropské, snášejí panskou vládu bez reptání. Tyrannská tedy jsou právě proto, zabezpečena jsou však proto, že jsou zděděná a zákonná. I stráž jejich je z téže příčiny královská a ne tyrannská. Krále zajisté ostříhají zbraní občané, tyranny pak námezdníci;

¹⁾ Il. 2, 391 . . . doplniti třeba: zastihnu.

oni vládnou po zákonu a nad dobrovolně poddanými, tito nad přinucenými. Protož mají oni stráž z občanů, tito proti občanům. To jsou tedy dva druhy monarchie, jiný pak jest, jaký býval u starých Hellenů, tak řečení aisymneté.¹⁾ Je to prostě řečeno volební tyrannida, lišící se od barbarské tím, že je sice zákonná ale není dědičná. Někdy vládlo se takto doživotně, někdy až do určité lhůty neb určitého podniku, jako na př. Mityleňané zvolili kdysi Pittaka²⁾ proti vystěhovalcům, jimž veleli Antimenides a básník Alkaios. Alkaios ukazuje, že zvolili Pittaka za tyranna, v jednom ze stolových popěvků; vyčítá totiž, že „nízkorodého³⁾ Pittaka nad městem chabým a bědným [1285 b] učinili tyrannem, vychvalující jej vesměs“. Tyto vlády tedy jsou a byly jednak [tyrannské] jsouce [panské],⁴⁾ jednak královské, jsouce volebné a uznávané; čtvrtý druh královské monarchie jest, jaký býval za dob herojských, uznávaný a po zákonu zděděný. Poněvadž totiž původci byli dobrodinci lidu v umění nebo ve válce nebo soustředěním neb rozšířením území, bývali za krále přijati a pro nástupce bylo to dědictvím. V moci jejich pak bylo velitelství ve válce, oběti, pokud nebyly kněžské, a nad to rozsuzovali pře. Toto činili někteří bez přísahy, někteří pod přísahou; přísahou bylo vztyčení žezla. Za starodávna tedy řídili nepřetržitě městské i vnitrozemní i zahraničné záležitosti; později však, když králové sami něčeho se vzdávali a něco jim davy odnímáno, ponechány ve všech státech králům jen obvyklé oběti,⁵⁾ a kde ještě lze o království vlastně mluvit, tu měli jen velitelství v zahraničných výpravách.⁶⁾

[1285 b 20] Druhy království tedy jsou tyto, počtem čtyři, jedno bylo za dob herojských (bylo dobrovolně uznáváno, ale vztahovalo se pouze na některé určité záležitosti; byltě král vojevůdcem, soudcem a řídil bohoslužbu), druhé bar-

¹⁾ vl. jenž pamatuje na spravedlivé podělování; pův. soudce v boji, pak rozdělovatel, pořadatel vůbec.

²⁾ Ok. r. 600.

³⁾ dle jiných: vlastiškůdce.

⁴⁾ Výrazy [] mají se zaměnit.

⁵⁾ jako v Athenách.

⁶⁾ jako ve Spartě.

barské (je to zákonná panská vláda dle posloupnosti rodové), třetí tak řečená aisymneteia (to jest volební tyrannida), čtvrté z nich lakonské (to jest, prostě řečeno, doživotné velitelství dle rodu); tyto se liší od sebe tím způsobem, pátý pak druh království jest, ve kterém jeden rozhoduje o všem, jako na př. každý národ a každá obec rozhoduje o svých veřejných záležitostech, a to je zařízeno dle hospodářství. Neboť jako hospodářství jest jakési království v domácnosti, tak je toto všeckrálovství hospodářstvím ve státě [a národě jednom neb více].

Hlava 15.

[1285 b 34] Dva jsou asi vůbec druhy království, o kterých třeba uvažovati, toto ¹⁾ a lakonské. Ostatní jsou většinou mezi nimi položeny. Jestli v nich menší moc nežli ve všeckrálovství, větší nežli v lakonském. Badání týká se tedy toho dvojího, předně zdali je státům prospěšno či ne, aby byl vojevůdce doživotný, a to dle rodu nebo dle volby, [1286 a] dále zda jest prospěšno či není, aby jeden rozhodoval o všem. Úvaha o takovém vojevůdcovství týká se více zákonů než ústavy (neboť tak může to býti ve všech ústavách), pročez toho prozatím pomíjíme; zbývající způsob království je druh ústavy, pročez o něm třeba pojednati a pochybnosti o něm probrati.

[1286 a 8] Začátkem zkoumání jest otázka, co jest prospěšnější: aby vládl nejlepší muž či nejlepší zákonové. Kterým tedy se zdá kralování prospěšným, ti mají za to, že zákon udává jen povšechné, nedává však příkazů pro jednotlivé případy. Proto je v každém umění pošetilé, řídit se písmenou; i v Egyptě ²⁾ smějí lékaři po třech dnech od toho se uchýlití, učiní-li tak dříve, jednají na svou zodpovědnost. Zjevno tedy, že z téže příčiny není nejlepší ústava, která jest podle písmen a zákonů. Avšak i ten povšechný rozhled mají vládcí míti; lepší však jest, co vášně nemá, než čemu je vrozena.

¹⁾ zmíněné v před. hlavě jako pátý druh, nazývaný hned dále všeckrálovstvím.

²⁾ vzoru to všeliké strnulosti.

Zákon jí nemá, duše lidská jí má nevyhnutelně každá. Ale řekne se, že za to vládce bude lépe rozhodovati o jednotlivostech. Na bíledni tedy jest, že on má býti zákonodárcem i zákony že mají býti stanoveny, a že mají pozbývati platnosti, v čem jsou výstřední, v ostatních věcech však že mají platiti; ale kde zákon nemůže docela neb aspoň dobře rozhodnouti, má tu vládnouti jeden nejlepší či všichni? Nyní zajisté se k soudům, poradám a usnášením shromažďují, a všechna tato rozhodnutí týkají se jednotlivostí. O sobě je snad každý z účastníků méně schopný; ¹⁾ avšak stát se skládá ze mnohých, jako je pěknější hostina zařízená z příspěvků, než jest-li jedním zařízená a nepestrá. ²⁾ Proto také posuzuje dav mnohé lépe než kterýkoliv jednatel. Množství je také méně porušitelné, jako více vody, tak také množství jest méně přístupno zkáze než nečetní; jest-li totiž jeden překonán hněvem nebo některou jinou vášní, porušuje se nevyhnutelně též úsudek jeho, tamto však jest nesnadno, aby se všichni rozhněvali a chybili. Dejme tomu, že množstvím tím jsou svobodníci, kteří nic nepodnikají bez zákona, leč kde on nemůže býti dostatečný. Avšak není-li toto u množství tak snadné a jest mezi nimi jenom několik hodných mužův i občanův, jest pak jeden vládce méně porušitelný, či spíše ti na počet četnější, vesměs však hodní? [1286 b] Či očividné ti četnější? Avšak ti budou proti sobě brojiti, čehož jeden nemůže. K tomu však lze snad odvětiti, že jsou duševně hodní, tak jako ten jeden. Má-li se tedy vláda několika vesměs hodných mužů pokládati za aristokracii, vláda jednoho pak za království, bude aristokracie pro státy asi žádoucnější než království, možno-li více podobných osobností najíti, ať jest vláda mocí opatřena či není. A proto snad nechávali dříve vlásti krále, jelikož bylo nesnadno najíti muže ctností vysoce vynikající, zvláště když tehda bydleno v malých městech. Dále ustanovovali si krále za dobrodiní jejich, kteráž právě prozrazují hodné muže. ³⁾ Jakmile však se událo, že se vyskytli mnozí před-

¹⁾ než onen nejlepší vládce.

²⁾ Str. 69. hl. 11.

³⁾ Srv. str. 78.

nostmi podobní, už toho nemínili snášeti, nýbrž vyhledávali jakési obecnosti a zařizovali politei. Když pak zhoršivše se z obecnosti těžili, vznikly odtud jaksi přirozeně oligarchie; vyznamenáváno totiž bohatství. Odtud se přešlo napřed k tyrannidě, z tyrannidy k demokracii; zmenšujícíce totiž pro ziskuchtivost neustále počet svůj, sesílili množství, tak že se vzepřelo a povstala tak demokracie. Když pak také jsou města větší, není už ani snadno, by vznikla jiná ústava, než demokracie. Pokládá-li tedy někdo království za nejlepší pro státy, co pak bude s dětmi královými? Má také rod kralovati? Ale vyskytnou-li se tu takoví, jací už někteří byli, je to škodlivé. Avšak tu snad, nejsa vázán, nepřepustí vlády svým dětem. Ale na to nelze spoléhati; jestiž to kruté a potřebí na to větší ctnosti, než jest ve přirozenosti lidské. Nesnáz je také s mocí jeho, zdali nastávající král má kolem sebe míti jakou moc, kterou by zkrotil nechtějící poslouchati, aneb jak bude moci vládu prováděti? Byť i byl hlavou jen dle zákona, nečině nic po své vůli proti zákonu, přece potřebuje moci, kterou by zastával zákony. O takovémto králi arcíť není to nesnadno rozhodnouti (má zajisté míti moc, ale ta má býti jen toliká, aby byla sice silnější než jednotlivec a více jich, slabší však, než u většiny, právě jak staří, kdykoliv ustanovili nad městem tak řečeného aisymneta neb tyranna, dávali mu stráže, a jen tolik strážníků navrhoval kdosi u Syrakusanů dáti Dionysiovi, když žádal stráže).

Hlava 16.

[1287 a] Nyní však nadešla řeč o králi, jenžto činí vše podle své vůle, i třeba věc tu prozkoumati. Král nazývaný zákonným nezastupuje nějaký druh ústavy, jak jsme už řekli ¹⁾ (neboť ve všech, na př. v demokracii a aristokracii, může velitelství býti doživotné, a mnohdy staví jednoho i v čelo správy: taková asi je vláda v Epidamnu a menší měrou v Opuntu); co se týče všekrálovství tak řečeného, to je takové, ve kterém král vládne nade vším dle své vůle. * ²⁾

¹⁾ Str. 79. hl. 15.

²⁾ Mezera v textě.

Některým se vidí, že není ani přirozeno, aby jeden panoval nade všemi občany, kde stát sestává ze stejných; od přirozenosti stejným se prý má přirozeně dostávat stejného práva a stejné hodnosti, tedy že jako škodí tělu, mají-li nestejně stejnou stravu neb oděv, tak prý se má věc i s hodnostmi, a tak prý je to také naopak, mají-li stejní nestejně; protož je spravedливо, aby nikdo více nevládl než poslouchá, a zároveň aby se to dalo střídavě. To znamená už zákon; řád totiž je zákonem. Je prý tedy, dle téhož názoru, žádoucnější, aby raději zákon vládl než jeden z občanův, a jest-li lépe, aby vládlo několik, tedy třeba je ustanovovati jakožto strážce a sluhy zákonů; jestiž prý nezbytno, aby byly nějaké vrchnosti, ale není prý spravedливо, aby to byl jeden, protože jsou všichni stejní. Avšak kde se podobá, že zákon nemůže rozhodovati, tam asi ani člověk nerozhodne. Jen že onen poskytnuv dostatečného vychování, káže úřadům ostatní souditi a spravovati dle nejspravedlivějšího uznání. Též připouští onen opravy, kdyby se něco podle zkušenosti vidělo lepším než dřívější ustanovení. Kdo tedy káže, aby zákon vládl, zdá se kázati, aby vládl pouze bůh a rozum, kdo však to káže člověku, zahrnuje tím také zvíře; neboť žádost je dle toho, a vznětlivost vladaře a i sebe lepšího člověka svádí. Protož je zákon rozumem bez žádostivosti. Příklad o umění ¹⁾ vidí se býti bludem, že by totiž léčení dle písmeny bylo špatné, spíše jest jen žádoucnější, použití při tom znalců toho umění. Tito zajisté nedopustí se žádné nejapnosti z nepřátelství, nýbrž vezmou si jen svou odměnu, uzdravíce nemocné; ve státních úřadech však se mnoho činívá z rozhořčenosti nebo přízně, vždyť jinak by lidé, majíce na lékaře podezření, že k vůli nepřátelům jejich je pro zisk připravují o zdraví, hleděli býti také raději léčení dle písmeny. Avšak i lékaři povolávají k sobě [1287 b] jiné lékaře, jsou-li nemocní, a tělocvičitelé jiné cvičitelé, sami-li tělocvičí, jelikož nedovedou pravdivě souditi, soudí-li o vlastní záležitosti a jsou předpojatí.²⁾ Zřejmo tedy, že kdo hledá práva, hledá nestranného středu; středem

¹⁾ Srv. str. 79. hl. 15.

²⁾ ἐν πάθει, pro sebe zaujati rušivou náladou neb vášní.

pak je zákon. Důležitější nežli psané zákony a o důležitějších věcech jsou zákony obyčejové, tak že člověk vládnoucí, byť i byl více spolehlivý nežli psané zákony, není jím více, než obyčejové. Avšak jednomu ani nelze na mnohé dohlédnouti; bude tedy potřebovati více úředníků jím ustanovených, a jaký tedy jest rozdíl v tom, jest-li to zavedeno hned od počátku neb zařídí-li to takovým způsobem onen jednotlivec? Dále, což už pověděno dříve, má-li řádný muž, jsa lepší, po právu vlásti, jsou dva hodní lepší než jeden; toť praví ono „jdou-li dva spolu“ a přání Agamemnonovo „takových rádců deset“. ¹⁾ I nyní rozhodují posléze úřadové, na př. porotce, o něčem, čeho zákon nemůže určit, poněvadž o tom, co může určit, nikdo nepochybuje, že by zákon nepřikazoval a nesoudil nejlépe. Ale poněvadž něco zákony vystiženo býti může, něco nemůže, to právě budí rozpak a otázku, jest-li žádoucnější, aby vládl nejlepší zákon či nejlepší muž. Neboť záležitosti poradné zákonem ustanoviti jest nemožno. Ne tomu tedy odpírají, že by nebylo třeba člověka o takovýchto věcech rozhodujícího, nýbrž že by to měl býti jeden a ne množství. Rozhoduje sice správně každý úředník zákonem vzdělaný, ale podivno se zdá býti, že by kdo, dvěma očima a dvěma ušima soudě a dvěma nohama a rukama pracuje byl schopnější než mnozí s mnohými údy, kdežto i nyní samovládci znásobňují svoje oči, uši, ruce i nohy. Činí totiž přátele vlády a osoby své spoluvladaři. Nejsou-li takovými přáteli, nebudou si ovšem počínati dle úmyslu samovládcova; jsou-li však přáteli jeho i vlády, a přítel jest příteli roven i podoben, tedy uznává, že mají vládnouti, uznává také, že sobě rovní a podobní mají vládnouti.

Hlava 17.

[1287 b 35] To jest asi, co se proti království namítá; avšak takto se věc má snad u některých, u jiných nikoli. Jestliť od přírody právo a prospěšnost jinaké v panství, jinaké v království, jinaké v občanství; tyrannida není podle přírody, aniž jiné ústavy, kterékoli jsou výstřední; tyť se uskutečňují

¹⁾ Hom. II. 10, 225 a 2, 372.

proti přírodě. Z pověděného však vysvítá, [1288 a] že mezi podobnými a rovnými není ani prospěšno ani spravedливо, by jeden panoval nade vším, ani když není zákonův a on jest jako zákonem, ani když jsou zákony, ani hodný mezi hodnými, ani nehodný mezi nehodnými, byť i ve ctnosti byl lepší; toto leda v určitém případě. Jaký to případ, třeba pověděti; pověděno to však jistou měrou už dříve.¹⁾ [Napřed určití třeba, kde se hodí království, kde aristokratie, kde občanská ústava. Království se hodí tam, kde množství po přirozenosti své podrobuje se rodu, ctností co do státního náčelnictví vynikajícímu, aristokratie tam, kde množství po přirozenosti své podrobuje se vládě, jaká je nad svobodnými, vedené takovými, kteří výtečností co do státní správy vynikají, občanská ústava pak tam, kde množství po přirozenosti své jest válečné, dovedouc vládnouti i poslouchati dle zákona, rozdělujícího úřady po zásluze mezi zámožné.] Vyskytne-li se tedy mezi všemi celý rod neb i jednotlivec, ctností tolik vynikající, že jí převyšuje všechny ostatní, pak je spravedливо, by rod ten byl královským a nade všemi vládl, a ten jeden aby byl králem. Neboť jako dříve pověděno,²⁾ je to nejen po právu, jaké zastávají zakladatelé ústav aristokratických, oligarchických i také demokratických (všude totiž požadují výtečností, ale výtečností ne stejné), nýbrž také dle dříve uvedeného.³⁾ Takového zajisté nesluší ani vraždit ani vyobcovati ani ostrakismem stíhati, ani žádati po něm, aby po řadě také poslouchal; díl zajisté přirozeně nebývá nad celek, u toho však, jenž má do sebe tolikou převahu, je tomu takto. Nezbyvá tedy, než aby takového poslouchali a on panoval ne po řadě, nýbrž naprosto.⁴⁾

Hlava 18.

[1288 a 30] O království tedy, jaké obsahuje rozdíly, zdali státům neprospívá či prospívá, a kterým, a jak, budiž

¹⁾ Str. 74.

²⁾ Str. 75.

³⁾ Str. 65. hl. 9.

⁴⁾ Str. 76.

tolik vytčeno; poněvadž pak čítáme tré správných ústav,¹⁾ a z nich nejlepší jest nevyhnutelně ta, která od nejlepších je spravována, taková totiž, ve které se vyskytuje mezi všemi jednotlivci neb celý rod nebo množství ve ctnosti vynikající, a jedni umějí poslouchati, druzí vládnouti za účelem nejžádoucnějšího živobytí, a v prvých úvahách ukázáno, že ctnost muže i občana je v nejlepším státě táž:²⁾ na bíledni jest, že týmže způsobem a týmiž prostředky, kterými se muž stává řádným, lze také zříditi stát se správou aristokratickou nebo královskou, tak že [1288 b] výchov a návyk, jenž dává řádného muže, jest asi týž, jaký dává státníka [a občana království]. Když toto projednáno, třeba se už pokusiti, promluvíti o ústavě nejlepší, jakým způsobem přirozeně vzniká a jak se zařizuje.

¹⁾ Království, aristokracii a politci.

²⁾ Str. 58. nn.

Knihá IV (VII.)

Hlava 1.

[1288 b 5] Hodlá-li kdo věnovati jí patřičnou [1323 a 14] pozornost, [1323 a 15], třeba napřed zjistiti, zdali jest jaký nejžádoucnější život. Dokud to není objasněno, ostane nevyhnutelně také nejlepší ústava neobjasněna; nejlépe měl by člověk se míti pod správou za daných podmínek nejlepší, nenastane-li něco neočekávaného. Protož třeba se napřed dohodnouti, jaký vůbec život je všem nejžádoucnější, potom zdali pro všechny vespolek a pro každého zvláště je stejný či různý.

[1323 a 22] Majíce za to, že o nejlepším životě promluveno dosti mnoho ve veřejných hovorech,²⁾ smíme toho použití i teď. Podle pouhého rozdělení tamějšího zajisté každý uzná, že blaženým vesměs přísluší ty tři části, dobra zevnější, tělesná i duševná. Nikdo totiž nenazve blaženým toho, kdo by neměl kusa mužnosti ani umírněnosti, ani spravedlivosti ani obezřelosti, ano bál se obletujících much, který by se nezdržel ničeho ani nejhoršího, zachce-li se mu jísti nebo píti, který by za halíř zničil nejmilejší přátele, a co do rozumnosti byl tak bláhový a lehkověrný, jako dítě nebo blázen. Ale jakkoli k těmto výrokům všichni přisvědčí, o potřebné kolikosti a přednosti těch podmínek přece se rozcházejí. U ctnosti totiž pokládají za dostatečno, míti z ní jakou-

¹⁾ O pořadí knih srv. Úvod.

²⁾ Také v Ethice Nikom.

koli část, u bohatství, majetku, moci, slávy a všeho podobného vyhledávají vzrostu do nekonečna. My však povíme jim, že se mohou o tom snadno poučiti zkušeností, vidouce, že ctnosti se nezískávají ani nezachovávají zevnějšími dobry, nýbrž naopak tato oněmi, [1323 b] a blaženého života, ať pro lidi spočívá v radosti, ať ve ctnosti, ať v obou, že se dostává spíše těm, kteří ušlechtilostí povahy a rozumu vynikají, co do zásoby zevnějších dober však jsou skromni, než těm, kteří těchto mají více než užitečno, v oně však jsou pozadu; avšak i rozumové úvaze je to průzračno. Zevnější dobra, jakožto jakýsi nástroj, mají meze (všecko užitečné totiž je takové, že přebytek jeho majetníkům nezbytně škodí neb aspoň nic nepomáhá); kdežto z duševných dober každé čím více vyniká, tím jest užitečnější, smíme-li u nich vůbec mluvit nejen o kráse, nýbrž též o užitečnosti. Vůbec je zřejmo, že nejlepší vlastnost věci, srovnané s druhou, určuje se dle přednosti, jíž vyniká sama věc, na které ty vlastnosti spatřujeme. Tedy když je duše naprosto i nám vzácnější než majetek a tělo, tedy dojistá bude to s nejlepší vlastností každé z těch věcí podobné. Dále jen kvůli duši jsou ony žádoucí a rozumní jich tak mají voliti, a ne naopak duši kvůli nim.

[1323 b 21] Že tedy na každého připadá tolik blaženosti, kolik ctnosti a obezřelosti a přiměřeného jim jednání, budiž nám zjištěno, a toho svědkem jest nám Bůh, jenž je šťastný a blažený, a to nijakým z dober zevnějších, nýbrž sám sebou a že je po přirozenosti takový, kdyžtě právě tím se různí blaženost od blahobytu (dobry duši zevnějších původem je bezděčnost a náhoda, kdežto spravedlivým a umírněným není nikdo z náhody neb náhodou); s tím souvisí a týchž důvodů vymáhá také to, že nejlepší stát je blažený a dobře se mu daří. Nemohouť se dobře míti, kteří dobře nejednají; není ani dobrého úkonu, ani u muže ani u státu, beze ctnosti a rozumnosti; mužnost pak, spravedlivost a rozumnost ve státě má též význam i podobu, jako u jednotlivce, který se zove spravedlivým, rozumným a umírněným, pokud ony ctnosti má.

[1323 b 37] Avšak jen tolik budiž úvaze předesláno (není možno se toho nedotknouti ani zase všech příslušných výroků probrati, neboť to náleží do jiného díla; zde stoj tolik,

že nejlepší život pro každého zvláště i pro státy vespolek je ctnostný, zaopatřený [1324 a] tolik, že se může účastniti ctnostných skutků; k odpůrcům pak, pomíjejíc jich při nynějším zkoumání, třeba prohlédati později, není-li kdo slovy těmi přesvědčen); zdali však má blaženost u jednotlivého člověka a u státu býti nazývána stejnou či nestejnou, to zbývá pověděti. Jest i to zřejmo. Každý asi přisvědčí, že je stejná. Neboť kdo dobré živobytí kladou do bohatství u jednotlivce, blahořečí také celému státu, jest-li bohat; kdo však tyrannský život nejvýše cení, ti také řeknou, že nejblaženější je stát, jenž nad nejvíce poddanými vládne; a velebí-li někdo druhého pro jeho ctnost, tedy nazve také blaženějším lepší stát.

Hlava 2.

[1324 a 13] Avšak toto dvoje jest ještě, co potřebuje vyšetření, předně který život je žádoucnější, ve spoluobčanství a společenství státním či raději v cizině, ve volnosti od společenství státního; dále jakou ústavu a jaké zřízení státu třeba položit za nejlepší, ať jest účastenství ve státě žádoucí všem, ať jenom některým, nikoli většině. Poněvadž jen toto jest úkolem státnického přemýšlení a bádání, nikoli co jednotlivci je žádoucí, a my teď právě takové zkoumání před se bereme, je toto vedlejším, ono hlavním předmětem rozboru tohoto.

[1324 a 23] Že tedy nejlepší ústavou jest jistotně ta, podle jejíhož řádu každý se může nejlépe míti a blaženě žíti, jest na bíledni; je však mezi těmi, kteří souhlasí v tom, že život se ctností jest nejžádoucnější, spor, zdali je žádoucí život státnický a činný či raději všeho zevnějšího prostý, jako rozjímavý, který někteří kladou za jedině filosofický. ¹⁾ Dvojí tento život celkem volí tuším lidé, o ctnost nejvíce závodící, dříve i nyní; dvojím myslím státnický a filosofický. Záleží na tom nemálo, kde je pravda; rozumný zajisté se lepšímu cíli přizpůsobí, jednotlivý člověk i celý stát. Jedni tedy mají za to, že nad okolím vládnouti způsobem panským

¹⁾ Platon.

je největší bezpráví, způsobem občanským pak že bezprávné sice není, ale překáží vlastní jeho blaženosti; naproti tomu smýšlejí druzí takorůžka opačně. Jen činný a státnický život je prý životem muže; při každé ctnosti jsou prý skutky dány méně soukromníkům, [1324 b] než ve veřejnosti a ve státě činným. * 1) Jedni tedy takto smýšlejí, druzí praví, že panský a tyrannský způsob ústavy jest jediné blažený. U některých jest cíl a konec zákonův i ústavy ten, aby vedli panskou vládu nad okolím. Protož také v obyčejné takorůžka směsi většiny zákonných ustanovení jest-li kde jeden cíl, ku kterému zákony prohlédají, jde snaha všech po nadvládě, jako v Lake-daimoně a na Kretě jest výchov i většina zákonů zařízena pro války; též u všech národů, kteří mají přesilu, na př. u Skythů, Peršanů, Thrakův a Keltů, je takováto schopnost ve vážnosti. Někde jsou zákony, jež k této ctnosti pobádají, jako v Karchedoně prý bývají vyznamenáni prsteny, kolik výprav kdo prodělal; bylo kdysi i v Makedonii zákonem, aby kdo žádného nepřítele nezabil, býval opásán ohlávkou; u Skythů nesměl o jakési slavnosti píti z obnášeného poháru, kdo žádného nepřítele nezabil; u Iberů, národu bojovného, zasadí se kolem hrobu tolik jehlanců, kolik ten člověk nepřátel pobil; ještě mnoho jiného takového jest jinde, co stanoveno jednak zákony, jednak obyčejí.

[1324 b 23] A přece shledá snad, kdo chce o tom uvažovati, příliš podivným, že by bylo úkolem státníkovým uměti vyšetřiti, jak by sousedy volky nevolky ovládl a opanoval. Kterak pak může býti státnické neb zákonodátné, co není ani zákonné? Nezákonné zajisté jest vládnouti pouze bez práva, neřku-li nespravedlivě, ač ovšem vlády dobyti lze i bez práva. Avšak v ostatních vědách toho též nepozorujeme; neboť ani lékařovým ani kormidelníkovým úkolem není, přemlouvati neb nutiti ošetřované nebo plovoucí. Ale většina tuším pokládá pánovství za státnictví, a čeho žádný pro sebe neuzná za spravedlivé ani za prospěšné, toho neostýchají se prováděti vůči ostatním; pro sebe samy vyhledávají spravedlivé vlády, při ostatních však jim na právu nic nezáleží. Nesprávně je

1) Mezera v textě.

to, není-li poddanství to a pánovství od přirozenosti, a jest-li tomu tak, nemá tu býti snahy, opanovati všechny, nýbrž jen ty, kterým je to přirozeno, jako se pro hostinu neb obět neloví lidé, nýbrž co je k takovému lovu určeno; lovitelný pak jest divoký jedlý živočich. Avšak [1325 a] stát může jediný sám pro sebe býti blažený, ovšem jest-li dobře spravován, jelikož může někde bytovati pro sebe stát s dobrými zákony, jehož ústavní řád nebude směřovati k válce ani k nadvládě nad nepřátely; nic takového by se totiž nenaskytovalo.

[1325 a 6] Zřejmo tedy, že všechna opatření pro válku třeba pokládati za správná, ne však jakožto nejvyšší účel všeho, nýbrž jakožto prostředek k němu. Řádnému zákonodárci náleží prozkoumati stát a druh lidí jeho a každé jiné společenstvo, kterak by dobrého života a možné jim blaženosti se přiúčastnili. Zákonná nařízení budou ovšem někdy rozličná; i k tomu jest zákonodárství prohledati, jsou-li tu sousedé, jak se kterými zacházeti neb jak požadavky vůči jednotlivým prováděti.

[1325 a 14] Avšak to dojde později ¹⁾ přiměřeného vyřízení v tom, k jakému cíli má nejlepší ústava směřovati.

Hlava 3.

[1325 a 16] Těm však, kteří souhlasí, že život se ctností jest nejžádoucnější, ale rozcházejí se o provádění toho, máme oběma odpověděti (jedni z nich totiž zavrhují úřady státní majíce za to, že život svobodného jest od státníkova různý a ze všech nejžádoucnější, druzí pak mají tento za nejlepší; nemožnoť prý, aby nic nečinící se měl dobře, a míti se dobře je totéž co blaženost), že v něčem mají obojí pravdu, v něčem nikoli, jedni v tom, že život svobodného jest lepší než panský. To jest pravda; používati otroka jakožto otroka není nic vznešeného; vždyť příkaz o všedních potřebách nemá do sebe nic krásného. Domnívati se, že všeliká vláda jest pánovstvím, není správně: neméně zajisté se liší vláda nad svobodnými a nad otroky, než sama bytost od přirozenosti svobodná a od

¹⁾ Hl. 14. této knihy.

přirozenosti otrocká. To však v předešlých úvahách ¹⁾ s dostatek výtčeno. A chváliti více nečinnost než činnost, není správně: blaženost jest činnost a mnoho krásného mají za účel skutky spravedlivých a umírněných. ²⁾ A tu když to tak vylíčeno, snad napadne někomu, že býti v čele všech jest nejlepší: tak zajisté může rozhodovati o největším počtu překrásných skutků. Protož kdo dovede vládnouti, nemá toho sousedu ponechati, nýbrž spíše odnímati, a ani otec na děti ani děti na otce ani vůbec přítel na přítele se ohlížeti aniž jich dbáti; nejlepší jest nejžádoucnější a dobře jednati jest nejlepší. V tom tedy snad mají pravdu, může-li se [1325 b] věci nejžádoucnější dostati uchvatitelům a násilníkům; než to asi není možno, ale oni si ten blud namlouvají. Nemůžet míti krásných skutků, kdo nevyniká tolik, jako muž nad ženu neb otec nad děti nebo pán nad otroky; kdo tedy se stal výstředním, později nedovede nic tak dobrého vykonati, jak se od ctnosti byl odchýlil. Stejní mají krásné a spravedlivé po částech, neboť to jest rovnost a stejnost; nerovnost u rovných a nestejnost u stejných jest nepřirozená, a nic nepřirozeného není krásno. Protož kdyby i někdo jiný byl lepší ve ctnosti a v činném úsilí než ti výtečníci, bude krásné, podrizovati se jemu, a spravedlivé, poslouchati ho. Avšak potřeba mu nejen ctnosti, nýbrž i moci, podle níž by byl činný. Avšak jest-li tomu tak, a blaženost třeba klásti za dobrou činnost, bude život činný také vůbec pro celý stát i jednotlivce nejlepší. Činný však nepotřebuje býti vzhledem k jiným, jak se někteří domnívají, ani nepotřebují účinné býti jen ty myšlenky, které vznikají za účelem výsledku z jednání, nýbrž o mnoho více jsou jimi samostatná a soběúčelná rozjímání a přemýšlení. Blaho jest zajisté účelem, tedy také jakýmsi skutkem; nejvíce činnými zoveme i co do zevnějších skutků hlavně ty, již myšlenkami vévodí. Avšak ani nečin-

¹⁾ Str. 6.

²⁾ Každý skutek jest jednotlivý, ale každý týká se nějak povšechna, dobra; dobré skutky tedy mají svůj cíl jednotlivý a krom něho jsou osvědčením dobra. V mravouce křesťanské známa je tato stránka jménem „dobrého úmyslu“, kterým se všechny dobré i nelišné skutky odnášejí k dobru nejvyššímu.

nými býti nepotřebují státy, které se pro sebe uzavřely a takto žíti se odhodlaly; můžeť činnost býti i v částech jejich; části státu zajisté mají vespolek mnoho styků. Podobně se to vyskytuje též u kteréhokoliv jednotlivého člověka; sice by se Bůh a svět sotva měl dobře, an zevnější činnosti mimo svou vlastní nemá.

Hlava 4.

[1325 b 31] Že tedy nejlepší život jest nevyhnutelně týž pro každého člověka, jako pro státy a lidi vůbec, jest na bíledni; když pak tyto výroky předeslány a o ostatních ústavách dříve pojednáno,¹⁾ začátkem ostatních rozborův jest, jaké mají býti předpoklady státu, jenž by po přání byl sestaven. Nemůžeť nejlepší ústava vzniknouti bez přiměřeného zaopatření. Protož třeba mnoho předpokládati, dle našeho přání, nesmí z toho však nic býti nemožno. Myslím na př. co do množství občanů nebo půdy. Neboť jako [1326 a] jiní hotovitelé, na př. tkadlec a loďař potřebují k výrobě dostatečné látky (čím lépe jest ona uchystána, tím zdařilejší bude též výkon umění), tak i státník a zákonodárce potřebují své dostatečné látky.

[1326 a 6] K zařízení státu náleží předně množství lidí, kolik jich má býti a jaké přirozenosti, a co do půdy taktéž, kolik jí má býti a jaké.

[1326 a 9] Domnívají se přemnozí, že blažený stát má býti veliký; jest-li to pravda, nevědí zase, jaký stát je veliký a jaký malý. Ceníť veliký dle číselného množství obyvatelů, kdežto se nemá hleděti tak na množství, jako spíše na mohutnost. Máť i stát jakýsi úkol, tak že za největší třeba klásti ten, který jej dovede nejlépe vykonati, tak jako nazveme Hippokrata větším ne sice člověkem, ale lékařem nad toho, kdo vyniká velikostí tělesnou. Avšak byť i bylo souditi dle množství, nemůže se to rozuměti o jakémkoli množství (vždyť je snad nutno státu míti také veliký počet rolníků, přistěhovalcův a cizinců), nýbrž jen co jsou části státu a ze kterých

¹⁾ Celý oddíl od str. 88. hl. 2. až sem uzávorkoval [] Susemihl. Výroky, jež tu označeny za „dřívější“, následují v nynějším pořadí knih až později (VI. 1, VII. 1.).

jakožto vlastních údů stát se skládá; těch zajisté hojné množství znamená veliký stát, kdežto ten, ze kterého vychází velký sice počet dělníků, málo však ozbrojenců, nemůže býti veliký: neboť veliký stát není totéž, co lidnatý. Avšak i to jest ze zkušenosti vidno, že jest nesnadno, ba snad nemožno, aby příliš lidnatý byl zdárně spravován. Z těch aspoň, jež se vidí dobře býti řízeny, nevidíme žádného ku množství tomu býti nevšímavým. To vysvítá také z důkazu rozumového. Zákon zajisté jest jakýsi řád, a zákonnost jest jistotně jakási spořádanost, kdežto počet přílišný není řádu schopen; totě jen dílo mohoucnosti božské, jež i tohle veškerenstvo drží pohromadě. [Neboť krása bývá ve množství a velikosti.] Protož nejkrásnější jest jistotně stát, který při velikosti má též meze právě vytčené, * ¹⁾ avšak jest jakási míra i pro velikost státu, tak jako pro vše ostatní, pro živočichy, rostliny a nástroje: nic z toho zajisté neuchová své platnosti, jest-li příliš malé nebo příliš velké, nýbrž buďto přirozenosti své docela pozbude anebo bude špatné, jako loď na píd' aneb o dvou stadiích ²⁾ nebude vůbec lodí, kdežto nějaký jiný rozsah buď [1326 b] nedostatečností nebo přílišností svou plavbu zhorší; podobně také stát s příliš málo obyvateli si nedostačí (a stát je soběstačitelný), s příliš mnoho obyvateli pak si v potřebách sice dostačí, ale jakožto národ, nikoli stát; ústava je tu nesnadná: kdož pak bude tomu přílišnému množství vojevůdcem nebo hlásným, nebude-li Stentorem? ³⁾ Stát může tedy vzniknouti teprve z tolikého množství, které už je sobě dostatečno k dobrému žití ve společenství státním; můžeť býti také stát, množstvím nad něj vynikající [větší], ale není to, jak řečeno, neobmezeno. Jaký jest nadbytku toho výměr, lze vypořizovati ze skutečnosti. Činnost státu náleží jednak vládnoucím, jednak poddaným, vládnoucímu pak přísluší přikazování a rozsuzování; k právnímu rozsuzování a k rozdělování úřadů po zásluze jest potřebno, aby se občané vespolek znali, jací jsou, tak že kdekoli toho není, úřadování a rozsuzování

¹⁾ Sem zařadují předešlou větu [].

²⁾ *στάδιον* asi $\frac{1}{5}$ km.

³⁾ Stentor, příslavný vyvolavač řecký, mohutného hlasu, u Homera.

nevyhnutelně dopadá špatně. V obojím zajisté jest bezprávno rozhodovati dle nápadu, jak se za přílišné lidnatosti jistě přihází. Také jest pak cizincům a přistěhovalecům snadno, dojíti občanství; za přílišného množství není nesnadno, se s tím utajiti. Je tedy na bíledni, že toto jest nejlepší vymezení státu: hojnost obyvatelstva co největší, ale přehledná za účelem samostačitelného živobytí.

Hlava 5.

[1326 b 25] Velikost státu budiž tedy tím způsobem určena; podobně se věc má s územím. Co do jakosti jeho schválí zajisté každý to, které jest nejvíce samostačitelné (takové by pak mělo dávatí všechno; samostačitelnost znamená míti všechno a ničeho nepostrádati); co do vydatnosti a velikosti pak toliké, aby obyvatelé jeho mohli v pohodlí žíti svobodně a zároveň střídě. Zdali vymezení to je správné či nesprávné, třeba zevrubněji prozkoumati dále, až dojde na úvahu¹⁾ o jmění a majetkové zámožnosti, kterak a jakým způsobem má býti zřízena vzhledem k užívání samému; jestiž v otázce té mnoho pochybností, poněvadž panuje v životě směr k obojí výstřednosti, jednak ke skrblictví jednak k hýřivosti.

[1326 b 39] Tvar území není nesnadno označiti, i třeba v něčem přisvědčiti zkušeným vojevůdcům, že totiž má vpád nepřátel do něho býti obtížný, výpad snadný. [1327 a] Dále jako jsme pravili,²⁾ že množství lidí má býti přehledné, tak také území; přehledným pak býti jest při území tolik, co býti snadno obhájitelným.

[1327 a 4] Má-li poloha města umístěna býti po přání, tedy by mělo ležeti výhodně směrem k moři i k souši. Jedno určení toho již podáno (má totiž za účelem výpomoci býti střediskem všech míst); jiné dáno dovozem plodin. Také pro lesní dříví a má-li vůbec země ještě nějaký takový průmysl, má býti snadný přístup.

¹⁾ Snad poukázka na spis *Οικονομικά*.

²⁾ Str. 93.

Hlava 6.

[1327 a 10] O spojení s mořem, zdali spořádaným státům je prospěšno či škodливо, je mnoho neshod; pobyt cizinců, pod jinými zákony vyrostlých, a veliká lidnatost prý zákonému řádu neprospívá; tato povstává prý z námořního obchodu, že se vysílá a přijímá množství kupců, přičí se však řádné správě státní. Že tedy jinak jest pro bezpečnost i dodávku potřeb lépe, aby město bylo spojeno se souší i s mořem, jest na bíledni. Neboť mají-li se války snáze vydržeti, jest potřeba, aby ohroženým bylo lze přispěti obojím směrem, po souši i po moři; a mají-li útočníci býti poraženi, bude to spíše možno ne-li obojím směrem, tedy aspoň jedním, když jim budou oba volny. A čeho z potřebných věcí nemají doma, lze jim takto si zjednati a přebytek vyvézti. Pro sebe zajisté a ne pro druhé má stát vésti obchod; kde povolují tržiti všem, činí to pro důchody; který stát však nemá takového zisku dobývati, nemá míti ani takového tržiště. Když tedy vidíme, že mnohá území a města mají zákotviště i přístavy, pro město výhodně položené, tak že nejsou částí města ani příliš daleko, nýbrž jsou obehnány zedmi a jinými takovými hradbami, je zřejmo, že vyplývá-li z toho spojení co dobrého, připadá dobro to státu, pakli co škodlivého, lze to odstraniti zákony stanovícími a určujícími, kteří spolu obcovati smějí a kteří nesmějí. — Moc námořní že jest nejlépe do jisté výše míti, je samozřejmo ([1327 b] nejen občanům totiž, nýbrž také některým sousedům mají býti postrachem a býti sehopni jim přispěti na souši i na moři); co do výše a velikosti té moci pak třeba prohlédati k životu státu. Žije-li životem vévodícím¹⁾ a státnickým, bude třeba též moci přiměřené k činnosti té. Lidnatost námořnické lůzy však není státům nevyhnutelná. Nepotřebujeť býti částí státu. Námořní

¹⁾ ἡγεμονικόν. Slovo to samo o sobě lze vyložiti ve smyslu nadvlády, jaké se na př. v Řecku některé státy nad jinými domáhaly. Následující πολιτικόν podle obyčejného názvosloví Aristotelova nedává v té souvislosti dost jasného smyslu, leč bychom při tom měli na mysli moderní úsloví o „vysoké politice“. Někteří spatřují zde vadu textu, kterou různé opravují; smysl ostává týž.

vojsko jest ovšem svobodné a náleží k pěchotě, vedouc a řídíc loďstvo; když je však hojnost osadníkův a zemědělců, bude jistě také dostatek lodníků. To vidíme skutečně u některých, na př. ve státě Heraklejském: ¹⁾ obsadí hojně lodí, ač mají stát co do velikosti menší než jinde.

Hlava 7.

[1327 b 16] O území, [přístavech,] městě, * ²⁾ moři a námořní moci budiž tím způsobem promluveno; o státním množství, jaké hranice má míti, promluvili jsme dříve, ³⁾ jaké přirozenosti mají ti lidé býti, o tom promluvíme nyní. Lze se toho asi domysleti, pohlédneme-li na slovutné státy hellenské a na celý svět, jak jest od národův obsazen. Národové ve chladných končinách, zvláště v Evropě jsou plni odvahy, rozumu však a dovednosti mají méně, proč se udržují více ve svobodě, jsou však neschopni ve státě žíti a sousedy ovládati; asijské jsou duševně nadaní a dovední, ale nestateční, proč trvají pod vládou a otroctvím; hellenský kmen pak, jako jest polohou uprostřed, tak také má z obojího. Jestif udatný a nadaný; proto je svobodný, nejlépe spravovaný, schopný vládnouti nade všemi, dostana jednu ústavu. Týž rozdíl však jest navzájem mezi kmeny hellenskými; někteří mají povahu jednostrannou, jiní obojí tu schopnost vhodně spojují. Zřejmo jest ovšem, že nadání i srdatosti třeba těm, již mají pro zákonodárce býti ke ctnosti chápaví. Když totiž někteří požadují od svých strážcův, ⁴⁾ aby byli laskaví ke známým a k neznámým krutí, tedy právě srdce jest, jež činí laskavým. Jestif to ona mohutnost duše, [1328 a] již milujeme. Známkou toho jest: proti známým a přátelům se srdce více bouří než proti neznámým, cítí-li se zanedbávaným. Proto také Archilochos ⁵⁾ s výčitkou k přátelům případně promlouvá k srdci: „vždyť od přátel ty stísněno.“ Čím člověk panuje

¹⁾ Herakleia, město pontské. Měst jména toho čítá se celkem 20.

²⁾ Sem zařadují před. sl. [].

³⁾ Str. 94.

⁴⁾ Platon v díle o státě.

⁵⁾ Básník z ostrova Paru v VIII. stol. př. Kr.

a je svoboděn, pochází u každého z této mohutnosti: jesti srdce panovačné a nepřemožitelné. Není však správně říkati, aby k neznámým byli nevlídní; takovým nesluší býti k nikomu, aniž jsou velkodušní povahou kruti, leda ke škůdcům. Takovými bývají tím více ke známým, jak dříve pověděno,¹⁾ domnívají-li se, že jim ublížili. A to se děje zcela důvodně: o kterých totiž myslí, že jsou jim vděkem zavázáni, tu kromě té škody, vidí se jeho zbaveny; proto se dí: „zlé jsou sváry bratrův,“ a: „kteří se nesmírně milovali, nesmírně se nenávidějí.“²⁾

Hlava 8.

[1328 a 17] O občanech, kolik jich má býti a jaké povahy, dále koliké a jaké území, vytčeno celkem dosti (nesmí se vyhledávati stejné zevrubnosti v úvahách rozumových, jako při předmětech smyslům přístupných); poněvadž pak, jako v jiných složeninách přírodních, není částkou celé složeniny vše, bez čeho nemůže celek býti, na hiledni jest, že ani částmi státu se nesmí zváti všecko, čeho státy nezbytně potřebují [ani u žádné jiné společnosti, ze které má býti jeden druh. Majít společníci míti něco společného a stejného, ať se toho účastní rovně či nerovně.] (Na př. ať je to potrava, ať množství půdy, ať něco jiného podobného), *³⁾ [jest-li jedno prostředkem, druhé účelem, není mezi nimi nic společného, leda v činnosti a v trpnosti; ten poměr jest na př. mezi každým nástrojem vzhledem k prováděnému dílu a mezi vyrábitelem; dům zajisté nemá se stavitelem nic společného, nýbrž umění stavitelovo za účel má dům. Protož potřebují sice státy majetku, není však majetek žádnou částí státu. A jsou mnohé části majetku oduševněné⁴⁾]. Stát jest jakési společenstvo stejných, za účelem života co možná nejlepšího. Poněvadž pak blaženost jest nejlepší, a ta jest jakousi dokonalou činností a užíváním ctnosti, a věci už tak bývají, že někteří jsou

¹⁾ V předešlých větách.

²⁾ Oba výroky jsou Euripidovy.

³⁾ Sem zařadují předešlé věty [].

⁴⁾ totiž otroci, kteří přece nejsou částí státu.

schopni se jí přiúčastniti, jiní málo neb nic, na bíledni jest, že to je původ druhův a rozdílů mezi státy i toho, že jest více ústav; když totiž všichni jiným způsobem a jinými cestami se po tom [1328 b] shánějí, zařizují sobě jinaký život a ústavu. * ¹⁾

[1328 b 2] Třeba také popatřiti, kolik toho jest, bez čeho stát býti nemůže; co zoveme částmi státu, bude asi v tom. Protož je toho potřeba.²⁾ Dlužno tedy vyšetřiti počet úkolův; odtud to vysvitne. Předně jest potřeba potravy, dále umění (život potřebuje mnoho nástrojů), po třetí zbraní (příslušníci potřebují zbraní mezi sebou ku vládě, k vůli neposlušným, a proti těm, kteří by zevně škoditi se pokoušeli), pak jakési zásoby peněz, aby měli na potřeby domácí i válečné, po páté a především péče o náboženství, což zovou bohoslužbou, a po šesté konečně a nade vše nejnutněji dohodnutí o vzájemných zájmech a právech.

[1328 b 16] To jsou tedy úkony, kterých vymáhá takorčka každý stát (jestliť stát množství nikoli nahodilé, nýbrž, jak jsme řekli, k živobytí samostačitelné, a chybí-li něco z toho, nemůže společnost ta naprosto sobě dostačiti; dle výkonů těch je tedy nutně stát sestaven; je tedy potřeba množství rolníků, kteří by zjednávali potravu, umělců, vojska, zámožných, kněží a rozhodčích o právech a zájmech).

Hlava 9.

[1328 b 24] Když to vymezeno, třeba vyšetřiti, zdali se mají všichni toho všeho súčastniti (mohoutě všichni býti rolníky, umělci, sněmoyníky i soudci), či mají-li se pro každý z uvedených úkonů předpokládati jiní či jsou-li některé z nich jednotlivým, některé všem vespolek nezbytny. Není to v každé ústavě stejné. Jak jsme totiž pověděli,³⁾ mohou se buďto všichni súčastniti všeho, anebo ne všichni všeho, nýbrž někteří toho, jiní onoho. Toto zajisté působí rozdíly v ústavách; v de-

¹⁾ Sem zařadují předešlé věty [].

²⁾ Mezera v textě.

³⁾ V předešlých větách.

mokratiích se účastňují všichni všeho, v oligarchiích jest naopak. Když pak právě uvažujeme o ústavě nejlepší a tou je ta, při které by stát byl nejvíce blažen, a blaženost, jak dříve pověděno,¹⁾ nemůže býti mimo ctnost, vysvítá z toho, že ve státě nejlépe spravovaném a obdařeném muži naprosto, nikoli pouze dle poměrů²⁾ spravedlivými, nesmějí občané žiti životem lopotným ani kupeckým (neboť takový život jest neušlechtilý a příčí se ctnosti,) ani nesmějí budoucí občané sedlačiti [1329 a] (prázdňě zajisté potřebí ke vzniku ctnosti i k výkonům státnickým.³⁾ Když pak je tu ještě vojsko a rada o veřejných zájmech a soud o právu, a to vidí se býti po přednosti části státu, má i to býti svěřeno různým či týmže lidem? Ale jest i tu zřejmo, proč jednak týmže, jednak zase různým. Jelikož totiž obojí úkol vymáhá různé zralosti a jeden potřebuje obezřelosti, druhý síly, potud budiž to svěřeno různým: jelikož však jest nemožno, aby ti, kteří mohou prováděti násilí a odpor, vydrželi stálou nadvládu, potud budiž to svěřeno týmže. Ozbrojenci zajisté rozhodují o bytí-či nebytí ústavy. Nezbyvá tedy, leda správu tu v obojím případě svěřiti týmže, ale ne najednou, nýbrž podle toho, že síla bývá u mladších, obezřelost u starších; rozdělení činí se pak zajisté, jak se sluší. Ale i majetek má býti jejich. Občané zajisté potřebují zámožnosti, a občany jsou tito. Dělník není členem státu, aniž který jiný úd, jenž nepílí ctnosti. To vysvítá z naší předpoložky:⁴⁾ blaženost jest nezbytně spojena se ctností, blaženým pak se nesmí nazývati stát podle některé své části, nýbrž podle všech občanů. Je také zřejmo, [že] statky mají náležeti jim, [kdyžtě]⁵⁾ rolníky mají býti otroci

¹⁾ Str. 97. hl. 8.

²⁾ Podle požadavků té neb oné ústavy (srv. str. 62).

³⁾ Jak viděti, jest Aristotelovi občanem (*πολίτης, ὁ τῆς πολιτείας μετέχων, κοινωνῶν*, účastník občanství, příslušník státu) jen ten, kdo náleží k ozbrojencům a ke sboru poradnímu; ostatní všichni jsou jen pomocníky a prostředky života občanského, nikoli částí občanstva, jehožto ctností prý nejsou schopni. Srv. str. 56.

⁴⁾ Str. 99. nah.

⁵⁾ Slova uzávorkovaná [] někteří přestavují.

nebo barbaři nebo podruhové.¹⁾ Zbývá pak z vypočtených ještě třída kněží. I jejich poměr je zřejmý. Ani rolník ani dělník nemá býti ustanovován knězem (neboť bohové mají býti uctívání od občanů); když pak se občanstvo rozestupuje ve dva díly, to jest vojsko a sněmovníky, a slušno bohům poctu vzdávati, odpočinku pak dopřáváti těm, kteří se časem nanamáhali, tedy má býti bohoslužba těmto asi svěřena.

Hlava 10.

[1329 a 35] Bez čeho se tedy stát nesestaví a které jsou části státu, pověděno (rolníci totiž a umělci a všelící dělníci jsou státu potřebni, ale částí státu jsou ozbrojenci a sněmovníci, a obojí se zase různí, jedni jsou na stále, druzí ob čas; [není to tuším teprve nyní neb od nedávna badateli o ústavě poznáno, že stát má býti rozdělen dle tříd [1329 b] a že vojsko má býti odděleno od zemědělců. V Egyptě je to tak až dosud, i na Kretě, v Egyptě prý dle zákona Sesostriova, na Kretě dle Minoova. Starobylým se také vidí řád společného stolování, na Kretě povstalý za kralování Minoova, a nad něj o mnoho starší ještě v Itálii. Domácí dějepisci tamější vypravují, že jakýsi Ital se stal králem Oinotrie,²⁾ po němž Oinotřané prý pojmenování jménem Italův a i to okřídlí evropské dostalo jméno Italie, pokud se rozprostírá mezi zálivem Skylletským a Lametským; vzdáleny jsou od sebe na půldne cesty. Tento Ital prý tedy učinil z kočovných Oinotřanů rolníky, dal jim jiné zákony a zavedl prvý společné stolování; proto také mají někteří po něm ještě až dosud společné stolování a některé zákony. Obývali pak území směrem k moři Tyrrenskému Opikové, majíce jako dříve tak až dosud příjmení Ausonů, směrem k Iapyžskému a Ionskému,

¹⁾ Perioikové, jako na př. na Kretě. Později nazývá Aristoteles rolnictvo nej přednější a nejlepší složkou státu, tedy ovšem i občanstva. Spor ten se vysvětluje tím, že tam má na mysli klidný život a povahu majetníků polností, zde pak lopotnou práci selskou, již oni ovšem podle něho mají býti prosti.

²⁾ Krajina v jihozápadní Itálii. Též ostatní náruďkové tu jmenovaní bydleli v jižní Itálii.

tak řečenou Siritu Chonové; i Chonové byli původem Oino-
třany. Řád spolustolování tedy vznikl původně tam, rozdělení
pak občanského obyvatelstva dle tříd v Egyptě; dobou zajisté
je kralování Sesostriovo mnohem starší než Minoovo. Třeba
tedy asi míti za to, že i ostatní objevy učiněny za dlouhých
věků často, ba nesčíslněkrát. Jest přirozeno, že potřeba sama
učí potřebnému, a jest-li toto již opatřeno, vzmáhají se při-
rozeně projevy úpravnosti a přepychu; potřebí tedy za to
míti, že i s ústavami se věci tak mají. Že je tu všechno
starobylé, toho známkou jsou poměry Egyptanů; ti se zdají
býti nejstarší, a měli vždycky zákony i ústavní řád. Proto
třeba podané řádně využítkovati a opomenuté hleděti vy-
pátrati.

[1329 b 36] Že tedy půda má náležeti ozbrojencům a
příslušníkům občanstva, pověděno dříve,¹⁾ i také to, proč
obdělavatelé její mají od nich býti rozdílni, i koliká i jaká
půda býti má;] o rozdělení a o rolnících, kteří to a jací mají
býti, třeba napřed promluvit, poněvadž jsme řekli,²⁾ že ma-
jetek nemá býti společný, [1330 a] jak někteří tvrdili, nýbrž
jen přátelským užíváním společný, aniž má kdo z občanů
postrádati výživy. O společném stolování jest obecné všech-
něch mínění, že je státům dobře zařízeným užitečno; proč je
to také mínění naše, povíme později. Ale mají se ho účast-
niti všichni občané, jen že nemajetným není snadno, ustano-
veným dílem přispívati i jinak svou domácnost opatřovati.
Také bohoslužebné výlohy jsou celému státu společny. —
Potřebí tedy půdu na dva díly rozdělit, aby jeden byl spo-
lečný, druhý soukromý, a oba opět rozdělit ve dvě, jeden
díl ze společného na bohoslužebné úkony, druhý na výlohy
za společné jídlo, ze soukromého pak jeden díl jakožto po-
hraniční, druhý blízko města, aby když dostane každý dva
podíly, všichni měli z obojího pozemku. Zajištěna tím rov-
nost i právo i větší svornost pro pohraničné války. Kde toho
není, tam jedni pohraničních srážek nedbají, a druzí jsou
jimi zaměstnáni příliš a nad slušnost. Proto jest místy záko-

¹⁾ Str. 99.

²⁾ Str. 27. nn. a j.

nem, aby hraničící se sousedy neměli účastenství ve sněmu, rozhodujícím o válkách proti nim, ježto by pro soukromý zájem nedovedli správně rozhodovati.

[1330 a 24] Z důvodů dříve uvedených ¹⁾ tedy třeba půdu takovým způsobem rozdělit; rolníky pak mají býti, jde-li věc po přání, otroci, již by nebyli všichni téhož kmene ani horkokrevní (pak zajisté budou ku práci užiteční a co do novotažení nikoli nebezpečni), potom barbarští podruhové, povahou uvedeným podobní, kteří, jsou-li na soukromém, mají náležitosti soukromým majetníkům zboží, jsou-li na obecní půdě, mají býti obecní. Jakým způsobem se má s otroky zacházeti, a proč jest lépe stanoviti všem otrokům svobodu za odměnu.²⁾ povíme později.

Hlava II.

[1330 a 34] Že město má býti pokud možno spojeno s pevninou i mořem i s celým územím, pověděno dříve,³⁾ má-li samo o sobě též míti příznivou polohu, třeba prohlédati ke čtveru. Předně, což potřebno, ku zdravotě (která totiž mají sklon k východu a k větrům od východu jdoucím, jsou zdravější, potom následují města od severních větrů chráněná; majíť mírnější zimu); ostatní pak *⁴⁾ [1330 b] má býti pro státní a válečné podniky vhodně zřízeno. Co do válečných má míti pohodlné východy pro občany, nepřátelům však má býti nepřístupné a neobklíčitelné, vod a pramenů zvláště má míti samo hojnost, pak-li ne, vypomůže se zřízením četných a obsáhlých nádržek na dešťovou vodu, aby jim nechyběla, kdyby ve válce byli od okolí odříznuti; poněvadž jest potřeba pečovati o zdraví obyvatelův, a to závisí na tom, aby poloha místa byla co do půdy i směru příznivá, dále aby bylo zdravé vody, třeba též o tuto se bedlivě starati. Čeho totiž nejvíce a nejčastěji pro tělo potřebujeme, to nejvíce ke zdraví přispívá; a účinek vody i vzduchu právě jest takový. Protož má

¹⁾ Str. 101.

²⁾ Jedná se o tom ve spise Oikonomika.

³⁾ Str. 95.

⁴⁾ Mezera v textě.

v městech obezřele spravovaných, nejsou-li všechny potoky stejné a není-li jich hojnost, oddělena býti voda na pití od vody jinak potřebné. Co do míst opevněných nehodí se všem státům stejné zařízení: vyšehrad na př. jest cosi oligarchického a monarchického, demokratickou jest rovina, aristokratické není to ani ono, nýbrž raději více pevných míst. U soukromých obydlí se pokládá za vkusnější i pro jiné potřeby za výhodnější rozloha se snadnými průchody, podle novějšího a Hippodamova způsobu,¹⁾ kdežto pro bezpečnost ve válce jest lepší opačná, jak bývala za starších časů; pro cizince jest odtud nesnadný východ a útočník se tu nevyzná. Proto má býti obojí sloučena (a je to možno tak, zařídí-li se stavba podobně, jak bývá u sedláků sestavení vinných kmenů,²⁾ a nemá celé město býti snadno průchodné, nýbrž jen z části a na některých místech; tak zajisté bude dobře postaráno o bezpečnost i vkusnost. Co do hradeb jest úsudek těch, kteří praví, že města o statečnost závodící jich míti nemají, příliš starosvětský, a oni sami vidí, kterak chvástání taková jsou i v tomto vyvrácena skutkem.³⁾ Naproti stejným a na počet nemnoho silnějším hledati ochrany v pevnosti hradeb není ovšem hezké; ježto se však přihází a jest možno, že převaha útočníků jest nad lidskou a té menšiny statečnost, tedy chtějí-li se ubrániti a ujíti potření i znásilnění, třeba co nejspolehlivější pevnost hradeb pokládati za válečně zcela oprávněnou, [1331 a] zvláště nyní, kdy ve střelbě a obléhacích strojích tak dokonalé vynálezy učiněny. Žádati, aby se města neobežnávala hradbami, je podobné, jako to, aby se volilo území snadno přístupné a okolní vršiny se zarovnaly, neb aby soukromé domy nebyly obežnávány zedmi, protože by obyvatelé byli pak zbabělí. Avšak ani na to se nesmí zapomínati, že kde jsou okolo města hradby, mohou měst po-

¹⁾ Srv. str. 38.

²⁾ T. j. takto: (římský quincunx).

³⁾ Týká se Spartanů, kteří doma měst neohražovali, jinde však rádi slabá místa hradbami opežňovali. Ve válce s Thebany, nač Aristoteles tu naráží, se jim honosivost jejich špatně vyplatila.

užívati obojím způsobem, jako ohražených i jako neohražených, kdežto kde toho není, tam ono není možno. Jest-li tedy tomu tak, tedy mají nejen hradby býti vedeny, nýbrž též o to pečováno, aby městu byly na slušnou ozdobu i na válečnou potřebu, vůbec, i vzhledem k nynějším vynálezům. Neboť jako útočníci přemýšlejí, jakým způsobem by zvítězili, tak také u obránců jest buď něco už vynalezeno, ostatní třeba vyhledávati a vymýšleti.

Hlava 12.

[1331 a 17] Dobře opatřené zajisté už předem si netroufají napadnouti. Poněvadž pak občanstvo má býti rozděleno ke společným stolům a hradby mají na vhodných místech opatřeny býti strážnicemi a věžemi, tedy viděti, že to samo vybízí zříditi některé společné stoly v těchto strážnicích. To tedy lze takovým způsobem upravit; domy pak bohům věnované a hlavní společné jídelny vrchnostenské mají býti na jednom a vhodném místě, pokud zákon nebo nějaká věštba některých svatyní zvláště nevyjímá. Bylo by to místo takové, které by pro vytknutí přednosti¹⁾ mělo přiměřené vzezření a vzhledem k sousedním částem bylo pevnější. Níže kolem toho místa slušno zařídití takové náměstí, jaké mívají v Thesalii, tak řečené volné, totiž takové, jež má býti prázdné všeho zboží a ani dělníku ani rolníku ani komu jinému takovému nebyti přístupno, není-li od vrchnosti povolán (a místo to bylo by oblíbenější, kdyby zde bylo cvičiště starších; sluší se, aby i tyto ústavy byly rozděleny dle věku a s mladšími tam byli někteří od úřadu, starší pak aby byli blízko úradů; býti totiž úradům na očích budí opravdovou úctu a házeň, ježto přísluší svobodným); [1331 b] náměstí pro zboží má býti jiné a oddělené, na místě snadno přístupném pro všechny zásilky od moře i ze země. Jelikož pak obyvatelstvo státu se dělí v kněze a úředníky, sluší se, aby také společné stoly kněží byly umístěny u posvátných budov. Úřadovny, kde se vyřizují smlouvy, obžaloby, obsílky a ostatní takové zále-

¹⁾ Text porušený.

žitosti, dále budovy tržních a městských strážníků ¹⁾ mají býti blízko tržiště a na nějakém veřejném shromážděšti, a tím jest místo ku prodeji potřebného zboží; ono hořejší budiž hluku prosto, toto služiz k potřebnému vyjednávání.

[1331 b 14] Dle vyloženého řádu má též venkov býti rozdělen; i tam mají úředníci, které zovou hlídači lesův a polí, míti strážnice a společné stoly k dozoru, také svatyně, jednak bohův, jednak heroův, mají po venkově býti rozděleny.

Hlava 13.

[1331 b 19] Avšak je zbytečno prodlévati nyní při rozboru a výkladu takových věcí. Není nesnadno takové věci vymysleti, ale spíše provésti; hovořiti lze o tom po chuti, provedení závisí na zdaru. Protož budiž toho pro nyníšek už pomínuto, o ústavě samé však, ze kterých a jakých údů má sestávati stát, který chce býti blažen a dobře spravován, třeba pojednati. Poněvadž pak dobro spočívá pro všechny ve dvojm, jednak v tom. aby účel a konec skutků byl správně vytčen, jednak aby se skutky k účelu vedoucí našly (můžet oboje spolu se potýkati i srovnávati: někdy totiž jest účel správně vytčen, a v jednání se s dosažením jeho přece minou, někdy zase připadnou na všechny prostředky ale účel si položili špatný, a někdy chybují v obojm, jako v lékařství někdy se neposuzuje správně, od čeho má tělo býti uzdraveno,²⁾ ani se nepřipadne na prostředky k cíli již vytčenému vedoucí; potřeba však v umění i vědě ovládati oboje, účel i účelné výkony); že tedy po dobrém žití a po blaženosti touží všichni, jest na bíledni, avšak jedném dáno toho dosíci, jiným ne, a to pro nějaké okolnosti povahy neb náhody (potřebujet [1332 a] krásný život také jakéhosi blahobytu, u lepších povah skrovnějšího, u méně dobrých většího), kdežto jiní, ač majíce dráhu volnou, už předem nesprávně blaženosti hledají. Poněvadž úkolem našim jest vypátrati nejlepší ústavu, a ta-

¹⁾ Dozorčí úřad na pořádek na trhu i v městě (policie) zove se tu: *ἀγορανομία* a *ἀστυνομία*.

²⁾ Doslovně: jaké má býti toto tělo, jsouc zdrávo; rozumí se tedy rozpoznání (diagnosa) nemoci a cíl léčení.

kovou je ta, podle které by stát nejlépe byl spravován, a nejlépe spravován bude dle té, pod níž nejvíce může stát býti blažen: tedy jest na bíledni, že nemůže ostati neobjasněno, co jest blaženost.

[1332 a 8] V Ethice,¹⁾ stojí-li výklady její zač, řekli a vymezili jsme, že je to dokonalá činnost a používání ctnosti, a to ne podmíněčně, nýbrž naprosto. Podmínečným rozumím vynucené, naprostým krásné; tak na př. u skutků, dotýkajících se práva, pocházejí právní pokuty i tresty ze ctnosti, ale jsou vynucené, a krásu mají do sebe z nutnosti (žádoucnější zajisté jest, aby ani člověk ani stát ničeho takového nepotřeboval), kdežto skutky, směřující ke cti a blahu jsou prostě překrásné. Tamto je to odklizení nějakého zla, u takovýchto skutků jest naopak; tyto jsou přípravou a původem dober. Můžeť hodný muž i nouze, nemoci a ostatních nehod dobře použiti; ale blaženost spočívá v opaku jejich. I to zajisté bylo v ethických rozpravách vytčeno, že hodný je ten, jemuž pro ctnost jeho pravými dobry jsou dobra naprostá.²⁾ Je tedy na bíledni, že i používání jejich nemůže býti než naprosto dobré a krásné. Proto také domnívají se lidé, že pramenem blaženosti jsou dobra zevnější, což znamená tolik, jako kdyby čistá a krásná hra se přičítala více lyře než umění.

[1332 a 28] Pro zákonodárce jest nezbytno, aby z toho něco zastal už pohotově, něco pak má sám opatřiti. Proto si přejeme, aby soustava státní byla šťastna v tom, o čem štěstí rozhoduje (že jest ono rozhodným, předpokládáme); aby však stát byl řádný, není už dílem štěstí, nýbrž vědomosti a vůle. Řádný však je stát tím, že občané ve správě jeho účastnění jsou řádní; pro nás ovšem jsou ve správě účastnění všichni občané. Třeba tedy k tomu prohlédati, jak se muž stává řádným. Jest-li totiž možno, aby veškerí byli řádní, a každý jednotlivý občan přece ne, pak by bylo toto žádoucnější; celek zajisté utváří se dle jednotlivců.

¹⁾ Nikomachově I. 13. (mého překladu str. 30 sl.).

²⁾ Ctnostný spatřuje na základě ctnosti své pravá dobra jen v dobrech naprostých a používá jich z téže příčiny ovšem jen ve směru krásném; odtud vyplývá život blažený, který mnozí nesprávně přičítají působení dober zevnějších a ne, jak by měli, účinku ctnosti.

[1332 a 39] Dobrymi a řádnými stávají se lidé trojím prostředkem. Trojím prostředkem tím jest přirozenost, návyk a rozum. Předně třeba se naroditi člověkem a ne nějakým jiným živočichem, potom také s nějakými vlastnostmi těla i duše. Některé přirozené vlastnosti nejsou nic platny: [1332 b] návyky je totiž mění; neboť některé přirozené vlastnosti jsou obojetné, klonící se návykem ke špatnému neb dobrému. [Ostatní živočichové žijí hlavně dle přirozenosti, někteří v něčem také dle návyku, člověk pak také dle rozumu; neboť pouze on má rozum;] proto má se jedno s druhým shodovati. * Mnoho zajisté konají lidé proti zvykům a přirozenosti dle rozumu, jsou-li přesvědčeni, že je tak lépe.

[1332 b 8] Jaké přirozenosti mají býti ti, kteří by zákonodárci byli poddajní, vytkli jsme dříve ¹⁾; ostatní jest úkol výchovu. Něčemu naučí se zvykem, něčemu poslechem.

Hlava 14.

[1332 b 12] Poněvadž každá státní společnost sestává z vládnoucích a poddaných, třeba teď zkoumati, mají-li vládnoucí i poddaní býti doživotně titěž či různí; jestiž na bíledni, že rozdílem tím bude se řídit také výchova. — Kdyby se jedni od druhých lišili tolik, jak myslíme o bozích a heroech, že se liší od lidí, majíce předně již tělesně velkou převahu, potom duševně, tak že by převaha vládnoucích nad poddanými byla nepochybna a zřejma, tedy by ovšem bylo lépe, aby titěž napořád vládli a druzí poslouchali. Poněvadž však není snadno se toho domýšleti, jako dle Skylaka ²⁾ králové u Indů prý nad poddané tolik vynikají, jest na jevě, že z mnohých důvodův jest potřebno, aby všichni stejně se účastnili občasných vlád i zase poddanství. Rovnost je zajisté * ³⁾ pro stejné tatáž, i nesnadno obstojí ústava, bezprávně zařízená. S poddanými zajisté půjdou všichni novotáři země; aby pak při správě jich bylo toliké množství, že by nad ony všechny

¹⁾ Str. 96. n.

²⁾ Skylax, řecký cestovatel a zeměpisec v VI. stol. př. Kr.; cestoval prý po Indii podporován od perského krále Daria Hystaspa.

³⁾ Mezera v textě.

byli silnější, jest něco nemožného. Že však vládnoucí mají nad poddané vynikati, jest nepochybné. Jak by se to stalo a jak by toho dosáhli, to uvážiti náleží zákonodárci. Bylo o tom dříve mluveno.¹⁾ Rozdíl totiž učinila příroda, udělavši, co je rodem stejné, jednak mladším, jednak starším, a z těch mají oni poslouchati, tito vládnouti; nikdo zajisté se nehorší, jest-li ovládán podle věku svého, aniž se má za povolanejšího, zvláště když i jemu jest určeno dojíti takového místa, jakmile dosáhne příslušného věku. — Třeba tedy říci,²⁾ že jednak vládnou a poslouchají titěž, jednak zase že různí. Dle toho také lze říci, [1333 a] že výchovu třeba stejného, ale také různého. Kdo prý chce dobře vládnouti, má napřed poslouchati. Jest pak vláda, jak v dřívější úvaze řečeno,³⁾ buďto k vůli vladaři anebo k vůli poddanému. Onu jmenujeme pan-skou, tuto svobodnickou.⁴⁾ Některé příkazy liší se nikoliv obsahem, nýbrž záměrem. Proto se mnohé výkony, považované za služebné, i svobodným mladíkům hodí obstarati: co do slušnosti a neslušnosti totiž liší se skutky ne tak samy sebou, jako záměrem a účelem. Když pak tvrdíme,⁵⁾ že ctnost státníkova i vladařova je stejná se ctností muže nejhodnějšího, a týž má býti napřed poddaným, potom vladařem, bude zákonodárci o to dbáti, jak by mužové se stávali hodnými, jakými totiž prostředky, a co jest účelem nejlepšího života.

[1333 a 17] Rozeznávají se dvě části duše, z nichž jedna má rozum sama v sobě, druhá ho v sobě sice nemá, ale je schopna rozumu poslouchati. Jim přisuzujeme ctnosti, dle kterých se hodný muž zove takovým či takovým. Ve které z obou účel spíše spočívá, k tomu na snadě jest odpověď těm, kteří tu činí týž rozdíl, jako my. Špatnější zajisté vždy je k vůli lepšímu, i ukazuje se to na předmětech umělých stejně jako na přírodních; lepší pak jest, co má rozum. [I dělí se podle toho, jak jsme zvykli rozdělovati, na dvě; jeden jest rozum

¹⁾ Str. 99.

²⁾ Všichni občané jsou k vládě povoláni a někdy vládnou, ne však pořád.

³⁾ Str. 63.

⁴⁾ Mezera v textě.

⁵⁾ Str. 58. n.

činný, druhý rozjímavý. Tak tedy zajisté jest rozdělena též ona část.] I se skutky řekneme že tak jest, i budou skutky části, která jest od přirozenosti lepší, dojista žádoucnější pro ty, kteří jsou schopni buďto všech nebo těch dvojích; ¹⁾ vždy je zajisté všemu nejžádoucnější to nejvyšší, čeho je schopno. — I celý život se rozděluje v práci a odpočinek, válku a mír, a úkonné předměty jednak v nutné a užitečné, jednak v krásné. Volba jejich děje se nezbytně tak, jak u částí duše a skutkův jejich, válka totiž je k vůli míru, práce k vůli odpočinku, nutné a užitečné k vůli krásnému. — Státníku jest zákony dávatí se zřetelem na to všecko, totiž podle částí duše a skutkův jejich, ještě více pak se zřetelem na lepší a na účely. Týmž způsobem má si počínati co do směrů života a výběru práce: má tu býti možnost práce a války, [1333 b] ještě více však míru a odpočinku, též vykonávání nutných a užitečných věcí, ještě více však krásných. Těmito směry tedy třeba vychovávatí mládež i ostatní věk, pokud výchovu potřebuje. — Nynější ústavy, domněle z hellenských nejlepší, a zákonodárci, kteří je zařídili, nezařídili tuším věci ústavních se zřetelem k nejlepšímu účelu, ani zákonův a výchovu se zřetelem k veškerým ctnostem, nýbrž odbočili bezohledně k tomu, co se zdálo býti užitečné a výnosnější. Jim podobně i někteří pozdější spisovatelé ²⁾ pronesli tentýž názor: vychvalujíce totiž ústavu Lakedaimonů podivují se směru zákonodárcovu, že všechno zřídil k přesile a k válce. To se úvahou snadno vyvrací a skutkem jest nyní už vyvráceno. Jako totiž většina lidí hledí nad množstvím panovati, protože odtud vzniká hojnost zevnějších dober, tak také Thimbron ³⁾ tuším se podivoval zákonodárci Lakonův i všichni ostatní spisovatelé o ústavě jejich, že jsouce pro nebezpečí otužili nad mnohými vládli; a přece viděti, že nyní Lakonové, když už vlády nemají, ne-

¹⁾ Místo nejasné. „Všechny skutky“ jsou snad úkony rozumu rozjímavého i činného, pak části bezrozumné, která taktéž má stránku obrazivou a žádací a která rozumu poslouchati může ale nepotřebuje. „Dvojí skutky“ pak jsou snad skutky dvojí stránky, rozjímavé a činné, po případě obrazivé a žádací, pokud rozumu poslouchá.

²⁾ Platon a Xenofon.

³⁾ Též Thibron, jinak neznámý.

jsou šťastni a že to nebyl dobrý zákonodárce. Také to je směšno, že trvajíce při zákonech jeho a nemajíce odnikud překážek, aby jich mohli šetřiti, přece krásného živobytí pozbyli. Nesprávně se také smýšlí o vládě té, kterou jak prý viděti, zákonodárce ctil; nad panskou vládu zajisté krásnější a ctnosti příznivější jest vláda nad svobodnými. Ani proto nelze státu pokládati za šťastna a zákonodárce chváliti, že jej učinil silným k nadvládě nad sousedy. To zajisté má do sebe velké zlo. Jestli na bíledni, že pak i každý občan, může-li, má se o to pokoušeti, aby mohl nad vlastním státem vládnouti; a totéž králi Pausanióvi Lakonové vyčítají, ač byl v toliké úctě. Tedy ani státnický není žádný z těch zákonův a zásad, ani užitečný ani pravdivý. Nejlepší je stejné zřízení pro soukromí i pro veřejnost, a to má zákonodárce vštípati v duše lidské; válečný výcvik nemá býti pěstován na to, aby nevinné zotročovali, nýbrž, předně aby sami neotročili druhým, potom, aby hledali náčelnictví [1334 a] ku prospěchu podmaněných, a ne k podmaňování všech, a po třetí, aby panovali nad těmi, kteří otročiti zaslouží. Že se má zákonodárce spíše o to přičiniti, aby zákonodárství o vojenství i jiné vůbec zařídil ve prospěch odpočinku a míru, o tom svědčí úvaha i skutečnost. Státy takové většinou udržují se, dokud válčí, jakmile však nadvlády nabyly, hynou. Pozbývají jako železo pružnosti, žijí-li v míru. Vinen pak je tím zákonodárce, nevychoвав jich, aby uměli odpočívati. ¹⁾)

Hlava 15.

[1334 a 11] Poněvadž účel je pro lidi společně i jednotlivě tuším stejný, a také výměr je pro nejlepšího muže a nejlepší ústavu dojista stejný, je zřejmo, že ctnosti poklidu mají přednost; účelem zajisté, jak často pověděno, ²⁾) je pro válku mír, pro práci poklid. K poklidu a správě života užitečny jsou ty ctnosti, jejichž výkony se provádějí jak ve klidů

¹⁾) Výtky tyto lze do jisté míry činiti i nynějším posuzovatelům dějin a států.

²⁾) Str. 109. n.

tak i v práci. Mnoho potřebného zajisté třeba předpokládati, aby bylo lze žítí v klidu; proto má býti stát [střídmý,] mužný i statečný; neboť, podle pořekadla, otroci nemají prázdně, a kdo v nebezpečí mužně neobstojí, jest otrokem útočníka. Mužnosti a statečnosti třeba k práci, filosofie k poklidu, střídmosti a spravedlivosti v obojí době, a zvláště těm, kteří žijí v míru a klidu; válka zajisté nutí býti spravedlivým a střídmým, kdežto požitek blahobytu a poklid míru spíše činí zpupným. Mnoho spravedlivosti a mnoho střídmosti potřebují, kteří se zdají míti se nejlépe a požívati veškerého štěstí, na př. jsou-li, jak básníci praví, jací obyvatelé na ostrovech blažených; ti zajisté budou nejvíce potřebovati filosofie, střídmosti a spravedlivosti, čím více odpočívají v hojnosti takových dober. Proč tedy stát, chce-li býti šťastný a řádný, potřebuje takovýchto ctností, jest na bíledni. Jest-li šeredno, neuměti dober užívati, je tím ještě více, neuměti jich užívati za klidu, nýbrž osvědčovati se v práci a válce statným, v míru a klidu však otrokem. Proto třeba ve ctnosti cvičiti ne tak jako stát lakedaimonský. Rozcházejí se oni s ostatními ne v tom, že by neuznávali [1334 b] stejných dober, jako ostatní, za největší, nýbrž v tom názoru, že se jich nabývá tou jejich ctností; poněvadž však dobra ta jsou větší, tedy také požitek jejich výše kladou než požitek ctností. ¹⁾

[1334 b 4] Že tedy třeba ve ctnosti cvičiti, a to pro ni samu, jest odtud jasno; jak a kterými prostředky se toho dojde, třeba zkoumati. Dříve jsme vytkli, ²⁾ že třeba přirozenosti, návyku a rozumu. Jací mají býti co do přirozenosti, určeno dříve, ³⁾ i zbývá vyšetřiti, mají-li vychovávání býti dříve rozumem než návykem. Souhlasu mezi oběma zajisté potřeba co největšího: může se rozum minouti s nejlepším cílem a s návykem může se státi podobně. Zjevno především jest, že, jako v ostatním, dění vychází od začátku a účel jeho od jistého začátku směřuje k jinému účelu, u nás pak že jest rozum a um účelem přirozenosti, tak že pro něj třeba

¹⁾ Zde a na začátku násl. odstavce zdají se býti mezery v textu.

²⁾ Str. 107.

³⁾ Str. 96.

vznik a cvik návyku zařizovati; dále jako duše a tělo jsou dvoje, tak také vidíme v duši dvě části, bezrozumnou a rozumnou, i také vlastnosti jejich počtem dvojí, z nichž jedna je žádostivost, druhá myšlení, a jako tělo je vznikem dříve než duše,¹⁾ tak také bezrozumná část je dříve než rozumná. Zjevno jest i toto: vznětlivost a vůli i také žádost mají i děti právě narozené, soudnosti a myšlení se jim přirozeně dostává, až povyrostou. Proto především péče o tělo jest potřebna, dříve než o duši, potom o žádostivost, ovšem o žádostivost k vůli rozumu, o tělo k vůli duši.

Hlava 16.

[1334 b 29] Když tedy má zákonodárce od počátku hleděti, aby těla chovanců se vyvíjela co nejlépe, třeba se předně starati o manželství, kdy a jací mají spolu vcházeti v manželské obcování.

[1334 b 33] Upravuje zákonem společenství to má prohlédati k nim samým, k době života jejich, aby věkem byli stejně pokročili a síla jejich nebyla různá, že by on mohl ploditi, ona nikoliv, aneb ona ano, muž však nikoli (to zajisté působí vzájemné sváry a neshody); dále také k nástupnictví dítek, neboť nemají se dítky věkem příliš různiti od otců (pak zajisté není starým vděčnost dětí nic platna, právě jako **[1335 a]** pomoc otců dětem) ani příliš se jim blížit (působí to mnohou nesnáz: majíť takoví jakožto vrstevníci méně úcty, a v domácnosti způsobuje blízkost ta hádky); posléze, odkud jsme vlastně vyšli,²⁾ aby těla rozenců byla podle záměru zákonodárcova. [Takořka všechno to náleží do jednoho oboru. Kdyžtž konec plození jest mužům celkem vytčen nejvýše rokem sedmdesátým, ženám padesátým, tedy má počátek manželství podle věku jejich nastoupiti v tyto doby.] Spojení mladých je plození dětí škodlivo; u všech živočichů jsou plody mladých nedokonalé, většinou ženské a postavou malé,

¹⁾ V jistém smyslu ano, v jistém nikoli, neboť není tělo napřed mrtvé a pak oživené, nýbrž je pouze daným podkladem pro duši.

²⁾ Na začátku této hlavy.

a totéž se nezbytně přihází též u lidí. Důkazem toho jest, že ve kterých státech je zvykem mladé s mladými sezdávati, tam jsou lidé nedokonalých a malých těl. Také při porodu mladé více trpí a častěji umírají; proto také dle některých dána Troizeňanům ¹⁾ věštba v této příčině, že mnohé hynou vdávající se příliš mladé, a ne že by se byla týkala sklizně plodin. Také zdržlivosti prospívá, vdávati dospělejší; podobáť se, že uživše toho obcování za mlada bývají pak nevázanější. I těla mužských tuším berou škodu co do vzrostu, pěstuje-li se obcování to, kdy tělo ještě roste; neboť i toto má určitou lhůtu, které nepřekročí dorostlé ani malé. —* ²⁾ Proto jest přiměřeno, ony vdávati ve věku osmnácti let, tyto pak ženiti o sedmatřiceti. Tenkrát zajisté spojí se těla vyvinutá, a konec plození nastane oběma v dobu přirozenou; také nástupnictví nadejde dětem právě, když dostoupí dospělosti, bude-li porod hned podle výpočtu, rodičům pak při sešlém věku k sedmdesáti rokům. — O tom tedy, kdy se má sňatek zavírat, promluveno; roční doby pak se má použiti té, které většinou až dosud správně používají, ustanovující si pěstovati obcování ono v zimě. I oni mají už pamatovati při plození na výroky lékařův a přírodozalců; lékaři naznačují s dostatek příhodné tělu doby, [1335 b] přírodozalcí pak větry, chválíce severní více než jižní. — Jaká těla mohou u rodičů býti nejvíce s prospěchem, o tom třeba k odborníkům více pověděti v díle o dětské kázni, stručně budiž nejpotřebnější pověděno již tuto. Ani athletické složení těla není prospěšno pro občanské živobytí, pro zdraví nebo plození, ani příliš choulostivé a slabé, nýbrž prostřední mezi obojím. Tělo má býti otužilé, ale ne pracemi násilnými, ani pouze jedním směrem, jako tělo zápasníkovy, nýbrž pro výkony svobodných. A to má býti stejně u mužův i žen. — I těhotné mají o své tělo pečovati, nebyti nečinné ani nepožívati stravy nespore. To lze zákonodárci zaříditi, když přikáže, aby se některého dne chodila uctívati božstva, která v potřebách porodních bývají vzývána. Mysl ovšem sluší zachovati klidnější než tělo; neboť plod pa-

¹⁾ Troizene, město v Argolidě.

²⁾ Sem zařaduje Susemihl před. odst. [].

trně žije z rodičky, jako bylina ze země. — O odkládání a výživě rozenců budiž zákonem, aby žádné nedochůdče se neživilo,¹⁾ pro nadbytek dětí však rozence odkládati, zakazuje řád mravu; neboť počet porodů má býti stanoven, a kdyby někteří nad to spolu plodně obcovali, má se použití potracení,²⁾ dokud v tom není citu a života; dovolenost a nedovolenost zajisté závisí tu na tomto citu a životu. — Když pak muži i ženě vytčen začátek věku, kdy mají ve sňatek vcházeti, budiž také určeno, po jakou dobu náleží se plození oddávati. Děti starších bývají, jako u mladších, nedokonalé tělem i duchem, u sestárlých pak bývají slabé. Proto říd se to rozvojem duševných mohutností. A ten se u většiny dokonává, jak někteří básníci udávají, měříce věk po týdnech, v době padesáti let. Kdo tedy o čtyři nebo pět let onen věk překročil, má se vzdáti plození pro společnost; dále obcování tělesné pěstovati má se pokládati za prostředek zdravotní aneb nějak jinak odůvodněný. — Co do obcování s jinou nebo s jiným, budiž to všude a každým způsobem vytýkáno za nesprávné, dokud jest a jmenuje se manželem; kdyby však [1336 a] se ukázalo, že to někdo páše v dobu ku plození stanovenou, budiž potrestán bezectností³⁾ zločinu tomu přiměřenou.

Hlava 17.

[1336 a 3] Když se děti narodily, třeba pamatovati na důležitost výživy, jakosti její, pro tělesnou sílu. Z pozorování ostatních živočichův a těch národů, kteří hledí vypěstiti válečnou udatnost, vysvítá, že hojná výživa mlékem tělu nejlépe svědčí, víno však se vylučuje pro zdravotní škodlivost. Také pohyb jejich je prospěšno zařídit, jak v tom věku možno. Aby se údy jejich jsouce útlé nevymkly, používají někteří ná-

¹⁾ Pohazovati děti takové bylo ve Spartě i v jiných státech řeckých obyčejem; Platon jej schvaluje, a Aristoteles, jak viděti, odbývá hroznou tu věc, jakoby se rozuměla sama sebou.

²⁾ Též Platon to schvaluje. Domněnka, že zárodek není hned oživen, nýbrž až za delší dobu (40—80 dní), byla dlouho obecnou; nyní se ovšem zavrhuje.

³⁾ ἀτιμία, zde asi nejvyšší stupeň její, totiž zbavení občanských práv.

rodové až dosud jistých umělých přístrojů, které těla takových činí otužilejší. Prospěšno také jest uvykati je hned od malička chladu; je to ke zdraví i k vojenským výkonům velmi užitečno. Proto jest u mnohých barbarů zvykem, buďto do [studené] řeky novorozence ponořovati anebo chladnou pokrývkou odívati, na př. u Keltů. Neboť čemukoli lze uvyknouti, tomu nejlépe uvykati hned od počátku, ale uvykati po něčem; dětské tělo pak teplotou svojí jest otužování chladem zcela přístupno. [O první věk tedy záhodno pečovati takto a podobně; věk následující až do pěti let, ve kterém není dobře vésti k nějakému učení nebo k těžkým pracím, aby vzrostu nepřekážely, má míti tolik pohybu, aby se tělo vystříhalo lenivosti, a ten třeba zjednati mimo jiná zaměstnání také hrou. I hry mají býti ani robotné ani namáhavé ani lehké. Též o vyprávěnky a pověsti, jaké takoví směji poslouchati, pečujtež představení, nazývaní paidonomy. Všecko to zajisté má připravovati na budoucí zaměstnání; proto mají hry často býti obrazem pozdějších podniků.] Napínati hlas při pláči se dětem v Zákonech neprávem zapovídá; vždyť to prospívá vzrostu; stáváť se to jakýmsi tělocvikem; zadržování dechu dodává pracujícím síly, a to se také děje u dětí, když se tak napínají. — * 1) Paidonomové mají dohlížeti na chování jejich v tomto i jinak, aby také co nejméně byly mezi otroky. Tato mládež [1336 b] až do sedmi let má býti doma pěstována. Pochopitelno jest, že i takoví z poslechu a pohledu již pochycejí neslušnosti. Vůbec má zákonodárce z města vyhostiti neslušné řeči, jestliže co jiného (neboť odtud, že se ledaco neslušného lehkomylně mluví, je zcela blízko k takovému jednání), zvláště pak z mládeže, aby takového nic nemluvili ani neslyšeli. Kdyby pak někdo se vyskytl, jenž by něco zapovězeného mluvil neb činil, jest-li svobodný ale nemá ještě místa při společném stole, budiž trestán [bezectností] i ranami, jest-li pak starší nad ten věk, budiž znectěn po nevolnicku, an se takto zachoval. Jestliže takovéto řeči vyhoštujeme, tedy ovšem také pohledy na malby nebo příběhy nestydaté. Starejž se vrchnost, aby žádná socha ani malba

1) Sem zařadují předešlý odstavec [J.

nezobrazovala takových skutků, leč při některých takových božstvech, kde i šprýmy zákon připouští; tu však dovoluje zákon jen těm, kteří mají přiměřené stáří, uctívati bohy ty za sebe, za dívky i za ženu.¹⁾ Mladším nemá býti dovoleno, obcovati směšnohrám neb komediím, dokud nedojdou toho věku, ve kterém budou míti místo za společným stolem a píti čiré víno²⁾ a výchov je učiní k úrazu odtud pocházejícímu vesměs nepřístupnými. [Teď jsme o tom učinili zmínku jen mimochodem; později až na to dojde³⁾ třeba blíže probrati předně otázku, má-li se to vůbec díti či ne, a potom jak; té chvíle připomněli jsme jen, co bylo nezbytno. —] Snad neměl v tom nepravdu Theodoros, herec v tragedii:⁴⁾ nikomu ani z nejdokonalejších herců nedovolil nikdy vystoupiti před sebou, protože se obecnstvo prvním dojmům rádo poddává; a totéž se děje ve styku s lidmi i věcmi. Prvé máme všechno více rádi. Proto třeba od mládeže vzdalovati vše špatné, zvláště co obsahuje nemravnost nebo zlomyslnost. *⁵⁾ Když pět let přešlo, mají ta dvě léta až do sedmi už obcovati učení, které jim pak nastane.

[1336 b 38] Dvojí jest věk, dle něhož se má výchov roztríditi, totiž od sedmého roku až k dospělosti, a pak od dospělosti až do jedenadvaceti let. Kdo roztrídí věk podle sedmiček, mluví sice celkem správně, avšak třeba přece ve [1337 a] třídění tom následovati přírody; veškero umění a vychovávání zajisté chce nedostatky přírodní vyplňovati.

¹⁾ Týká se menších božstev, která vzývána v potřebách pohlavních.

²⁾ Děti neležely kolem stola, nýbrž stály, a odcházely, jakmile nalévalo nesmíchané víno.

³⁾ Místo to není známo.

⁴⁾ Vrstevník Aristotelův, v Retorice zmíněný.

⁵⁾ Sem zařadují předešlý odst. [].

Knihá V (VIII.)

Hlava 1.

[1337 a 3] Předně tedy třeba zkoumati, má-li se pro mládež zavéstí jaký pořádek, dále jest-li prospěšno vésti o ni péči společně či soukromě (toto se děje v přemnohých státech až dosud), po třetí pak, jaká tato býti má.

[1337 a 11] Že tedy zákonodárci má na výchovu mládeže zvláště záležeti, o tom asi nikdo nepochybuje, neboť neděje-li se to, berou ústavy státní odtud škodu (vychovávati zajisté se má pokaždé v ní; zvláštní každé ústavy povaha ústavu chrání i od počátku již upevňuje, demokratická na př. demokracii, oligarchická oligarchii; a vždycky vede lepší povaha k lepší ústavě), a také ve všech dovednostech a uměních třeba se napřed poněkud vzdělati a vycvičiti pro výkony jejich, a tedy dojistá také pro úkony ctnostné; poněvadž pak jeden jest účel státu celého, na bíledni jest, že i výchov má býti jeden a týž pro všechny, a že péče o něj je věc společná, nikoli soukromá, jako nyní se každý o své dítky stará soukromě a poskytuje jim soukromě učení, jaké se mu líbí. Pro společné výkony třeba zaříditi také společný výcvik. Rovněž nesluší se za to míti, že by který občan náležel sobě samému, nýbrž všichni náležejí státu, neboť každý je částkou státu; péče o jednotlivé částky pak směřuje přirozeně k péči o celek. V tom lze Lakedaimony pochváliti: věnují výchovu mládeže co největší péli, a to veřejně.

Hlava 2.

[1337 a 33] Že tedy výchov má býti předmětem zákona a že má býti veřejný, jest na bíledni; co však jest výchov, a kterak třeba vychovávat, nesmí ostatí neobjasněno. Teď zajisté jsou neshody o provedení. Nejsoutě všichni za jedno, čemu se mládež má učiti ať si vzhledem ke ctnosti nebo vzhledem k nejlepšímu životu, ani není zjevno, zdali dlužno prohlédati více k rozumu či k duševní povaze; nynějším výchovem se zkoumání stává spletitým, i není nikomu zřejmo, má-li se cvičiti ve všech k životu užitečných či ke ctnosti směřujících či v nejvyšších předmětech (neboť vše to našlo [1337 b] nějaké zastance); o prostředcích ctnosti také není souhlasu (neboť již ctností samou není všechněm totéž. tak že se ovšem rozcházejí též co do cviku v ní).

I [1337 b 4] Že z užitečného třeba učiti potřebnému, je samozřejmo; že ne všemu, když se práce roztrídí ve vyšší a nižší, vysvítá odtud, že sluší se zabývati jen tím užitečným, co by účastníka nesnižovalo. Za nízkou pak třeba pokládati práci, umělost a nauku, která k používání a k úkonům ctnosti činí tělo [neb duši] nebo mysl svobodných neschopnou. Proto takové umělosti, které tělo znešvařují, zoveme nízkými, jakož i práce nádennické. Činí totiž mysl neklidnou a sprostou. Vyššími některými naukami se až do jisté míry zabývati není nevolnické, zabíhati tu však až do přílišné důkladnosti, je stíženo zmíněnými vadami. Záleží mnoho na tonu, za jakým účelem kdo pracuje neb se učí; k vůli sobě nebo přátelům nebo pro ctnost to činiti není nevolnické, často však, činí-li to někdo pro jiné, je to tuším nádennické a otrocké.

Hlava 3.

[1337 b 22] Nauky nyní zavedené kloní se, jak dříve pověděno, ¹⁾ na obě strany; vyučuje se pak celkem ve čtyřech, v mluvnici, tělocviku, hudbě a po čtvrté někde v kreslení, v mluvnici a kreslení jakožto předmětech pro život užiteč-

¹⁾ Str. tato, nahoře.

ných a často potřebných, v tělocviku pak jakožto předměť k mužnosti vedoucím; o hudbě lze už míti různé mínění. Teď zajisté se jí mnozí zabývají pro zábavu; staří pojali ji do výchovu, poněvadž přírozenost sama, jak často řečeno, ¹⁾ hledí nejen aby mohla býti správně zaměstnána, nýbrž míti také správný poklid. — Tento zajisté, ať se o tom opět zmíníme, jest důvodem všeho. Jest-li obojího potřeba, poklid však je žádoucnější než práce, třeba též hledati cíle, ve kterém se má spočinouti. Zajisté ne ve hře; sice by nám byla hra životním účelem. Není-li však to možno, a her třeba používati spíše mezi pracemi (pracující zajisté potřebuje oddechu, hra pak má oddech za účel; práce provázena jest námahou a napjetím), proto třeba provozování her zařizovati šetrně právě chvíle, jakoby se léku podávalo. Pohyb takový je totiž duši oddechem [1338 a] a pro zábavnost svou odpočinkem. Poklid sám pak se zdá zahrnovati v sobě rozkoš, blaženost a šťastné žití. Toho zajisté dostává se nikoli zaneprázdněným, nýbrž nezaměstnaným; zaměstnaný totiž je zaměstnán za nějakým účelem, pokud ještě neuskutečněn, kdežto blaženost jest účel, který dle všech je doprovázen nikoli trudem, nýbrž rozkoší. Rozkoší tou sice ještě není všechnem totéž, nýbrž každému něco jiného dle osobnosti a zvláštní povahy, nejlepšímu člověku však je to rozkoš nejlepší a z nejlepších zdrojů plynoucí. Je tedy zřejmo, že i k životnímu poklidu třeba se lecčemu učiti a se vzdělávati a toto vzdělání a učení že má účel v sobě, kdežto při onom zaneprázdnění má ono, jsouc nutné, také účel mimo sebe. Proto starší zařadili i hudbu do vzdělání ne jakožto potřebnou (nemáť nic takového do sebe) ani jakožto užitečnou, jako je mluvnictví pro živnost a hospodářství [a pro vědu] a pro mnohé občanské jednání, a tu zdá se i kreslení býti užitečno k lepšímu ocenění uměleckých výkonů, ani konečně jako tělocvik pro zdraví a sesílení (nic z toho zajisté při hudbě nepozorujeme); zbývá tedy jen účel, ztrávití prázdnu chvíli k čemuž také tuším zaváděna. Neboť v čem spatřují ušlechtilou zábavu, tam zařadují také ji. Proto Homeros takto píše: „nýbrž jakého lze zváti k hostině skvostné,“

¹⁾ Str. 109., 111.

a promluviv tak o některých jiných, kteří bývají zváni, dí: „pěvce, jenž by veškery havil.“ A jinde zove to Odysseus nejlepší zábavou, když při veselí lidském „hodovnici v domě poslouchají pěvce sedíce pohromadě“. ¹⁾

[1338 a 31] Že tedy jest jakési vzdělání, které třeba synům dáti ne sice jakožto užitečné nebo potřebné, ale jakožto ušlechtilé a krásné, jest na bíledni; jest-li ono však jen jediné či jest-li víc oborův, jaké jsou a jak se utvářejí, o tom třeba později promluvit. Pro nyníšek jest nám to s výhodou, že i od starých máme nějaké svědectví pro navržené vzdělání; hudba to ukazuje. — Také v užitečném se mají děti vzdělávati nejen pro užitečnost, na př. v nauce mluvnické, nýbrž také proto, že tím lze často dojíti vědomostí jiných, jako kreslení není jenom na to, aby se při vlastní koupi nemýlili a při koupi nebo prodeji náradí nedali se šiditi, [1338 b] jako spíše že činí vnímavějším pro tělesnou krásu. Hleděti si všude užitečnosti, nejméně sluší velkodušným a svobodným.

[1338 b 4] Ježto je zřejmo, že se má dříve vychovávatí návykem než naukou, dříve tělesně než duševně, vysvítá odtud, že třeba děti přidržovati k tělocviku a zápasnictví; onen vytvářuje tělesnou postavu, toto uschopňuje k výkonům.

Hlava 4.

[1338 b 9] Nyní však státy, které se zdají o mládež nejvíce pečovati, buďto při ní usilují vypěstiti složení athletické, ²⁾ škodíce tvaru i vzrostu tělesnému, kdežto Lakonové se té chyby sice nedopustili, ale pracemi ji činí zdivočilou, jako by to k mužnosti tak velice přispívalo. A přece, jak už často pověděno, ani k jednomu ani k tomu nejvíce nemá péče ona směřovati; a byť i k tomu jednomu, vždyť ani toho nedosahují. Ani u ostatních živočichův ani u lidí nevidíme mužnosti se družiti k nejdivočejším, nýbrž spíše ke klidnějším a lvím povahám. Mnozí jsou národové, kteří k zabíjení

¹⁾ Prvého verše v našich vyd. nenalzáme; druhý a třetí jest Od. 17, 385 (z části) a Od. 9, 7.

²⁾ Boioté.

a lidožroutství jsou náklonni, jako v Pontu Achaiové a Heniochové a jiní národové vnitrozemní, buď oněm podobní neb ještě horší, a ti jsou sice loupeživí, mužnosti však nemají. Též o samých Lakonech víme, že dokud se námahou otužovali, překonávali ostatní, nyní však že v zápasech tělocvičných i válečných jsou za druhými; nevynikli zajisté tím, že mládež tím způsobem cvičili, nýbrž že ji cvičili proti těm, kteří toho nečinili. [Tedy krása a ne divokost má míti přednost; ani vlk ani která jiná šelma nedovede podstoupiti krásné nebezpečí, nýbrž spíše statný muž, a ti, kteří mládež příliš k tomu dohánějí a v potřebných věcech ji nechají nevzdělánu, vychovávají si v pravdě dělníky, činíce je státu užitečnými v jediném pouze úkolu, a to, jak výklad náš ukazuje, hůře než ostatní.] Nemá se tedy souditi podle dřívějších činů, nýbrž podle nynějších; nyní zajisté mají soupeře co do výchovu, dříve jich neměli. * ¹⁾

Hlava 5.

[1338 b 39] Že tedy tělocvik se má pěstovati a jak se má pěstovati, jest vůbec uznáno (až do dospělosti třeba prováděti lehčí cvičení, nepravidelného stravování ²⁾) a násilných výkonů nepřipouštěti, aby se vzrostu nepřekáželo; známkou [1339 a] ne nepatrnou, že se tak může státi, jest, že mezi vítězi olympijskými ³⁾ najdeš jen asi dva nebo tři, kteří zvítězili jakožto muži i jakožto hoši, poněvadž cvičili se za mlada, ubývá násilným cvičením síly; když však v dospělosti se tři léta věnují jiným naukám, pak už hodí se následující věk námaze i postům podrobiti, neboť duchem i tělem zároveň pracovati se nemá, anť každá z těchto prací působí opačně, tělesná překáží duchu, duševná tělu); o hudbě jsme se některých pochybností dotkli výkladem svým už dříve, ⁴⁾ jest však i teď záhodno, jej obnoviti a rozvésti, aby byl jako prů-

¹⁾ Sem zařadují před. odst. [].

²⁾ U veřejných zápasníkův ovšem nezbytného.

³⁾ Aristoteles prý sestavil též (ztracený) seznam vítězů v Olympii, spis důležitý historicky i statisticky.

⁴⁾ Str. 119.

pravou k rozborům, jež by někdo o ní snad chtěl podati. Neníť snadno o ní vyložiti, jakého jest významu, nebo proč se jí má používat, zdali na hračku a na oddech, jako spánku a nápoje (toto zajisté o sobě nenáleží k dobrému, ale jest příjemno, a zároveň tiší trud, jak praví Euripides; ¹⁾ proto ji kladou tomu všemu na roveň a jí tak používají, jako spánku totiž a nápoje, tak i hudby; i tanec k tomu počítají), či má-li se o ní spíše souditi, že nějak směřuje ke ctnosti, že by totiž mohla, jako tělocvik nějak vytvářuje tělo, i hudba povahu nějak vytvářeti, navykajíc uměti se správně radovati, či přispívá-li něčím k vedení života a rozumnosti (i to třeba po uvedeném položití na třetím místě).

[1339 a 27] Že nemá mládež býti vzdělávána, aby si hrála, je zřejmo (učíce se zajisté nehrají; neboť učení je namáhavé); avšak ani za zábavu nemá jí býti poskytováno hochům a takovému věku (nedovršenému zajisté vrchol nepřísluší. ²⁾ Ale snad lze za to míti, že snaha mládeže má za účel hru v mužném a dovršeném věku. Ale kdyby tomu tak bylo, nač pak by se tomu potřebovali učiti, a nezaopatřili si pak, jako králové perští a medští, vyrazení toho a znalosti té od jiných provozovatelů? Vždyť budou to také dojista lépe provozovati takoví, kteří jen toto zaměstnání a umění provozují, než ti, kteří se mu věnovali jen tak dlouho, aby se mu naučili. Mají-li se však sami v tom vycvičiti, pak by je bylo třeba také vzdělati v přípravě pokrmů; a to je nesmysl. Táž pochybnost povstává také s otázkou, může-li hudba polepšovati mravy; nač pak se jí mají sami učiti, [1339 b] když mohou, poslouchajíce jiné, správně se radovati a souditi, jako Lakonové? ti ač se jí neučí, přece, jak praví, umějí správně souditi o dobrých i špatných zpěvech. Stejně se věc má s otázkou, má-li jí býti používáno k ušlechtilé kratochvíli a zábavě; nač pak se jí mají sami učiti, když mohou míti požitek ten od jiných? Všimněme si představy, již máme o bozích; Zeus u básníků nezpívá sám ani nehraje na kitharu.

¹⁾ Bakch. 378.

²⁾ Hříčka slovní: ἀτελής — τέλος. Vrcholem činnosti jest odpočinek v požitku, mládež má býti více činná. Řeč jest ovšem o hudbě.

Ba klademe takové za řemeslníky a provozování samo za muže nedůstojné, leč by byl podnapilý neb žertoval.

[1339 b 11] Avšak o tom snad bude později uvažovati; ¹⁾ první otázka jest, nemá-li se hudba do výchovu přibíratí či ano, a čeho z té sporné trojice ona poskytuje, zda vzdělání či hry či zábavy. Důvodně řadí se ke všem a tuším k nim náleží. Hra zajisté má za účel odpočinek, odpočinek pak má býti příjemný (neboť jest jakýmsi lékem trudu vzniklého z námahy), i zábava má dle obecného souhlasu býti nejen krásná, nýbrž i příjemná (blaženost sestává z obojího tohoto); hudbu pak pokládáme všichni za velmi příjemnou, pouhou hudbu i se zpěvem (i Musaios ²⁾) praví: „smrtelníkům nej příjemnější je zpěv“; proto ji také zavádějí do schůzek a zábav, ježto dovede obveseliti), tak že i odtud lze usouditi, že má mládež býti v ní cvičena. Které příjemnosti totiž nejsou škodlivy, hodí se nejen k životnímu účelu, nýbrž i k oddechu; poněvadž pak se lidem zřídka udá prodlévati u svého účelu, kdežto odpočinku a hrám se věnují často, ne pro pokrok, nýbrž také pro příjemnost, jest asi záhodno oddechnouti si při takovémto požitku. Přihází se však, že si lidé činí hry účelem; máť i účel ovšem jakousi příjemnost do sebe, ale ne ledajakou, kdežto oni hledajíce jen této, přijímají tuto za onu, poněvadž má s účelem skutkův jakousi podobnost. Účel totiž je žádoucí ne pro něco budoucího, a ani takovéto příjemnosti nejsou pro něco budoucího, nýbrž pomáhají od minulého, od námahy a trudu. Z jaké příčiny si hledají blaženosti v takovýchto příjemnostech, lze si tímto dobře vysvětliti; že však se hudbou zabývají, toho příčina není ta jediná, nýbrž také ta, že to asi přispívá k odpočinku. Avšak třeba pátrati, není-li [1340 a] to nahodilé, a není-li povaha její vzácnější nad uvedené upotřebení, i nemá-li z ní pocházeti jiná příjemnost než pouze ta obecná, kterou pocifují všichni (má totiž hudba přirozenou příjemnost do sebe, tak že požitek její jest každému věku a každé povaze vítán), nýbrž má-li se hleděti na to, zda nějak také na povahu a na duši působí.

¹⁾ Str. 125.

²⁾ Prastarý, polomythický básník athenský.

To by se ukázalo, kdybychom se jí v povahách měnili. A že se to skutečně stává, viděti kromě ostatního zvláště při zpěvech Olympových; ¹⁾ ty zajisté dle obecného uznání činí duši nadšenou, nadšení pak je vznět mravní stránky v duši. [I při poslechu výrazné přednášky bývají všichni uneseni, i bez rytmův a nápěvů] kdyžť jest hudba příjemná a ctnost se vztahuje na správnou radost, správné milování a nenávidění, a je zřejmo, že ničemu netřeba se tak učití a navykati, jako správnému soudu a radosti z ušlechtilých mravův a krásných skutků, v rythmech pak a nápěvech jsou veliké podobnosti s opravdovou povahou hněvu a tichosti, mužnosti a mírnosti i všech protiv jejich i ostatních vlastností mravních (ukazujef se to ve skutečnosti: slyšíce to, cítíme změny v duši); * ²⁾ od návyku pak, rmoutiti neb radovati se z napodobenin, jest blízko ke stejnému chování naproti skutečnosti (když na př. někdo dívaje se na nějaký obraz má radost ne z něčeho jiného nežli z podoby samé, bude jemu jistotně také příjemný pohled na toho, jehož obraz viděl), a v ostatních předmětech smyslů našich, na př. hmatu a chuti, není nic s mravností obdobného, v předmětech viditelných málo (jsoutě kresby takové, [ač málo] a všichni jsou příslušného pocitu schopni, * ³⁾ a nejsou to obrazy mravů, nýbrž více jen náznaky mravů jsou povstávající tvary a barvy, a to pochází jen od těla při vášních; avšak že i v takovémto nazírání jest velký rozdíl, nemá se mládež dívatí na obrazy Pausonovy, nýbrž na Polygnotovy, ⁴⁾ a má-li ještě který jiný malíř neb sochař mravní ráz), kdežto v písních samých jsou napodobeniny mravů (a to je zřejmo; neboť už ráz tonin ⁵⁾ jest různý, tak že jimi posluchači bývají různě naladěni a nebývají všemi stejně dojati, nýbrž některými bolněji [1340 b]

¹⁾ Starší skladatel; Plutarchos uvádí dva toho jména.

²⁾ Sem zařadují před. větu [].

³⁾ Sem zařadují někteří před. [].

⁴⁾ Pauson z Efesu a Polygnotos z Thasu uvedeni také ve spise „O básnictví“ (mého překl. 2. vyd. str. 7 ³⁾). Onen liboval si snad ve výjevech všedních, tento vynikl historickými malbami v Athenách a v Delfech.

⁵⁾ ἄρμονία, t. j. vl. souzvuk jistých tonů, dle kterého se určuje ráz toniny. Srv. str. 129 ⁴⁾).

a více stísněně, na př. tak řečenou mixolydskou, jinými změkčile, na př. bujnými, jinými mírně a klidně, což se zdá býti u jediné dorské toniny, kdežto frygická působí nadšení — to vše právem poznamenávají badatelé v tomto oboru vzdělání; svědectví výkladů svých totiž berou ze skutečnosti — a stejně má se věc u rytmů, z nichž jedny mají ráz klidnější, druhé pohyblivý, a z těchto mají opět jedny pohyb násilnější, druhé jemnější), [z toho vysvítá, že hudba může povahu duše měniti, a může-li to, tedy je zřejmo, že má mládež v ní býti vedena a vzdělávána. Vyučování v hudbě také svědčí povaze věku toho; mládež totiž pro mladost svoji nevydrží při ničem nepoutavém, hudba pak jest přirozeně lákavá]. Zdá se býti jakási příbuznost mezi toninami a rytmy * ¹⁾ proto mnozí mudrci praví, že duše jest souzvukem, jiní, že jej v sobě chová. * ²⁾

Hlava 6.

[1340 b 20] Má-li se učení díti tak, aby sami zpívali a hráli či ne, jak dříve zněla otázka, ³⁾ o tom třeba nyní promluvit. Dosti zjevno jest, že pro zdokonalení záleží na tom nemálo, aby člověk výkony také sám prováděl; jestiž nemožno neb aspoň nesnadno, státi se dobrým posuzovatelem, když toho sám neprovozoval. Zároveň má mládež míti nějaké zaměstnání, i třeba klásti za dobrý výmysl Archytovu ⁴⁾ klepačku, již dávají dětem, aby hrajece si jí něco v domě nerozbily; dítě potichu nevydrží. Ta tedy se hodí nemluvnatům, kdežto ono učení je takovou klepačkou pro děti větší.

[1340 b 32] Že tedy se má hudbě vyučovati tak, aby sami výkony prováděli, je z toho zřejmo; co kterému věku svědčí nebo nesvědčí, ⁵⁾ není nesnadno určiti a také vyvrátiti

¹⁾ Mezera v textě.

²⁾ Sem zařadují před. odst. []. Nauku Pythagorovců, že duše je souladem nebo souzvukem, vyvrací Aristoteles ve spise „O duši“ I. 4. (mého překladu str. 21.).

³⁾ Str. 122.

⁴⁾ Pythagorovec v Tarentě, vrstevník Platonův, o jehožto smrti při ztroskotání lodi píše Horatius. Proslul nejen jakožto matematik a mechanik, nýbrž též jakožto lidumil.

⁵⁾ Str. 122. n.

námítku, že zaměstnání to jest nízké. Předně poněvadž provozování těch výkonů se vyžaduje pouze pro soudnost, proto mají je provozovati, pokud jsou mladí, pokročíce však věkem mají toho nechatí a zachovati si z dřívějšího vyučování správný úsudek i správnou zálibu; výčitka, kterou někteří činí, že hudba činí řemeslníkem, odbude se snadno, povážíme-li, na kolik se provozováním jejím smí zabývati, kdo [1341 a] jest vychováván v občanské ctnosti, a jaké nápěvy neb rythmy smí předváděti, pak také na jaké nástroje se má učiti, neboť v tom jest ovšem rozdíl. Tím se ona výčitka odbývá; není nemožno, že některé druhy hudby zaviňují zmíněný účinek.

[1341 a 6] Je tedy zřejmo, že učení toto nemá překážeti budoucí činnosti ani těla hyzditi a neschopným činiti k výkonům válečným i občanským, předně k [provozování], později k [naučení]¹⁾ jejich. Toho se při učení dosáhne, nebudou-li se cvičiti v tom, co prospívá při závodech umělých, ani ve výkonech úžasných a neobyčejných, jež se nyní vloudily do závodův a ze závodů do cvičení, nýbrž jen tolik, aby dovedli se potěšiti krásnými nápěvy a rythmy, a ne pouze obyčejnou příjemností hudby, jakou cítí i někteří jiní živočichové a dav nevolníkův i dětí.

[1341 a 17] Odtud vysvítá též, jakých nástrojů se má používatí. Do vyučování nemá se zaváděti píšťala ani kterýkoliv jiný umělý nástroj, na př. kithara neb jiné podobné, nýbrž takové, jež by z nich učinily dobré posluchače vzdělání hudebního neb jiného; píšťala však není rázu mravního, nýbrž více vášnivého, a proto má se jí používatí v takových chvílích, kdy běží více o očistu²⁾ než o učení. Přidejme ještě, že při ní překází vyučování i to, že hra na píšťalu nedovoluje jí doprovázeti slovem. Proto staří právem užívání její vyloučili ze společnosti mládeže a svobodných občanův, ačkoliv jí tam dříve užíváno. Nabyvše totiž s blahobytem více poklidu a

¹⁾ Obě slova [] se dle souvislosti přestavují. Někteří je chtějí zachovati na svých místech, protože prý má praxe předcházeti a theorie následovati (Stahr). Srv. str. 120. 1338 b 4.

²⁾ *κάθαρσις*, zde asi úleva od nemilé, tísnivé nálady. Očista ta — *κάθαρσις* jest název původně lékařský — provádí se v hudbě pravidelným rythmem a nápěvem.

vysokodušnosti co do ctnosti, a kromě toho také už dříve, ale zvláště po válkách meďských více sebevědomí ze svých činů, chápali se kdejakého učení, bez výběru, jen s dychtivostí. Proto připojili k učivu také hru na píšťalu. Vždyť i v Lakedaimoně kterýsi výpravce sboru ¹⁾ jej doprovázel na píšťalu a v Athenách byla tak obvyklá, že téměř většina svobodníků na ni hrála; viděti to na obraze, který věnoval Thrasippos zjednav Ekfantidovi ²⁾ sbor. Později byla dle zkušenosti samé vyloučena, když uměli lépe posouditi, co ke ctnosti vede a co ne; podobně se stalo i mnohým jiným starým nástrojům, jako byly pastýřské píšťaly, varita a které měly za účel vyrazení posluchačův, jako heptagony, trigony a [1341 b] sambyky ³⁾ a všechny, které vymáhaly obratnosti v rukou. Případné jest, co se u starých o píšťale vyprávělo. Athena prý totiž píšťalu vynášedši zahodila. Ne neprávem říkalo se, že bohyně tak učinila rozzlobivši se, že jí znetvořila obličej; ale věrojatnější je příčina, že cvičení na píšťalu pro ducha neznamená nic. Atheně totiž připisujeme vědu a umění.

Hlava 7.

[1341 b 9] Když tedy odsuzujeme odborné cvičení na nástrojích a v ovládní jejich (odborným zoveme to, které jest pro závody; při tom zajisté hráč nehraje pro své zdokonalení, nýbrž pro vyrazení posluchačův, a to hrubší, pročž soudíme, že zaměstnání to nenáleží svobodným, nýbrž dělníkům, a že se odtud vyvinuje u nich cosi řemeslného; jestiž špatný záměr, jež si činí účelem: divák zajisté jsa hrubý působí tak na hudbu i na umělce samy, kteří jemu jsou k službám, a působí nepříznivě také na tělo, pro námahu

¹⁾ χορηγός, deslovně: vůdce sboru, avšak v Athenách spíše „výpravce sboru“, poněvadž vlastní vůdce nazýval se κορυφαῖος. V Athenách totiž činila χορηγία (po Kleisthenovi) část veřejného nákladu (λειτουργία), jakési mimořádné daně, ku které byli bohatší občané dle fyl ob čas zavázáni. Choregos totiž opatroval a vyplácel jménem své fyly, jsa od archonta určen, členy sboru, cvičebnu a výstroj jeho a celou výpravu her. Ve Spartě hrávalo se na náměstí, kteréž odtud slulo též χορός.

²⁾ Ekfantides, starší básník komedií.

³⁾ Vesměs nástroje vícestrunné, nyní neznámé.

jejich); třeba zkoumati také toniny a rythmy, zdali [také ve vychování] lze všech tonin používati i všech rythmů, či třeba-li činiti rozdíl, dále máme-li pak vychovatelům vytknouti tytéž meze či nějaké jiné, po třetí pak, ana hudba, jak viděti, sestává z nápěvu a rythmu, nesmí ostati neobjasněno, jaký mají oba význam pro vychování, a zdali hudba zpěvná zaslouží přednosti před eurythmickou.¹⁾ Majíce za to, že o tom mnoho případného pověděli někteří současní hudebníci i také filosofové, kteří mají zkušenosti o vychování hudebním, tedy toho, kdo hledá podrobného výkladu, odkazujeme k nim a vytkneme jen stručně hlavní obrysy předmětu. Přijmeme-li ono rozdělení písní, které činí někteří filosofové, kladouce jedny za ethické, druhé za praktické, třetí za enthuasiastické²⁾ a určující také ráz tonin pokaždé zvláště podle písně, tedy tvrdíme, že hudby nemá býti používáno k jednomu pouze, nýbrž k více účelům (ke vzdělání i k očistě — co rozumíme očistou, stoj zde jen stručně, zřetelněji bude to pověděno ve spise o básnictví³⁾ — a po třetí k zábavě, oddechu a odpočinku od napjetí): [1342 a] tedy jest na bíledni, že třeba používati všech tonin, ale ne všech stejným způsobem, nýbrž ve cvičení jenom nejethičtějších, v přednesu jiných provozovatelů také praktických a enthuasiastických. Vášně totiž, která v některých duších se mocně zdvíhá, nalézá se ve všech, ale méně nebo více, na př. soustrast a bázeň, i také nadšení. I tomuto pohnutí jsou mnozí přístupni; posvátnými písněmi však, když se přednášejí nápěvy duši k obětem připravující, vidíme je opět vyměněny, jakoby byli užili léku a očisty. Totéž nevyhnutelně pocítí také spolustrádající, házliví a velice citliví, ostatní pak potud, pokud něco takového do sebe mají, a všichni pocítí jakousi očistu a úlevu s rozkoší. Podobně také praktické zpěvy lidem poskytují neškodné

¹⁾ Má-li se hleděti více na zdařilý nápěv či na zdařilý rythmus.

²⁾ Vyjadřující a povzbuzující náladu mravní, více klidnou, nebo čilou a činnou, nebo nadšenou.

³⁾ Hl. 6. (mého překladu 2. vyd. str. 14¹⁾). Srv. též „Politiky“ str. 126. V hudbě zaujímá přední místo ona stránka katharse, která na původ slova nejvíce připomíná, totiž úleva od tísnivých citův a nálad. V básnictví je to teprve základ účinkův ostatních.

radosti. Proto třeba takové toniny a takové nápěvy * 1) ustanoviti veřejným provozovatelům [divadelní] hudby (poněvadž obecenstvo je dvojí, jedno svobodné a vzdělané, druhé sprostší, skládající se z řemeslníků, nádenníkův a podobných, tedy třeba také pro tyto k odpočinku zařídití závody 2) a divadla; jako duše jejich jsou z přirozené povahy vymknuty, tak také jsou násilnosti a ostrozvuky přemrštěností v toninách a nápěvech, ale zálibu působí každému, co povaze jeho přiměřeno, a proto třeba provozovatelům dovoliti, aby takovému obecenstvu předváděli hudbu nějakého takového druhu); ke cvičení však třeba, jak pověděno, 3) použití nápěvů ethických a také takových tonin. Taková pak je dorská, jak jsme dříve řekli; 4) avšak třeba připustiti i nějakou jinou, uznají-li to znalci, vzdělání ve filosofii i v hudebním vyučování. Sokrates v Politei 5) neprávem připouští vedle dorské jen frygickou, zvláště když vyloučil [1342 b] z nástrojů píšťalu. Frygická zajisté má mezi toninami týž význam, jako píšťala mezi nástroji: obojí jest bouřlivá a vášnivá. Ukazuje to básnictví. Každá bakchická skladba a každý takový postup je z nástrojů nejvíce provázen píšťalou, a z tonin přibírá si nápěv frygický za přiměřený. Dithyrambos na př. je dle obecného souhlasu frygický. Při-

1) Snad mezera v textě.

2) Rozumněj ovšem hudební; Aristoteles i je nazývá *θεωρία*.

3) Str. 128.

4) Str. 125. O hudbě řecké jest velmi málo zjistěno. Základem tonové soustavy nebyla oktáva, jako nyní, nýbrž tetrachordon, řada dvou celých tonův a půltonu, tedy celkem quarta. Spojením dvou tetrachordů povstala stupnice podobná naší oktavové. Pomíjeje ostatních podrobností, uvedu jen vzorec. Zprva byly jen tři toniny:

Dorská — fis e d cis h a g fis (shora čteno),

Frygická — fis e dis cis h a gis fis

Lydská — fis eis dis cis h ais gis fis.

Později zavedeny ještě jiné, z nichž tu (str. 125) Aristoteles uvádí mixolydskou — fis e d c h a g fis.

Toniny řecké staly se základem zpěvu starokřesťanského, do něhož ve IV. století zavedeny čtyři (authentické). Dorská stupnice (ton 1.) zní: d e f g a h c d. Frygická (ton 3.): e f g a h c d e. Obě jsou mollové. Frygická se mezi církevními chválí za nejkrásnější. Mixolydská (ton 7.) zní: g a h c d e f g.

5) Plat. Pol. III. 398 E.

klady toho uvádějí odborníci mnohé, mezi jinými také ten, že Filoxenos ¹⁾ pokoušeje se složití z báje dithyrambos dorský, nebyl s to, nýbrž bezděčně vpadl opět do přiměřené toniny frygické. O dorské všichni ²⁾ uznávají, že jest nejustálnější a nejvíce má mužný ráz. Když pak střed mezi přílišnostmi chválíme a k následování doporučujeme, a dorská tonina naproti ostatním tu vlastnost má, jest na biledni, že v dorských nápěvech se mají mladší především cvičiti. [Je tu dvě zřetelů, možnosti a přiměřenosti: i možné i přiměřené má každý pěstovati. A to jest ještě určeno věkem, jako na př. věkem sešlému nelze zpívati namáhavých zpěvů; ježto přirozenost vykazuje takovému mírnější. Proto právem i to někteří hudebníci Sokratovi ³⁾ vytýkají, že mírné toniny zamítá z vyučování, klada je za opojné, ne co do opojné síly (neboť opojení činí spíše rozvášněným), nýbrž co do chabosti jejich. Potřebí tedy i pro budoucí starší věk takových tonin a nápěvů se chápati. Konečně jest-li jaká tonina, která se hodí dětskému věku, obsahujíc ozdobnost a zároveň i vzdělání, jak se zdá býti ze všech tonin nejvíce u lydské, * * ⁴⁾ jest na biledni, že třeba při výchovu tom šetřiti tohoto trojího určení: středu, možnosti a přiměřenosti. * * ⁵⁾]

¹⁾ Filoxenos z ostrova Kythera, vrstevník Platonův, básník dithyrambů, lyrických a vášnivých zpěvů, hlavně na počest Bakchovu.

²⁾ Také Platon Lach. 188 D.

³⁾ V Platonově Politei (III. 398 E.).

⁴⁾ Lydská (authentická) stupnice (ton 5.) zní teď: f g a h c d e f; je durová se zvětšenou quartou f—h. — Následuje mezera v textě.

⁵⁾ Středu mezi výstřednostmi, možnosti dle věku a síly, přiměřenosti kromě toho také dle předmětu. Text se tu zdá býti neúplný.

Knihá VI. (IV.)

Hlava 1.

[1288 b 10] Ve všech uměních a vědách, které předmět svůj nikoliv jen částečně, nýbrž jeden druh jeho dokonale prozkoumávají, jest jeden oddíl, ve kterém se má zkoumati, co kterému druhu se hodí, na př. jaký tělocvik se kterému tělu hodí, a který jest nejlepší (nejlepší dojistá bude se hoditi tomu, které od přírody i pěstěním jest nejlepší), a jaký se hodí množství co největšímu (i to jest úkol nauky o tělocviku), a byť si člověk ani nežádal vlastností nebo vědomostí k zápasnictví potřebných, nicméně má vychovatel i cvičitel vypěstiti i tuto schopnost. Podobně to vidíme u lékařství, loďařství, oděvnictví a u ostatních umělostí vůbec. Je tedy zřejmo, že téže vědč náleží také vyšetřiti, která jest nejlepší ústava a jaká by asi, nebýti překážek zevnějších, přání jejímu nejvíce vyhovovala, a která se komu hodí (mnozí zajisté nejlepší dojiti ani nemohou, a proto dobrý zákonodárce a opravdový státník má znáti jednak naprosto nejlepší, jednak také za daných poměrů nejlepší), a po třetí také svoji navrhovanou (neboť i podávanou třeba uměti prozkoumati, jak by od počátku mohla býti zavedena, a jsouc zavedena, jak by se co nejdéle udržela; myslím na př., kdyby v některém státě nebyla nejlepší ústava a nebyla potřebným opatřena, ani nebyla tak, jak za daných podmínek by bylo možno, nýbrž nějaká špatnější), a kromě toho všeho třeba znáti, která by se všem státům nejvíce hodila. Tu spisovatelé o ústavě, ač jinak správně mluví, co do užitečnosti většinou chybují. Třebať zkoumati nejenom nej-

lepší, nýbrž také možnou, a podobně také všechněm vhodnější a dosažitelnější; teď však jedni¹⁾ hledají pouze nejvyšší a velké výpravy potřebnou, jiní sice udávají vůbec uskutečnitelnou, ale zamítajíce ústavy dané vychvalují lakonskou²⁾ [1289 a] neb některou jinou; ale třeba navrhnouti takový řád, který dle daných podmínek budou snadno chtít a moci zavést, anť není malá práce, ústavu opravit neb od počátku zřizovati, tak jako přeučování neb začátečné učení; mimo uvedené povinnosti tedy má státník také uměti daným ústavám pomoci, jak už dříve pověděno.³⁾ — Toho však nedovede, neví-li, kolik je způsobův ústavy. Teď se totiž někteří domnívají, že jest jedna demokracie a jedna oligarchie; ale to není pravda. Nesmějí tedy rozdíly mezi ústavami ostati neobjasněny, kolikeré jsou a kolikerým způsobem jsou sestaveny. — Po tomto seznání třeba též prozkoumati nejlepší a jednotlivým ústavám vhodné zákony. Zákony zajisté se mají zakládati a vůbec zakládají dle ústav, nikoli ústavy dle zákonů. Ústava totiž jest řád státu co do vrchností, jakým způsobem jsou rozděleny, která jest hlava ústavy a který jest účel jednotlivých údů společnosti té; od určení ústavních rozdílné jsou zákony, dle nichž mají vrchnosti vládnouti a dávatí pozor na přestupníky jejich. Odtud vysvítá, že rozdílu těch a počtu jejich třeba šetřiti také při zakládání zákonů; nemohoutě tytéž zákony prospívati všem oligarchiím nebo demokraciím, když jest více demokracií neb oligarchií a ne pouze jedna.

Hlava 2.

[1289 a 26] Když jsme v dřívější úvaze⁴⁾ o ústavách rozeznávali tři správné ústavy, království, aristokracii, politei, a tři výbočky jejich, tyrannidu u království, oligarchii u aristokracie, demokracii u politeie, a o aristokracii i království už promluveno (o nejlepší ústavě totiž jednati jest jako mluviti o těchto jménech: obojí totiž chce spočívatí na ctnosti,

¹⁾ jako Platon.

²⁾ jako Xenofon.

³⁾ Str. 131.

⁴⁾ Str. 64.

zevně dobře opatřené), a také to, čím se aristokracie a království od sebe liší, a kdy to má býti považováno za království, vytčeno dříve: ¹⁾ zbývá probrati ústavu, společným jménem tak nazývanou, ²⁾ i také o ostatních ústavách, oligarchii, demokracii, tyrannidě. — Je zřejmo i zde, která z výboček těch jest nejhorší a která je druhá. Neboť výbočka z nejpřednější a nejvýtečnejší bude jistotně nejhorší, a království buď bude míti jenom jméno [1289 b] nejsouc jím aneb obstojí jen velkou převahou kralujícího; ³⁾ bude tedy tyrannida, jsouc nejhorší, od občanské vlády nejvíce vzdálena, na druhém místě pak bude oligarchie (neboť aristokracie jest od ústavy této velice vzdálena), a nejmírnější bude demokracie. Takto se už o tom dříve kdosi vyslovil, ⁴⁾ avšak s jiným zřetelem než my. Soudil totiž, že ze všech, pokud jsou dobré, jako na př. slušná oligarchie atd., demokracie jest nejhorší, ze špatných pak nejlepší; my však pravíme, že ty jsou vůbec vadné, i není správně říkati, že jest oligarchie jedna lepší než jiná, nýbrž že jest méně špatná.

[1289 b 12] Avšak takové oceňování budiž nyní odloženo; nám jest napřed určiti, kolik jest rozdílů mezi ústavami, kdyžtž jest více druhů demokracie i oligarchie, potom, která po ústavě nejlepší jest vůbec nejvhodnější a nejžádoucnější, a jest-li ještě nějaká jiná aristokratická, dobře sestavená, však většině států méně vhodná, jaká to jest, dále z ostatních, která je komu žádoucí (snad totiž jest jedněm demokracie potřebnější než oligarchie, jiným zase naopak), pak jakým způsobem si má počínati, kdo chce tyto ústavy zaváděti, na př. jednotlivé způsoby demokracie neb naopak oligarchie, a posléze, když se toho všeho stručnou zmínkou dle možnosti dotkneme, zbude ještě pokus ukázati, v čem je zkáza a v čem zdar ústav, všechněch vůbec i každé zvláště, a z jakých hlavně příčin to pochází.

¹⁾ Str. 75 a j.

²⁾ ἡ πολιτεία znamená ústavu vůbec a zvláštní útvar ústavy, totiž asi stát občanský, republiku a pod. Ježto nemáme pro to názvu, ponechán původní název „politeia“. Srv. str. 64 ³⁾.

³⁾ Str. 80 a j.

⁴⁾ Platon v Politiku.

Hlava 3.

[1289 b 27] [Že jest více ústav, je tím, že jest v každém státě větší počet příslušníků. Předně vidíme, že každý stát se skládá z rodin, dále jsou z toho množství nevyhnutelně jedni zámožní, druzí chudobní, ostatní uprostřed nich, a ze zámožných i chudobných jedni ozbrojeni, druzí neozbrojeni. Take tu spatřujeme lid rolnický, kupecký a dělnický. I mezi vyššími jsou rozdíly dle bohatství a velikosti majetku, na př. dle chovu koní (toho si nezámožní zajisté nemohou dovoliti; ve kterých státech proto za starodávna byla síla koňstva, tam byla oligarchie; jezdeckta používali ve válkách proti sousedům, na př. Eretriové, Chalkidáné, Magnefané na Maian-dru ¹⁾ a mnozí jiní v Asii); k rozdílům dle bohatství přistupuje rozdíl dle rodu nebo [1290 a] dle výtečnosti * ²⁾ a uvedena-li ještě nějaká jiná taková část státu v úvaze o aristokratii; tam totiž jsme vytkli, kolik částí každý stát potřebuje: z těch částí totiž jsou někdy občanství účastny všechny, někdy menšina, někdy většina. Je tedy zřejmo, že ústav jest nezbytně více, lišících se od sebe druhem; neboť i ty části jejich se od sebe liší druhem. Ústava pak jest řád vrchností, a o to se dělí všichni buďto dle moci údů nebo dle nějaké jiné vespolek rovné zásady, totiž na př. mezi chudobnými nebo zámožnými nebo mezi oběma navzájem. Nezbytně tedy bude tolik ústav, kolikerý jest onen řád podle předností a rozdílů mezi údy. Hlavně se uznává dvojí, a jako větrové se jmenují buďto severními nebo jižními a ostatní jsou odchylky od nich, takto jsou také dvě ústavy, demos a oligarchie. Aristokratii pokládají za druh oligarchie, jakoby byla jakousi oligarchií, a t. ř. politei za demokracii, jako se z větrů západní čítá k severnímu, východní k jižnímu. Tak je také s toninami, praví někteří: i zde se kladou dva způsoby, dor-ská a frygická, kdežto ostatní sloučeniny zovou buďto dor-skými nebo frygickými. To jest nejobvyklejší názor o ústa-

¹⁾ Řeka ve Frygii, ústící u Miletu do moře. Eretria a Chalkis — města na Euboi.

²⁾ Mezera v textě. Srv. str. 97 nn.

vách; pravdivější a lepší jest rozdělení naše,¹⁾ že totiž jsou dvě neb jedna soustava správná a ostatní výbočkami z ní, tamto z ladně sestavené toniny, zde z nejlepší ústavy, oligarchickými, pokud jsou ostřejší a despotičtější, demokratickými, pokud jsou mírné a chabé.

Hlava 4.

[1290 a 30] Nesmí se však, jak nyní někteří činí, klásti prostě za demokracii to, že v čele stojí množství (i v oligarchiích a všude je hlavou část větší), ani za oligarchii to, že v čele ústavy jich stojí několik. Neboť kdyby všech bylo třináct set, a mezi nimi tisíc bohatých, a nepřipustili oněch tří set, chudobných ale svobodných a jinak rovných, ku spulvládě, neřekne nikdo, že je to demokracie; podobně také kdyby chudobných bylo málo, ale byli silnější nežli zámožná většina, nenazve to také nikdo oligarchií, kdyby ti ostatní, jsouce bohati, neměli podílu v hodnostech. Spíše tedy třeba říci, že [1290 b] lid vládne tam, kde stojí v čele svobodníci, oligarchie, kde boháči, ač ovšem bývá oněch více, těchto méně; svobodných jest mnoho, bohatých málo. Neboť kdyby si úřady rozdělili dle velikosti, jako dle některých je v Aithiopii,²⁾ nebo dle krásy, byla by to oligarchie; skrovné zajisté je množství krásných nebo velikých. Avšak ani tím samým nejsou ústavy ty s dostatek určeny; poněvadž i demos i oligarchie má více částí, třeba ještě ustanoviti, že to není demokracie, kdyby několik svobodných vládlo nad většinou, jako v Apollonii Ionské³⁾ a na Theře⁴⁾ (v obojím tom státě byly v hodnostech ti, kteří vynikali urozeností, totiž první držitelé osad, ač jich bylo mnohem méně), ani oligarchie, kdyby bohatí měli číselnou převahu, jako za starodávna v Kolofonu⁵⁾ (neboť tam měla většina před válkou s Lydy velký majetek), nýbrž demokracie je tehda, když svobodní a nezámožní majíce vět-

¹⁾ Str. 62 nn.

²⁾ Dle Herodota (III. 20).

³⁾ Osada moře Jaderského založená z Korinthu.

⁴⁾ Ostrov Kykladský.

⁵⁾ Město u Efesu.

šinu stojí v čele vlády, oligarchie pak, když bohatí a urození, jsouce v menšině.

[1290 b 21] Že tedy je více ústav, a proč, pověděno; ¹⁾ ale že jest jich ještě více než uvedeno, ²⁾ vyložme nyní, počnouce od uvedených, které totiž to jsou a proč. Jest uznáno, že každý stát má ne jednu, nýbrž více částí. Kdybychom chtěli zvědět druhy živočichů, tedy bychom napřed vyloučili, čeho každý živočich potřebuje, jako jest na př. některé smyslové ústrojí, ústrojí potravu zpracovávající a přijímající, jako huba a žaludek, kromě toho údů, kterými se pohybují, a kdyby jen těch bylo potřeba, však mezi nimi byly rozdíly, na př. více druhů huby, žaludku a ústrojí smyslového i údů hybných, a tyto se spolu zase spojily, vzniklo by zajisté více druhů živočichů (neboť jeden živočich nemůže míti několikero různých hub ani uch), tak že když se všechny ty možné spojení vezmou, dají druhy živočichův, a to tolik, kolik je skupin těch nezbytných údů; tak se má věc i s uvedenými ústavami. I státy totiž sestávají ne z jedné, nýbrž ze mnohých částí, jak častěji pověděno. ³⁾ Jedna jest množství těch, kteří obstarávají potravu, t. j. rolníci, [1291 a] druhá t. ř. řemeslníci (ti obstarávají řemesla, bez nichžto stát neobstojí; z nich jsou některá nutně potřebná, některá jsou na přepych neb na okrasu života), třetí kupci (kupci zovu ty, kteří obstarávají prodeje a koupě, tržbu a kramářství), čtvrtá dělníci, pátá válečníci, kteří jsou neméně potřebni než oni, nechtěli-žli útočnickům otročiti. Vždyť je snad nemožno, aby státem jmenován býti zasluhoval takový, jenž by od přírody byl otrocký; stát je soběstačitelný, otroctví není soběstačitelné. V Politei ⁴⁾ o tom pěkně promluveno, ale ne s dostatek. Praví tam Sokrates, že stát se skládá ze čtvera nejpotřebnějšího, a k tomu čítá tkalce, rolníka, ševce a stavitele; potom přidává, protože ti nestačí, kováře, hlídače potřebného dobytka, pak kupce a kramáře; a to všecko doplňuje prvotný stát, jakoby každý stát byl sestaven pro nezbytné potřeby, a ne spíše pro krásno,

¹⁾ Str. 134.

²⁾ Str. 134.

³⁾ Str. 23 a j.

⁴⁾ Platonově II. 370.

a potřeboval právě tak ševců jako rolníků. Vojsko nečiní částí spíše, než se území rozšíří a ze styku se sousedy vypukne válka. Avšak i mezi těmi čtyřmi a libovolně četnými společníky bude třeba někoho, kdo by je po právu porovnával a soudil. Položíme-li pak duši za přednější částku živočicha než je tělo, třeba i ve státě dáti tomu přednost před obyčejnými potřebami, totiž vojsku a správcům soudního práva, kromě nich pak také sněmovníkům, kteří vlastně zastupují důvtip státnický. Zdali je to vše rozděleno na různé osobnosti či spojeno v jedněch, na tom podstatně nezáleží; vždyť i vojenství a rolnictví bývá často u jedněch spojeno. Když tedy to i ono třeba pokládati za částí státu, je zřejmo, že vojsko je nezbytnou částí státu. * ¹⁾ Sedmou částí jsou ti, kteří jménem svým obstarávají veřejné podniky, ²⁾ a ty jmenujeme zámožnými. Osmá jsou starostové a správcové úřadů, ježto bez úřadů stát býti nemůže. Je tedy potřeba takových, kteří by dovedli úřadovati a sloužili státu v této správě buďto stále nebo střídavě. Zbývají ještě ti, o kterých jsme právě mluvili, sněmovníci totiž a právní rozhodčí o sporech. Když tedy to mají státy míti a míti to řádně a správně opatřeno, [1291 b] bude potřeba také nějakých osob se státnickou schopností. — Ostatní schopnosti mohou asi často míti titěž, na př. aby titěž byli vojiny, rolníky i řemeslníky nebo sněmovníky i soudci, a všichni mohou činiti nároky na přednost i domnívati se, že by většinu úřadů zastali; ale aby titěž byli chudobní i bohatí, jest nemožno. A proto se tito zvláště zdají býti částmi státu, zámožní a chudobní. Poněvadž pak obyčejně oněch bývá málo, těchto mnoho, tedy jeví se tyto části ve státě jakožto protivy. Proto také budoují se ústavy na převaze jejich, i zdají se býti jen ústavy dvě, demokracie a oligarchie.]

[1291 b 14] Že tedy jest ústav více, a proč, pověděno dříve; že však jest i více druhů demokracie i oligarchie, chceme dovoditi. Vysvítá to však už i z pověděného. Jest zajisté více druhů demu i tak řečené šlechty, ³⁾ druhy demu

¹⁾ Mezera v textě.

²⁾ λειτουργία (srv. str. 127 ¹⁾).

³⁾ οἱ γνῶριμοί, známí, vznešení.

na př. jsou předně rolníci, pak řemeslníci, potom kupci, zabývající se prodejem a koupí, dále námořníci, a mezi nimi vojáci, obchodníci, převozníci a rybáři (na mnohých místech jsou jednotlivé třídy ty velmi hojně zastoupeny, na př. rybáři v Tarentě ¹⁾ a Byzantiu,²⁾ veslaři v Athenách, kupci na Aigině ³⁾ a Chiu,⁴⁾ převozníci na Tenedu,⁵⁾ kromě nich pak ještě nádeníci a vůbec takoví, kteří majíce skrovné jmění nesmějí býti nečinní, potom svobodní, jichž rodiče nebyli oba občany, a jest-li ještě jaký jiný druh lidu, u šlechty pak jsou podobně rozdíly, vyznačené urozeností, etností a vzděláním.

[1291 b 30] Demokracie je tedy předně ta ústava, která se zvláště vyznačuje rovností. Rovnost pak vidí zákon takové demokracie v tom, že v ničem nemají přednosti chudobní nebo bohatí, že ani ti ani oni sami nerozhodují, nýbrž že obojí jsou si v tom stejní. Jest-li svobody a rovnosti nejvíce v demokracii, jak se někteří domýšlejí, je to nejspíše možno tak, že zvláště v obecní správě mají všichni stejný podíl. Když pak demos⁶⁾ má většinu, a nález většiny rozhoduje, bude tu nevyhnutelně demokracie. Jeden druh demokracie tedy je ten, [jiný pak jest] že účastenství v úřadech závisí na odhadu, který je nízký, a kdo tolik má, tomu mají býti přístupny, kdo pak toho pozbyl, tomu ne; [1292 a] druhý druh demokracie jest, že všichni občané mají v nich účastenství, kteří jsou bezúhomí, ale vladařem je zákon; jiný druh demokracie zase jest, že všichni mají účastenství v úřadech, jsou-li jen občany, ale vladařem je zákon: jiný ještě druh demokracie jest, že ostatní je jako předešle, v čele však stojí množství a ne zákon. To se stává tehdy, kdy rozhoduje hlasování a ne zákon. Děje se tak pro demagogy.⁷⁾ V demokraciích řízených zákonem nevyvstane demagog, nýbrž vůdci jsou

¹⁾ Město v jižní Itálii.

²⁾ Město u Bosporu v Thrakii.

³⁾ Ostrov zálivu Saronského. Odtud vyváželi hlavně mramor.

⁴⁾ Ostrov moře Egejského u Ionského pobřeží. Odtud vyváželi hlavně víno.

⁵⁾ Ostrov u pobřeží Maloasijského.

⁶⁾ Lid, nižší třídy občanstva.

⁷⁾ Dosl. vůdce lidu, obyč. svědce jeho.

nejlepší z občanů; kde však nerozhodují zákonové, tam vystupují demagogové. Lid se stává samovládcem, jakožto jednotlivec složený ze mnohých; množství totiž rozhoduje v celku, ne každý zvlášť. Jaké mnohovladařství Homeros praví nedobrym býti, ¹⁾ zdali toto či když je více vladařů jednotlivě, není zřejmo. Takový lid tedy jako jsa samovládcem hledí vládnouti sám, poněvadž není ovládán od zákona, a stává se despotickým, tak že pochlebníci přijdou ke cti, i je tato demokracie obdobou tyrannidy mezi monarchiemi. Proto je také ráz jejich stejný, obojí chová se k lepším pánovitě, hlasování činí tam totéž, co zde úkazy, demagog pak je totéž co pochlebník atd. A oba v obojím případě nejvíce zmohou, pochlebníci u tyrannů, demagogové u takového lidu. Tito jsou tím vinni, že rozhoduje hlasování a ne zákon, zavlékajíce všechno před sněm lidu; právě odtud dostává se jim vlivu, že lid o všem rozhoduje, oni pak o mínění lidu; lid se jimi nechá přemluvíti. Také říkají ti osočovatelé úřadů, že lid má pronášeti soud, tento pak žalobu milerád přijímá; tak všechny úřady ustupují do pozadí. Důvodně by se mohlo vytknouti, že takováto demokracie není ústavou. Kde totiž nevládnou zákony, tam není ústavy. Zákon zajisté má vládnouti nade vším, jednotlivosti pak mají rozsuzovati úřadové a ústava. Jest-li tedy demokracie jedna z ústav, tedy je samozřejmo, že takovéto zřízení, kde se všechno vyřizuje hlasováním, není vlastně ani demokracií: žádné hlasování totiž nemůže býti všeplatné.

Hlava 5.

[1292 a 38] Druhy demokracie buďtež tím způsobem vyličený; druhy oligarchie jsou, předně že účastenství v úřadech závisí na odhadě tak vysokém, že chudobní, kterých je většina, se k nim nedostanou, kdežto kdo tolik má, jest účastníkem správy, jiný [1292 b] pak druh jest, že účastenství v úřadech závisí na vysokém odhadě, a zbývající bývají od nich obsazovány volbou (děje-li se to ze všech, tedy je to tuším více aristokratické, pakli z několika určitých, tedy je

¹⁾ Tak Odysseus v Il. 2, 204.

to oligarchické); jiný druh oligarchie jest, že syn nastupuje po otci, čtvrtý, že nad to, vedle uvedených zařízení, nevládne zákon, nýbrž úřadové. Mezi oligarchiemi je to obdoba tyranidy mezi monarchiemi a nejnižší demokracie mezi demokraciemi; oligarchii takovou nazývají dynasteí.¹⁾

[1292 b 11] Oligarchie má tedy tolik druhů, co demokracie; nesmíme si však nevšimnouti, co na mnohých místech bývá, že totiž zákonná ústava není sice demokratická, ale ze zvyku a obyčeje demokraticky jest prováděna, a že jinde zase naopak zákonná ústava jest více demokratická, ale dle obyčeje a zvyku jest prováděna více oligarchicky. Nejspíše se to přihází po změně ústav; nepřechází se totiž zrovna, nýbrž bývají spokojeni s předešlým, hledíce vzájemně na sobě něco vynutiti, tak že zákony dřívější ostávají, a vládnou podvratitelé ústavy.

Hlava 6.

[1292 b 22] Že jsou tyto druhy demokracie a oligarchie, viděti ze samého výkladu.²⁾ Nezbyvat' zajisté než aby buďto všechny uvedené části lidu měly ve správě účastenství, aneb některé ano, některé nikoli. Kdykoli rolnictvo a majetníci mírných statků stojí v čele ústavy, bývá správa zákonná; mají totiž, pracují-li, na živobytí, ale zaháletí nemohou, tak že stavíce zákon v popředí svolávají jen potřebné hromady; ostatní mohou se účastniti, mají-li odhad zákony určený. [Proto všichni majetníci mají přístup;] kdyby totiž to nebylo vůbec všem možno, bylo by to oligarchické, pakli ano, bylo by to demokratické, *³⁾ ale zaháletí nemohou, ježto není důchodů. To je tedy jeden druh demokracie, a to pro tyto příčiny; druhý druh vyplývá ze spojeného s ním rozlišování, jelikož mají sice přístup všichni původem bezúhonní, ale skutečně se účastňují jen ti, kteří mohou žíti bez práce, [a proto v takové demokracii vládnou zákonové;] protože nemají důchodů, *⁴⁾ třetí pak druh jest, že mají ku státní správě

¹⁾ Dosl. ústavou, dle níž vládnou „velmoži“.

²⁾ Str. 138.

³⁾ Sem zařadují před. větu [|.

⁴⁾ Sem zařadují před. větu [|.

všichni přístup, kteří jsou svobodní, ale ze zmíněné příčiny se jí nesúčastňují, tak že i zde vládne nevyhnutelně zákon; čtvrtý druh demokracie [1293 a] jest onen, jenž co do času naposledy ve státech zaveden. Poněvadž se totiž státy nad dřívějšek o mnoho zvětšily a mají hojnost důchodů, mají ke státní správě všichni přístup pro převahu množství, ale také se jí účastňují a jí vedou, ježto mohou žít bez práce a chudobní dostávají plat. A nejvíce kdy má tento lid; neboť jim starost o vlastnictví nikterak nepřekáží, kdežto bohatým překáží, tak že často nejsou při hromadách ani na soudě. Tím stává se množství chudobných v ústavě rozhodujícím, ale nikoli zákonové.

[1293 a 11] Tolikeré a takové jsou druhy demokracie, a to z takých příčin; druhy oligarchie pak jsou tyto. Má-li většina majetek, ale skrovný a ne příliš hojný, je tu prvý způsob oligarchie, neboť majetný má tu přístup ke státní správě, a pro množství účastníků těch rozhodují pak ovšem nikoli lidé, nýbrž zákon (když totiž se od monarchie vzdalují a nemajíce tolikého jmění nemohou bezstarostně žít bez práce, ani zase tak skrovného, aby měli býti živeni od státu, tedy budou dojistá žádati si nad sebou vlády zákona, a ne své vlastní); jest-li však majetných méně, než jak právě řečeno, ale mají-li více, vzniká druhý druh oligarchie, neboť jsouce mocnější více si osobují a volí proto sami z množství účastníky státní správy, že však nejsou ještě tak silni, aby mohli bez zákona vládnouti, dávají přiměřený zákon; když však pokročí tak, že jest jich ještě méně a mají jmění ještě větší, tedy vzniká třetí stupeň oligarchie, kde mají úřady ve své moci, a to dle zákona, jenž káže, aby po smrti jejich nastoupili synové; když pak majetkem a přívrženstvem ještě více vyniknou, tedy je taková vláda velmožů blízka království, a náčelníky stanou se lidé, nikoli zákon, a to je čtvrtý druh oligarchie, rub nejnižšího mezi demokraciemi.

Hlava 7.

[1293 a 35] Ještě je dvojí ústava kromě demokracie a oligarchie, z čehož jedna ode všech se počítá a také od nás počítána za jeden druh čtveré ústavy (vypočítávají se totiž

čtyři, monarchie, oligarchie, demokracie a čtvrtá t. ř. aristokracie); pátá je ta, která jest označena společným jménem všech (jmenují ji politeí), ale poněvadž bývá řídká, zůstává u těch, kteří se pokoušejí ústavy vypočísti, nepovšimnuta, i uvádějí se jen ty čtyři, [1293 b] jako u Platona v díle o státě. Aristokracií tedy se právem zove ta, kterou jsme v dřívějších úvahách ¹⁾ prozkoumali (neboť jen ústava zřízená z mužů přednostní svými vůbec vynikajících, ne pouze poměrně hodných, se právem zove aristokracií; v té jediné totiž je hodný muž a občan naprosto totéž, kdežto jinde hodní jsou jimi jen právě dle té své ústavy); ale jsou některé, jež se liší od oligarchických, [a zovou se aristokratickými,] i také od tak zvané politeie. * ²⁾ Kde totiž se úředníci vybírají nejen dle bohatství, nýbrž také dle hodnoty, taková ústava se liší od obou a zove se aristokratickou. Vždyť i tam, kde se veřejně o ctnost nestarají, jsou přece mužové vážení a zdající se býti řádnými. Aristokratická tedy jest ústava, která se ohlíží na bohatství, na ctnost i na lid, jako v Karchedoně, i také, která se ohlíží jenom na to dvoje, na ctnost a na lid, jako lakedaimonská, a je směsí toho dvojího, demokracie a aristokracie. ³⁾

Hlava 8.

[1293 b 19] Aristokracie má tedy, kromě ústavy přední a nejlepší, ještě ty dva druhy [třetí je tam, kde se tak zvaná politeia blíží více oligarchii]; zbývá nám pak ještě promluvíti o tak řečené politei a tyrannidě. Onu jsme zařadili sem, ač ani ona ani aristokracie právě uvedené nejsou výbočkami, protože vlastně od nejlepší ústavy odchyľují se všechny, a pak se čítají k ostatním, a mají samy svoje výbočky, jak jsme z počátku řekli; ⁴⁾ o tyrannidě pak je záhodno zmíniti se na konec, poněvadž ona jest ze všech nejméně ústavou

¹⁾ Str. 86 n.

²⁾ Sem zařadují před. slova [].

³⁾ Doslovně: „demokracie a výtečnosti“ (ἀρετῆς).

⁴⁾ Str. 64.

a naše zkoumání se zabývá ústavou.¹⁾ Proč tedy učiněno takové seřazení, pověděno; nyní pak jest nám pojednati o politei. Význam její bude zřejmější, když už podán výklad o oligarchii a demokracii. Politeia zajisté jest, prostě řečeno, sloučenina z oligarchie a demokracie.

[1293 b 35] Obyčejně jmenují se politeiemi ty, které se kloní k demokracii, aristokratiemi pak ty, které se kloní k oligarchii, protože zámožnější bývají také vzdělanější a urozenější. Také vidí se při zámožných už býti to, k vůli čemu jiní páší bezpráví; proto je také zovou šlechtnými a vznešenými. Poněvadž tedy aristokracie chce zjednati převahu nejlepším z občanů, proto též o oligarchiích se říká, že sestávají více z lidí šlechtných. [1294 a] Zdá se však býti nemožno, aby [ne]měl dobrých zákonů stát, *²⁾ od nejlepších, nýbrž od špatných řízený, a naopak aby nemaje dobrých zákonů byl řízen od nejlepších. Dobrozákonnost nezáleží v tom, že dobré zákony dány, když se jich pak nešetří. Proto třeba dobrozákonností rozuměti jednak poslušnost k zákonům daným, jednak dobrotu samých zákonů, pod kterými se žije; možno poslouchati i špatných. Ono pak jest možno dvojím způsobem: buď jsou zákony, pokud zde možno, nejlepší anebo jsou naprosto nejlepší. *³⁾ Aristokracie zdá se záležeti nejvíce v tom, že se hodnosti rozdávají dle ctnosti⁴⁾ (k pojmu aristokracie zajisté náleží ctnost, k pojmu oligarchie bohatství, k pojmu demokracie svoboda); rozhodování většiny zavedeno všude. Neboť i v oligarchii i v aristokracii i v demokracii rozhoduje to, co uznává většina účastníků správy. Ve většině států uvádí se druh politeie *⁵⁾ neboť se tam hledí pouze na spojení zámožných a chudobných, bohatství a svobody;

¹⁾ Ústava (*πολιτεία*), jak zmíněno na str. 139, je tam, kde vládou zákony, ne člověk dle své libovůle. V pojmu takové „politeie“ (zřízení občanského) ovšem jest, že zákony jsou řádné a spravedlivé, že totiž vyhlašují pravým občanům příslušný podíl ve vládě.

²⁾ Sem zařadují před. [ne].

³⁾ Mezera v textě.

⁴⁾ Ovšem v širokém významu řecké *ἀρετή*, která značí každou dobrou vlastnost a výtečnost vůbec, tedy přednosti rozumu, ctnosti mravné, způsobilost, obratnost, zběhlost, dovednost, statečnost atd.

⁵⁾ Mezera v textě.

vždyť většinou asi bývají zámožní pokládáni za třídu ušlechtlejší); když pak je troje, co rovnost v občanství činí pochybnou, svoboda, bohatství, ctnost (čtvrtá, tak zvaná urozenost, pojí se k tomuto dvojímu: urozenost zajisté jest odvěká výtečnost a bohatství), tedy je zřejmo, že spojení těch dvou. zámožných a chudobných, třeba nazývati politeí, spojení všech tří pak aristokracií po přednosti, vyjímajíc onu ústavu pravou a přední.

Hlava 9.

[1294 a 26] Vyloženo tedy, že jsou kromě monarchie, demokracie i oligarchie ještě jiné druhy ústavy; dále jaké jsou, a jak se liší aristokracie vespolek a politeie od aristokracie, a že tyto nejsou daleko od sebe, je zřejmo; jakým však způsobem vedle demokracie a oligarchie vzniká tak řečená politeia a jak se má zřizovati, vyložíme v následujícím. Ukáže se zároveň, kterak se vymezuje demokracie a oligarchie; třeba totiž seznati jejich rozdíl, a odtud vzíti z každé jakoby příspěvek k další soustavě. Jsou tři způsoby té soustavy a skupení. Buďto se vezmou zákonná ustanovení z obojí strany, na př. o soudnictví. V oligarchiích totiž ukládají se zámožným pokuty, když zanedbají soudcovský úřad, chudobným pak odnímá se plat, kdežto v demokraciích chudobní dostanou plat, a zámožní žádné pokuty: společné a prostřední z obou jest oboje zároveň vzato, a proto je to [1294 b] občanské, neboť je to smíšeno z obou. To tedy jest jeden způsob sloučení toho, druhý je ten, že se zvolí střed toho, co se na obou stranách nařizuje, tak na př. závisí tamto účastenství ve sněmu na odhadu buď žádném nebo zcela skrovném, zde pak na vysokém, společného není mezi oběma stranama nic, ale ovšem je střed mezi obojím odhadem. Po třetí se při dvojitých ustanovení vezme něco ze zákona oligarchického, něco z demokratického. Tak na př. se pokládá za demokratické, že úřady se obsazují losováním, za oligarchické, že volbou, za demokratické, že nikoli dle odhadu, za oligarchické, že dle odhadu; aristokratické tedy a občanské bude, vzíti z obojího něco, z oligarchie volbu úřadů, z demokracie neplatnost odhadu. — To je tedy způsob spojování toho; důkazem dobrého sloučení

demokratie i oligarchie bylo by, že by touž ústavu bylo lze nazývati demokratií i oligarchií. Jestliž na bíledni, že se to v řeči při správném sloučení bude díti; platí to i o středu, neboť se v něm vyskytují obojí výstřednosti. Právě to platí o ústavě lakedaimonské. Mnozí zajisté chtí říkati, že to demokracie, jelikož řád její má mnoho demokratického, na př. už ve výchově dětí, neboť bohaté i chudobné jsou vychovávány stejně, a jsou vzdělávány takovým způsobem, že toho mohou dojíti také děti chudobných, a podobně je to také v dalším věku. a kdy dospějí v muže, platí stejný způsob, neboť nerozeznati bohatého a chudobného, tak mají všichni totéž jídlo při společných stolech, i šat mají bohatí takový, jaký si může opatřiti též kterýkoli chudák, dále v tom, že ze dvou nejvyšších úřadův jeden obec ¹⁾ obsazuje, druhého sama jest účastna (geronty totiž volí, v eforství sami vstupují); jiným však je to oligarchie. jelikož má mnoho oligarchického, na př. že všechno se obsazuje volbou, nic losem, že málo osob rozhoduje o smrti a vyhnanství, a mnoho jiného takového. V ústavě vhodně smíšené má se jeviti oboje a žádné, ona má se udržovati sama sebou a ne zvenčí, a to ne tak, aby si jí většina přála (neboť to by se mohlo státi také špatné ústavě), nýbrž aby si žádná část státu jiné ústavy vůbec ani přáti nemohla.

Hlava 10.

[1294 b 40] Jakým způsobem tedy se má zřizovati ústava a tak zvané aristokracie, o tom tu promluveno; o [1295 a] tyrannidě zbylo ²⁾ nám ještě promluvíti, ne jakoby bylo o ní mnoho řeči, ale aby se jí také dostalo zmínky v pojednání tomto, jelikož i jí klademe za jakýsi způsob ústavy. O království jsme promluvili v úvaze dřívější, ³⁾ kde jsme zkoumali království po předností tak nazývané, ⁴⁾ zdali je státům neprospěšno či prospěšno, koho za krále ustanovovati, odkud a kterak; u tyrannidy jsme rozeznávali dva způsoby, když jsme

¹⁾ „Demos“, lid.

²⁾ Str. 142 hl. 8.

³⁾ Str. 77 n.

⁴⁾ Str. 77 n.

o království pojednávali, poněvadž povahou svojí chýlí se ke království, anať obojí vláda tato jest zákonná; * ¹⁾ (neboť u některých barbarů volí si monarchy samovládné, a tak i za starodávna u starých Hellenů stávali se někteří monarchy toho způsobu, jež nazýváno aisymnety, ²⁾ jsou mezi nimi nějaké rozdíly, ale byla to království, ³⁾ pokud byla zákonná a monarchie dobrovolně uznávána, tyrannie však to byla, pokud se vládlo despoticky dle vlastní libosti; třetí druh tyrannidy, který se zdá tyrannidou po výtce, jest rub všekrálovství. Takovou tyrannidou jest nezbytně monarchie, která nezodpovědně vládne nad vesměs rovnými i lepšími, ve prospěch vlastní a ne poddaných. Proto jest vynucená; žádný svobodný zajisté takové vlády rád nenese.

Hlava 11.

[1295 a 24] Tyrannie tedy má tyto a tolikere druhy, z příčin zmíněných; která však jest nejlepší ústava a který nejlepší život pro většinu státův a většinu lidí, když se nehledí k výtečnosti přesahující úroveň obyčejného člověka, ⁴⁾ ani ke vzdělání, které by předpokládalo šťastnou přirozenost i šťastné okolnosti, ani k ústavě po přání zbudované, nýbrž k životu většině lidí možnému a k ústavě, již by většina států přijmouti mohla * ⁵⁾. Neboť tak zvané aristokracie, o kterých jsme právě ⁶⁾ mluvili, buďto padají mimo dosah většiny státův, aneb souvisejí s tak zvanou politeí; proto lze o obou mluvit jako o jedné. — Rozbor toho všeho skládá se ze stejných prvků. Určeni-li totiž v Ethice blažený život správně jakožto život, ctnosti bez překážky věnovaný, ctnost pak jakožto střed, [tedy je dojistá nejlepší život střední], dosáhnouti totiž středu, jak je komu možno * ⁷⁾; a týž výměr platí pak nevyhnutelně

¹⁾ Mezera v textě.

²⁾ Srv. str. 78.

³⁾ Str. 78.

⁴⁾ Srv. str. 84.

⁵⁾ Mezera v textě.

⁶⁾ Str. 142 n.

⁷⁾ Sem zařaďují před. větu [].

těž o výtečnosti i špatnosti státu i ústavy. Ústava [1295 b] zajisté jest jaksi životem státu. — Ve všech státech jsou tři třídy státu, velmi zámožní, velmi chudobní a třetí uprostřed mezi nimi. Když tedy jest uznáno, že nejlepší je střední míra, jest na bíledni, že i co do blahobytu je prostřední bohatství ze všech nejlepší. To zajisté nejsnáze rozumu se podrobuje, kdežto překrásný nebo přesilný nebo přeurozený nebo přebohatý a naopak i přechudobný nebo přeubohý a příliš bezectný stěží rozumu poslechne; z oněch stávají se spíše svévolníci a velcí zlosynové, z těchto darebáci a notní ničemové ve věcech menších, neboť zločiny páší se buďto ze svévole nebo z darebnosti; [tito také mají nejméně chuti do úřadování nebo sněmování;] to tedy oboje škodí státům. Nad to ti, kteří žijí v přílišném blahobytu co do mohutnosti, bohatství, přátel atd., úřadovati ani nechtějí ani neumějí (to mívají děti už z domu; vždyť z bujnosti nechce se jim ani učitelů poslouchati), a příliš nuzní zase jsou nad míru poníženi. Tito tedy neumějí vládnouti, nýbrž jen otrocky poslouchati, oni pak neumějí vůbec poslouchati, nýbrž jen pánovitě vládnouti. Tak vzniká stát otrokův a pánů, nikoli svobodníků, a z nich jedni závidí, druzí opovrhují. To je od přátelství a společenství státního velice daleko; společenství zajisté je cosi přátelského; s nepřáteli by člověk ani nešel po téže cestě. Stát pak chce sestávati co nejvíce z rovných a stejných, a to se vyskytuje nejspíše mezi prostředními. Takto bude tento stát jistotně nejlépe spravován, * ¹⁾ ze kterých jak řečeno, ²⁾ přirozeně se skládá soustava státu. — Také se tito občané ve státech nejspíše udržují. Neboť ani oni po cizím nebaží, jako chudobní, ani druzí po jejich statku, jako chudobní baží po statku bohatých; poněvadž tedy nikdo o ně neukládá ani oni o jiné, žijí bezpečně. Proto si právem Fokylides ³⁾ přál: „ve mnohém jest prostředním nejlépe; prostředním chci v státě býti.“ Je tedy na bíledni, že také společenstvo státní je nejlepší, jest-li utvořeno ze středních, a že takové státy mohou býti dobře spravovány, ve kterých střední třída je četná a co

¹⁾ Mezera v textě.

²⁾ Str. 147 nah.

³⁾ Milefan (VI. stol. př. Kr.), básník gnomický.

možná silnější než druhé dvě neb aspoň než jedna z nich; neboť když se ona přidá, tedy rozhoduje a zamezuje převahu protivníků. Protož je velikým štěstím, mají-li občané statek prostřední a dostatečný, [1296 a] poněvadž kde mají jedni nadbytek, druzí nic, tam oboustrannou výstředností vzniká buď nejvýstřednější demokracie nebo nemírná oligarchie neb tyrannida; z výstřední demokracie zajisté i z oligarchie vzniká tyrannida, kdežto ze středu a jemu blízkého občanstva ne tak snadno. Příčinu uvedeme později ¹⁾ v úvaze o převratech ústav. Že tedy střední je nejlepší, je zřejmo; ona jediná není bouřlivá; kde totiž je četná střední třída, tam bývá nejméně občanských vzpour a rozbrojů. Veliké státy bývají z téže příčiny pokojnější, že střední třída je v nich četná; v menších se občanstvo snadno rozstupuje ve dvě, tak že nezůstane žádný střed a všickni takorča jsou buď chudobní neb zámožní. I demokracie jsou nad oligarchie bezpečnější a trvalejší pro svůj střední stav; máť on za demokracie většinu a větší podíl v hodnostech, nežli za oligarchie, kdežto když ho není a chudobní se počtem rozmohou, nastane nepříznivý poměr a brzká zkáza. — Za známku toho třeba klásti i to, že nejlepší zákonodárci byli ze střední třídy: Solon byl z ní (vysvětá to z básně jeho) i Lykurgos (nebyltě králem) i Charondas a takorča většina ostatních.

[1296 a 22] Odtud vysvětá též, proč ústavy jsou většinou buďto demokratické neb oligarchické. Poněvadž v nich prostřední třída bývá často skrovná, tedy ať převládnu z ostatních ti nebo ti, majetní nebo lid, strhnou správu vždycky výstředníci na sebe, tak že vzniká demokracie neb oligarchie. Nad to pak poněvadž mezi lidem a zámožnými bývají rozbroje a pŕtky, které straně se spíše podaří protivníka přemoci, ta nezavede společné a rovné správy, nýbrž za odměnu vítězství uchopí se nadvlády ve státě i zavede buď demokracii neb oligarchii. Také ti, kteří dobyli náčelnictví nad Helladou, zaváděli ve státech buď demokracie neb oligarchie podle své domácí ústavy, hledíce nikoli na prospěch států, nýbrž na svůj. Z těch příčin tedy buďto nikdy nebo málokdy a málo-

¹⁾ Kn. VIII. hl. 5. nn.

kde se střední ústava zavádí; jediný muž ¹⁾ z těch, kteří dříve náčelnictví nabyli, odhodlal se tento řád zavést, a již i ve státech [1296 b] ustálil se zvyk, rovnosti ani nechtíti, nýbrž buďto hledati vlády nebo se podrobiti přemoci.

Hlava 12.

[1296 b 3] Která je tedy nejlepší ústava, a proč, jest odtud viděti; kterou z ostatních ústav — jelikož jsme uvedli ²⁾ více demokracií a více oligarchií — klásti za přední, za druhou a tak dále podle dobroty či špatnosti jejich, není nesnadno vyrozuměti, když byla nejlepší popsána. Dojista bude vždy lepší, která je této nejbližší, horší pak ta, která se od středu více vzdaluje, leč by je kdo oceňoval dle poměrů. Poměry rozumím to, že mnohdy, ač jest jiná ústava žádoucnější, může přece některým druhá více prospěti. — Která ústava kterým prospívá a jaká jakým, souvisí s předešlým. Především třeba o všech vesměs stanoviti stejnou zásadu: jest nevyhnutelno, aby část státu, která si ústavy přeje, byla silnější než která si jí nepřeje. Každý stát sestává ze žvlů jisté jakosti a kolikosti. Jakostí myslím svobodu, bohatství, vzdělání, urozenost, kolikostí pak převahu číselnou. Jakost může býti u jedné části, ze kterých stát sestává, kolikost pak u druhé, na př. na počet snad jsou nízcí silnější nad urozené neb nemajetní nad zámožné, ale nevynikají snad počtem do té míry, kolik se jim nedostává v jakosti. Proto třeba oboje vespolek urovnávati.

[1296 b 25] Kde tedy množství nemajetných přesahuje uvedený poměr, tam vládne přirozeně demokracie, a pokaždé ten druh demokracie, jaký druh lidu tu převahu má, na př. vyniká-li množstvím rolnictvo, bude tu ta první demokracie, pak-li řemeslnictvo a dělnictvo, tedy poslední, a podobně i ty ostatní, které jsou uprostřed; kde však mají zámožní a vznešení větší převahu svou jakostí než se jim nedostává v koli-

¹⁾ Pittakos, ze sedmi mudrců, jenž byl mezi oligarchy rodného města; zbaviv se spoluvladařů svých, vrátil městu samosprávu. Jiní vykládají nejasnou narážku o Solonovi neb Theseovi neb Kleisthenovi.

²⁾ Str. 133 a j.

kosti, tam bude oligarchie, a to opět stejným způsobem takový druh oligarchie, jaký jest počet oligarchů; má však zákonodárce v ústavě své vždycky přibrati také prostřední obyvatelstvo; dáva-li zákony oligarchické, má míti zřetel ke třídě střední, pak-li demokratické, má ji k zákonům připouštati. ¹⁾ Kde však prostřední třída množstvím vyniká nad obě křídla neb jenom nad jedno, tam může ústava býti stálá. Není strachu, že by se [1297 a] bohatí kdy proti ní spojili s chudobnými; žádný z nich nebude nikdy hotov otročiti druhému, a hledají-li společného zastoupení, nenajdou nic jiného než tento poměr. Střídavě vládnouti nebude se jim pro vzájemnou nedůvěru chtíti; nejspolehlivějším je všude smírčí, a smírčím je tu střed. * ²⁾

[1297 a 7] Čím lépe sloučení v ústavě provedeno, tím jest ona stálejší. Chybují v tom však mnozí i z těch, kteří zařizují ústavy aristokratické. nejen že zámožným povolují příliš mnoho, nýbrž také že lid zkracují. Časem zajisté vyplyne nezbytně z klamného dobra zlo: ničít ústavu více výsady boháčů než lidu.

Hlava 13.

[1297 a 13] Patero je zařízení, jaká si v ústavách zdánlivě ve prospěch lidu vymýšlejí, totiž stran schůzí sněmu, úřadů, soudů, vyzbrojení a tělocviku; co do sněmu, mají prý tam všichni přístup, ale zámožným stanovena pokuta, když se nedostaví, a to pouze jim aneb o mnoho větší, co do úřadů, nesmějí se jich odříci, kteří dosahují příslušného odhadu, kdežto nemajetní to smějí, co do soudů, stanovena zámožným pokuta, nezasedají-li na nich, nemajetní jsou osvobozeni, aneb dostávají oni velikou, tito nepatrnou pokutu, jako dle zákonů Charondových (někde smějí všichni, kteří se zapíší. účastníci se schůzí a soudův, avšak kdyby pak nebyli při schůzích nebo při soudech, dostanou veliké pokuty, a tou pokutou mají býti zastrašeni od zápisu, nezapsáním pak vyloučení ze sněmu i ze

¹⁾ Text je tu nejistý; dvě poslední věty a celý následující oddíl az po hl. 14. zdají se náležeti k hořejšímu rozboru o politei (hl. 8. a 9.).

²⁾ Mezera v textě.

soudu), a tak též o nošení zbraně a tělocviku se dávají zákony podobné. Nemajetní totiž nepotřebují míti zbraně, zámožní jsou pokutováni, nemají-li jich, a když netělocvičí, za to nejsou oni pokutováni, zámožní však ano, aby tito pro pokutu si toho všímali, oni, jsouce beze strachu, toho nechali. Toto jsou oligarchické chytrosti v zákonodárství; v demokraciích se s nimi závodí. Nemajetným totiž dávají plat, když se účastní schůzí a soudu, zámožných však nepokutují. Je tedy na bíledni, že kdo by chtěl správnou sloučeninu sestojiti, měl by oboje spojití a oněm určiti plat, těmto pokutu; takto by se účastnili všichni, kdežto v onom případě se správa ponechává [1297 b] pouze jedněm. — Občanstvo pak má sestávati pouze z těch, kteří mají zbraně; avšak při stanovení výše odhadu nemá se prostě říci, že je takováhle, nýbrž má se zkoumati, jaký jest nejvíce zastoupen, ¹⁾ tak že by dle něho účastníkův občanství bylo více, než ostatních, a takový ustanoviti. Chudobní zajisté chtějí, byť i neměli podílu v hodnotech, býti v pokoji, když jich nikdo neutiskuje a majetku jim neubírá. Avšak to není snadno; neboť nebývají účastníci správy vždycky tak šetrní. Jest-li tedy válka, bývají neochotni, když jsou chudobní a nedostávají potravu; pak-li se jim zaopatří, tedy rádi bojují. Občanstvo sestává místy nejen z ozbrojenců, nýbrž také z vysloužilců; u Maliů ²⁾ sestávalo občanstvo z nich, úřady však volili z vojínů. Také u Hellenů prvá občanská ústava po království vznikla z vojínů, na počátku z jízdy (síla a převaha byla ve válce u jízdy; neboť bez výcviku byli těžkooděnci neužiteční, a nynějších zkušeností a pravidel u starých nebylo, tak že síla jejich byla v jízdě), když však státy vzrostly a těžkooděnci se více zdokonalili, bylo jich více občany. Proto co nyní zoveme politeí, nazýváno dříve demokracií: i staré ústavy byly, jak pochopitelno, oligarchické a královské. Při skrovné lidnatosti neměli četné střední třídy, tak že jsouce slabí počtem i výcvikem raději žili pod vládou.

¹⁾ Dle jiných překladů: který jest (podle zámožnosti ve státě panující) nejvyšší.

²⁾ Kmen mezi Thessalií a Lokridou.

Hlava 14.

[1297 b 29] Proč tedy jest více ústav a proč jsou ještě jiné kromě jmenovaných (demokratie totiž není jediná a u ostatních jest podobně), dále jaké jsou rozdíly a odkud vyplývají, kromě toho která jest celkem asi nejlepší ústava, a jaká z ostatních ústav se komu hodí, pověděno; promluvme v následujícím o každé vůbec i zvláště, vyjdouce s přiměřeného jim stanoviska. Tři jsou stránky v každé ústavě, ve kterých jest dobrému zákonodárci zkoumati prospěch její; když ty budou dobře opatřeny, bude nevyhnutelné i stát dobře opatřen, a ústavy budou se lišiti tím, že tyto stránky se budou vespolek lišiti. Z toho trojího jedno jest rada [1298 a] o obecných záležitostech, druhé úřady (totiž které mají býti úřady a nad čím. a jaká má býti volba jejich), třetí pak soudnictví.¹⁾

[1298 a] Hlavní jest rada²⁾ o válce a míru. o spojenství a zrušení jeho, o zákonech, o smrti a vyhnanství a zabavení, o volbě úřadův a o účtech. Záležitosti tyto třeba svěřiti buďto všechny všem občanům neb všechny několika (na př. jednomu nebo více úřadům. každému něco jiného) anebo některé všem, některé pouze některým.

[1298 a 10] Všechny svěřiti všem je demokratické; takové rovnosti hledá lid. Ale způsobů té všeobecnosti jest více, jeden jest, že sestupují se po částech, nikoli všichni dohro-

¹⁾ Tedy asi: moc zákonodárná, výkonná a soudní. Obyčejně se roztrídění to připisuje teprve Montesquieuovi (1748); jak viděti, snad neprávem.

²⁾ τὸ βουλευόμενον. Nahoře (str. 139 a j.) byla řeč o sněmu a sněmování (ἐκκλησιασάζειν), zde se mluví o schůzích sboru poradního a ovšem ve státě čelného. Aristoteles neklade tu přesně výrazů těch ve smyslu, jaký měly na př. v Athenách ἐκκλησία (sněm, hromada lidu vůbec, srv. str. 141 nn.) a βουλή (rada pěti set), nýbrž jen přibližně, pokud zařízení athenská poskytovala mu příkladů k objasnění návrhů vlastních. Sněmy ony konány pravidelně čtyřikrát za jednu z desíti prytanií (= za dobu 35—36, po případě 38—39 dní). Jednáno v nich o stížnostech do úřadův, o bezpečnosti veřejné a státní, o zaopatřování obilí, o zabavení majetku a o dědictvích.

mady, jako je v ústavě Miletana Teleklea ¹⁾ (i také v jiných ústavách radí se všichni úřadové pospolu, do úřadů však vstupují všichni po sobě ze kmenův a docela z nejmenších oddílů, až by se obešlo na všechny), a že shromažďují se pouze v příčině zákonodárství a věcí ústavních a k vyslechnutí úředních výnosů; jiný způsob jest, že rozhodují všichni pohromadě, ale scházejí se pouze k volbě úřadů a k dávání zákonů [k rozhodnutí o válce a míru a k účtování], o ostatním pak se radí úřadové, pro každý odbor ustanovení, kteří bývají buďto ze všech voleni nebo vylosováni; jiný způsob jest, že se občané scházejí v příčině úřadův a účtů, k poradě o válce i spojení, ostatní pak se spravuje úřady volenými, pokud * ²⁾ možno, totiž v tom případě, kdy je potřeba úředníkův odborných; čtvrtý způsob jest, že všichni se pohromadě radí o všem a úřadové o ničem nerozhodují, nýbrž jen předběžně mínění svoje podávají, kterýmžto způsobem se teď řídí nejnižší demokracie, kterou jsme shledali ³⁾ obdobnou býti oligarchii velmožův a monarchii tyrannů. — To jsou tedy všechno útvary demokratické, kdežto když někteří rozhodují o všem, je to oligarchické. I zde jest více rozdílů. Bývají-li totiž podle mírnějšího odhadu voleni, a to pro mírnost odhadu ve větším počtu, a nemění-li, co zákon zakazuje, nýbrž ho šetří, a může-li vlastník odhadu spolupůsobiti, je to sice oligarchie, ale pro tu umírněnost jest ústavní; pak-li nejsou všichni při poradě, [1298 b] nýbrž jen zvoleni, [a vládnou jako předešlí po zákonu, je to oligarchie; pak-li] náčelníci porad volí se sami ze sebe, * ⁴⁾ a syn nastupuje za otce a rozhoduje se o zákonech, je tento řád zajisté oligarchický. — Rozhodují-li o něčem, na př. o válce a míru a účtech, všichni, o ostatním však úřadové, a to volení, jest ústava aristokratickou. Když o něčem rozhodují volení, o něčem vylosování, a to vylosování buď vůbec nebo z navržených, je to jednak ústava aristokratická, jednak ústava vlastní (politeia).

1) Telekles, spisovatel o státnictví.

2) Mezera v textě.

3) Str. 140.

4) Sem zařadují před. větu [].

[1298 b 12] Tím způsobem tedy se poradní sbor podle ústavy různí, a každá ústava dle určení toho se spravuje. Prospělo by však demokracii té, která se nyní po přednosti za demokracii pokládá (myslím takovou, ve které lid rozhoduje i o zákonech), co do porady lépe, počínati si tak, jak je v oligarchii při soudech (ustanovují totiž pokuty pro ty, které chtějí míti soudci, aby na soudě zasedali, kdežto v demokracii dávají nemajetným za to plat), také vzhledem ke sněmu (lepší zajisté jest porada, radí-li se všichni vespolek, lid se vznešenými a tito s lidem), prospělo by také, sněmovníky stejně ze tříd voliti nebo losovati, prospělo by také, kdyby nižší třída počtem nad vyšší příliš vynikala, buďto nedávati platu všem, nýbrž jen tolika, co by odpovídali počtu vyšší třídy, anebo vyloučiti nadbytek losem; v oligarchiích lépe voliti napřed některé z lidu, nebo zříditi úřad, jaký jest v některých ústavách a jmenuje se předchozí radou nebo stráží zákona,¹⁾ a projednávatí to, o čem on se uradil (tak bude lid účastníkem porad a nebude moci nic ústavního rušiti), aby pak lid se usnesl na tomtéž neb aspoň se neusnesl na něčem návrhu protivném, aneb aby porady se mohli účastniti všichni, ale úřadové rozhodovali, a vůbec třeba počínati si opačně, než se děje v politei. Lid má totiž míti právo hlasováním zavrhovati, nikoli však něco ustanovovati, nýbrž toto budiž opět zůstaveno úřadům. V politeích počínají si naopak: o zavržení rozhodují někteří, o novém ustanovení už nerozhodují, nýbrž toto zůstavuje se vždy většině.

Hlava 15.

[1299 a] Toto budiž vytčeno o radě a náčelnictví ústavy; s tím souvisí rozprava o různých úřadech. I tato část ústavy poskytuje mnoho sporných otázek, kolikeré jsou úřady, o čem rozhodují, též o době, jak dlouho který úřad trvá (někteří chtějí míti úřady půlroční, jiní ještě kratší, jiní roční, jiní ještě delší), zdali mají úřady býti doživotné či na delší jen

¹⁾ *πρόβουλοι και νομοφύλακες*. V Athenách na př. zřízen r. 410 sbor desíti takových předporadníků.

dobu anebo nic z toho, nýbrž titěž mají v nich býti častěji, či nemá-li týž býti v úřadě dvakrát, nýbrž jen jednou, dále co do obsazování úřadův, odkud mají úředníci býti vybírání, kým a jak. Všecko to třeba uměti vyšetřiti, kolik způsobů je tu možných, a potom přirovnati, jaký úřad se které ústavě hodí. — Ani to není snadno určití, co se má nazývati úřadem; státní společnost zajisté potřebuje představených mnoho, a proto nelze všech, ať jsou voleni či vylosováni, pokládati za úředníky, na př. předně kněze (neboť ty třeba od státních úřadů různiti), pak choregy a hlásné, a i vyslanci bývají voleni. Některé obory jsou státní a vztahují se buď na všechny občany vzhledem k nějakému úkolu, jako je na př. vojevůdce nad vojáky, nebo na část, jak jest u dozorce nad ženskými a dětmi; jiné jsou hospodářské (často bývají voleni dozorci na obilné míry; ¹⁾) jiné služebné, ku kterým kdo je zámožný určuje otroky. Hlavně tedy třeba úředníky, prostě řečeno, nazývati ty, kterým svěřeno o jistých záležitostech se raditi, sonditi i rozkazy dávatí, a zvláště toto; úřadovati znamená především rozkazovati. Pro skutečnou potřebu ovšem těchto rozdílů takorčka nestává (neboť pro pochybnosti o jméno toto ještě nepovstal spor), avšak přes to je v tom nějaká látka k přemýšlení. — Jaké a kolikeré úřady jsou potřebné, aby stát obstál, jaké nejsou sice potřebné ale užitečné k řádné správě, o tom spíše vznikne pochybnost vzhledem k ústavě vůbec, zvláště pak u států malých. Ve velikých zajisté může a má pokaždé jeden býti určen pro jeden úkol (můžef jich do úřadů vstupovati hojně, jelikož je mnoho občanů, tak že někteří v nich ostanou dlouho, jiní navždy, i daří se lépe dílo, obstarávané péčí sjednocenou [1299 b] než rozptýlenou); v malých však třeba na několik uvaliti mnoho úřadů (pro nelidnatost je totiž nemožno, aby jich v úřadě bylo mnoho; kdož pak by je potom vystřídal?). Potřebují však malé někdy týchž úřadův i zákonů, jako veliké; jen že tyto jich potřebují často, oněm pak se to přihodí až za dlouhou dobu. Nevadí tedy nic, přidělití jedněm více odborů najednou (neboť si nepřekážejí), a vzhledem k nelidnatosti třeba úřady zaříditi tak,

¹⁾ σιτομέτρης.

jako ty rozně, které bývají také svícnem. ¹⁾ Budeme-li moci pověděti, kolik jich každý stát potřebuje, a kolik jich, ne sice potřebuje, ale má míti, tu také se snadno vypočte, kolik úřadů lze spojit v jeden. — Dlužno také to objasniti, oč má na různých místech více úřadů pečovati, a nad čím má všude býti jeden úřad, zda-li na př. o pořádek na trhu se má starati dozorce trhu, a jinde jiný, či zda-li všude týž; a zda-li se to má třídit dle předmětů či dle lidí, myslím na př. aby nad pořádkem byl jeden, či jeden nad ženami a druhý nad dětmi; vzhledem k ústavám pak, zda-li je v každé také jiný druh úřadů či ne, na př. zda-li v demokracii, oligarchii, aristokracii a monarchii rozhodují tytéž úřady, totiž nikoli ze stejných nebo podobných lidí vzaté, nýbrž pokaždé z jiných, na př. v aristokracii ze vzdělaných, v oligarchii z boháčů, v demokracii ze svobodníků, či nezáleží-li také podstata některých ústav právě v těch rozdílech úřadu, pokud někde jsou prospěšny úřady stejné, někde pak se právě podle nich činí rozdíly ústav (někde se hodí důležité, někde nižší. ²⁾) Avšak některé jsou i zvláštní, na př. sbor předporadný; to zajisté není demokratické, kdežto rada sama je cosi demokratického. Je totiž potřeba něčeho takového, jehož úkolem by byla porada před schůzí lidu, aby on měl látku k práci, a to zřízení jest, jest-li jich při tom málo, oligarchické; avšak těch předporadníků právě nemůže býti mnoho, tedy je to nezbytně oligarchické. Kde však jsou ty úřady oba, tam jsou předporadníci nad radou; * ³⁾ neboť rada značí cosi demokratického, předporadník cosi oligarchického. Moc rady porušuje se také v takových demokraciích, kde lid [1300 a] sám sejdá se všechno projednává. Bývá to tenkrát, když účastníci hromad lidu mají velký plat; majíce kdy, shromažďují se často a rozhodují o všem. Dozorce nad dětmi a nad ženami a každý takový úřad, ve svém oboru rozhodující, je cosi aristokratického, nikoli demokratického (jakž by jinak mohl

¹⁾ ὀβελισκολύχνιον, zvláště ve vojsku.

²⁾ Text jest ve větách těchto velmi nejistý.

³⁾ Mezera v textě; snad třeba doplniti: a pak je to zřízení ústavní, občanské.

zakazovati ženám nemajetných vycházeti?), ani oligarchického (vždyť ženy oligarchů žijí nevázaně). — Ale o tom budiž nyní jen tolik pověděno, však obsazování úřadů třeba hleděti prozkoumati od počátku. Rozdílná určení vyskytují se tu dle trojího zřetele, a když je pak vespolek sestavíme, dostaneme zajisté všechny možné způsoby. Zřetele ty jsou, předně, kdo úřady obsazuje, dále, odkud, a konečně, jakým způsobem. A pokaždé je tu zase trojí možnost. Buďto je obsazují všichni občané neb jenom někteří, a to buď ze všech neb jenom z některých občanů, na př. podle odhadu neb rodu nebo ctnosti neb něčeho jiného takového, jako v Megarech¹⁾ je obsadili z navrátiivších se bojovníků proti demokracii, a to buď volbou neb losem; a všechny tyto způsoby se opět různě určují tou okolností, že některé úřady bývají obsazovány jenom od některých, jiné ode všech, některé ze všech, jiné z některých, některé volbou, jiné losem. V každém z těchto různých případů bude čtvero způsobů.²⁾ Buďto budou všichni ze všech voliti, nebo všichni ze všech losovati (a to ze všech v celku nebo střídavě, na př. podle kmenův, obcí a rodin, až by došlo na všechny občany, nebo vždycky z celku), * neb některé tak, některé onak; dále rozhodují-li o tom jenom někteří, tedy buďto ze všech volí, nebo ze všech losují, anebo z některých volí a z některých losují, neb o některých rozhodují tak, o některých onak, totiž některé ze všech volí, některé ze všech určují losem. * Tak povstává, kromě těch dvou sloučenin,³⁾ dvanáctero způsobů. Z nich jsou dva demokratické,

¹⁾ Megara, hlavní město krajiny Megaris, jihozápadně od Attiky. Obyvatelstvo bylo původně dorské.

²⁾ Následující text je značně porušen, ačkoli některé mezery lze snad vysvětliti tím, že Aristoteles, jak často, ponechává čtenáři, aby si další možné skupiny sestavil sám. Zdali všechny ty útvary byly též ve skutečnosti kde zavedeny, nelze zjistiti; většinou to lze při tolikých ústavách i změnách předpokládati. Překlad hořejší podává pokud možno smysl podaného textu; pro filology podává Susemihl ve svém vydání návrh opravy své i Spengelovy. Věc sama není ostatně tak důležitá.

³⁾ Nahore zmíněných před výčtem čtvera způsobů v každém ze tří různých případů, sloučenin totiž těch, že úřady se obsazují buď ze všech nebo z některých a že rozhodují o tom všichni neb jen část občanův.

že totiž veškeři úředníci se buď volí neb losem ustanovují ze všech, anebo se děje oboje zároveň, totiž část se ustanovuje losem, část se volí; když pak dále ne všichni zároveň úřady obsazují, ale ze všech, nebo * z některých buď losem [neb volbou] neb obojím způsobem, nebo * některé ze všech některé z některých * obojím způsobem (totiž některé losem některé volbou), tedy je to občansky ústavní, (obsazovati některé ze všech, část volbou, část losem, [neb obojím způsobem, jedny volbou, druhé losem, jest oligarchické,] jest aristokraticky ústavní, a sloučenina z obojího, některé obsazovati ze všech, jiné z některých, jest více oligarchická [1300 b] * nebo jedny volbou, druhé losem); oligarchické jest, část obsazovati z některých volbou neb část obsazovati z některých losováním, což nebývá, i také obsazovati část jejich oběma způsoby z některých; aristokratické jest, část obsazovati volbou ze všech anebo všechny z některých. — Tolikeré tedy jsou způsoby, kterými se úřady obsazují, a takto jsou dle ústav roztríděny; jaký které svědčí, jak se obsazování má dít a jaká jest pravomoc úřadů, bude dále vysvětleno. Pravomocí úřadů rozumím na př. dozor na důchody a dozor na strážce; jiný druh pravomoci jest na př. u vojevůdce a u dozorce nad obchody tržními.

Hlava 16.

[1300 b 13] Z oněch tří částí zbývá promluvíti o soudnictví. I zde třeba na témže podkladě vyšetřiti různé způsoby jeho. Co do soudů jsou tu různosti ve trojím směru, totiž odkud soudce brátí, co mají rozsuzovati a kterak je ustanovovati. Předně tedy, mají-li býti bráni ze všech či z některých; stran oboru, kolikeré soudy jsou; a kterak je ustanovovati, zda losem či volbou. Předně tedy budiž stanoveno, kolikeré jsou druhy soudů. Jest jich osm, jeden pohání ke zodpovědnosti, druhý soudí poškození obecnosti, třetí útoky na ústavu, čtvrtý neshody mezi úřady a obecnstvem, týkající se uložených trestů, pátý smlouvy soukromé a důležité, ostatní pak soudí o vraždách a o sporech mezi cizinci (onen krevní soud

má, ať soudcové jsou různí nebo titěž, opět druhy ty, že jeden soudí o úmyslné vraždě a nedobrovolném zabití, druhý v tom případě, že skutek vyznán, ale pochybuje se o jeho oprávněnosti, ¹⁾ třetí soudí žaloby z vraždy vznesené na vracející se vyhnance, jakž je soud v Athenách, a to ve Freatto, ²⁾ je však takových nyní málo, a ty bývají jen ve velkých státech; cizinský soud je buď pro cizince mezi sebou nebo pro cizince s domácními), dále je kromě toho soud pro řízení drobnější, co je v ceně drachmy nebo pěti drachem neb nemnoho nad to. I to zajisté třeba rozsuzovati, ale nepřichází to před soud mnohočlenný. Těchto však, krevních i cizinských soudů, budiž pomínuto, a pojednejme jen o státních, ³⁾ jejichžto nesprávné zřízení zaviňuje bouře a převraty v ústavách. — Nevyhnutelně tedy rozsuzují buďto všichni všechny uvedené pře, a jsou ustanovováni buď volbou neb losem, anebo všichni jsou ustanoveni pro všechny pře, ale pro některé volbou, pro jiné losem, anebo pro některé jedni losem, druhí [1301 a] volbou. Těchto způsobů tedy je čtvero; tolikéž jest jich také v druhém případě, kdy soudcové bývají ustanovováni jenom z některých občanů. Neboť pak jsou z těch některých opět soudcové buďto pro všechny pře, a to volení, nebo pro všechny pře, a to vylosování, nebo pro některé vylosování, pro jiné volení, nebo jsou některé soudy pro tytéž pře složeny z vylosovaných i volených. Tyto způsoby tedy, jak uvedeny, jsou stejné ⁴⁾ s předeslými; stejné jsou také další soustavy, že totiž některé soudy sestaveny jsou ze všech, jiné z některých, jiné z obojích, na př. když členové téhož soudu jsou částečně ze všech, částečně

¹⁾ zda-li je trestuhoden čili nic. V Athenách byl soud ten v Delfiniu, svatyni Apollonově.

²⁾ Freatto v Peiraieu. Aristoteles mluví tu o žalobě z vraždy, vedené proti takovému, který pro zabití byl vyobcován, dopustil-li se nové vraždy té před návratem. Ježto nesměl vstoupiti na domácí půdu, připlul na lodi do přístavu tak blízko, aby ze soudnice mohl býti slyšán a jednání soudnímu rozuměl.

³⁾ nebo „veřejných“, poněvadž jen v nich mohl dle práva attického každý občan býti žalobcem; krevní a cizinské soudy přijímaly žaloby jen od poškozených.

⁴⁾ Místo porušené.

z některých, a to dle losování nebo dle volby nebo dle oboujího. — Kolikerého druhu tedy mohou býti soudy, vyloženo; z těch jsou první demokratické, ustanovené ze všech občanů a pro všecko, druhé oligarchické, ustanovené z některých a pro všecko, třetí aristokratické a ústavní, ustanovené jednak pro některé pře ze všech občanů, jednak pro některé z některých občanův.

Knihá VII. (VI.)

Hlava 1.

[1316 b 31] Kolikeré a jaké jsou různé způsoby poradného a náčelného sboru státního, pak o řádě vrchností a soudů, kterak se v každé ústavě utvářejí, [potom o úpadku a zdaru ústav, odkud vzniká a z jakých příčin], pojednáno dříve; ¹⁾ poněvadž pak jest více druhů demokratie i ostatních ústav, nebude nezáhodno, poohlédnouti se zároveň po nich, zbývá-li ještě co vytknouti, a u každé vyšetřiti příslušný a přiměřený způsob její. Tež na sloučeniny všech těch uvedených způsobů třeba zřetel obrátiti; [1317 a] neboť spojením jejich se ústavy pozměňují, tak že aristokratie se stávají oligarchickými, politeie demokratickými. Sloučeninami, které třeba prozkoumati, neboť dosud se to nestalo, rozumím na př. to, že rada a volby úřadů mohou býti zřízeny oligarchicky, soudy pak aristokraticky, anebo rada oligarchicky, volby úřadův aristokraticky, aneb že nějakým jiným způsobem ve složení tom nejsou zastoupeny všechny části občanstva.

[1317 a 10] Jaká demokratie tedy se kterému státu hodí, jaká oligarchie kterému lidu a jaká z ostatních ústav je komu prospěšna, pověděno dříve; ²⁾ přece však třeba objasniti nejen která z těch ústav je státům nejlepší, nýbrž také, kterak ji i ty ostatní zaříditi, a tedy to stručně projdeme. Předně promluvíme o demokracii, neboť odtud se zároveň objasní ústava opačná, totiž ta, kterou někteří zovou oligarchií.

¹⁾ Str. 152 n.

²⁾ Str. 149.

[1317 a 19] V úvaze té jest nám vytknouti všechna demokratická zřízení a cokoli se zdá s demokratií souviseti; neboť ze sloučení toho všeho vyplývají druhy demokracie, že totiž jest jich více a různých. Dvě zajisté jest příčin, pro které je více demokratií, předně ta, která dříve uvedena, ¹⁾ že totiž jsou různé druhy lidu (bývajíť tu jednak rolníci, jednak řemeslníci a dělníci; když pak se spojí první s druhými, a třetí s oběma předešlými, bude rozdíl nejen v dobrotě a špatnosti demokracie, nýbrž také v rázu jejím), dále ta, o kterou nyní jde. Co totiž s demokratií souvisí a zdá se této ústavě býti vlastní, dává, když se sloučí, různé způsoby demokracie; žvlů těch jest v jedné méně, v druhé více, v jiné jsou všechny. Užitečno jest, jednotlivě je seznati, jednak pro zařízení té, na kterou by kdo pomýšlel, jednak pro nápravu její. Zařizovatelé ústav totiž hledí sice vše příslušné dle rozvrhu spojití, ale právě tím chybují, jak dříve vyloženo ²⁾ v úvaze o úpadku a zdaru ústav. Nyní tedy promluvíme o zásadách a rázu jejich, a k čemu směřují.

Hlava 2.

[1317 a 40] Základem ústavy demokratické tedy je svoboda (tak se totiž pravívá, jakoby jenom v této ústavě [1317 b] byla svoboda; o to prý každá demokracie usiluje); jeden prvek svobody pak jest, aby se poslouchalo a vládlo střídavě. Vždyť i právo demokratické záleží v tom, že panuje rovnost podle počtu a ne podle hodnoty, a když panuje toto právo, pak ovšem rozhoduje nevyhnutelně množství, a co rozhodne většina, to také platí a jest právem; každý občan totiž má prý míti rovné; odtud ovšem převládají v demokratiích nemajetní nad zámožné; jestiž jich více, a náleží většiny rozhoduje. Toť tedy jeden znak svobody, již pokládají všichni demokraté za výraz ústavnosti; druhý jest, moci žíti, jak kdo chce. Toť prý náleží svobodě, náleží-li otroku, žíti ne jak on chce. Toť tedy je druhý výraz svobody; odtud pošel požadavek, nebýti poddánu

¹⁾ Str. 137 a j.

²⁾ Dle nynějšího seřazení knih později, v poslední knize.

nejraději nikomu, a pak-li to nejde, tedy jenom na čas. V tomto se druhý znak setkává s výrazem svobody jakožto rovnosti.

[1317 b 18] Na tomto podkladě a za takové vlády jsou zřízení demokratická taková, že všechny úřady se volí ze všech občanů, že vládnou všichni nad jednotlivci a střídavě jednotlivci zase nade všemi, že úřady se obsazují losováním, a to buď veškery aneb jen ty, které nevymáhají odborné zkušenosti a znalosti, že úřady neobsazují se dle odhadu aneb jen dle praskrovného, že jednotlivci nedostane žádného dvakrát aneb jen zřídka, a to kromě vojenských málokterý, že úřadování je krátké, buď vesměs aneb kde to možno, že soudci jsou všichni ze všechných občanův a pro všechny pře nebo pro většinu jich, pro nejdůležitější a nejhlavnější, na př. pro účty a smlouvy státní i soukromé, že shromáždění lidu rozhoduje nade vším [, kdežto úřad nad ničím nebo nad máločím] anebo nad nejdůležitějším * ¹⁾ (z úřadů nejdemokratičtější jest rada tam, kde se nedává všem hojného platu, sice podkopají moc i samého úřadu tohoto; lid povolává totiž všechna řízení před sebe, má hojný plat, jak pověděno v předchozí úvaze, ²⁾ dále že plat dostávají všichni, sněm, soudové, úřadové, a pak-li ne, tedy aspoň úřadové, soudové [a rada] a hlavní hromady neb úředníci, kteří mají společně stolovati, [[dále poněvadž oligarchie se řídí rodem, bohatstvím a vzděláním, pokládá se opak toho, neurozenost, chudoba a nevzdělanost, za demokratický]], potom že žádný úřad není doživotný, [1318 a] a když některý za nastalého převratu ponechán, tedy se moc jeho obmezí a místo volby obsazuje se losem. * ³⁾

Hlava 3.

[1318 a 3] [Toto je tedy demokratiím společno; z právní zásady, která se vůbec klade za demokratickou (totiž aby všichni číselně měli rovné), vyplývá demokratie a lidová obec,

¹⁾ Sem zařadují před. větu [].

²⁾ Str. 156. — Hlavní hromadou sněmu (*κυρία ἐκκλησία*) nazývala se v Athenách jedna z oněch četných schůzí lidu, v nížto především jednáno o předmětech nahore (str. 152 ²⁾) zmíněných.

³⁾ Sem zařadují před. větu [].

jež se za ni nejvíce pokládá. Rovnost zajisté jest, aby zámožní o nic více nevládli než nemajetní, aby oni nerozhodovali sami, nýbrž každý rovně dle počtu; tak totiž myslí, že jest ve státě rovnost a svoboda. Tu však jest otázka, kterak budou rovné míti, má-li se odhad pěti set občanů roztríditi na tisíc občanů, aby ten tisíc měl stejnou moc s pěti sty? ¹⁾ — či nemá se rovnost tak zaváděti, nýbrž má-li sice roztrídění to ostatí, ale mají-li se pak z těch pěti set i z tisíce vzíti rovní a ustanovení býti rozhodčími ve volbách a soudech? Je tedy dle demokratického práva tato ústava spravedlivá či spíše ta, která se řídí množstvím? Demokrati zajisté zovou to právem, co rozhodne většina, oligarchové to, co rozhodne větší majetek. Dle množství majetku má se prý na soudě zasedati. Je však nerovnost a bezpráví v obojím; rozhodují-li někteří, je to tyrannie (má-li totiž někdo více než ostatní boháči, tedy po právu oligarchickém by směl vládnouti sám), pak-li rozhodne většina dle počtu, budou demokrati poškozovati zámožnou menšinu, jak pověděno dříve. ²⁾ Jaká může býti rovnost, o níž by se obojí sjednotili, třeba vyvoditi odtud, jak si obojí vymezují právo. Praví totiž, co rozhodne většina občanů, to že má platiti. Budiž tedy tomu tak, ač ne vesměs, nýbrž jakmile jsou tu dvě složky státu, bohatí a chudobní, platí to, co rozhodnou obojí [nebo většina], a když rozhodnou protivně, tedy co rozhodne většina a kteří ³⁾ mají vyšší odhad. Na př. oněch by bylo deset, těchto dvacet, a z bohatých rozhodlo šest, z chudobných patnáct stejně, kdežto s chudobnými se spojí čtyři bohatí a s těmito bohatými pět chudobných; u kterých součet odhadu jest vyšší, ti rozhodují. Jest-li však rovný, jest otázka ta tuším stejná s onou, když sněm nebo soud se rozstoupne v rovné strany; [1318 b] pak totiž třeba losovati neb něco podobného učiniti.

¹⁾ t. j. kdyby tisíc chudších občanů jméním se rovnal pěti stům občanů bohatších.

²⁾ Str. 68.

³⁾ Jiní čtou: většina, která má také vyšší atd.

Hlava 4.

[1318 b 2] Avšak byť i bylo velmi nesnadno pravdy se dopídití o rovnosti a právě, přece je to snadnější, než o ní přesvědčiti ty, kteří se mohou odvolati na svou moc (práva a rovnosti zajisté vždycky hledají slabší, mocní toho pramálo dbají);] ze čtvera demokracií jest nejlepší ta, která je v řadě první, jak v předešlých rozborech pověděno; ¹⁾ ta je také ze všech nejstarší. První ji zovu v tom smyslu, jak lze na př. roztríditi obyvatelstvo. Nejlepší lid je rolnický, tak že i * ²⁾ demokracii lze zaříditi, kde lid žije z půdy a od stád. Nemaje totiž velikého statku, jest zaměstnán, tak že se často neshromažďuje; majíce potřebné jdou po své práci a po cizím nebaží, a práce jest jim příjemnější nežli státní správa a vláda, kde není z úřadu velikých požitků. Lid zajisté touží více po zisku než po cti. Tu je toho svědectví: snášeli staré tyranidy a snášejí nynější oligarchie, jen když jim nikdo v zaměstnání nepřekáží a nic nebere; tak jedni z nich rychle bohatnou, druzí nouze nemají. Nad to když rozhodují o volbě a účtech, je tím touha jejich uspokojena, mají-li vůbec jakou ctižádost, ba v některých obcích, byť se ani nesúčastnili volby úřadů, nýbrž jenom některé byly střídavě ze všech obsazovány, jako v Mantinei, a měli jen právo poradní, i to většinou dostačuje. I to třeba pokládati za jakýsi útvar demokracie, jak bylo kdysi v Mantinei. ³⁾ Proto tedy demokracii dříve uvedené jest prospěšno a je také obyčejno, že všichni volí úřady, zkoumají účty a jsou soudci, že však nejvyšší úřady se obsazují volbou, a to dle odhadu, nižší dle nižšího, aneb žádný dle odhadu, nýbrž podle schopnosti. Taková správa bude dojistá dobrá (úřady budou obsazeny vždy nejlepšími, an lid je chce a způsobilým nezávidí), a hodným i vznešeným takový řád postačí; budou pak poddanými jiných nikterak nižších, a ti budou vládnouti spravedlivě, jelikož o účtech

¹⁾ Str. 138.

²⁾ Mezera v textě.

³⁾ Mantinea, město v Arkadii. Roku 387 Agesilaos obyvatelstvo z města rozptýlil a zařídil mu vládu více aristokratickou.

rozhodují druzí. Býti závislým a nemoci jednati, jak se uzdá, je prospěšno; volnost, jednati jak se komu zachce, není s to, aby uhlídala špatnost, [1319 a] v každém člověku vězíci. Odtud nezbytně vyplývá, co v ústavách jest nejužitečnější, aby totiž vládli způsobilí. jsou-li bezúhonní, a lid nebyl zkracován. — Že tato demokracie jest nejlepší, a z jakého důvodu, totiž že lid sám je takový, jest na bíledni; aby lid se stal rolnickým, k tomu vůbec přispívaly některé zákony u starých zavedené, že totiž nebylo dovoleno, míti půdy nad jistou výměru nebo přes jistou vzdálenost od hradu a města (za starodávna bylo ve mnohých státech také zákonem, že prvotné podíly nesmějí býti prodány; je také zákon Oxylovi¹⁾ přičítaný, který má podobný význam, že nemá se půjčovati na podíl jednotlivci příslušný), nyní však třeba tu nápravy, třebas dle zákona Afytanů.²⁾ K vytčenému účelu on zajisté přispívá; tam totiž, ač jest jich mnoho a půdy málo, přece všichni rolníci; odhaduje se nikoli podle celých statků, nýbrž podle tolikých dílků, že dle odhadu mohou se i chudobní dostat na vrch. Po obyvatelstvu rolnickém nejlepší jest obec, kde jsou pastýři a žijí od stád; jestiž tu mnoho podobného s rolnictvím, a takoví jsou pro službu vojenskou vlastnostmi svými nejlépe vycvičení, tělesně statní a proti nepohodám otužilí. Jiné obyvatelstvo, ze kterého ostatní demokracie sestávají, je takořka vesměs mnohem horší těchto; živobytí jeho je špatné, a žádné zaměstnání, kterým se zabývá dav řemeslníků, prodavačův a dělníků, není se ctností spojeno, a nad to veškeren takový lid, potloukaje se po náměstí a po městě, velice rád sněmuje; kdežto rolníci, jsouce po zemi rozptýleni, se nescházejí ani takových schůzek nepostrádají. Kde pozemky mají takovou ještě polohu, že jsou od města značně vzdáleny, tu je snadno míti řádnou demokracii i ústavu; lid je totiž nucen usazovati se na vzdálených pozemcích, tak že v takových demokraciích, i když je tu městský dav, nekonají se sněmy bez obyvatelstva venkovského.

¹⁾ Oxylos, zakladatel státu Elidského.

²⁾ Afytis, město na thrackém polouostrově Pallene. Bohatí mají zde jen tu výhodu, že mají více bohatství; v právech občanských jsou jim rovni i méně zámožní, mají-li jen onu určitou skrovnou míru pozemku.

[1319 a 39] Jak se tedy má zřizovati nejlepší a nej-
přednější demokracie, vyloženo; jak ostatní, vysvítá též. Neboť
postupně [1319 b] bývá nutno odbočovati a vždy horší dav
připouštěti.

[1319 b 2] Nejnížší demokracie, jelikož se tu vlády sú-
částňují všichni, každý stát nesnese aniž pod ní snadno obstojí,
není-li zákony a mravy dobře spořádán [; co tuto i ostatní
ústavy podkopává, uvedeno asi většinou dříve].¹⁾ Aby tuto
demokratii zařídili a lid sesílili, přibírají vůdcové co nejvíce
občanův a činí jimi nejen potomky manželské, nýbrž i ne-
manželské a takové, z jejichž rodičů jen jeden byl občanem,
otec nebo matka; to všecko se takové demokracii spíše hodí.
Demagogové tedy počínávají si takto, avšak měli by přibírat
jen tolik, kolik stačí na převahu lidu nad vznešenými a pro-
středními, a té hranice nepřekračovati; jdou-li dále, působí
v ústavě nepořádek a popuzují vznešené, kteří demokracii
nerádi snášejí, ještě více, odkudž v Kyreně²⁾ vypukla vzpoura;
malé zlo totiž se přehlédne, větší jest více na očích. K takové
demokracii přispívají dále ještě taková zařízení, jakých použil
Kleisthenes v Athenách, chtěje demokracii sesílit, a zakladatelé
demokracie v Kyreně. Tu nutno zaříditi více jiných tříd a
kmenů, soukromé svátky omeziti na málo společných, a vše-
možné vymysleti, aby se všichni vespolek promíchali a dří-
vější sdružení³⁾ byla rozptýlena. I zařízení z tyrannidy vzatá⁴⁾
podobají se vesměs demokratickým, na př. volnost otroků (ta
by do jisté míry byla prospěšna), žen i dětí, a dovolení, žíti
jak se komu líbí (to takové ústavě mnoho prospěje; davu
zajisté je příjemnější žíti nevázaně nežli střídmě).

Hlava 5.

[1319 b 32] Úkolem zákonodárce a vůbec každého, kdo-
koliv by nějakou takovou ústavu chtěl zakládati, ani nej-
větším ani jediným nebude, ji založiti, nýbrž ji zajistiti; den,

¹⁾ VI. později, v poslední knize.

²⁾ Kyrene v Africe byla osada řecká, z ostrova Thery.

³⁾ podle čtyř starých rodových fyl, místo kterých Kleisthenes zavedl deset nových, uměle sestavených.

⁴⁾ Srv. knihu poslední (hl. 11.).

dva nebo tři ovšem nebude nesnadno, ústavu udržeti, buď si jakákoliv. Proto jak dříve uvažováno,¹⁾ co je zárukou nebo zkázou ústavy, dle toho třeba se pokusiti o zabezpečení její, varujíc se zhoubného a ustanovujíc takové nepsané i psané zákony, [1320 a] jež by obsáhly co nejvíce živlův ústavu chránících, a nemysliti, že to je demokratické neb oligarchické, co učiní stát více demokratickým neb oligarchickým, nýbrž co jej takovým učiní na déle. Nynější demagogové vděčíce se davům, soudně mnoho zabavují. Tomu se mají zastanci ústavy opírat, stanovíce zákonem, že nic z majetku odsouzených neb od státu pokutovaných nenáleží lidu, nýbrž bohoslužbě; škůdcové zajisté nebudou pak o nic méně pozornější (budoutě stejně potrestáni), lůza pak bude obžalované méně odsuzovati, nemohouc nic vyzískati. Také třeba vždycky lidové soudy co nejvíce obmezovati, zastrášujíc lživé žalobníky notnými pokutami; pohánějí obyčejně nikoli sprosté, nýbrž vznešené před soud, kdežto mají ústavě býti všichni občané co nejvíce nakloněni, a pak-li ne, tedy nemají nejmnocnější aspoň býti pokládáni za nepřátele. Poněvadž pak nižší demokracie bývají lidnaté a bez platu těžko sněmy konati, a ten je zámožným na škodu, není-li důchodů státních (neboť pak třeba jej vymáhati daní, zabavováním a křivými nálezy, což již mnohé demokracie zničilo), třeba hromady konati zřídka, i kde důchody ty jsou, soudy pak četně obsazovati, ale na málo dní (tím se dovede toho, že bohatí se nebudou lekati útrat, když zámožní nebudou dostávati odměny soudní, nemajetní ano,²⁾ dovede se však také toho, že pře budou mnohem lépe vyřizovány; zámožní totiž jsou nerádi mnoho dní od svého vzdálení, na krátko rádi tak učiní), a kde jsou ty důchody, nečiniti toho, co činí nynější demagogové (přebytek totiž rozdávají; lidé berou a hned zase mají tytéž potřeby; takový příspěvek nemajetným jest jak bylo u toho dřevého sudu,³⁾ nýbrž opravdový lidumil má hleděti, aby

¹⁾ VI. později v knize poslední.

²⁾ Text nejistý.

³⁾ Danaoven (50), které až na jednu své muže povraždily a za to v podsvětí odsouzeny, nabíratí takovou nádobou vody. Odtud přísloví o práci Danaoven jakožto o práci marné; srv. řešetem vody nabíratí.

lid nebyl příliš chudobný. Toť bývá příčinou špatné demokracie. Třeba tedy přemýšleti, jak by zámožnost se stala trvalou. Poněvadž to prospívá i zámožným, tedy se mají přebytky z důchodů strádati a nastřádané nemajetným rozdávat, zvláště lze-li tolik nastřádati, kolik stačí na koupi statečku, a pak-li ne, tedy aspoň na zařízení obchodu neb [1320 b] hospodářství, a není-li to u všech možno, tedy rozdávat střídavě po třídách neb nějakých jiných oddílech, a při tom ať bohatí hradí plat na potřebné schůze, sprostění jsouce daremných nákladů státních. Takovouto správou Karchedoňané získali sobě lid; vysílajíce totiž pokaždé některé z nich do okolí, obohacují je. ¹⁾ Lidumilné i rozumné by též bylo, kdyby vznešení se o chudé rozdělili a dadouce jim zálohu přiměli je k nějakému zaměstnání. Dobře by též bylo, jíti za příkladem Tarenfanů. Ti totiž dělíce se o výtěžek statků s chudobnými nakloňují sobě lid; také zařídili všude dvojí úřad, jeden dle volby, druhý dle losu, dle losu, aby i lid se k němu dostal, dle volby, aby správa byla lepší. To lze učiniti i při jednom úřadě, když se rozdělí mezi zvolené i vylosované.

Hlava 6.

[1320 b 17] Vyloženo tedy, kterak se mají demokracie zařizovati; odtud také asi vysvítá, jak si v tom počínati při oligarchiích. Oligarchii pokaždé třeba sestavovati z opačných částí, jejichž obdobou jsou části demokracie opačné k ní, tak zvláště oligarchii dobře sestavenou a přední — a ta je příbuzna t. ř. politei, kde třeba odhad roztržiti v nižší a vyšší, nižší pro ty, kteří mají vstoupiti do úřadů nižších, vyšší pro ty, kteří mají vstoupiti do úřadů přednějších; kdo odhadu vyhovuje, měž občanské právo, a z lidu budiž jich podle od-

¹⁾ Praobyvatelé byli tu jen uživateli pozemků, pány byli Karthagiňané sami. Do oněch podmaněných měst tedy posílali ob čas Karthagiňané část svého lidu, čímž pomoheno obojí části lidu, i vyslané i pozůstalé, oné ovšem více. Za jakou záminkou tam lid vyslán, z textu nevyvítá; snad jakožto osadníci nebo spolu jakožto nějakí dozorcí nižšího řádu anebo pouze na vykořisťování podmaněných a na potlačení vlastní nespokojenosti. Srv. str. 50 n.

hadu přijato tolik, aby s ním byli silnější nežli jsou ti, kteří od občanství jsou vyloučeni; účastníky ty však třeba vždy přibírat z lepších vrstev lidu. — Podobně, jen se zvýšenými poněkud požadavky, třeba zařizovati též oligarchii nižší. — Oligarchie, která jest opakem nejnižší demokracie, jsouc ze všech nejvíce panská a tyrannská, čím jest horší, tím větší ostražitosti potřebuje. Jako totiž zdravé tělo a loď pro plavbu dobře zřízená * ¹⁾ plavci opatřená více nárazů snese, aniž jimi zkázy vezme, kdežto chorobné tělo a vratká loď se špatnými lodníky nesnese ani nepatrných úrazů, tak také nejhorší ústavy potřebují největší ostražitosti.

Hlava 7.

[1321 a] Demokracie zachovává se vůbec lidnatostí (právo její jest opak práva dle hodnoty); oligarchie naproti tomu může ochrany hledati očividně jen ve spořádanosti. — Poněvadž jsou především čtyři třídy lidu, rolnictvo, řemeslnictvo, kupci a nádenníci, a čtyři ve válce upotřebitelné, jízda, těžkooděnci, lehkooděnci ²⁾ a námořníci, tedy kde je půda pojezdná, tam lze velmi zdárně zaříditi pevnou oligarchii (neboť obyvatelstvo má v té moci svou záštitu, a koně uživiti mohou jen velmi zámožní), a kde je půda těžkooděncům příhodná, tam se vydaří nižší oligarchie (těžkooděnci totiž jsou více ze zámožných nežli z nemajetných), lehkooděnci pak i námořníci jsou venkoncem z lidu. Kde tedy nyní toto množství jest četné, tam onino při vzpouře často bojují s nezdarem; proti tomu třeba si pomáhati schopnými vojevůdci, kteří k moci jízdne a těžkooděné přivtělí přiměřenou sílu lehkooděnců. Touto zajisté lid ve vzpourách zámožné překonává; jsouce lehce vyzbrojeni bojují s jízdou a těžkooděnci snadněji. Sestaviti však vojsko to z nich bylo by sestaviti je proti sobě, i třeba tedy podle různého věku, jelikož někteří jsou starší, někteří mladší, cvičiti vlastní děti za mlada v lehkých cvičeních pěchoty, aby až vyjdou z dětských let, sami službu tu

¹⁾ Mezera v textě.

²⁾ Srv. str. 151.

zdárně zastali. — Podíl ve správě dej se lidu buď tak, jak dříve naznačeno,¹⁾ totiž podle odhadu, aneb jak u Thebanů, takovým, kteří se po nějakou dobu zdrží sprostých prací, aneb vybráni buďte, jako v Masalii,²⁾ nejhodnější z občanstva i z ostatních. — Nejpřednější úřadové pak, již mají býti obsazeni občany, mějtež na starosti také veřejné náklady, aby lid se jich ochotně vzdával a dopřával toho úřadům, když si takto úřad svůj draze vykupují. Sluší se, aby nastupující vystrojili velikolepé oběti a něco veřejného pořídili, aby lid maje podíl při hostinách a vida město zdobiti pomníky a stavbami rád viděl ústavu trvati; tím přibudou i vznešeným památky nákladu jejich. Toho však nynější oligarchové nečiní, ba naopak: hledají příjmů neméně nežli cti. Proto lze právem říci, [1321 b] že jsou to malé demokracie.

Hlava 8.

[1321 b 2] Jak se tedy demokracie a oligarchie mají zřizovati, budiž tímto způsobem vyloženo; k tomu náleží dále též prozkoumati důkladně, co se týká úřadů, kolik je jich, jaké jsou a jaké obory mají, jak už dříve podotčeno.³⁾ Bez potřebných úřadů stát nemůže obstáti, bez úřadů nad pořádkem a úpravností nemůže býti dobře spravován. Je také nezbytno, aby v malých státech bylo úřadů méně, ve velkých více, jak nahoře pověděno;⁴⁾ které však třeba sloučiti a které různiti, má býti objasněno. — Předně tedy náleží potřebným úřadům péče o trh, pro který má býti nějaký úřad, aby dohlížel na obchody a pořádek; všechny státy zajisté potřebují navzájem koupě i prodeje, a to jest nejbližší požadavek soběstačitelnosti, pro kterou asi se v jeden stát sestoupili. Druhý, s tím souvislý a příbuzný jest dozor na budovy města veřejné i soukromé, aby byl pořádek, na udržování a opravu chatrných budov a cest, na sousední hranice, aby byly správné,

¹⁾ Str. 169 hl. 6.

²⁾ nebo Massalia, Massilie (Marseille), osada Foků v Gallii.

³⁾ Str. 154 hl. 5.

⁴⁾ Str. 155.

a cokoli je tomu ještě podobno. Úřad ten se nazývá nejvíce astynomií a má více odborů, pro něž v lidnatějších městech ustanovují různé úředníky, na př. dozorce hradeb, studní a přístavu. Jiný dozor jest potřebný a předešlému podobný; vztahuje se na tytéž předměty, ale po venkově mimo město; tyto úředníky jmenují hlídači polí neb lesů. Tyto úkoly jsou tedy tři, a jiný zase jest úřad, kterému se odvádějí veřejné poplatky, od jehož zástupců zase bývají rozdělovány jednotlivým správám; ti jmenují se berními a pokladníky.¹⁾ Jiný jest úřad, u kterého se mají zapisovati smlouvy a nálezy soudů; tamtéž se mají také zadávati žaloby a pŕihony.²⁾ Někde i tento rozdělují na několik, jest však jeden mezi nimi všemi hlavní; zovou se hieromnemony, epistaty, mnemony³⁾ a jinými podobnými jmény. Dále s tím souvisí úřad asi nejpotřebnější a nejobtížnější, který totiž vykonává rozsudky, vymáhá pokuty [1322 a] a hlídá vězně. Obtížný jest, poněvadž vynáší mnoho nenávisti, tak že kde není při něm velikých výhod, nerádi ho přijímají a i přijavše jej neodhodlávají se jednati dle zákonův; je však potřebný, protože by nic nespomáhalo, právní pře rozsuzovati a jich neukončovati, a jako bez rozsudků nemůže společnost býti, tak ani bez provádění jejich. Proto jest lépe, aby úřad ten nebyl jediný, nýbrž u každého soudu jiný, dobývání pak pokut třeba tolikéž hleděti rozdělití, dále má něco býti prováděno též od úřadův jiných, raději nových než od předešlých, a v nastalých případech má úřad výkonný býti různý od soudního, na př. že by dozorcí budov vykonávali nálezy dozorců, trhovčích, a nálezy oněch zase jiní. Čím méně se nenávist bude obracet proti vykonavatelům, tím spíše bude řízení ukončeno: budou-li titěž soudci i vykonavatelé, tedy stihne je dvojí ne-

¹⁾ ἀποδέκτης a ταμίαις.

²⁾ jejichž obsah býval pak ohlašován na tabulce, v úřední budově vyvěšené.

³⁾ Úřady to vesměs podřízené, a tedy jsou tito hieromnemoni (asi zapisovači smluv) ovšem rozdílni od nejvyššího úřadu nad bohoslužbou, neb od vyslanců v Delfech; epistates = představený (v Athenách klíčník pokladu a archivu), mnemon (asi tolik co pamětník, připomínatel) býval úřední ve státech dorských.

návist, a budou-li titěž rozhodovati o všem, * ¹⁾ znepráteli si všechny. Na mnohých místech jest i strážnictví odděleno od moci vykonné [, na př. v Athenách sbor tak zvaných jedenaácti]. Proto jest lépe i toto rozdělití a hleděti stráží v té věci uleviti. Jestíť neméně potřebna než co jiného, avšak slušní lidé právě tomu úřadu se velice vyhýbají, kdežto špatným jej odevzdati není bezpečno; takoví spíše sami potřebují strážce, než aby střežli jiných. Proto nemá na to býti ustanovován jediný úřad, a ne stále týž, nýbrž budiž obsazován mladíky, kde je zařízena družina jejich anebo hlídka vojenská, ²⁾ a úřadové mějtež dozor ten střídavě. Tyto úřady ³⁾ třeba jakožto nejpotřebnější pokládati za přední, po nich pak jsou jiné vrchnosti neméně potřebné, ale výše postavené; vyžadují velké znalosti a spolehlivosti. Takové jsou ty, které ostříhají města a kterékoliv určeny jsou ke službě vojenské. Neboť v míru i ve válce jest potřeba strážců bran a hradeb, jakož i dozorců na vojenskou prohlídku a roztrídění občanů. Někde je na to všecko více úřadů, někde méně, v malých státech na př. jest jeden pro všechno. Takoví zovou se strategy a polemarchy. [1322 b] Jest-li tu jízda, lehkooděnci, lučištníci neb námořníci, bývají někdy i nad nimi ustanovování zvláštní vrchnosti, zvané nauarchiemi, hipparchiemi a taxiarchiemi, a pod nimi zase trierarchie, lochagie, fylarchie a jiná oddělení. Celkem je to jedna třída, odbor vojenský. Tak se tedy má věc s tímto úřadem; poněvadž pak některé úřady, ne-li všechny, mají v rukou mnoho ze státního jmění, je potřeba jiného úřadu, jenž by žádal a zkoumal účty, sám nevládna jinak ničím; ty nazývají buď euthyny neb logisty neb exetasty neb synegory. Vedle všech těchto úřadův jest jeden ze všech nejhlavnější; na něm totiž často závisí výsledek i návrh, anebo předsedá sněmu, kdekoli rozhoduje lid;

¹⁾ Mezera v textě.

²⁾ V občanských státech konali hlídky družiny mladíkův, jakmile občanskou přísahu vykonali; v oligarchiích svěřovány hlídky vojsku námezdnímu.

³⁾ Popis jejich připomíná značně zřízení athenská, jež nyní známe poněkud lépe z Politeie Athenské (hl. 50—52 a j.).

jest zajisté někoho potřeba, kdo by činitele v ústavě rozhodné svolával. Nazývají se někde probuly,¹⁾ poněvadž se napřed radí, a radou, kde je lidovláda. — Tolik asi jest úřadů státních; jiný druh veřejného dozoru je ten, který se vztahuje na bohoslužbu, a tu jsou na př. kněží a strážcové svatých, aby budovy svěřené udržovali, chatrné opravovali, a jiné potřeby bohoslužebné obstarávali. Někde bývá pro to odbor jen jediný, v menších městech na př., jinde však jest jich mnoho, od kněžství oddělených, na př. chrámoví posluhovači, hlídači a pokladníci. S tím souvisí úřad, ustanovený pro všechny veřejné oběti, kterých zákon nesvěřil kněžím, mající totiž vážnost svou od společného ohniska;²⁾ takoví jmenují se buď archonty nebo králi nebo prytany.³⁾ — Předměty potřebných úřadů tedy jsou, abychom to zkrátka opakovali, bohoslužba, vojsko, důchody, výdaje, trh, město, přístav, venkov, dále soudy, zápisy smluv, výkony trestní, stráž, přehlídka a zkoumání i přejímání účtův od úřadů, a na konec co se týká porady o věcech obecních; zvláštní úřady mají státy, které žijí více v pokoji a blahobytu a pečují o pořádek, totiž úřady nad ženskými, nad zachováváním zákonů, nad mládeží, [1323 a] nad gymnasií, kromě toho ještě nade hrami gymnickými a dionysskými, a co jest ještě jiných takových

¹⁾ Srv. str. 154.

²⁾ Místo nejasné. Snad míněny jsou bohoslužebné výkony, které byly významny pro celý národ podle společného původu. Prytaneion, v Athenách městský dům, zasvěcený Hestii, jejíž oheň tam stále plápolal, jakožto bohyni rodinného a státního sdružení. Oběti ty přinášeny v Athenách od druhého archonta, který zván králem, ve Spartě od králů.

³⁾ Prytany sluli zástupci 10 fyl, z každé po padesáti, kteří vlastně byli vylosováni jakožto členové rady (*βουλευται*), avšak také odděleně dle fyl vyřizovali běžné záležitosti státu (věci správní), každá fyła (*φυλή πρωτανεύουσα*) 35—36 dní do roka. Prytanové ti napřed denně střídali losem předsedu (*ἐπιστάτης*), později ustanoveno všech ostatních devět *πρόεδροι* už napřed losem od předsedy jedné fyly, právě prytanující; z nich pak vylosován jím opět prvý předseda (*ἐπιστάτης τῶν προέδρων*), který zprva řídil schůze rady i sněmu. Střídavé úřadování to zavedeno proto, že celá rada (500 vylosovovaných, aspoň 30letých bezúhonných občanů) nemohla denně zasedati, jak bylo předepsáno (vyjímajíc četné svátky a dny nešťastné). Úřední budovou prytanů byl *θόλος* (rotunda na severových. straně náměstí) neboli *σκιὰς*. — O prytanu zde míněném v str. 185 ¹⁾.

zábav. Z těch úřadův ovšem nejsou všechny demokratické, na př. dozorečí nad ženskými a mládeží; nemajetní zajisté jsou nuceni žen i dětí používatí za sluhy, nemajíce otroků. Když pak je tré úřadů, dle kterých si někteří volí hlavní úřady, totiž strážci zákona, předporadníci a rada, jsou z nich strážci zákona živel aristokratický, předporadníci oligarchický, rada demokratický.

[1323 a 10] O úřadech tedy promluveno stručně asi o všech; * 1)

1) Mezera v textě. — Hry gymnické, právě zmíněné, jsou hry a závody tělocvičné; dionysské slavnosti, na počest Dionysa (Bakcha) konané, byly v Athenách čtvery do roka, vyznamenávající se před jinými slavnostmi hlavně hrami divadelními.

Knihá VIII. (V.)

Hlava 1.

[1301 a 19] Z toho, co jsme si předsevzali, pojednáno téměř o všem; nyní dlužno pojednati o tom, kterými, kolikými a jakými příčinami se ústavy mění, jaká které ústavě hrozí pohroma, v jakou ústavu se která nejspíše mění, dále které jsou záruky zdatu jejich vůbec a každé zvláště, jakými prostředky lze kterou ústavu nejspíše udržeti.

[1301 a 26] Především třeba si ze začátku připomněti, že mnohé ústavy vznikly za obecného souhlasu co do práva a poměrné rovnosti, že však toho nedosaženo, jak už pověděno dříve.¹⁾ Demokratie totiž povstala z domněnky, že, jsou-li v něčem rovni, jsou si rovni naprosto (když totiž jsou všichni stejně svobodni, domnívají se býti naprosto rovni), oligarchie pak z domněnky, že jsou-li v něčem nerovni, jsou nerovni vůbec (jsouce totiž přednější co do majetku, měli se za naprosto přednější). Potom žádají oni podle rovnosti, aby měli ve všem rovný podíl; tito pak hledí podle nerovnosti dostati více, neboť „více“ znamená nerovnost. Všude jest něco oprávněného v tom, ale celkem je to pochybeno. A z té příčiny, nedostane-li se jim takového podílu ve správě státní, jakého se dle své domněnky domáhají, osnují vzpoury. Avšak tu by největším právem mohli se bouřiti takoví, kteří to nejméně činí, totiž výtečníci ve ctnosti;²⁾ neboť aby oni nebyli prostě stavěni na roveň s ostatními, toho jsou nejpádnější

¹⁾ Str. 72.

²⁾ Srv. str. 143 ¹⁾.

důvody. [1301 b] Jsou také někteří, vynikající rodem, kteří pro tuto nerovnost, nechťí míti rovné s ostatními; za urozené totiž se pokládají ti, kteří se mohou chlubití ctností předkův a bohatstvím.

[1301 b 5] Zde jsou počátky a takořka zřídla odbojů, proč se lidé bouří (proto také převraty vznikají dvojím způsobem: někdy totiž mají namířeno proti ústavě, aby místo zavedené nastoupila jiná, na př. místo demokracie oligarchie nebo místo oligarchie demokracie, nebo místo nich politeia neb aristokracie, nebo místo těchto ony, [někdy však ani ne proti zavedené ústavě, nýbrž chtějí míti sice totéž zřízení, ale aby bylo pod jejich vedením, na př. oligarchii neb monarchii], nebo co do stupně chtějí míti z oligarchie oligarchii ostřejší nebo mírnější, z demokracie demokracii výstřední neb mírnější, a podobně též jiné ústavy aby byly zostřeny nebo zmírněny, nebo také chtějí změnití nějakou část ústavy, na př. nějaký úřad zavéstí nebo zrušití, jako dle některých Lysandros se v Lakedaimoně pokusil zrušití království a král Pausanias eforství,¹⁾ a i v Epidamnu se ústava částečně změnila, ježto na místo fylarchův zavedli radu, avšak do shromáždění lidu jest chodití také úřadům ve správě jsoucím, když se hlasuje o obsazení nějakého úřadu,²⁾ oligarchický pak je v ústavě té také úřad jediného archonta; *³⁾; *⁴⁾ všude bývá vzpoura pro nerovnost, kde se mezi nerovnými vyskytuje nepoměr (doživotné království jest nerovnost, jest-li to mezi rovnými); vůbec tedy se bouří hledající rovnosti. Rovnost však je dvojí: jedna číselná, druhá dle hodnoty. Číselnou myslím totožnost a rovnost co do množství neb velikosti, rovností dle hodnoty pak tu, která jest poměrná, a tak číselně převyšuje na př. trojka dvojku a dvojka jednotku, poměrně pak převyšuje čtverka dvojku jako tato jednotku; obě totiž jsou polovinami.

¹⁾ Oba údaje jsou nejisté.

²⁾ Epidamnos, osada korinthská a korkyrská na pobřeží illyrském, dostal místo náčelníkův kmenových zřízení částečně demokratické s tím oligarchickým obmezením, že ve hlasování lidu o obsazení úřadův měly podíl též vrchnosti.

³⁾ Sem zařadují před. větu [].

⁴⁾ Mezera v textě.

Souhlasíce tedy, že naprosté právo spočívá v rovnosti dle hodnoty, rozcházejí se, jak dříve pověděno, ¹⁾ v tom, že jedni, jsou-li v něčem rovni, mají se za rovné ve všem, a druzí, jsou-li v něčem vyšší, mají se za vyšší ve všem. Proto také nejvíce vznikají dvě ústavy, demokracie a oligarchie; urozenost a ctnost zajisté [1302 a] bývá u málokterých, kdežto ony podmínky bývají u většiny; urozených a hodných není nikde sto, zámožných však všude. Všude zaváděti výlučně jednu či druhou rovnost, je špatné. Viděti to ze zkušenosti; žádná taková ústava není stálá. Příčinou toho jest, že od prvotné a počátečné chyby nelze než nějakých špatných konců dojíti. Proto třeba v něčem používati rovnosti číselné, v něčem rovnosti dle hodnoty. — Přece však je demokracie bezpečnější a klidnější než oligarchie. V oligarchii zajisté mají hned dvojí bouři, naproti sobě navzájem a naproti lidu, kdežto v demokraciích bývá bouře jen proti oligarchii, proti sobě vespolek se lid nepozdvihuje tak, že by to stálo za řeč; také střední ústava je bližší demokracii než oligarchii, kteráž je ze všech takových ústav nejméně bezpečná.

Hlava 2.

[1302 a 16] Ale když uvažujeme, odkud vzpoury a převraty v ústavách vznikají, třeba napřed vytknouti počátky a příčiny jejich vůbec. Jsou asi, z krátka řečeno, počtem tři, i třeba je napřed povšechně samy v sobě vylíčiti. Třeba totiž vytknouti, jací se bouří a za jakým účelem, a po třetí, jaké začátky mívají státní zmatky a vzájemné rozbroje.

[1302 a 23] Že se lidé převratem vůbec obirají, toho příčinu hledati dlužno především v tom, co jsme již uvedli. Jedni totiž toužíce po rovnosti, bouří se, domnívají-li se míti méně než vyšší, ježto jsou jim rovni, druzí zase toužíce po nerovnosti a převaze, bouří se, domnívají-li se nemíti víc, nýbrž rovně nebo méně, ježto jsou vyšší (požadavky ty mohou někdy býti oprávněny, někdy neoprávněny): bouřít se, jsou-li nižší, aby byli rovni, a jsou-li rovni, aby byli vyšší.

¹⁾ Str. 176.

[1302 a 31] Jací se tedy bouřívají, pověděno; k vůli čemu se bouřívají, to bývá zisk a čest, a opak toho. Neboť bouřívají se ve státech také lidé, chtějí osvoboditi od bezectnosti a trestu sebe nebo přátely.

[1302 a 35] Příčiny a začátky nepokojův, odkud u nich takové smýšlení o těch věcech povstává, jsou počtem asi sedmery, může však jich býti i více. Dvě jsou tytéž, jako předešlé, ale v jiném způsobu; pro zisk a čest totiž vyvstávají jedni proti druhým, ale ne aby se toho zmocnili pro sebe, jako v předešlém případě, nýbrž [1302 b] jen proto, že vidí jiné míti toho, právem či neprávem, více; dále je to zpupnost, strach, přesila, odstrkování a jednostranný vzrůst; konečně jiným způsobem, dotírání se do úradů, nedbalost, malichernosti a nestejnost.

Hlava 3.

[1302 b 5] Jaký z nich má význam zpupnost a zisk a jak jsou tu příčinami, jest asi zřejmo: jsou-li úředníci zpupni a hrabivi, tedy vzniká rozbroj vzájemný i proti ústavě, která to dovoluje; hrabivost se ukáží někdy majetkem soukromým, někdy státním. — Zřejmo také jest, co zmůže ctižádost a kterak je příčinou rozbroje; lidé jsouce sami bez hodností a vidouce jiné ctěny, bouří se; bezprávím jest, když někteří nezaslouženě bývají vyznamenáváni nebo pomíjeni, spravedливо však je to, děje-li se tak po zásluze. — Přesila je takovou příčinou tehda, když jeden neb několik jich má více moci, nežli snese stát a moc správy státní; z toho se totiž ráda vyvíjí monarchie nebo vláda velmožů; proto mají někde zaveden ostrakismos, na př. v Argu a v Athenách; ale bylo by lépe, hleděti od počátku, aby se zde takoví velmoži nevyskytli, než nechat jich vyniknouti a pak je odstraňovati. — Ze strachu bouří se zločinci, bojíce se, že budou trestáni, a takoví, kteří mají nevinně trpěti, chtějíce stíhání předejítí, jako se na Rodu sestoupili vznešení proti lidu pro uvalované na ně pře.¹⁾ — Pro odstrkování se bouří a pozdvihují.

¹⁾ Srv. str. 184.

na př. v oligarchiích, když většina není zúčastněna při obecní správě (cítí se zajisté silnější), a v demokratiích, když zámožní nevšímají si nepořádku a bezvládní, jako zrušena demokracie v Thebách¹⁾ po bitvě u Oinofyt pro špatnou správu, a padla v Megarech²⁾ pro nepořádek a bezvládní, nebo v Syrakusách před tyrannidou Gelonovou,³⁾ nebo demokracie na Rodu před obnovou.⁴⁾ — I pro jednostranný vzrůst přiházejí se převraty ústav. Jako tělo sestává z údův a má růsti poměrně, aby souměrnost ostala, sice hyne, na př. kdyby noha měla čtyři lokte a ostatní tělo dvě pídě, nebo přechází někdy i ve tvar jiného živočicha, kdyby nepoměrně rostlo nejen co do velikosti, nýbrž také co do podoby, tak také stát sestává [1303 a] z údů, z nichž některý často nepozorovaně přerůstá, na př. množství nemajetných v demokratiích a politeích. Někdy se to stává také náhodou, jako v Tarentě vznikla, když mnoho vznešených bylo od Iapygů poraženo a utraceno,⁵⁾ z politeie demokracie, a v Argu byli po porážce v Hebdomě⁶⁾ od lakonského Kleomena způsobené nucení přibrati si některé podruhy, a v Athenách šlechta po nešťastných válkách pozemních zřídla, poněvadž za války s Lakony bylo odváděno dle seznamu. Stává se to i v demokratiích, ale méně; když totiž se zámožní rozmnoží anebo statky vzrostou, bývá tu změna v oligarchii neb ve vládu velmožů. [Však mění se ústavy i beze vzpoury, dotíráním se do úřadů, jako v Herai⁷⁾ (zavedli tam místo voleb losy, poněvadž se volívali dotěravci), a nedbalostí, kdykoli připustí k důležitým úřadům nepřátele ústavy, jako v Oreu⁸⁾ byla oligarchie zrušena, když se dostal mezi archonty Hera-kleodoros, který z oligarchie učinil politei a demokracii; a též malichernostmi. Malichernostmi myslím to, že často se

¹⁾ vítěznými Atheňany tam zavedená po vítězství u Tanagry (456).

²⁾ Po Perských válkách zbujněl lid a utiskoval bohaté. Srv. str. 184.

³⁾ Začátkem V. stol. svržena tu rodná šlechta, ale brzy lid sám se poddal Gelonovi.

⁴⁾ před obnovou oligarchie.

⁵⁾ Roku 473.

⁶⁾ Roku 520 v posvátném háji zničena zradou celá šlechta argejská od Kleomena I. Co značí Hebdome, zdali sedmý den či místo, není známo.

⁷⁾ Haraia, město v západní Arkadii.

⁸⁾ Oreos, osada athenská na Euboi.

tajně provede veliký převrat ústavy, když se malichernosti přehlížejí, jako na př. v Ambrakii¹⁾ byl nízký odhad, na konec pak nezávisel přístup k úřadům na ničem, poněvadž málo a nic je jako blízko sebe anebo beze všeho rozdílu. — Vzpoury zavinuje také nestejnost kmenů, dokud se nesloučí; neboť jako nevzniká stát z množství ledajakého, tak ani ne v ledajaké době; proto kteříkoli přibrali mezi sebe spoluzakladatele a přistěhovalce, většinou měli vzpoury; tak zalidnili Achaiové Sybaris²⁾ s Troizeňany, ale potom rozmnoživše se Troizeňany zapudili, odkudž na Sybaritech lpěla krevní vina; v Thuriích³⁾ stalo se Sybaritům totéž (chtíce totiž míti přednost, jakožto na půdě svojí, byli vypuzeni); od Byzantských přistěhovalci, byvše usvědčeni ze spiknutí, bitvou vypuzeni; Antissané⁴⁾ vyhnance z Chiu přijavše, bitvou zahnali; Zanklejší⁵⁾ přijavše Samijské sami byli vypuzeni; též Apollonští při Černém Moři uvedše k sobě přistěhovalce zakusili bouře; Syrakusané, učinivše po tyranii cizince [1303 b] a námezdníky občany, dožili se vzpoury a dostali se do boje; Amfipolité⁶⁾ přijavše přistěhovalce z Chalkidy byli od nich většinou vyhnáni. V oligarchiích ruší pokoj lid pokládaje za bezpráví, že, jak zmíněno dříve, neměří se jim rovným dílem, ačkoli jsou rovni, v demokraciích pak šlechta, že jest na roveň postavena s nerovnými.⁷⁾ Někdy jsou ve státech nepokoje také vinou polohy, není-li území jednotě státu příznivo, jako v Klazomenách povstali obyvatelé Chytu proti ostrovanům,⁸⁾ a podobně bylo mezi Kolofoňany a Notijskými.⁹⁾ Ani v Athenách nejsou si stejní, neboť obyvatelé Peiraia jsou demokratičtější než měšťáci. Jako totiž ve válkách přechod příkopův i docela nepatrných roztrhává šiky, tak každý rozdíl se zdá působiti roz-

1) Korinthská osada u zálivu Ambrakijského.

2) V jižní Itálii.

3) Thurioi, athenská osada na místě Sybaridy v jižní Itálii.

4) Antissa, ostrov, později po zemětřesení část Lesbu.

5) Zankle, později Messina na Sicilii.

6) Amfipolis, město u Strymonského zálivu.

7) Tato věta nezdá se býti na svém místě.

8) Část města a státu byla na pevnině (maloasijské), část na ostrovech.

9) Notion, přístav kolofonský na pobřeží Aigejském.

tržku. Největší roztržka jest asi mezi ctností a špatností, potom mezi bohatstvím a chudobou, a takto jsou jiné větší, jiné menší, kamž náleží též ona zmíněná.

Hlava 4.

[1303 b 17] Vzpoury tedy nepovstávají o maličkosti, ale z maličkostí, a bojuje se pak o veliké věci. I malé se nejspíše rozmohou, když vypuknou mezi předáky, jako se za starodávna stalo v Syrakusách. Ústava tu převrácena sporem dvou mladíků, zasedajících v úřadech, a to z příčin milostných. Když totiž jeden odcestoval, druh mu milce jeho odloudil, čímž onen rozhněván zase přemluvil jeho ženu, aby šla k němu; strhnuvše pak za sebou úřady, rozeštvali všechny. Proto třeba se v takových věcech od počátku míti na pozoru, a spory vůdcův a velmožů porovnávat; chyba bývá na začátku, a začátek prý je polovinou celku, tak že i malá chyba v něm je v témže poměru k chybám v ostatních částech. Vůbec spory vznešených zasahují i celý stát, jak se na př. stalo v Hestiai¹⁾ po Medských válkách, když se dva bratři nepohodli o otcovský podíl; chudobnější totiž nařknutím, že prý druhý nepřiznal jmění ani pokladu otcem nalezeného, získal demokraty, druhý pak, maje velké jmění, zámožné. I v Delfech byla neshoda při svatbě původem všech pozdějších bouří; [1304 a] on totiž přišed za nevěstou, pokládal cosi za znamení²⁾ i odešel bez ní, čímž oni popuzeni podstrčili mu, když obětoval, něco z pokladu chrámového a pak jakožto svatokrádce zabili. V Mityleně byl spor o dědičky původem mnohého zla i války s Atheňany, v níž Paches města toho dobyl; jakýsi boháč Timofanes byl zůstavil dvě dcery, o které se Doxandros pro své syny ucházel, ale jich nedostal, a proto začal spor a přivolal Atheňany, jsa tu zástupcem³⁾ státu jejich. Ve Fokidě vypukl pro dědičku spor mezi Mnasiem,

¹⁾ Hestiaia, pozdější Oreos na Euboi. Srv. str. 180.

²⁾ Dle Plutarcha praskl pohár.

³⁾ *προξενος*, vyslanec, konsul; byli to občané domácí, kterým po-
přáno též v Athenách mnohých práv, ačkoli ostávali cizinci. Příběh se
udál za války Peloponnesské.

otcem Mnasonovým, a Euthykratem, otcem Onomarchovým, a spor ten byl Fokejským původem svaté války.¹⁾ I v Epidamnu převrácena ústava zápletkami snubními; kdosi prodal svou dceru, když pak jej otec snoubencův, jsa v úřadě, pokutoval, spikl se pro domnělou urážku tu s obyvatelstvem, z občanství vyloučeným. —] Z převratů vyrůstá též oligarchie, demokracie nebo politeia, když některý úřad neb díl státu vynikne vážností neb mocí, jako rada Areiopagu, nabyvši ve válkách Medských velké vážnosti zdála se ústavu činiti silnější, kdežto naopak lid námořní, dobyt vítězství u Salaminy a tím také náčelnictví, sesílil demokracii přesilou námořní, v Argu pak šlechta, vyznamenanvši se bitvou u Mantineie²⁾ proti Lakedaimoňanům, pokusila se zrušiti demokracii, v Syrakusách³⁾ lid, dobyt vítězství ve válce s Atheňany, změnil politeii v demokracii, v Chalkidě⁴⁾ lid se šlechtou, zbaviv se tyranna Foxa, ujal se správy v Ambrakii, pak rovněž vyhnal tyranna Periandra i s dřívějšími spiklenci proti němu a správy se ujal sám. A vůbec třeba míti na paměti, že původcové rozkvětu, ať soukromníci neb úřadové nebo kmenové neb vůbec nějaká část a jakékoli množství, působí nepokoje; buď totiž začnou sváry ti, kteří jim přednosti jejich závidí, aneb oni sami pro přednost svou nechtí ostatí na rovni. — Převraty ústavní vznikají také, když strany státu, které se pokládají za protivné, jsou si rovný, [1304 b] na př. boháči a lid, a není tu buď žádného středu, neb jen velmi slabý; má-li totiž jedna strana velikou převahu, nezachce se druhé postavití se proti zjevně silnější. Proto výtečníci ctnosti celkem rozbroje nepůsobí; býváť jich málo proti většině. — *⁵⁾

[1304 b 6] Tak se má celkem věc s počátky a příčinami rozbrojův a převratů v ústavách vůbec; prováděny pak bývají ústavní převraty někdy násilím, někdy lstí, násilím tak, že buďto hned od počátku nebo později nastane drancování.

¹⁾ Roku 355 nn. V dějepisech uvádí se příčina jiná, že totiž Fokejští zorali kus posvátného pole, jež mělo ostatí úhorem.

²⁾ Roku 419.

³⁾ Roku 412.

⁴⁾ Na Euboi.

⁵⁾ Sem zařaďují odst. [] na str. 180—183.

I lest je dvojí. Někdy totiž podvrátí ústavu za souhlasu druhých lstivě zjednaného, a potom se proti vůli jejich udržují násilím, jako klamali lid za vlády Čtyř set slibem, že král ¹⁾ poskytne peněz na válku s Lakedaimoňany, prozradivše se však hleděli se ve správě udržeti; někdy hned od počátku pracují přemlouváním, a vládnou tak dále nad obyvatelstvem opět přemluveným.

Hlava 5.

[1304 b 17] Vůbec tedy vyskytují se převraty z uvedených příčin ve všech ústavách; jak se v jednotlivých způsobech ústavy utvářejí, jest nám dle uvedených rozdílů zkoumati.

[1304 b 21] Demokratie bývají nejvíce zmítány rýpalstvím demagogů; jednak totiž stíhají zámožné jednotlivce úskočnými žalobami a tím je sjednocují (i největší nepřátele sdružuje společný strach), jednak štvou na ně lid veřejně. A to lze stopovati ve mnohých případech. Na ostrově Kou ²⁾ podvrácena demokratie ničemnými demagogy (vznešení totiž se sjednotili) a na Rodu zavedli demagogové rozdávání důchodů za mzdu, ale zakázali spláceti dluhy trierarchům, i byli tito žalobami na ně vznášenými donuceni sestoupiti se a demokracii zrušiti.³⁾ I v Heraklei ⁴⁾ byla demokratie zrušena hned po založení osady vinou demagogů; šlechta totiž jsouc jimi týrána se vystěhovala, vystěhovalci pak shromáždivše a vrátivše se, demokracii zrušili. Podobně i v Megarech ⁵⁾ demokratie zrušena: demagogové totiž aby mohli jmění zabaviti, vypovídali mnoho vznešených, až vypovězenců bylo hodně a oni vrátivše se v bitvě lid porazili a zřídili oligarchii. Totéž přihodilo se i v [1305 a] Kymě ⁶⁾ oné demokracii, kterou zrušil Thrasy-

¹⁾ Perský. Stalo se v Athenách r. 411.

²⁾ Kos, ostrov dorský v Aigejském moři.

³⁾ Srv. str. 179. Trierarchos opatřoval loď vším potřebným a udržoval ji, což byla jedna t. ř. leiturgií, státních nákladů; stát dával pouhou loď a plat vojínům.

⁴⁾ Herakleia, osada megarská, v Pontu.

⁵⁾ Srv. str. 157.

⁶⁾ Kyme, osada v Aiolidě na pobřeží Maloasijském.

machos. Téhož způsobu převraty spatří pozorovatel bezpochyby také všude jinde. Někdy totiž demagogové, aby se zavděčili, sužují vznešené a tak je sjednocují, buď že jmění nebo důchody jejich veřejnými výlohami ničí, někdy je osoučují, aby jmění boháčů mohli zabavit. — U starých, kdy demagog byl též vojevůdcem, bývala z toho tyrannida; téměř většina starých tyrannů byla z demagogů. Že se to tehda dalo a nyní ne, toho příčinou jest, že tehda bývali demagogové z vojevůdců (v řečnění totiž ještě nebyli tak pevní), kdežto nyní v rozkvětu řečnictví schopní řečníci sice demagogují, ale nejsouce ve válečnictví zkušení útoku nepodnikají, leda že by se to bylo někde na krátko zdařilo. Bývaly pak tyrannidy dříve také proto častější než nyní, že se na některé hromadily důležité úřady, jako na př. v Miletě povstala z pryтанství (prytanis ¹⁾ totiž rozhodoval o mnohých důležitých věcech). Také z té příčiny, že města tehdy nebyla veliká, a lid bydlel po venkově zaměstnán při práci, vůdcové lidu, když to byli válečníci, o tyrannidu se pokoušeli. Všichni to činili dobyvše důvěry lidu, a důvodem jejím bylo nepřátelství k bohatým, jak na př. v Athenách učinil Peisistratos, roznítiv bouři proti obyvatelům rovin, ²⁾ a Theagenes v Megarech, pobiv stáda bohatých, která zastal u řeky se pásti, a jak Dionysios byl poctěn tyrannidou, když obžaloval Dafnaia ³⁾ a bohaté, došed pro nepřátelství to víry, že je demokratem. — Zděděná demokracie mírná přechází také ve výstřední; ⁴⁾ kde totiž se úřady volí, ale ne dle odhadu, a volí lid, tam úřadů chtíví svým řáděním dosahují toho, že lid jest i nad zákony. Prostředek, aby se to nestávalo neb aspoň méně stávalo, by byl v tom, kdyby volby úřadů se dály po kmenech a nikoliv ode všeho lidu zároveň.

¹⁾ Prytanis (= náčelník, předák) stal se místy náčelníkem státu místo zrušené kralovlády. Srv. str. 174 ³⁾.

²⁾ Statkářům (*πεδίακοί*).

³⁾ Vojevůdce v Syrakusách, z nedbalosti ve válce s Tarentem. Dionysios (I.) byl z nízkého rodu, byl samovládcem až do smrti (po 38 let), jsa přítelem věd i umění, ale též marnivý a vrtošivý († 367).

⁴⁾ Doslovně: v tu nejnovější.

Hlava 6.

[1305 a 35] Z těch příčin povstávají takořka všechny převraty demokracií; oligarchie mění se nejvíce pro tyto dva zvláště známé zjevy. Jednak když ubližují lidu (tu se stává každý dostatečným vůdcem, zvláště když vůdce ten je ze samé oligarchie, jako byl na Naxu ¹⁾ Lygdamis, který byl později také tyrannem [1305 b] Naxu. Ale jsou rozmanité vzpoury, také z jiných příčin započaté. Někdy totiž vychází převrat od samých zámožných, pokud nejsou v úřadech, když jest jich v hodnostech příliš málo (tak se stalo v Masalii, ²⁾ v Istru, ³⁾ v Heraklei ⁴⁾ a jiných městech; ti, kteří nebyli v úřadech, brojili, až se do nich dostali, napřed starší, potom mladší bratří. Někde totiž není syn zároveň s otcem v úřadě, někde zase starší bratr s mladším; odtud se oligarchie stala více občanskou, v Istru přešla v demokracii, v Heraklei rozšířila se z několika na šest set náčelníků; i v Knidu ⁵⁾ oligarchie vzala za své, neboť vznešení se sami mezi sebou nepohodli, protože jich bylo málo v úřadech a, jak zmíněno, syn s otcem neb více bratří, kromě nejstaršího, nesměli býti v nich najednou, a když se tak přeli, lid se toho chopil a vybrav si vůdce ze vznešených, v boji zvítězil, neboť nesvorní bývají slabí [; také v Erythrách ⁶⁾ zrušil za starodávna lid oligarchickou ústavu Basilidův, ačkoli správcové její pečlivě si vedli, an byl nespokojen, že jich nad ním vládne jenom několik.] Bývají však oligarchie podkopávány od údů samých, když pro řevnivost se stanou demagogy, demagogie ta je pak dvojitá,

¹⁾ Naxos, ostrov Kykladský. Příběh stal se v VI. stol. Dva šlechtici ublížili oblíbenému Telestagorovi, i povstalo vzbouření, které vojevůdce Lygdamis podporoval.

²⁾ V Massilii, osadě fokejské, vedena správa od výboru patnáctičlenného a od rady šesť set občanů.

³⁾ Istros, osada miletská při ústí Dunaje.

⁴⁾ V Pontu.

⁵⁾ Knidos, osada dorská na Karském výběžku. Správu vedla nezodpovědná rada.

⁶⁾ Erythrai, ionská osada v Malé Asii. Basilidy nazýváni náčelníci oligarchie.

jedna pouze mezi těmi několika (neboť demagog se mezi nimi vyskytne, byť jich bylo docela poskrovnu, jako na př. v Athénách za vlády Třicíti Charikles se stoupenci svou demagogií mezi nimi prorazil, a Frynichos za vlády Čtyř set taktéž), anebo když podpichnou lůzu sami oligarchové, jako v Larise ¹⁾ strážcové občanů jsou voleni od lůzy byli jejími demagogy, a ve kterékoliv oligarchii nevolí úřadů ti, z nichž se úřadové obsazují, ale děje se to dle vysokého odhadu anebo z některých družstev a volitelů jsou těžkooděnci nebo lid, jako se stalo v Abydu, ²⁾ a kde soudy se neobsazují z vládnoucích (porušující totiž nálezy soudní podkopávají ústavu, jako se stalo v Pontské Heraklei), potom když někteří obmezí oligarchii na počet ještě menší (tu zajisté ti, kteří chtějí rovnost, jsou nuceni přibrati si na pomoc lid); také povstávají převraty oligarchie tehda, když oni žijíce rozmařile jmění svoje promrhají (takoví pak chtějí novoty a buď sami usilují o tyrannidu nebo [1306 a] jiného v ni dosazují, jak na př. v Syrakusách Hipparinos ³⁾ Dionysia, neb jak v Amfipoli jakýsi Kleotimos uvedl chalkidské přistěhovalce a pobouřil je proti zámožným, a v Aigině onen člověk, jenž vyjednával s Charetem, ⁴⁾ pokusil se podvrátiti ústavu z téže příčiny; někdy tedy pokusí se hned o nějaký převrat, někdy kradou obecný majetek, a vzniká rozbroj buď mezi nimi nebo vojna proti všem těm zlodějům, jak se stalo v Pontské Apollonii); [svorné oligarchie není snadno podvrátiti. Svědectvím toho jest ústava ve Farsalu; ⁵⁾ tam jich několik vede vládu nad mnohými, ježto se sami vespolek dobře porovnávají. — Přebírat nastává i tehda, když v oligarchii zřídí oligarchii druhou, kdykoli totiž v nejvyšších úřadech, ač celá správa jest nečetná, nemají ani oni všichni podílu, jako se kdysi stalo v Elidě (správu mělo jich jenom několik a málo z nich se stávalo geronty, poněvadž těchto bylo jen devadesát, a to doživotně, a volba vztahovala se pouze na velmože, jako u ge-

¹⁾ V Thessalii.

²⁾ Abydos, miletská osada u Hellespontu na břehu Maloasijském.

³⁾ Dionysiův tchán.

⁴⁾ Vojevůdcem Athénanův.

⁵⁾ V Thessalii.

rontů lakedaimonských). — [Převrat oligarchií udá se ve válce i v míru. Ve válce, ježto pro nedůvěru k lidu jsou nuceni míti vojsko námezdné (a komu je svěří, ten stává se často tyrannem, jako v Korintě Timofanes; ¹⁾ jest-li jich více, zařídí si oni sami vládu velmožů), někdy však bojíce se toho přibírají ku správě lid, ježto lidu nezbytně potřebují; v míru pak odevzdávají ze vzájemné nedůvěry stráž námezdníkům a zprostředkujícímu archontovi,²⁾ který opanuje někdy obojí, jak se stalo v Larise za vlády Aleuovců pod Simem a v Abydě za vlády družstev, z nichž jedno bylo Ifiadvovo. —] Bouře povstávají také tím, že sami údové oligarchie se mezi sebou odstrkují a ve sňatcích i soudech potírají, jak o sňatcích bylo dříve zmíněno,³⁾ a také v Eretrii⁴⁾ podvrátil Diagoras oligarchii jezdců, byv uražen v záležitosti sňatku, a ze soudního nálezu vznikla vzpoura v Heraklei a v Thebách, když pro cizoložství byli spravedlivě sice, ale vyzývavě potrestáni Eurytion v Heraklei, [1306 b] Archias v Thebách (řevnili totiž na ně nepřátelé tolik, že byli na náměstí přivázáni na kůl); mnohé oligarchie také proto, že byly příliš pánovité, podvráceny od některých nespokojenců z občanstva, jako oligarchie knidská a chijská. *⁵⁾ — Též náhodou se udají převraty tak řečené politeie i oligarchie, kde hodnost rady, soudce neb úředníka závisí na odhadu. Často totiž hodil se odhad prvotně ustanovený k tehdejší době, tak že v oligarchii vládlo jich několik, v politei třída prostřední, ale smírem neb jinými šťastnými okolnostmi nastal velký blahobyť * *⁶⁾ tak že tytéž majetnosti postoupily v odhadu mnohem výše a proto všichni nabyli práva ke všem hodnostem, kterýžto obrat někdy proveden zvolna, pomalu a podtají, někdy pak také rychleji.

¹⁾ Utracený proto bratrem a vojevůdcem Timoleontem (V. stol.).

²⁾ ἄρχων μεσιδίας.

³⁾ Str. 182.

⁴⁾ Na Euboi.

⁵⁾ Sem zařadují před. odst. [].

⁶⁾ Mezera v textě.

Hlava 7.

[1306 b 17] Oligarchie tedy měnívají a zmítávají se pro takovéto příčiny (vůbec demokracie ani oligarchie někdy nepřecházejí v opačné ústavy, nýbrž ve stejnorodé, na př. zákonné demokracie i oligarchie v násilné a naopak); v aristokratiích bouře povstávají předně odtud, že jen málo jest jich v hodnostech, což, jak zmíněno,¹⁾ i v oligarchiích činí nepokoje, anať aristokracie jest jakousi oligarchií; v obojí totiž jich vládne málo, ač ne pro stejnou příčinu. Neboť proto zdá se i aristokracie oligarchií. Nejspíše se to dojistá přihodí tenkrát, když je tu nějaké množství sebevědomých, co do výtečnosti se oněm přirovnávající, jako byli v Lakedaimoně Partheniové (pocházelit z homoiů²⁾, kteří přistiženi byvše při spiknutí posláni do Tarentu za osadníky, nebo když někteří, v osobných přednostech velicí a nikomu neustupující, bývají od hodnostářů zneuctíváni, jako Lysandros od králů,³⁾ nebo když někdo jsa udatný, jest bez hodností, jako Kinadon,⁴⁾ jenž za Agesilaa zosnoval spiknutí proti Spartiatům, dále když jedni jsou příliš nuzní, druzí příliš zámožní (a to se stává nejvíce ve válkách; to nastalo také v Lakedaimoně za války Messenské; vysvítá to z Tyrtaiovy básně [1307 a] Eunomií zvané; někteří totiž jsouce válkou zuboženi žádali rozdělití⁵⁾ půdu znova, potom když je tu nějaký výtečník a může se státi ještě mocnějším, že by totiž byl samovládce, jak bylo tuším u Pausania, velitele za války Medské v Lakedaimoně, a u Hannona v Karchedoně.⁶⁾ — Nejvíce se politeie a aristokracie rozpadají přestupováním práva v samé ústavě. Začátek

¹⁾ Str. 186.

²⁾ *oi ὅμοιοι*, mající stejná práva. Partheniové pokládáni za potomky z nezákonných manželství pošlé.

³⁾ Agesilaos učinil hrdinu toho, aby jej snížil, na výpravě do Asie dozorcem hlavního stanu.

⁴⁾ Nejsa z homoiův, ač osobními vlastnostmi vynikal.

⁵⁾ Za války té totiž měly pohraniční pozemky ležeti ladem, čímž ovšem majetníci jejich trpěli. Z básně, kterou vzpoura měla býti a byla prý utiřena, zachovaly se skrovné zbytky.

⁶⁾ Ve IV. stol.

jest, že v politei není demokratie s oligarchií správně sloučena, v aristokratii pak tyto se ctností [zvláště však ony dvě. Myslím tím demokracii s oligarchií. Ty totiž se pokoušejí slučovati v politeích i ve mnohých tak zvaných aristokratiích. Aristokratie liší se od tak zvaných politeí právě v tom, a proto také jsou některé z nich méně trvalé, jiné více; kde je více sklon k oligarchii, tam se mluví o aristokratii, kde více k demokracii, tam o politei; proto jsou tyto pevnější než ony; většina totiž je tu silnější a při rovnosti jsou spokojenější, kdežto zámožní, dává-li jim ústava převahu, bývají rádi zpupní a zistní. Na kterou stranu se vůbec ústava kloní, na tu také přechází, poněvadž každá strana hledí se rozmoci, a tak přechází politeia v demokracii, aristokratie v oligarchii, neb naopak aristokratie v demokracii (chudobnější totiž jsouce prý utiskováni, ji tam strhují), občanské ústavy v oligarchii (stálost jest jen tam, kde je rovnost podle hodnoty a kde každý má své); to se přihodilo v Thuriích. Poněvadž odhad pro dosažení úřadu byl příliš vysoký, byl zmenšen a úřady rozmnoženy, a poněvadž se šlechta proti zákonu zmocnila veškeré půdy (ústava byla trochu oligarchická, tak že mohli odtud kořistiti) * * ¹⁾ a lid vycvičiv se ve válce přemohl posádku jejich, tak že pozbyli, oč měli více půdy. Poněvadž pak také všechny ústavy aristokratické jsou oligarchické, kořistí z toho vznešení tím více, na př. v Lakedaimoně statky přecházejí na několik občanů; ²⁾ vznešení mohou také spíše dělati co chtějí, dcery dávati komu chtějí, a pro takový sňatek s Dionysiem také stát Lokrů vzal za své, kdežto v demokracii se to nestávalo ani v dobře smíšené aristokratii.] — Nejspíše se utají [1307 b] převraty aristokratií, protože se rozpadávají pomálu, a dříve už pověděno ³⁾ vůbec o všech ústavách, že původem převratů bývá i maličkost; jakmile totiž se v ústavě při něčem povolí, tu otřásají snáze i něčím poněkud důležitějším, až celý řád zviklají. Přihodilo se to také v ústavě thurijské. Zákonem bylo, že vojevůdce nastupuje znova teprve za pět let, ale vstoupili do vojska někteří z mladších a jsouce u množ-

¹⁾ Snad mezera v textě.

²⁾ Před Agidem 100 občanů mělo veškeré pozemky okolo města.

³⁾ Str. 181.

ství [vojáků] oblíbeni pohrdli náčelníky správy a majíce za to, že snadno obdrží vrch, pokusili se napřed zákon ten odkliditi, aby mohli titěž býti stále vojevůdci, předvídajíce, že lid rád zvolí je. Úřadové, jejichž odboru se to týkalo, t. ř. spoluprádcové,¹⁾ zdvihli zprva odpor, ale dali si říci domnívajíce se, že odklidivše ten zákon nechají ostatní ústavu na pokoji, později však, když se chtěli jiným buřičům postavit, neporídili už nic, a celý řád ústavy převrácen ve vládu velmožův ovšem ve prospěch oněch novotářů.

[1307 b 20] Všecky ústavy rozpadávají se buď samy ze sebe nebo z příčin zevnějších, kdykoliv ústava opačná je na blízku aneb je sice daleko, ale je mocná. To se ukázalo u Atheňanův a Lakedaimoňanův: Atheňané totiž odklízeli všude oligarchie, Lakedaimoňané demokracie.

Hlava 8.

[1307 b 25] Odkud tedy vznikají převraty ústav a vzbouření, je tím asi objasněno; nyní náleží promluvit o zdaru ústav vůbec a každé zvlášť. — Už napřed ovšem, když víme, čím ústavy berou zkázu, víme také, čím se zachovávají; opačné okolnosti opačně působí, a záhuba jest opak zdaru. — V ústavách dobře smíšených třeba nad jiné hleděti, aby se nedálo nic protizákonného, a zvláště na maličkosti takové dávatí pozor; protizákonnost se totiž vplíží tajně, tak jako i drobné útraty, bývají-li časté, ničí majetek. Utají se to, poněvadž se neděje mnoho najednou; rozum se tím šálí, jako při sofistickém úsudku: jsou-li jednotlivosti malicherné, jest i soubor jejich takový. To je z části pravda, z části ne: celek a soubor zajisté malý není, nýbrž jen z malých částí sestává. — Jednak tedy třeba dávatí pozor na ten začátek; dále nevěřiti šalebným výmyslům **[1308 a]** na dav nalíčeným, neboť skutky je vyvracejí (co při ústavách zoveme takovými výmysly, pověděno dříve.²⁾ Dále viděti, že některé nejen aristokracie, nýbrž i oligarchie jsou trvalé, ne že by ústavy byly pevné,

¹⁾ σύμβουλοι.

²⁾ Str. 150 hl. 13.

nýbrž že správcové úřadů s neobčany i s občany dobře zacházejí, oněm totiž neubližují, vůdce jejich do občanstva přibírají, nepoškozují ctimilovných na cti ani ostatních na majetku, mezi sebou pak a s občany obcují společensky. Rovnost, jíž demokraté pro lid vyhledávají, jest mezi stejnými nejen spravedlivá, nýbrž i prospěšná. Jest-li jich tedy při vládě více, jsou mnohá z demokratických zařízení prospěšná, na př. půlroční období v úřadech, aby na stejné došlo na všechny; tito stejní¹⁾ činí totiž už jakousi obec (a proto i mezi nimi se často vyskytují demagogové, jak dříve pověděno,²⁾ a při tom přecházejí oligarchie neb demokratie méně snadno v nadvládu velmožů (kteří totiž úřadují jen krátkou dobu, nemohou tolik zla natropiti, jako ti, kteří úřadují dlouho, a právě odtud v oligarchiích a demokraciích vzniká tyrannida; buď totiž se tyrannidy domáhají nejmnocnější, zde demagogové, onde velmoži, anebo nejvyšší úředníci, když dlouho úřadují). — Ale ústavy zachovávají se nejen jsou-li zhoubné živly vzdáleny, nýbrž někdy také jsou-li na blízku; ze strachu totiž drží se pak občanstvo tím více ústavy své zuby nehty. Proto mají strážcové ústavy vzbuzovati obavy, aby se měli na pozoru a ve bdělosti nad ústavou jako v noční hlídce neustávali, a vzdálené představovati z blízka. Také třeba řevnivost a sváry mezi vznešenými hleděti předcházeti zákonem a při tom i na ty zřetel míti, kteří řevnivosti té se straní, anož není každému, jako muži státnicky vyspělému dáno, poznati vznikající zlo hned v začátcích. — Proti převratu, povstávajícímu v oligarchii a politei pro odhady, že totiž odhady ostávají stejné, kdežto zásoba peněz se rozhojnila, prospívá srovnávati výši nového odhadu s předešlou, totiž ve kterých státech se odhaduje ročně, činiti to v týchž dobách, [1308 b] ve větších pak za tři nebo za pět rokův, a kdyby nyní byl o mnoho větší nebo menší než dříve, kdy se odhadní třídy v ústavě zaváděly, vydati zákon, aby i odhadní míra se zvýšila nebo snížila, totiž jest-li přebytek, aby se odhadní míra dle přírůstku zvýšila, jest-li schodek, aby se též odhadní míra snížila

¹⁾ Homoiové; srv. str. 189.

²⁾ Str. 187.

a zmenšila. Neučiní-li se tak, tedy ráda povstává v oligarchiích vláda velmožů, v politeích pak oligarchie, aneb naopak v politei demokracie, v oligarchii politeia neb demokracie. — Společno budiž demokracii, oligarchii, [monarchii] a každé ústavě, aby nikdo nezmohutněl příliš nad souměrnost, nýbrž hledtež se dávatí raději pocty malé a trvalé než ihned veliké (toť kazí, an každý neumí snášeti štěstí), a pak-li ne, tedy nebudtež aspoň, když byly najednou dány, najednou zase odnímány, nýbrž po něčem; hlavně třeba hleděti zákonem věc tak zaříditi, aby nikdo nevynikal silou přátel nebo majetku, a nestalo-li se tak, tedy jej vzdálití do ciziny. — Poněvadž pak i pro život soukromý se novotaří, třeba zaříditi nějaký úřad, jenž by dohlížel na ty, jejichžto život směřuje v neprospěch ústavy, v demokracii tedy proti demokracii, v oligarchii proti oligarchii a tak dále i v ostatních ústavách. — Z týchž příčin třeba pozorovati též blahobyť v částech státu; lékem od toho bude, dávatí práce a úřady vždy protivným stranám (protivnými zovu vznešené vůči lidu, nemajetné vůči zámožným) a hleděti buďto množství nemajetných a zámožných smíchati anebo střední stranu sesílití (ta zajisté vyrovnává spory vzniklé pro nerovnost). Nejdůležitější však je v každé ústavě, aby zákony i ostatní správou byla tak spořádána, že úřadové se nemohou obohacovati. Toho třeba šetřiti zvláště v oligarchiích. Neboť lid nehněvá se tak proto, že je z vlády vyloučen, ba je rád, že ho nechají při jeho práci, jako když má podezření, že úřadové okrádají obecnost, pak jej hněte oboje, že nemá podílu v hodnostech ani v zisku; jen tak, když toto se upraví, je také možno, aby demokracie obstála zároveň s aristokracií. Mohli by potom [1309 a] vznešení i lid míti oba, co chtějí. Demokratické jest, že všichni mohou úřadovati, aristokratické pak jest, že jenom vznešení jsou skutečně v úřadech, a to nastane, když úřady neponesou zisku; pak totiž nebudou nemajetní chtítí úřadovati, ježto by nic nevydělali, nýbrž ostanou raději při svém, a zámožní budou moci, ježto z obecnosti ničeho nepotřebují: následek toho bude, že nemajetní hledíce si své práce stanou se zámožnějšími, vznešení pak nebudou míti nad sebou ledakoho. Aby se státní peníze nekradly, budtež odevzdány přede všemi občany, a úpisy bud-

tež uloženy u všech kmenů, tříd a rodů; a těm, kteří se mohou honositi nezištným úřadováním, budtež zákonem stanoveny pocty. Také třeba v demokraciích šetřiti zámožných, a nejen statků jejich, nýbrž ani výtěžku nerozdělovati, jak se v některých ústavách nepozorovaně děje, ano jest lépe, zdržovati je i od veřejných nákladných a neužitečných podniků, na př. vystrojení sborů, pochodňových průvodův ¹⁾ a pod., i kdyby je chtěli zařizovati. V oligarchiích zase třeba velice se starati o nemajetné, dávati jim úřady výnosné, a kdyby se některý boháč proti nim provinil, trestati jej více než někoho z nich, dědičné podíly rozdělovati ne skrze darování, nýbrž podle rodné posloupnosti, a jednomu nedávati více než jeden. Je také prospěšno v demokracii i v oligarchii dopřáti těm, kteří se správy té méně účastňují, jinak rovnosti neb i přednosti, v demokracii zámožným, v oligarchii nemajetným, ale úřady v ústavě té rozhodující dávati buď výhradně neb většinou stoupcům ústavy.

Hlava 9.

[1309 a 32] Trojího jest potřebí těm, kteří mají zaujímati čelné úřady, předně lásky k zavedené ústavě, dále co největší schopnosti pro úkoly úřadu toho, a posléze ctnosti a spravedlivosti, jak je které ústavě přiměřeno (není-li totiž ve všech ústavách stejné právo, bude v nich nevyhnutelně také spravedlivost různá). Však namítá se pochybnost, kterak zaříditi volbu, nesetkává-li se to všecko u jednoho: [1309 b] někdo na př. byl by schopný vojevůdce, ale ničema a nepřítel ústavy, kdežto jiný je spravedlivý a přítel ústavy, kterak potom zaříditi volbu? Tu třeba tuším hleděti na dvoje, čeho mají všichni více a čeho méně; při velitelství tedy třeba hleděti více na schopnost než na ctnost (schopnosti velitelské bývá méně, pořádnosti více), při dozorství a pokladnictví na-

¹⁾ Mezi leiturgiemi byla choregie asi nejnákladnější; Aristoteles náklad ten sotva zove vůbec zbytečným, nýbrž snad jen nějakou výstřednost v něm. Pochodňové průvody noční na počest bohův, jimž oheň byl nějak zasvěcen, byly vlastně závody, kdo nejdále uběhne neb ujede, aniž by mu vosková svíce zhasla.

opak (toť vymáhá více ctnosti než u většiny bývá, kdežto znalost taková je společna všem). Také však jest možna otázka, jest-li tu schopnost a láska k ústavě, nač potřeba ctnosti? vždyť ony dvě všem zájmům vyhoví. Či je snad možno, že ti, kteří je obě mají, jsou mravní slaboši, tak že by, jak neumějí sobě samým pomáhati, ač sebe znají a mají rádi, snadno mohli někteří se tak zachovati také naproti státu? — Vůbec všecko, co v zákonech pravíme býti ústavám prospěšno, zachovává ústavy, zvláště často zmíněná ¹⁾ veledůležitá podmínka, že se má hleděti, aby silnější bylo obyvatelstvo ústavě přející než jest nepřející. — Kromě všeho toho nesmí se zapomínati, nač se ve výstředních ústavách zapomíná, na střed: množství zajisté toho, co se zdá demokratické, ničí demokracii, a co oligarchické, ničí oligarchii. Ti, kteří se drží jen té jedné výhody, zabíhají do výstřednosti, zapomínajíce, že jako nos odchylojící se od nejkrásnější přímky ke tvaru orličímu nebo ploskému, jsa přece ještě krásný a úhledný, však přestáváje jím býti, jakmile by se odchylka ta ještě stupňovala, pozbývá tak úměrnosti údu a konečně pro nadbytek nebo nedostatek v obou krajnostech nebude ani nosu podoben, právě jako též údy ostatní, že tak také se má věc s ostatními ústavami. Oligarchie i demokracie mohou býti ještě obstojné, i když ze zařízení nejlepšího vybočily; poženou-li se však tím směrem ještě dále, bude z toho napřed ústava horší a pak vůbec žádná. Protož nesmí zákonodárce ani státník býti nevědomý v tom, které demokratické neb oligarchické zřízení demokracii neb oligarchii chrání a které ji ničí. Ani ta ani ona neobejde a neudrží se bez bohatých a bez lidu, ale jakmile nastane rovnost majetku, ústava ta se nezbytně zjinačí, [1310 a] a takto výstředními zákony se ústavy ničí. Chybují tím v demokraciích i v oligarchiích, v demokraciích demagogové, kde lid rozhoduje o zákonech: vždy totiž rozdvoují stát, brojíce proti zámožným, kdežto naopak by se měli ukazovati obhájiteli zámožných, a v oligarchiích oligarchové obhájovateli lidu, a oligarchické přísahy skládati právě opačně, než jak nyní činí; přísahají totiž místy: „a lidu

¹⁾ Str. 149 a j.

budu nepřítelem a budu co možná raditi ke zlému proti němu“, kdežto by měli smýšleti a mluvíti opačně, vypovídajíce pod přísahou: „nebudu lidu ubližovati“. — Nejdůležitější ze všeho, co pro ochranu ústav uvedeno a čeho teď všichni zanedbávají, jest pro ústavu vychovávatí. Nic nepomohou zákony sebe užitečnější a všemi občany schválené, nebudou-li v ústavě uvykání a vychovávání, a to demokraticky, jsou-li zákony demokratické, oligarchicky, jsou-li oligarchické. Jako je nevázanost jednotlivce, tak je také nevázanost státu. Vychovávatí pro ústavu však neznamená, aby se dělalo, co se oligarchům nebo stoupencům demokracie líbí, nýbrž aby se stali schopnými, v oligarchii nebo v demokracii působiti. Ale teď v oligarchiích děti vrchností jsou chovány rozmařile, děti nemajetných se cvičí a otužují, tak že ovšem novoty chtějí a vymohou; v demokraciích, které se za nejvíce demokratické pokládají, je zřízení prospěchu jejich právě protivné, a příčinou toho jest, že svobodě špatně rozumějí. Dvojí stránka totiž jest, jež demokracii vyznačuje, jednak vláda většiny, jednak svoboda; právo se tu pokládá za rovnost a rovnost spočívá v tom, na čem se lid usnese, a to také platí, svoboda a rovnost záleží v tom, že každý dělá co chce; v takových demokraciích tedy žije každý, jak se mu chce, a jak srdce ráčí, dle slov Euripidových; ¹⁾ a to je špatné; nemá se život ústavní pokládati za otroctví, nýbrž za spásu státu.

Hlava 10.

[1310 a 37] Čím tedy ústavy se mění a za své berou, čím se zachovávají a udržují, to zde celkem vypočteno; zbývá ještě prozkoumati, čím monarchie zkázu bere a čím se může zachovati. [1310 b] S tím, co pověděno o politeích, příhody království a tyrannid se takořka shodují. Království totiž jest blízko aristokracie, tyrannida pak sestává z nejkrajnější oligarchie a demokracie; proto je poddaným také nejnosudnější, ježto sestává z dvojího zla a obsahuje výstřednosti i vady z obou těch ústav. — Již původ mají obě ústavy opačný:

¹⁾ Neznámo, kde; uvádějí Ifig. Aul. v. 1017.

království zajisté vzniklo na ochranu počestných ¹⁾ lidí proti davu, a král se ustanovuje z hodných podle přednosti ve ctnosti nebo ve ctnostných skutcích nebo podle přednosti rodu, kdežto tyrann se bere z lidu a davu proti vznešeným, aby lid nebyl od nich v ničem utiskován. Vysvítá to ze zkušenosti. Skoro většinou byli tyranni, abych tak řekl, z demagogů, došedše důvěry osočováním vznešených. Některé tyrannidy tedy povstaly tímto způsobem, když státy už byly větší, jiné však před nimi zřízeny od králů, přestupujících zděděná ustanovení a bažících po neobmezenější vládě, jiné pak povstaly z volených nejvyšších úřadů (za starodávna totiž ustanovovaly si obce představené a dozorce na dlouhé doby), jiné konečně povstaly z oligarchií, volících jednoho náčelníka do nejvyšších úřadů. Jim všem bylo tím způsobem snadno cíle toho dojít, jen když chtěli, ježto moc již měli, tamto královskou, zde vrchnostenskou, jako na př. Feidon v Argu a jiní stali se tyranny z králů, kdežto ionští tyranni a Falaris ²⁾ stali se jimi z úředníkův, a Panaitios v Leontinech, Kypselos v Korintě, Peisistratos v Athenách, Dionysios v Syrakusách a tak také jiní z demagogů. — Jak jsme tedy řekli, ³⁾ království se řadí vedle aristokratie. Řídí se totiž hodnotou, buď osobní ctnosti neb rodu neb dobrodiní nebo všeho toho zároveň s mocí. Všichni zajisté tím, že městům neb národům dobrodiní prokázali nebo prokázati mohli, té hodnoty došli, buď že ve válce zabránili porobě, jako Kodros, neb že z ní vysvobodili, jako Kyros, neb že obsadili neb rozšířili území, jako králové Lakedaimoňanů, Makedoňanův a Molottů. ⁴⁾ — Má pak král býti strážcem, aby [1311 a] majetníci statků nebyli v ničem poškozováni a lid nebyl v ničem utiskován; tyrannie, jak často zmíněno, ⁵⁾ nehledí na zájem veřejný, leda s vlastním prospěchem. Cílem tyrannidy je příjemnost, cílem království krása. Proto také snahy o zbohatnutí vyznačují tyranny, snahy o čest více krále; stráž králova jest občanská,

¹⁾ T. ř. lepší třídy, totiž zámožných a vzdělaných.

²⁾ V Akragantě (Agrigentě) na Sicilii (v VI. stol.).

³⁾ Str. 133.

⁴⁾ Kmen v Epeiru.

⁵⁾ Str. 64 a j.

tyrannova jest námezdnická. — Že tyrannie má do sebe zla demokracie i oligarchie, jest na bíledni; z oligarchie má to, že účelem je v ní bohatství (jen tak totiž může ta stráž a ta rozmařilost trvati), a že lidu nedůvěřuje (proto právě obě, oligarchie i tyrannida, jej odzbrojují, stejně dav utlačují, z města vyhánějí a rozptylují), z demokracie pak má to, že bojuje se šlechtou, že ji tajně i veřejně utracuje a vyhání jakožto soupeře a závadu svého vladařství. Od ní také vycházejí spiknutí, protože jednak že chce sama vládnouti, jednak že aspoň nechce otročiti. Odtud pošla také rada¹⁾ Perianandrova Thrasybulovi daná postínáním vyčnívajících klasů, že totiž vynikající občany dlužno vždy odklízeti.

[1311 a 23] Jak už tedy tuším zmíněno,²⁾ třeba převraty v monarchiích uváděti na tytéž příčiny jako v politeích. Bezpráví, strach a pohrdání zaviňují u mnohých poddaných útoky na monarchie, co do bezpráví zvláště zpupnost a někdy také olupování o majetek. I záměry jsou zde jako tam stejné, v tyrannidě i v království: majíť monarchové hojnost bohatství i důstojenství, a po tom baží všichni. — Útoky směřují buďto proti osobě vladařů nebo proti vládě. Zpupností zaviněné směřují proti osobě. Ježto zpupnost má mnoho odstínů, je v každém nový důvod rozhořčení; však rozhořčenci ti většinou se bouří za účelem pomsty, nikoli za účelem nadvlády. Tak bylo příčinou útoku na Peisistratovce pohanění sestry Harmodiovy a potupení Harmodia (Harmodios ujal se sestry, Aristogeiton Harmodia,³⁾ proti Periandrovi, tyrannu v Ambrakii, spikli se proto, že se při pitce s [1311 b] oblíbenými chlapci jednoho ptal, jest-li už od něho těhotný, proti Filipovi⁴⁾ povstal. Pausanias, že ho nechal potupiti od Attalovy družiny, proti Amyntovi Malému Derdas, že se chvástal na úkor jeho mládí, proti Euagorovi na Kypru⁵⁾ onen kleštěnec, že byl

¹⁾ Str. 75.

²⁾ Str. 196.

³⁾ Hipparchos, syn Peisistratův, zneužil sestry Harmodiovy a Harmodia potupil. Za to od Harmodia a Aristogeitona zavražděn (514).

⁴⁾ Makedonskému, který zavražděn r. 336. Attalos, strýc manželky Filippovy. Též Amyntas a Archelaos byli samovládci makedonští.

⁵⁾ Roku 374. Známý kleštěnec ten slul Nikokles.

potupen únosem ženy své od jeho syna. Mnohé útoky udály se také pro tělesné zprznění od některých monarchů spáchané. Takový byl útok Krataiův proti Archelaovi; vždy mu bylo obcování to s ním protivno, tak že postačila na to i menší záminka než byla ta, že přes svůj slib nedal mu žádné ze dvou dcer, nýbrž dal, tísněn válkou proti Sirrovi a Arrabaiovi, starší králi Elimejskému, ¹⁾ mladší synu svému Amyntovi, domnívaje se, že takto jej i syna z Kleopatry zplozeného nejspíše smíří; avšak původem nepřátelství byla nevole z pohlavního obcování. Z téže příčiny spikl se s ním též Hellanokrates z Larisy: když totiž i jeho mladosti zneužíval a přece přes učiněný slib ho z vyhnanství nevolal, napadlo mu, že obcování ono dalo se na potupu jeho, nikoli z milostné touhy. Python a Herakleides z Ainu ²⁾ zabili Kotya, mstíce svého otce, Adamas od Kotya odpadl pro tu potupu, že jej ve chlapectví jeho dal vyklestiti. Mnozí také vzbouřili se pro tělesnou pohanu bitím způsobenou a mstili potupu svou buďto vraždou neb útokem i proti vrchnostem a královským velmožům. Tak v Mityleně napadl a pobil Megakles se svými přáteli Penthilovce, ³⁾ kteří tam obcházeli a holemi lidi tloukli a později Smerdis zabil Penthila, byv od něho zbit a ženou jeho odtud vyvečen. Vůdcem spiknutí proti Archelaovi ⁴⁾ byl Dekamnichos, an spiklence nejprve podněcoval: příčinou rozhořčení bylo to, že jej dal básníku Euripidovi zbičovati; Euripides totiž se naň zlobil, že prý cosi řekl o zápachu vycházejícím z jeho úst. ⁵⁾ A mnozí jiní z takových příčin byli buď zavražděni nebo napadeni. Také to bývá ze strachu; bylať to jedna z takových příčin v politei a bývá též v monarchii; tak na př. povstal proti Xerxovi ⁶⁾ Artapanes boje se pro

¹⁾ Elimeia, krajina v Makedonii. Sirras a Arrabaios, Makedoňané.

²⁾ V Thrakii.

³⁾ Penthilovci, potomci syna Orestova Penthila, který aiolskou osadu zařídil na Lesbu.

⁴⁾ v předešlých řádcích zmíněnému.

⁵⁾ Euripides prý na to říkal: v ústech mých hnije mnoho, čeho nemohu pověděti.

⁶⁾ Perský král Xerxes I. (Khsayársâ) s nejstarším synem zavražděn r. 465. Vrah jeho jmenuje se jinak Artabanos, velitel tělesné stráže. Text věty jest ostatně nejistý.

osůčení Dareia, kterého dal oběsiti bez rozkazu Xerxova, ježto se domníval, že to promine zapomena na věc při hostině přetřásanou. Někdy to bývá z [1312 a] pohrdání, jako proti Sardanapalovi,¹⁾ kterého kdosi uviděl mezi ženami přísti (jest-li pověst pravdiva; však nestalo-li se to tam, může se státi jinde), a proti Dionysiovi Druhému povstal Dion,²⁾ pohrdaje jím, když viděl u občanů totéž chování k němu a jej pořád opilého. I přátelé někdy se z opovržení spiknou. Při důvěrnosti té jím pohrdají nebojíce se vyzrazení. I ti, kteří myslí, že by se vlády zmocnili, povstávají do jisté míry z opovržení; cítíce moc svou a nebezpečím proto pohrdajíce chápou se lehce díla, na př. vojevůdcové proti monarchům, jako Kyros proti Astyagovi,³⁾ pohrdaje životem i vojskem jeho, protože vojsko bylo ochablé, on sám pak rozmařilý, anebo vojevůdce Seuthes v Thrakii proti Amadokovi. Někteří se pozdvihují z více takových příčin, na př. z opovržení i ze ziskuchtivosti, jako na př. Mithridates proti Ariobarzanovi.⁴⁾ Z té příčiny se k tomu nejvíce odhodlávají povahy odvážné, zastávající vojenskou hodnost u monarchů; mužnost zajisté, mocí opatřená, znamená odvahu, i osnují spiknutí slibující si od obojí snadné vítězství.⁵⁾ Kterí se pozdvihují ze ctižádosti, u těch bývá ještě jiný druh příčiny kromě dosud uvedených. Ne všichni, kteří se pozdvihují ze ctižádosti, podstupují nebezpečí to tak, jako někteří napadají tyranny vidouce u nich veliké bohatství a

¹⁾ Sardanapalos neb Sardanapallos, poslední král Assyrský († 883 dle řeckých zpráv). Obvyklý povahopis jeho, že totiž byl vzorem rozmařilce a slabocha, již Aristoteles pokládá za nepřilíšený. Ostatně prameny assyrské jména toho neznají, i zdá se, že co Řekové jinak vypravují o Sardanapalovi, vztahuje se z části na mocného krále Assurbanipala († 626), za něhož kvetly vědy a umění, říše prospívala a teprve ke konci počala se drobiti; úplně ztroskotána teprve za nástupců r. 606.

²⁾ Roku 357 v Syrakusách na Sicilii. Dion byl původcem povolání Platonova do Syrakus, avšak umírněný život nelíbil se Dionysiovi II., tak že Dion i Platon vypovězení, načež Dion za nepřítomnosti Dionysiovy se vrátil a tyrannidu zrušil.

³⁾ Astyages (Ištuvigu), poslední král Medský (585—550), zradou vojska od Kyra jatý.

⁴⁾ Ariobarzanes, perský satrapa ve Frygii († 337).

⁵⁾ Věta obsahem i slohem podezřelá, aspoň na tomto místě.

vysokou hodnost; ti to činí tak jen z uvedeného důvodu, kdežto oni napadají též monarchy tak, jako když běží o nějaký jiný vynikající skutek, jímž by se u ostatních vyznamenali a proslavili, nechtíce dobýti monarchie, nýbrž slávy. Avšak těch, kteří to z této příčiny podnikají, jest velmi málo; neboť nezbytně se tu předpokládá, že svého života pranic nedbá, kdyby rozhodného skutku se chtěl zdržeti. Takoví potřebují smýšlení Dionova, ale to není každému dáno: táhl totiž se skrovnou družinou na Dionysia, říká, že postačí mu, ať se mu podaří dospěti kamkoli, když aspoň tolik z podniku provedl, a kdyby tedy dostana se jen maličko do země hned padl, toť že proň bude krásná smrt.¹⁾

[1312 a 40] Jedním způsobem tedy tyrannie, jako každá jiná [1312 b] ústava, bývá podkopána zvenčí, jest-li některá protivná ústava silnější (vůle k tomu ovšem nebude se při těch protivných směrech nedostávat; a co kdo chce, to také, může-li, provádí), protivné ústavy pak jsou předně demokracie proti tyrannidě, jak u Hesioda ten hrnčíř proti hrnčířovi²⁾ (vždyť nejnižší demokracie je jakousi tyrannidou), potom království proti aristokratii pro opačnou ústavu jejich (proto Lakedaimoňané většinu tyrannid zrušili, a Syrakusané té doby, kdy měli dobrou ústavu, taktéž); jiným způsobem pak bývá podkopána ze vnitřka, když údové její se spolu sváří, jako se stalo rodině Gelonově a nyní Dionysiově. Gelonova³⁾ svržena tím, že Thrasybulos, bratr Hieronův, syna Gelonova sváděl a k prostopášnostem ponoukal, aby sám vlády dobyl; a když příbuzní se sestoupili, aby padla ne tyrannida vůbec, leč jen Thrasybulos, tu někteří z povstalých vidouce vhodnou chvíli vyhnali je všechny; Dionysia pak vypudil švakr Dion v čele vojska a s pomocí lidu, načež sám zahynul. — Z těch dvou příčin, pro které hlavně se proti tyrannidám spikají, nenávisti totiž a pohrdání, jest jedna, nenávist, u tyrannů nevybuditelná, avšak i z pohrdání vyplývají často převraty.

¹⁾ Srv. předešlou str.

²⁾ Díla a Dnové, 5, 25.

³⁾ Roku 466. Po Gelonovi následovali ještě dva bratři jeho, Hieron a Thrasybulos, kterýž vyhnán.

Známkou je toto: kteří si vlády dobyli, většinou ji zachovali kdežto nástupcové jí takořka vesměs hned pozbývají. Žijíce totiž požitkářsky, upadají v opovržení a poskytují mnoho příležitostí svým protivníkům. — Hněv třeba též klásti za část nenávisti; býváť jaksí příčinou stejných skutků. Ba často jest podnikavější než nenávist; ježto vášeň nerozvažuje, bývá tu útok tím usilovnější (podněty těmi se řídívají nejspíše při potupě, pro kteroužto příčinu vyvrácena tyrannida Peisistratovcův a mnohé jiné), kdežto nenávist rozvažuje; hněv se dostavuje s bolem, tak že nelze rozvažovati, kdežto nepřátelství jest bez bolu. — Úhrnem tedy řečeno, příčiny, o kterých řečeno,¹⁾ že ničí strohou a nejnižší oligarchii i výstřední demokracii, tolikere ničí též tyrannidu; obě totiž jsou jen rozvětvenými tyrannidami.

[1312 b 38] Království nejméně trpí příčinami zevnějšími, a proto je také trvalé; však z něho samého vychází přemnoho nepokojů. Klesá pak dvojím způsobem, jednak [1313 a] že se bouří údové královského rodu, anebo že se dějí pokusy vládnouti násilněji, když se osobuje větší moc i proti zákonu. Nyní už království nepovstávají, nýbrž i když snad vzniknou monarchie, jsou to spíše tyrannie, ježto království je vláda dobrovolně snášená, a to s větší mocí, kdežto stejných je mnoho a nikdo tak vynikající, aby vyhovoval výši a požadavkům vlády té. Proto jí dobrovolně neuznají; a do-bude-li jí kdo úskokem neb násilím, pokládá se to už za tyrannidu. V dědičných královstvích třeba k uvedeným příčinám úpadku ještě přičísti tu, že mnozí v nich upadají v opovržení, a že, ač nemají moci tyrannovy, nýbrž jen královu hodnost, počínají si zpupně; tu je převrat snadný: jakmile jich nechtějí, už nejsou králi, kdežto tyrann se udržuje i proti vůli jejich.

Hlava 11.

[1313 a 17] Monarchie tedy hynou z těch a jiných takových příčin; udržují se, prostě řečeno, ovšem opakem jejich, a království zvláště tím, že se mírní. Čím menší jest obor

¹⁾ Str. 179 a j.

moci jejich, tím déle celá vláda zajisté potrvá; tak totiž se oni sami stávají méně pánovitými a ve mravech rovnými, a u poddaných mají méně závisti. Proto také potrvalo u Molottů království dlouhou dobu, a lakedamoinské tím, že vláda byla od počátku rozdělena ve dvě, a ještě zase tím, že Theopompos ji zmírnil mezi jiným též přidáním úřadu eforského; ¹⁾ ubrav království moci, přidal mu trvání, tak že jistou měrou ho neseslabil, nýbrž sesílil. Tak prý on sám také odpověděl ženě své, když mu řekla, nestydí-li se, že odevzdává synům království slabší než je od otce dostal: „nikterak, vece; odevzdávámť je trvalejší.“

[1313 a 34] Tyrannie udržují se dvojím způsobem velice různým, z nichž jeden je zděděný a ve vládě tyrannů většínou obvyklý. Mnoho z toho prý zavedl Periandros Korinthský; mnoho však lze pochyťiti také z vladaření perského. Jsou to prostředky dříve již uvedené na udržení tyrannie, pokud možno, totiž vynikající ponižovati a sebevědomé odklízeti, nepovolovati ani společných stolův ani družstev [1313 b] ani výchovu ani co jiného takového, nýbrž všechno hlídati, odkud se to dvoje, sebevědomí a důvěra, rodívá, netrpěti nečinnosti, ani jakýchkoli hovorů v nečinnosti, a všechno zařizovati tak, aby si všichni ostali navzájem co nejvíce neznámi (známost zajisté plodí spíše vzájemnou důvěru); aby domácí byli vždycky na očích a meškali u dvora (tak zajisté bude nejlépe zřejmo, co dělají, a odvyknou si sebevědomí, jsouce stále ve službě); a vše ostatní toho druhu, co je tyranny zařízeno u Peršanův a barbarů (to všechno totiž má stejný význam); dále hleděti, aby neušlo nic, co který poddaný mluví neb dělá, nýbrž míti vyzvědače, jako jsou v Syrakusách tak zvané donašečky, a naslouchači, jež vysílal Hieron, jakmile někde byla nějaká schůzka nebo společnost (pak totiž se pro strach mluví méně volně, a kdyby se volně mluvilo, je to spíše prozrazeno); též rozdvojovati a rozeštvávati přátele proti přátelům, lid proti vznešeným a boháče mezi sebou. Také to je tyrannské, poddané ochuzovati,

¹⁾ Snad r. 757. Snad vznikl z úmluvy mezi králem a vzbouřilým lidem, jako tribuni plebis v Římě. Jiní jej odvozují od Lykurga.

aby si nemohli vydržovati obrany a jdouce za vezdejším zaměstnáním neměli kdy pikle kouti. Dokladem toho jsou pyramidy egyptské, pomníky Kypselovců,¹⁾ stavba Olympia²⁾ pod Peisistratovci a díla Polykratova na Samu (všechno to má též význam, zaměstnati a ochuditi poddané); též odvádění daní, jako v Syrakusách (za pět let byl veškerý majetek odveden). Též války rád tyrann začíná, aby měli zaměstnání a stále potřebovali velitele. Království bývá udržováno též přáteli, kdežto k tyrannii náleží přátelům nedůvěřovati, ježto zničití je sice všichni chtějí, tito však nejspíše mohou. Co se děje v nejnižší³⁾ demokracii, je všechno v tyrannii, ženská vláda po domech, aby muže prozrazovaly, a proto též ta volnost otroků: ani otroci ani ženské neukládají o tyranny, ba nemohou, dobře se majíce, tyrannidě a demokracii nepřáti; i lid totiž chce býti samovládce. Proto jest v obou též pochlebník ve vážnosti, u lidu demagog (demagog je pochlebníkem lidu); u tyrannů ponížení služebníci, [1314 a] což se právě k pochlebnictví hodí. Proto také miluje tyrannie špatnost; raduje se z pochlebování, kterého se nedopustí nikdo, kdo má mysl ušlechtilou, kdežto hodní milují, ale nepochlebují. Špatní jsou také ku špatnostem dobří: hřebík hřebíkem se vyráží,⁴⁾ jak dí přísloví. Také z ničeho vznešeného neb ušlechtilého se neradovati náleží k tyrannii; za takového pokládá tyrann sebe sama, a kdo vůči němu si vznešeně neb ušlechtilě počíná, ten ubírá tyrannidě přednosti a panství; proto takové nenávidí jakožto škůdce vlády. Též míti za spolustolovníky a společníky raději cizince než občany, náleží k tyrannii, ježto tito jsou u něho nepřáteli, kdežto oni proti němu nejsou. Ty a takové věci náležejí k tyrannii a udržují vládu, ale žádná není špatnosti prosta. — Vše nadřčené lze vystihnouti ve třech bodech. Tyrannie usiluje o troje, předně aby poddaní byli malomyslní (malomyslný nebude o nikoho uklá-

¹⁾ samovládce korinthských (od VII. stol.), z nichž byl i Periandros právě jmenovaný.

²⁾ Skvostného chrámu Diova, který dokončen teprve císařem Hadrianem.

³⁾ Str. 167.

⁴⁾ Srv. „klín klínem vyrážeti“, ač toto má jiný smysl.

dati), dále aby si vespolek nedůvěřovali (spíše zajisté tyrannie nepadne, dokud se někteří nedorozumějí; proto se tu také brojí proti hodným jakožto škůdcům vlády, ježto nejen nesnesou pánovité vlády, nýbrž také jsou pro sebe i pro druhé spolehlivi a neprozradí ani sebe ani druhých); posléze, nedostatek prostředků (nikdo zajisté nepodniká věcí nemožných, tedy ani převratu tyrannidy, nemá-li takové moci). Tyto tři tedy jsou podmínky, kterými lze záměry tyrannů vystihnouti; celé počínání tyrannů lze zahrnouti v těch zásadách, aby poddaní si nedůvěřovali, aby neměli moci a aby byli malomyslní.

[1314 a 30] Toť jeden způsob, jak se tyrannie udržují; druhý si počíná naopak. Seznati lze jej podle úpadku království. Jako totiž u království jest jeden způsob úpadku, učiniti vládu více tyrannskou, tak zase lze tyrannidu udržeti, když se učiní více královskou, zachovajíc toliko jedno, totiž moc, aby se vláda udržela nejen po vůli poddaných, nýbrž také proti ní. Kdo se toho vzdává, vzdává se i tyrannidy. Ale to má býti jen jako základem, kdežto v ostatním má si počínati buď skutečně nebo zdánlivě po královsku, hledě úlohu svou dobře hráti. Předně dlužno se zdáti [1314 b] pečlivým o obecní jmění a neplýtvati jím na takové dary, na které se lid horší, když se to, co od něho vybráno z jeho trudné práce a námahy, rozhazuje ženštinám, cizincům a umělcům, skládati účty z příjmův a výdajů, což už někteří tyranni zavedli (při takové správě bude se podobati více hospodáři než tyrannovi; nepotřebuje se báti, že by se mu někdy nedostávalo peněz, dokud je hlavou státu; ba když se tyranni vydají za hranice, je pro ně takto lépe, než kdyby zůstavili nahromaděné poklady; pak zajisté stráž jeho neučiní tak snadno útoku na jeho zboží, a pro tyranny vzdálené jsou stráže nebezpečnější než občané; tito totiž je provázejí, ony ostávají doma); dále dlužno daně i veřejné příspěvky sbírat, jakoby z hospodárnosti a až jich bude potřeba v čas války, vůbec stavěti se strážcem a pokladníkem jejich jakožto majetku obecního, nikoli soukromého; také dlužno se ukazovati nikoli nevlídným, nýbrž vznešeným, aby ti, kteří se s ním setkávají, se ho nebáli nýbrž jej ctili, což arcíť není snadno, jest-li v opovržení, a proto dlužno si hleděti když ne jiných ctností, tedy aspoň udat-

nosti, a takové mínění o sobě vštěpovati; dále nejenom jemu, nýbrž i celému okolí jeho dlužno se varovati projevů zpupnosti proti poddaným, ať mladíkům nebo děvčatům, a tak se třeba chovati také vlastním ženám jeho k ostatním, ježto i ženskou zpupností mnohá tyrannida vzala za své; co do tělesných požitků třeba se chovati právě naopak, než jak se nyní někteří tyranni chovají (provozují to nejenom hned z rána a mnoho dní po sobě, nýbrž chtějí se při tom i ostatním ukazovati, aby u nich vzbuzovali obdiv svého štěstí a blaha), a v tom zvláště se mírniti, aneb aspoň se při tom neukazovati před ostatními (útokům a pohrdání se vydává nikoli střízlivý, nýbrž opilý, nikoli bdělý, nýbrž ospalý); toho, co dříve uvedeno,¹⁾ dlužno takořka vesměs činiti opak, i třeba zařizovati a ozdobovati město, jakoby byl dozorcem jeho, ne tyrannem; také třeba vždy ukazovati, jakoby se o bohoslužbu nad míru staral (u takového se totiž lidé nějakého protizákonného zacházení tak snadno nebojí, [1315 a] jsou-li přesvědčeni, že je vladař bohobojný a bohy uctívá, a ne tak snadno proti němu něco obmyšlejí, domnívajíce se, že i bohové jsou mu spojenci), však nesmí se takový ukazovati pověřčivým; ty, kteří se v něčem vyznamenali, dlužno ctíti tak, aby byli přesvědčeni, že nemohou nikdy od občanů, kdyby byli samostatni, býti více uctěni, a pocty tyto má rozdíleti sám, pokuty však skrze jiné (úřady a soudy). Obecné opatření pro každou monarchii jest, nečiniti žádného jednotlivce velikým, nýbrž jen více jich (pak totiž bude dávatí pozor druh na druh), a kdyby byl nucen někoho povýšiti, nesmí to býti odvážná povaha (neboť taková povaha je ku všem podnikům nejspíše odhodlána), a kdyby si ustanovil někoho moci jeho zbaviti, třeba to učiniti znenáhla a ne celou moc mu odnímati najednou. Dále dlužno se varovati všeliké zpupnosti, zvláště pak dvojí, na těle [trestání] a na mládeži. Zvláště toho třeba šetřiti vůči ctimilovným; těžce zajisté nesou nešetření majetku milovníci majetku, a zneuctění zase lidé ctimilovní a hodní. Proto buď nemá toho vůbec používatí anebo má se ukazovati jakožto karatel otcovský a nikoli bezohledný, po-

¹⁾ Str. 203.

hlavní obcování s mládeží pak jakoby pěstoval z lásky, nikoli z libovůle, a vůbec zdánlivé zneuctění nahrazovati poctami tím většími. Z těch, kteří smýšlejí o bezživotí jeho, nejnebezpečnější jsou a nejvíce dohlídky potřebují takoví, kterým na vlastním životě nesejde, kdyby jen jeho zničili. Proto si třeba hleděti zvláště těch, kteří považují za zneuctěné buďto sebe nebo ty, na kterých jim právě záleží; nešetřit sebe, kdo ze zlosti útočí, jak i Herakleitos¹⁾ pověděl, řka, že se zlostí těžko zápasiti, anať i život nasazuje. Ježto pak se státy skládají ze dvou částí, z lidí nemajetných a zámožných, tedy je potřebí, aby obojí se domýšleli, že blaho jejich závisí na vládě té, a jedni nemají býti ode druhých poškozováni, ale kteří jsou silnější, ty třeba zvláště vládě získati, tak že kdyby se to provedlo, nepotřebuje tyrann ani otrokův osvobozovati ani lidu odzbrojovati: dostačít ona část, připojena k posádce, aby byli s útočníky. — Však je zbytečno mluvití o všech takových podrobnostech: záměr je zřejmý, že totiž potřebí ne tyrannem, [1315 b] nýbrž hospodářem a králem vůči poddaným svým se ukazovati, a ne uchvatitelem, nýbrž dozorcem, řídití se v životě mírností nikoli výstřednostmi, pak získávati vznešené společenským obcováním, dav demagogickými prostředky. Tím zajisté stane se vláda krásnější a šťastnější, když budou pod ní lidé lepší, ne snižení, a on nebude ve stálé nenávisti a strachu, nýbrž vláda ta bude také trvalejší, a že on sám co do ctnosti bude buďto docela neb aspoň zpola k ní náchylný, ne špatný, nýbrž jen pološpatný.

Hlava 12.

[1315 b 11] [Přes to jest oligarchie i tyrannida méně trvalá než kterákoliv jiná ústava Nejdéle se udržela tyrannida Orthagorova a potomků v Sikyoně²⁾ a trvala jen sto let. Bylo to tím, že s poddanými zacházeli mírně a ve mnohém zákonu se podrobovali, že Kleisthenes³⁾ jsa bojovný neupadl v opo-

¹⁾ Efeský filosof VI. stol.

²⁾ V Peloponnesu.

³⁾ Též tyrann zrodu Orthagorova.

vržení a že ve mnohém péčí o potřeby lidu si jej nakloňovali. Vypráví se alespoň, kterak Kleisthenes ověnil soudce, který mu vítězství upíral; ba někteří praví, že socha sedícího muže na náměstí jest obraz onoho soudce. I Peisistratos prý uposlechl byv kdysi předvolán před soud Areiopagu. Druhá je tyrannida Kypselovců v Korintě; i ta se udržela třiasedmdesát let a šest měsíců; Kypselos byl tyrannem třicet let, Periandros půl jedenačtyřicáta, Psammitichos, Gorgův syn, tři léta. Příčiny zde byly tytéž: Kypselos byl k lidu vlídný a prožil svou vládu beze stráže, Periandros byl sice tyrannský, ale válečník. Třetí je tyrannida Peisistratovců v Athenách. Ale nebyla bez přetržky dvakrát. Byl Peisistratos za své tyrannidy vypuzen; panoval tedy za třiatřicet let pouze sedmnácte let, osmnáct let panovali synové,¹⁾ tak že všeho bylo pětatřicet let. Z ostatních stůj zde ještě Hieronova a Gelonova v Syrakusách. Ani ta netrvala mnoho let, nýbrž celkem jen osmnáct: Gelon totiž panovav sedm let v osmém umřel, Hieron deset, a Thrasybulos jedenáctého měsíce vypuzen. Většinou však se tyrannidy dočkaly celkem velice krátkého věku.]

[1315 b 40] Čím tedy se jednak ústavy občanské, jednak monarchie udržují a čím hynou, [1316 a] uvedeno asi všechno; v Politei²⁾ mluví Sokrates též o převratech, ale nesprávně. — Neboť o převratě nejlepší a nejpřednější ústavy zvláště nemluví. Za příčinu totiž uvádí, že nic není trvalé, nýbrž v jistém období se mění, a základem toho že je to, čeho trojčtvrtinný kořen s pětkou spojen dává dvojí souměrnost, totiž když číslo obrazce toho se ztrojmocní, ježto prý příroda rodí někdy lidi špatné a výchovu nepoddajné, v čemž asi není docela na omylu (mohoutě býti někteří, jichž vychovati a řádnými lidmi učiniti nemožno), ale proč pak by toto byl převrat oné nejlepší ústavě, o níž on mluví, více zvláštní nežli všem ostatním ústavám i věcem? A mění se v době,

¹⁾ Hippias, Hipparchos a Thessalos.

²⁾ Platonově (VII. 3). Platonské číslo toto, pověstná to a nerozluštitelná hádanka, má býti dle pythagorejského způsobu číselný výraz zákona, kterému Platon světové a tedy i státní dějstvo podrobuje. Podle toho, jak božstvo do něho zasahuje, více nebo méně, nastává pro ně doba rozkvětu neb úpadku, a to přesně dle zákonnosti přírodní.

kterou prý se všechno proměňuje, také věci pospolu nevzniklé, mění se zároveň také to, co vzniklo den před obratem? A nad to proč se ona mění v lakonskou? Častěji zajisté se všechny ústavy mění v opačné nežli v příbuzné. — A to platí též o ostatních změnách. Z lakonské prý vzniká oligarchie, z ní demokracie a z demokracie tyrannida. Vždyť se měnívaly též opačně, na př. demokracie v oligarchii, a to ještě spíše nežli v monarchii. Ani o tyrannidě nepraví, bude-li míti jakou změnu či ne, * * ¹⁾ proč a jaká ústava z ní bude. Je to tím, že toho říci nemůže; nelze toho určit, ježto podle něho má z ní vzejíti ústava přední a nejlepší; tak by se totiž uskutečňoval nepřetržitý okruh. Avšak tyrannie se mění také v tyrannii, jako Myronova v Kleisthenovu v Sikyóně,²⁾ nebo v oligarchii, jako Antileontova v Chalkidě,³⁾ nebo v demokracii, jako Gelonova v Syrakusách, nebo v aristokracii, jako Charilaova v Lakadaimoně a v Karchedoně. A oligarchie se měnívá v tyrannidu, jako na Sicilii za starodávna téměř většina, v Leontinech v tyrannidu Panaitiovu, v Gele v Kleandrovu, v Regiu v Anaxilaovu a v ostatních státech tolikéž. Nesprávná je též domněnka, dle níž oligarchie prý vzniká proto, že vrchnosti jsou chtivé peněz a peněžního výdělků, [1316 b] anoť je to tím, že majetníci statků mnohem větších považují za nespravedlivé, aby zámožní byli ve státě rovni nemajetným; ve mnohých oligarchiích není výdělkářství to ani dovoleno, nýbrž zákony zakázáno, kdežto v demokratické Karchedoně je provozují a převrat ještě nenastal. Nesprávně je též tvrditi, že oligarchie je státem dvojím, z bohatých a chudobných. Proč pak by to bylo v ní více nežli v ústavě lakonské nebo ve kterékoliv jiné, kde nejsou všichni majetkem sobě rovni, nebo kde nejsou všichni stejně hodnými lidmi? [I když nikdo nezchudne, nicméně měnívá se oligarchie v demokracii, jakmile jest nemajetných více, a demokracie v oligarchii, jakmile zámožní jsou silnější než lid, a tento jest netečný, kdežto oni svého dbají.] Jestli mnoho příčin, ze kterých převraty vznikají, a on uvádí

¹⁾ Mezera v textě.

²⁾ Mírnější Myronova v ostřejší Kleisthenovu; srv. str. 207.

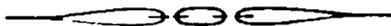
³⁾ Chalkis, hlavní město na Euboi, kde Aristoteles zemřel.

pouze jedinou, že totiž lidé rozmařilostí a zadlužováním se chudnou, jakoby všichni nebo většina byla od počátku bohata. To arcíť jest mylné; ale ovšem pozbudou-li nějací pohlaváři jmění, tedy osnují novoty, kdežto stane-li se to jiným, nepovstává odtud nic zvláštního, a ani tenkrát nebývá přechod do demokracie o nic častější, než do některé jiné ústavy. * ¹⁾ I když jsou jen vyloučeni z hodností a děje se jim křivda nebo potupa, bouří se a převracejí ústavu, byť i nebyli majetku promarnili. * ²⁾ Pro volnost, moci dělati, co se jim zlíbí; příčinu toho spatřuje v přílišné svobodě. Ač pak jest více oligarchií i demokracií, uvádí Sokrates převraty jejich, jakoby obojí byla jen jedna. ³⁾

¹⁾ Sem zařadují před. větu [].

²⁾ Text nejistý.

³⁾ Nauky, proti kterým tu Aristoteles píše, přednáší Platon (na u. m.) jakoby z vnuknutí Musy slohem takorůka visionářským. Proti tomu nesou se věty Aristotelovy poněkud drsně a povrehně, pročež na tomto místě polemika jeho zcela neuspokojuje, byť i měla věcně pravdu.

UKAZATEL.

(Číslice značí stranu.)

- Abydos 188.
Adamas 199.
Afrodite 42.
Afytané 146.
Agamemnon 77, 83.
Agesilaos 189.
Achajští v Thessalii 42, v Pontu 121, v Sybaridě 181.
Aigina 138, 187.
Ainos 199.
aisymnetes 78, 146.
Aithiopia 135.
Aleuovci 188.
Alkaios 78.
Alkyone 52.
Amadokos 200.
Amasi; 19.
Ambrakia 181, 183.
Amfipolis 181, 187.
Amyntas 198 n.
Anaxilaos 209.
andreia 47.
Androdamas 53.
Andros 43.
Antileon 209.
Antimenides 78.
Antissa 181.
Antisthenes 75.
Apollodoros 17.
Apollonia Ionská 135, Pontská 181, 187.
Areiopag 51, 183, 208.
Ares 42.
Argejští 41 n.
Argo 75.
Argonauté 75.
Argos 179 n., 183, 197.
Archelaos 199.
Archias 188.
Archilochos 96.
archon 174.
Archytas 125.
Ariobarzanes 200.
Aristofanes 26.
Aristogeiton 198.
aristokratie 139 n., 150, 193, převraty 189 n.
Arkadové 23, 41 n.
Arrabaios 199.
Artapanes 199.
Asia 47 a j.
Astyages 200.
Atarneus 37.
Athene 127.
Atheny 37 n., 76, 173, 180, 182, 183, 185, 187, 191, 197, ústava 51, 179.
Attalos 198.
Ausonové 100.
Autofradates 37.
Babylon 32, 57.
bakchická skladba 129.
Bakchidovci 52.
barbaři 2, 9, 27, 77, 102.
Basilidé 186.
blahobyt státu 193.
blaženost 86 n., 91, 99, 106, 119, 146.
bohoslužba 98, 174.
bohové 3, 87, 92.
Byzantion 138, 181.
celek 4.
cíl 3, 105.
ctimilovnost 200 n.
ctížádostivost 200 n.
ctnost 19 n., občana a člověka 58 n., ve státě 87 n., 106 n., 108, 176, cvik 110 n.
část 4.
Černé Moře 181.
činnost 91.
člověk ve státě 3, 110, člověk a zvíře 4, různá zaměstnání 12.
člunkářství 11.
Dafnaios 185.
Daidalos 6.
Dareios 200.
Dekamnichos 199.

- Delfy 182, delfský meč 2.
 demagogové 51, 138, 167, 185,
 192, 204.
 demokracie 65 n., 99, 135 n.,
 162 n., 178, 193, původ 176, pře-
 vraty 184.
 Derdas 198.
 dědina 3.
 děti 5, 18, 21, počet 33, 35, výživa
 113 n.
 Dexandros 182.
 Diagoras 188.
 Diofantos 37.
 Diokles 52.
 Dion 200 n.
 Dionysios 18, 81, 185, 187, 190,
 197, Druhý 200 n.
 dionysské hry 174.
 dithyrambos 129.
 dobro 1, 81.
 dobytek 17.
 domácnost 3, 4, 5.
 donašečky v Syrakusách 203.
 dorská tonina 129 n.
 Drakon 53.
 duše a tělo 7, části 108 n., výchov
 120 n.
 dynasteia 140.
Efiates 51.
 eforové 33, 43, 177.
 Egypt 80, 100 n.
 Ekfantides 127.
 Elimeia 199.
 Elis 187.
 entusiastické zpěvy 128.
 Epidamnos 37, 81, 177, 183.
 Epimenides 3.
 epistates 172.
 Eretria 188.
 Erythrai 186.
 Ethika 66, 106, 146.
 ethické zpěvy 128.
 Euagoras 198.
 Eubulos 37.
 Euetion 188.
 Eunomia 189.
 Euripides 59, 122, 196, 199.
 Euryfon 38.
 Eurytion 188.
 Euthykrates 183.
 euthynos 173.
 exetastes 173.
Falaris 197.
 Faleas 35 n., 53.
 Farsalos 25, 187.
 Feidon z Korinthu 33, z Argu
 197.
 fiditia 45 n.
 Filippos 198.
 Filolaos 52.
 Filoxenos 130.
 fletna (píšťala) 72 a j., 126 n.
 Fokis 182.
 Fokylides 147.
 Foxos 183.
 Freatto (Freattys) 159.
 frygická tonina 129.
 Frynichos 187.
 fylarchie 173, 177.
Gela 209.
 Gelon 180, 201, 208.
 gerusie 33, 44 n., 187.
 Gorgias 20, 56.
 Gorgos 208.
 Hannon 189.
 Harmodios 193.
 Hebdome 180.
 Hefaistovy trojnožky 6.
 heiloté 30, 41.
 Helena 10.
 Hellas 148.
 Helleni 2, 146, 151.
 Hellanokrates 199.
 Heniochové 121.
 heptagonon 127.
 Heraia 180.
 Herakleia 96, 184, 186 n.
 Herakleides 199.
 Herakleitos 207.
 Herakleodoros 180.
 Herakles 75.
 Hesiodos 2, 201.
 Hestiaia 182.
 hetairia 49.
 hieromnemon 172.
 Hieron 201, 203, 208.
 hipparchie 173.
 Hipparinos 187.
 Hippodamos 38 n., 103.
 Hippokrates 92.
 hněv 202.
 Homeros 3, 4, 19, 62, 77, 119,
 139.
 homoiové 189, 192.
 hospodář 1, 16.
 hospodářství 5 n., 13.
 hra 115, 174.
 hradby 103.
 hromady časté 168.
 hudba 118 n., provozování 125 n.,
 nástroje 126 n., účinky 128 n.
Chalkis v Thracii 53, 181, 187, na
 Euboi 134, 183, 209.
 Chares 187.

- Charetides 17.
 Charikles 187.
 Charillos (Charilaos) 46, 209.
 Charondas 3, 52, 148.
 Chios 138, 181.
 Chonové 101.
 choregie 127, 194.
 Chytos 181.
 lapygové 100, 180.
 Iason 59.
 Iberové 88.
 Ifiades 188.
 Indové 107.
 Ionské moře 100.
 Istros 186.
 Itálie 52, 100.
 jednota státu 23 n.
 Kamikos 47.
 Karthago (Karchedon) 66, 88, 169,
 189, ústava 48 n., 56, 142.
 Keltové 88, 115.
 Kinadon 189.
 Klazomenai 181.
 Kleandros 209.
 Kleisthenes athenský 167, sikyon-
 ský 207.
 Kleomenes 180.
 Kleopatra 199.
 Kleotimos 187.
 kněz 100.
 Knidos 186.
 Kodros 197.
 Kolofon 135, 181.
 komedie před mládeží 116.
 Korinthos 67, 188, 197, 208.
 Kos 184.
 kosmové 47.
 Kotys 199.
 král 1, 18, 174, Perský 76, 184.
 království 77 n., 196 n.
 krása 93, 121.
 Krataias 199.
 kreslení 118 n.
 Kreta 41, 45, majetek 29, ústava
 46 n., 100.
 ktetika 6, 12 n.
 kuchařství 10.
 Kyme 40, 184.
 Kypros 198.
 Kypselos 197, 204, 208.
 Kyrene 167.
 Kyros 197.
 Lakedaimon 177, 180 a d., 197,
 201, majetek 28 n., ústava 33,
 41 n., 47, 55, 132, 145, 209, vý-
 chov 109, 117, 120 n., 127.
 Lametský záliv 100.
 Larisa 56, 187, 199.
 látka 11, 92.
 leiturgia 137, 194.
 Leontinoi 197, 209.
 lékařství 15 n.
 Lesbos 76.
 Leukas 35.
 Libyové 25.
 lichva 16 n.
 lidnatost 92 n.
 logistes 173.
 lochagie 173.
 Lokroi 35, 52, 192.
 Lydové 135.
 lydská tonina 130.
 Lygdamis 186.
 Lykofron 66.
 Lyktané 46.
 Lykurgos 43, 46, 51, 148.
 Lysandros 177, 189.
 Magnetané 42, 134.
 Maiandros 134.
 majetek 6, 11, 35 a j., 141, rov-
 nost 37, v monarchii 205.
 Makedonie 88, 197.
 Maliové 151.
 Mantinea 165, 183.
 manželství 112 n.
 Masalia 171, 186.
 Medské (Perské) války 189.
 Megakles 199.
 Megara 67, 180, 184, 157.
 Messenie 41 n., válka M. 189.
 město, poloha 94, 102 n.
 metoikové 54, 56.
 Midas 14.
 Miletos 185.
 Minos 46, 100 n.
 mír 110.
 Mithridates 200.
 Mitylene 182, 199.
 mluvnické při výchovu 118.
 Mnasiás 182.
 Mnason 183.
 mnemon 172.
 Molotté 197, 203.
 monarchie 144, 146, 196 n.
 moře, význam pro město a stát 95.
 Musaios 123.
 muž a žena 2, 8, 18, 20, srv. man-
 želství.
 mužnost 15.
 Myron 209.
 nabývací znalost 6, 12 n.
 náčelnictví ve státě 68 n., 80.
 námořnictví 95 n.
 nástroj 6.

- nauarchie 173.
 návyk 107.
 Naxos 186.
 nenávisť 202.
 neslušnosti před mládeží 115.
 Notion 181.
 novotářství ve státě 102, 107.
 obecnosť při hudbě 127.
 obchod 13, 16 n.
 obyvatelstvo, počet 92 n., povaha 96 n., v demokracii 165, třídy 136, 170, střední stav 183.
 očista 126, 128.
 očisty 26.
 odhad 139, 144, 192.
 odpočinek 119.
 Odysseus 120.
 Oinofyta 180.
 Oinotrie 100 n.
 oligarchie 65 n., 99, 135, 139 n., 164, 169 n., 178, převraty 186 n.
 olympijské hry 121.
 Olympion 204.
 Olympos 124.
 Onomakritos 52.
 Onomarchos 183.
 Opikové 100.
 Opus 81.
 Oreos 180.
 Orthagoras 207.
 osada 3.
 ostrakismos 75, 84, 179.
 otrok 2, 5 n., 19 n., 102.
 Oxylos 166.
 ozbrojenci 99, 101.
Paches 182.
 paidonomos 115.
 pán 1 n., pánovství 10, 83, 89 n.
 Panaitios 197, 209.
 Partheniové 189.
 Pausanias Lakon 110, 177, 189, Makedoňan 198.
 Pauson 124.
 Peiraieus 38, 181.
 Peisistratos 185, 197, 202, 204, 208.
 Peloponnesos 47, 57.
 penesté 30, 41.
 peníz 14 n.
 pentarchie 49
 Penthilovci 199.
 Peraibové 42.
 Periandros z Ambrakie 183, 198, z Korinthu 75, 198, 208.
 Perikles 51.
 perioikové (podruhové) 47 n., 102.
 Peršané 88, 203.
 píšťala (fletna) 72 a j., 126 n.
 Pittakos 53, 78.
 Platon, Politeia 22 n., 136, 142, 208 a j., Platonovo číslo 208, Zákony 31 n., 46, 53, 115 a j.
 poddanství 7, 26, 107 n.
 podruhové viz perioikové.
 pohlavní obcování 26, 112 n.
 pohrdání vládařem 200.
 politeia (republika) 83, 141, 180 a j.
 poloha města 94 n.
 Polygnotos 124.
 Polykrates 204.
 Pontos 121, 181 a j.
 potrava 11 n.
 povaha obyvatelstva 96 n.
 práce 118.
 praktické zpěvy 128.
 právo 5, 9, 65 n., 73, 83 n.
 přátelství 147.
 přechody ústav 190.
 přejnost 9.
 převraty ve státech 178 n.
 příjemnost 123.
 příroda a přirozenost 2 n., 16, 108.
 přísaha oligarchů 195.
 probulos (předporadník), 154, 174.
 proxenos (vyslanec) 182.
 prytanis 174, 185.
 Psammitichos 208.
 Python 199.
 rada 151 n., v demokracii 163.
 Region 53, 209.
 řemeslník 136.
 Rodos 47, 179 n., 184.
 rolník u Platona 26 n., ve státě 102, 165.
 rovnost 91, 164, 176, dvojí 177.
 rozum 107.
Salamis 183.
 sambyke 127.
 Samos 181, 204.
 samotřžba 18.
 samovláda 81 a j. srv. monarchie, království, tyrannie.
 Sardanapallos 200.
 Sesostris 100 n.
 Seuthes 200.
 Sicilie 18, 52, 209.
 Sikyon 207, 209.
 Simos 188.
 Siritis 101.
 Sirras 199.
 Skylax 107.
 Skylletský záliv 100.

- Skythové 88.
 sloučeniny ústav 161, 190.
 Smerdis 199.
 směna 13 n.
 sněm 152.
 sochařství 11.
 Sokrates 20, 22 n., 26, 29, 129, 136, 208, 210.
 Solon 13, 35, 51, 70, 148.
 soud podle Hippodama 39, soudnictví 151, 158 n.
 souměrnost 76, ve státě 193.
 spojenství 23.
 společenstvo, společenství, společnost 1, 67.
 společenství žen a dětí 24 n., majetku 27 n.
 spolustolování 3, 29, 45 n., 101.
 stát společenstvo 1, 3, 54, 147, nejlepší 22 n., útvar přirozený 3, části státu 4, 55 n., 97 n., 149, jednota 23, účel 62, 63, náčelnictví 68 n., velikost 92 n. Srv. ústava.
 státnictví 10 n.
 státník 1 n., 131 n.
 stejnojmennost 4.
 Stentor 93.
 strážci Platonovi 26, 30 n., 96 n.
 strážce 173.
 svoboda 162.
 Sybaris 181.
 symbulos 191.
 synegoros 173.
 Syrakusy 10, 18, 81, 180 a d., 201, 208, daně 204.
 střední stav 183, 193.
 šlechta 137.
 Tarent 138, 169, 180, 189.
 taxiarchie 173.
 Telekles 153.
 Tenedos 138.
 tělo a duše 7 n., cvik 111 n., 118 n.
 Thales Mileťan 17, Křefan 52.
 Theagenes 185.
 Theby 42, 52, 61, 171, 180, 188.
 Theodektes 10.
 Theodoros 116.
 Theopompos 203, 104.
 Thera 135.
 Thessalie 41 n.
 Thimbron 109.
 Thrakie 53, 88 a j.
 Thrasippos 127.
 Thrasybulos Mileťan 75, 184, 198, ze Syrakus 201, 208.
 Thrasymachos 184.
 Thurioi 181, 190.
 Timofanes Mitylenský 182, Korinthský 188.
 tkalcovství 11, 16.
 tonina, rozdíly 58, 125, účinky 128 n.
 trierarchie 173.
 třídy lidu 170.
 trigonon 127.
 Triopion 47.
 Troizene 113, 181.
 tyrannie 164, 196 n., zdar 203 n.
 Tyrrenští 66, Moře 100.
 Tyrtaios 189.
 účel 1, 3, 62, 105, 110, 123.
 úřad 63, 72, 74, 154 n., 171 n., obsazování dle Platona 34, v Kartagině 50, v demokracii 163, vlastnosti čelných úředníků 194 n.
 urozenost 9 n., 144.
 ústava 64 n., 132 n., životem státu 147, vhodná 83, správná 85, nejlepší 83, 146, sloučeniny 161, 190, převrasy 178 n., přechody 190, zdar 191 n.
 území 94 n.
 užití 13.
 válka 89 n., 110, válečnictví 11 n.
 velmoži na Kretě 48, v oligarchii 192.
 vláda 7, 107 n., druhy 1, 18, 59.
 vojsko 151, 170, 173, námezdné při převratech 188.
 volnost 166.
 všekrálovství 79 n.
 vředlnictví 5, 11 n. 17.
 výchov 107 n., 117 n., 196.
 výkonná moc 172.
 vzájemnost vyrovnávací 23.
 Xerxes 199.
 zabavování 163.
 zákon 71, 79 n., 109 a j. 132.
 zákonodárcův úkol 131 n., 167 n.
 Zaleukos 52.
 Zankle 181.
 zdar ústav 191 n.
 zemědělství 17.
 Zeus 19, 77, 112.
 zpupnost vládařů 198 n.
 způsobilost 166.
 zvíře 8, 12.
 zvyky v umění a ve státnictví 40 n.
 žena 21, volnost a vláda ženy 42, 204, viz muž.
 život ve státě 88, nejlepší 89 n.

Opravy.

- Str. 5. hl. 3. ř. 13. čti: částí jeho; třeba tedy prozkoumati, jak se věc má.
Myslím
- „ 7. „ 5. „ 11. čti: jednak do poddanství, jednak ku vládě.
„ 12. ř. 3. shora čti: některá z nich
„ 13. „ 4. zdola místo k přirozené směně čti: k přirozenému výtěl-
nictví.
„ 15. „ 7. „ místo válečnictví čti: vojevůdcovství.
„ 16. „ 7. shora čti: neb moře neb něco jiného.
„ 20. „ 15. zdola čti: jednání neb něco takového je ctnost.
„ 30. „ 8. „ čti: na polích? I když společny statky a ženy rolníků
* [Mezera v textě] —
„ 180. „ 2. „ čti: Heraia
„ 182. „ 8. „ čti: Dexandros
-